

Vol. 13 no.1 June 2023
วารสารวิชาการของสมาคม
ญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

วารสารผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI
และอยู่ในฐานข้อมูล TCI กลุ่ม 1

Approved by TCI (2021-2024)

บรรณาธิการ (Editor)

รศ.ดร.ยุพกา พุกชีมา

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Editorial Assistant)

ศ.ดร.อรธยา สุวรรณระดา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ทนพร ตริรัตน์สกุลชัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กรรมการกลั่นกรองประจำฉบับ (Reviewers)

รศ.ดร.ณัฐริสา ทับทิม

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรสุพรรณบุรี

รศ.ดร.เดือนเต็ม กฤษดาธารนนท์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ.ดร.พัชรพร แก้วกฤษณ์วงศ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ.ดร.วินัย จามรัสรียา

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

รศ.ดร.สร้อยสุดา ณ ระนอง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ทักษิณ เมธพิสิฐ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ.ปราณี จงสุจิตรธรรม

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.ดร.กมล บุษปรรณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ขวัญจิรา เสนา

สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์

ผศ.ดร.คุณัญญ์ สมชนะกิจ

มหาวิทยาลัยทักษิณ

ผศ.ดร.จตุพร รักษ์การ

มหาวิทยาลัยนเรศวร

ผศ.ดร.ชานปีวิช ทัดแก้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ธวัช คำทองทิพย์

มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

ผศ.ดร.นันทิชา มหาพันธ์

มหาวิทยาลัยบูรพา

ผศ.ดร.ปรัชญาภรณ์ รัตนวงศ์ภิญโญ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผศ.ดร.พินดา อนันตนาคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.ยุพวรรณ โสภิตวุฒิจิวงค์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ศิริวรรณ มุนินทร์วงศ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผศ.ดร.สรัญญา ชูโชติแก้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดุสิตา ปริญญาพล

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผศ.สุภาณัฐ เดชนิรติชัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.ดร.กนกวรรณ สุทธิพร

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

อ.ดร.กุลธรรมา เศรษฐเสถียร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อ.ดร.ธนัส สอนธิรักษ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อ.ดร.ภรณ์ทิพย์ พินันโสติกุล

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.ดร.วรวรรณ เฟื่องขจรศักดิ์

มหาวิทยาลัยรังสิต

อ.ดร.วิภากร ธรรมวิมล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อ.ดร.วิรัช พจน์เสถียรกุล

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

วารสารกลุ่มที่ 1 สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

เจ้าของ :

สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

ห้อง 606 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

URL: jsat.or.th, email: jsn.jsat@gmail.com

กำหนดออก : ปีละ 2 ฉบับ มิถุนายน และ ธันวาคม

วารสารออนไลน์ : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

ออกแบบและพิมพ์

บริษัท แก่นสาระ จำกัด

15/4 หมู่ 3 ตำบลบางกระทิก อำเภอสสามพราน

จังหวัดนครปฐม 73210

ISSN 2229-1997

ISSN ONLINE 2586-937X

วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา

ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2566

วัตถุประสงค์ในการพิมพ์

วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา (jsn journal) เป็นวารสารวิชาการของสมาคมญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาและงานวิจัย ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น
2. เพื่อเป็นเวทีให้คณาจารย์ นักวิชาการ และนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ใช้วารสารเป็นแหล่งต่อยอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนาประเทศชาติ ในเชิงบูรณาการ
3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายเครือข่ายทางการศึกษาในวงกว้างและเสริมสร้างความร่วมมือทางวิชาการ ในแขนงญี่ปุ่นศึกษาให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

jsn Journal ประกอบด้วย บทความรับเชิญ บทความวิจัย บทความวิชาการที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน บทวิจารณ์หนังสือ บทความปริทัศน์ และรายงานสัมมนา โดยทุกบทความต้องมีบทคัดย่อภาษาไทย และภาษาอังกฤษ วารสารมีการตีพิมพ์เป็นรูปเล่มและเผยแพร่แบบออนไลน์ บทความวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์จะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการและการทบทวนโดยผู้รู้เสมอกัน ด้วยระบบปกปิดชื่อ ข้อความและข้อคิดเห็นต่างๆ ในบทความเป็นของผู้เขียนบทความนั้นๆ ไม่ใช่ความเห็นของกองบรรณาธิการหรือของวารสาร jsn Journal

Aim and Scope

The “jsn Journal” is an academic journal of the Japanese Studies Association of Thailand, and is published two issues per year. The journal has following objectives:

1. To be a channel for disseminating research findings related to Japan in the humanities and social sciences related to Japan.
2. To be a platform for scholars, practitioners and graduate students to share knowledge and experiences, as well as utilize the journal as a source to enhance the body of knowledge that benefits our society and nationally-integrated development.
3. To expand the network as well as strengthen academic cooperation in the area of Japanese Studies.

The “jsn Journal” consists of invited papers, original research articles, academic articles, review articles, book reviews and conference reports. Each paper must have an abstract in both Thai and English. The journal is published in simultaneous print and electronic editions. All research articles in this Journal have undergone rigorous peer review, based on initial editor screening and double-blind peer review. Any views expressed in the articles are the views of the authors only.

สารบัญ	หน้า
บรรณาธิการแถลง ยุพกา ฟูคุชิม่า	iv
บทความรับเชิญ Foreseeing future Japanese society Haruya Kagami	2
บทความวิจัยและบทความวิชาการ	
ไม้ตัดไทย; บอนไซญี่ปุ่น เทพฤทธิ์ ไชยจันทร์ และ อนุชา แพ่งเกษร	16
จากอะตอมสู่ฮิวา : พัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996 กฤตพล วิภาวิกุล	34
ลักษณะเด่นและคติความเชื่อที่สะท้อนในวรรณกรรมพุทธประวัติญี่ปุ่น : กรณีศึกษาเรื่อง “Shaka no honji” น้ำใส ต้นติสุข	55
วิกฤตความเป็นชายของตัวละครเอกชายในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ของมูราตะ ซายากะ ชิตีพัทธ์ พุ่มสม	70
ภาพธรรมชาติในเรื่อง อ่าวฮานาเลอี ของมูรากามิ ฮารูกิ ปิยะนุช วิริยะะวัตร	88
หน้าที่การใช้ดัชนีปริจเฉท ㄷ ㄹ ในการสนทนาเรื่องสัพเพเหระของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย ยุพวรรณ โสภิตวุฒิวังศ์	105
การจัดการความสัมพันธ์ด้วยถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น วรรณธรณ เพื่อองขจรศักดิ์	129
การศึกษาเปรียบเทียบกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยา “ได้” ในภาษาไทย กับสำนวนในภาษาญี่ปุ่นผ่านนวนิยายแปล สลิลรัตน์ กวีจารุมงคล	153
คำยืมในภาษาญี่ปุ่น การวิเคราะห์ผ่านข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์ พัทพา บุญยะรัตน์ และ ณัฏฐิรา ทับทิม	176

สวัสดีท่านผู้อ่านทุกท่าน

วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 นี้ ประกอบด้วยบทความรับเชิญ 1 เรื่อง บทความวิชาการ 1 เรื่อง และบทความวิจัย 8 เรื่อง ซึ่งแบ่งเป็นบทความด้านสังคมศาสตร์ 1 เรื่อง ด้านวรรณกรรม 3 เรื่อง และด้านภาษาศาสตร์ 4 เรื่อง

บทความรับเชิญเรื่อง “Foreseeing future Japanese society” เป็นบทความจากปาฐกถาพิเศษในการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 16 ของสมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย นำเสนอโดย Professor Haruya Kagami จากมหาวิทยาลัยคานางาวะ ที่พยายามฉายภาพอนาคตของประเทศญี่ปุ่นผ่านการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และข้อมูลเชิงสถิติที่หลากหลาย โดยได้นำเสนอประเด็นทางสังคมที่น่าสนใจ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน และสามทศวรรษที่สูญหายของญี่ปุ่น เป็นต้น

บทความวิชาการเรื่อง “ไม้ดัดไทย; บอนไซญี่ปุ่น” ได้ศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของไม้ดัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นในแง่มุมต่าง ๆ รวมถึงสะท้อนปรัชญา วิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรมของทั้งสองประเทศ

บทความวิจัยด้านสังคมศาสตร์เรื่อง “จากอะตอมสู่โอวา : พัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996” พบว่า การผลิตอนิเมชันในช่วงเวลาดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างอุตสาหกรรมการผลิตที่ส่งผลต่อเนื่องของอนิเมชัน

บทความวิจัยด้านวรรณกรรมเรื่อง “ลักษณะเด่นและคติความเชื่อที่สะท้อนในวรรณกรรมพุทธประวัติญี่ปุ่น: กรณีศึกษาเรื่อง Shaka no honji” พบว่า มีการให้ความสำคัญกับ “พระสัทธรรมปุณฑริกสูตร” “การมุ่งสู่แดนสุขาวดี” รวมถึงสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่พระโพธิสัตว์สละร่างกายเพื่อบางสิ่งบางอย่าง (捨身) เรื่อง “วิกฤติความเป็นชายของตัวละครเอกชายในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ของมูราตะ ชายากะ” ได้วิเคราะห์ลักษณะตัวละครชายที่เป็นคนเจ้าเล่ห์และพร้อมทำเพื่อประโยชน์ของตน จนทำให้ตัวละครหญิงต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง สะท้อนให้เห็นบทบาทและความสัมพันธ์ของผู้ชายและผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมญี่ปุ่น บทความเรื่อง “ภาพธรรมชาติในเรื่อง อ่าวฮานาเลอิ ของมูรากามิ ฮารูกิ” ได้วิเคราะห์ความหมายของภาพธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่อง ซึ่งเป็นไปได้ทั้งการทำลายล้าง ความตาย รวมถึงเป็นการช่วยเยียวยารักษาจิตใจ

บทความด้านภาษาศาสตร์เรื่อง “หน้าที่การใช้ดัชนีปริจเฉท ても ในการสนทนาเรื่องสัพเพเหระของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย” พบว่า ผู้เรียนชาวไทยมักใช้ ても เพื่อแสดงความขัดแย้ง เปลี่ยนหัวข้อสนทนา หรือพัฒนาหัวข้อสนทนา เป็นต้น โดยผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า บางครั้งมีการใช้ ても เกินขอบเขตการใช้งานจริงที่ไม่ถูกต้อง และทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ บทความเรื่อง “การจัดการความสัมพันธ์ด้วย

ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น” พบว่า ในภาษาญี่ปุ่นมีการใช้ถ้อยคำขอโทษในสถานการณ์ที่หลากหลายกว่าในภาษาไทย สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น บทความเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยา “ได้” ในภาษาไทยกับสำนวนในภาษาญี่ปุ่นผ่านนวนิยายแปล” พบว่า ในภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มการใช้สำนวนที่ไม่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ เนื่องจากความนิยมในการใช้กรรมกริยา บทความเรื่อง “คำยืมในภาษาญี่ปุ่น : การวิเคราะห์ผ่านข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์” พบว่า คำยืมในสื่อออนไลน์ถูกใช้เพื่อแสดงความใหม่และความทันสมัยมากกว่าทำหน้าที่เพียงเพื่อเรียกสิ่งของหรือแนวคิดที่ไม่มีในคำภาษาญี่ปุ่น มีการใช้ในความหมายที่แคบเฉพาะเจาะจงมากกว่าเดิม รวมทั้งพบว่ามีบางคำที่โครงสร้างเสียงและการสร้างคำไม่เป็นไปตามกฎเดิม

กว่าที่บทความแต่ละชิ้นข้างต้นจะถูกนำเสนอสู่สายตาของท่านผู้อ่าน ต้องผ่านการกลั่นกรองและประเมินคุณภาพอย่างเข้มข้นจากผู้ทรงคุณวุฒิถึง 3 ท่าน ทีมบรรณาธิการจึงใคร่ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่พยายามติชม ให้ข้อเสนอแนะ และผู้เขียนที่ไม่ย่อท้อที่จะปรับปรุงแก้ไข และขัดเกลางานจนได้รับการตีพิมพ์

วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาเติบโตและพัฒนามาถึงปัจจุบันซึ่งเป็นปีที่ 13 ก็ด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเทของบรรณาธิการทุกท่านในอดีต โดยเฉพาะ รศ.ทัศนีย์ เมธาพิสิฐ ซึ่งอุทิศตนให้กับการดำเนินงานของวารสารในฐานะบรรณาธิการหลักตลอด 9 ปีที่ผ่านมา ในฐานะผู้รับไม้ต่อพร้อมทีมบรรณาธิการในปัจจุบันก็จะพยายามรักษาระดับวารสารให้มีคุณภาพในฐานะข้อมูลกลุ่มที่ 1 ของ TCI ต่อไป

ขอขอบคุณเจแปนฟาวนด์ชั่นที่ให้การสนับสนุนทุนจัดทำและเผยแพร่วารสารมาโดยตลอด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการสนับสนุนเช่นนี้ต่อไปเพื่อให้วารสารได้เป็นเวทีให้นักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษามีพื้นที่ในการนำเสนอผลงานวิจัยอย่างยั่งยืน

ยุพกา พุกชิม่า

บรรณาธิการวารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา

มิถุนายน 2023

Invited paper

Foreseeing future Japanese society

Abstract

This paper tries to foresee the future Japanese society through surveying the long-time span changes after the World War II, with mainly based on the various statistic data. After pointing out three major directions of changes and five periods of the last 70 years, several basic data are presented, including those on population growth and economic growth rate. Then the paper discusses four particular topics, that is, changing household structure, changing life course, cultural homogenization, and “the lost 30 years” to characterize the Japanese responses toward the worldwide tendency of modernization and democratization. The concluding section presents the facing problems of Japanese society and the needed responses to them.

Key words

life style modernization, fluidization of social bond, cultural homogenization

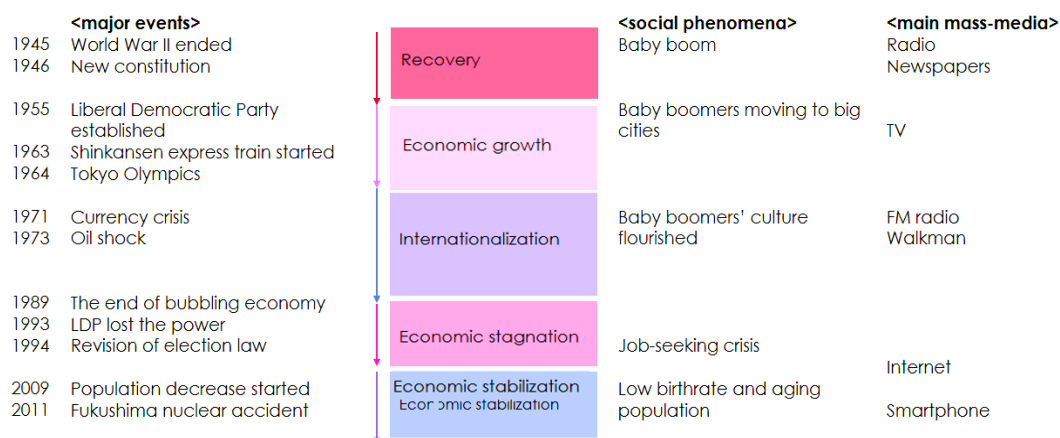
1. Three major directions of changes in the last 70 years

Through the last 70 years after the end of the World War II the Japanese society has changed drastically. We can observe three major directions in it, that is, the modernization of life style, the fluidization of social bond, and the homogenization of cultural trends. The modernization of life style includes Westernization of life style, urbanization and electrification of house utensils. The fluidization of social bond means the weakening solidarity of family, community and company. The homogenization of cultural trends in national level has been promoted by the increasing inter-local migration for pursuing higher education and job, rapidly spreading electrified house utensils, and advancing national broadcasting system (radio & TV). These trends are not specifically Japanese but rather universally found in many countries, but the changing pace in Japan has been outstanding.

2. Five periods of the last 70 years in Japan

The changing process of the last 70 years in Japan can be grasped obviously if we divide the term into five periods. Each period could be characterized as: (1) the recovery phase from the defeat in the World War II (1945-1955), (2) the catching up phase of the developed countries (1955-1973), (3) the joining phase into the developed countries (1973-1990), (4) the adjustment phase of bubbling economy into normal one (1990- 1997), and (5) the economic stabilization phase and the coming of aging society (1997-) [Fig. 1].

Fig. 1 Five phases of 70 years' change

The turning points of these phases were marked by several events: the establishment of the Liberal Democratic Party in 1955, the international currency crisis in 1971 and the oil shock caused by the fourth Middle East War in 1973, the Plaza Accord on the currency rate of the major developed countries in 1985 which ignited the bubbling economy in Japan, and the Asian Currency Crisis in 1997. The Liberal Democratic Party took the dominance in the parliament and seized the prime minister position for 38 years since its establishment in 1955. The international currency crisis and the oil shock in the early 70's changed the Japanese economic orientation from producing imitating products to the quest for high-quality products, The Plaza Accord strengthened Japanese Yen toward US Dollar which caused the low interest rate in Japan and over-investment on land and stock market called "bubbling economy" afterward. The strong Japanese Yen brought about the overseas extension of many Japanese companies. Economic recession after the collapse of bubbling economy pushed the restructuring labor system with heavily relying on part-time job.

The first phase of recovery quickly ended, partly owing to special procurement boom during the Korean War (1950-53). During this period the economic performance was quickly recovered to the level before the World War II. The democratic reform was led by the General Headquarters of Allied Forces, including the enactment of new constitution and land reform. In the first half of this period took place the post-war baby boom.

The second phase was characterized by the steady economic growth under the stable political hegemony of the Liberal Democratic Party. This growth resulted in gaining economic power capable of competing with the developed countries, although the export strategy of Japanese products in this period was criticized as flooding the cheap and easily broken products in the world market. The baby boomers who moved from the countryside to the industrial centers sustained the expanding economy.

The third phase gave Japan a particular character in the world market with a unique product such as Walkman and instant noodle. New pop culture such as cartoon and animation movies flourished and many of them were created and enjoyed by the baby boomers. The presence of Japan in the international community was further strengthened by the Plaza Accord which allowed to rise the currency rate of Japanese Yen toward US Dollar. The book titled Japan as Number One written by an American sociologist became best-seller and people invested money into land and stock market without hesitation. The strong Yen pushed the Japanese companies to build joint venture to produce products in targeted countries to overcome the weakening export power by the high currency rate of Yen.

The sudden and drastic drop of stocks in 1990 ended up the bubbling economy and led to a long economic stagnation. The adjustment phase of bubbling economy into normal one began in 1990 and ended up in 1997 hit by the Asian Currency Crisis, with the voluntary closure of one of the biggest financial securities firms, Yamaichi Shoken. During this period several restructuring trials were undertaken such as the introduction of the single-seat electoral district system which caused the increase of power of party and party leaders.

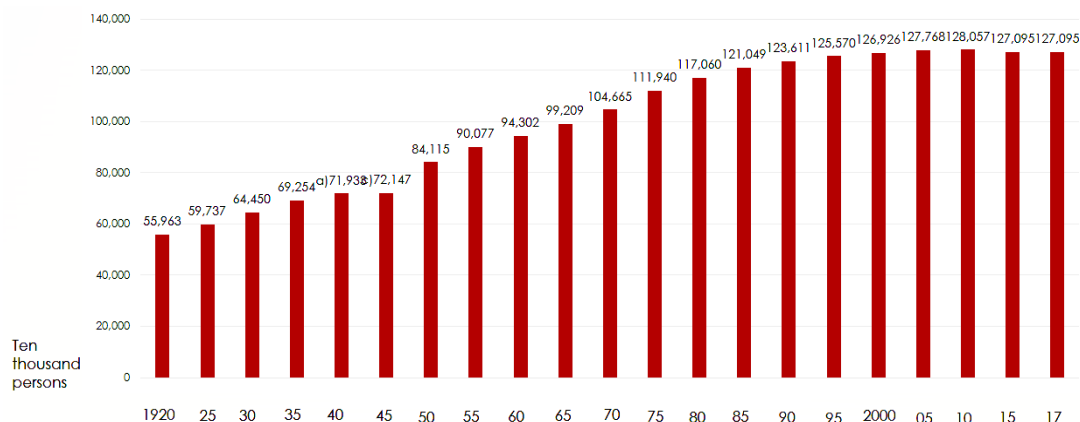
Then came the economically stable phase that continued until the disastrous era of Covid-19 pandemic in 2019. In this phase, Japanese population began to decrease from 2009. While the countryside areas suffered from loss of young generation, the political and economic concentration to the metropolis has more and more proceeded. The Covid-19 pandemic has presented the facing problems of Japan today more clearly, such as the population unbalance between older and younger generations and the widening gap between the rich and the poor.

3. Basic changes in the last 70 years

Japanese population showed the steady growth between 1920-1980, and it became twice during these years [Fig. 2].

Population growth is caused by the change of birth and mortality rate. According to the Japanese government statistic data source, the birth rate in Japan was high (30~35 babies per 1,000 persons) since 1899 until 1950, then rapidly decreased to be less than a half in 1960 (15~20 per 1,000), maintained the rate till 1972, then dropped again to be less than 10 per 1,000 persons in 1990 and is still decreasing. The mortality rate shows the similar curve, but continued to be lower than the birth rate until 2008 when the population decrease started. The gap between the birth rate and mortality rate caused the steady population growth of modern Japan in the first half of the last 70 years, and contributed the steady increase of work-force and consumers.

Fig.2 Population growth

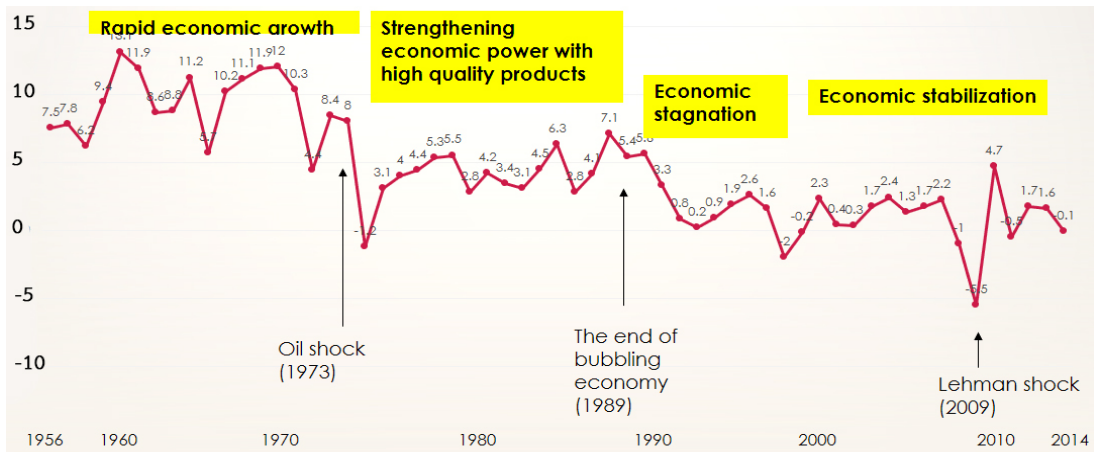

In political domain, we can find three major phases, that is, the fundamental reform for democratizing Japan under the reign of the Allied Forces (1945 -1952), the Liberal Democratic Party's dominance for 38 years since 1955, and politically unstable governance since the introduction of the single-seat electoral district system in 1994. The reform led by the Allied Forces set up the fundamental structure for democratizing Japan. The new constitution (1946) declared the people's sovereignty and placed the Emperor in the symbolic status. It granted the right of election for women firstly realized in the general election in 1946. The Labor Union Law (1946) liberated worker's union. The land reform (1946) was successfully carried out, and resulted that tenanted farm decreased from 54% to 14% and tenants from 28% to 8%. Local Autonomy Law (1947) realized the general election of prefectural governors. Education Law (1947) prescribed primary and junior high school as compulsory education (total 9 years). The 38 years' reign by the Liberal Democratic Party sustained the steady economic growth. The introduction of the single-seat electoral district system contributed to realize the change of the dominant party in parliament.

When we see the economic growth rate graph we can observe three phases again, that is, the high pace growth (1956 -1973), the moderate growth (1974 -1990), and the very low growth (1991-) [Fig. 3].

Industrial structure has drastically changed through the last 70 years. The agricultural sector occupied the highest number of workforce until 1950, then the number constantly decreased. The industrial sector shows the increase of workforce from 1950 to 1970 along with the economic growth but stabilized after then. The sales and service sector shows the high-pace increase of the number of workforce since 1950 until now.

Fig. 3 Economic growth rate

4. Changing household structure

The drastic change of life style after the World War II brought about the change of the ideal as well as actual household building, National Institute of Population and Social Security Research (NIPSSR)'s data shows that average age of first marriage rose from around 26 for male and 23 for female in 1945 to 27 for male and 25 for female in 1955, then kept that level until 1975, and after that the age began to rise up to 32 for male and 29 for female in 2005, partly because of the prolonged education.

Giving birth pattern has also changed. According to Japanese government data, in 1947 when baby boom was on its peak, the birth rate was higher than the following years among all mothers of different ages. The highest was at the age of 25-29, but the mothers of 30-39 years old also showed the high rate of giving birth. The statistic figures in 1960 and 1970 display a high peak at the age of 25-29 and sudden decline at the age of 30-35 which means the concentration of giving birth at twenties. The figure in 1990 shows the more gradual curve although the number of children was smaller than those in 1960 and 1975. The figures after 2000 indicate the peak's shift from 25-29 to 30-35.

The unmarried men and women also have increased. The government data show that in 1970 the unmarried men and women aged more than 30 years old were less than 10 %, while in 2005 the rate increased in the whole age grade, and the unmarried men of 35-39 years old counts 30%. NIPSSR 's data show that marriage rate suddenly declined from 1972 to 1977, and then was stabilized around 6 per 1,000 persons, while divorce rate has gradually increased since 1966 though the rate is still low.

The favored process of spouse finding also has changed. According to the data from NIPSSR, arranged marriage declined after the World War II while love match increased to reach

to almost 90 % in around 2000. The cross point of these two curves was in around 1965 when baby boomer began to marry. Most of arranged marriage until the war period was the one in which the final decision was in the hands of the brides' parents, while after the war the brides gradually gained the right to agree or deny.

The number of children a mother would give birth influences household composition. Atoh (1982) found that those who were born before 1915 had more than four children on average. These mothers are considered to begin to give birth before the war period. Those who were born after 1921, on the contrary, had just a little bit more than two children on average. Most of these mothers must have begun to give birth after the war. Among those who were born between 1928-1947, having two children occupies 50 %. This indicates that a family with two children became a household standard after the war until 1972 after which the birth rate began to decrease further.

Not only the number of children of a family but also the household composition has been changing after the World War II. The typical Japanese *ie* (household) is a stem family composed of three generations including grandfather and grandmother, father and mother, and children. The number of this household type has not been decreasing significantly. The enormously increasing type is nuclear family household, due to the increase of younger generation who moved to industrial cities to have their own households separating from the parents' home in countryside. Parent's households in countryside also tend to become nuclear family without children because the younger generation's moving out. Then, if one of an old couple die, the household become a single type containing only one person. This type includes that of a lonely old man or woman left behind by his or her spouses and children, as well as bachelors living alone. This type has been enormously increasing, too.

The birth rate began to decline from 1973 and the population decrease started from 2008. While the traditional stem family households still remain, those of old couple and of a lonely single person has been increasing not only in countryside but also in and around big cities. The aging society with decreasing younger generation is one of the most serious problems to be responded.

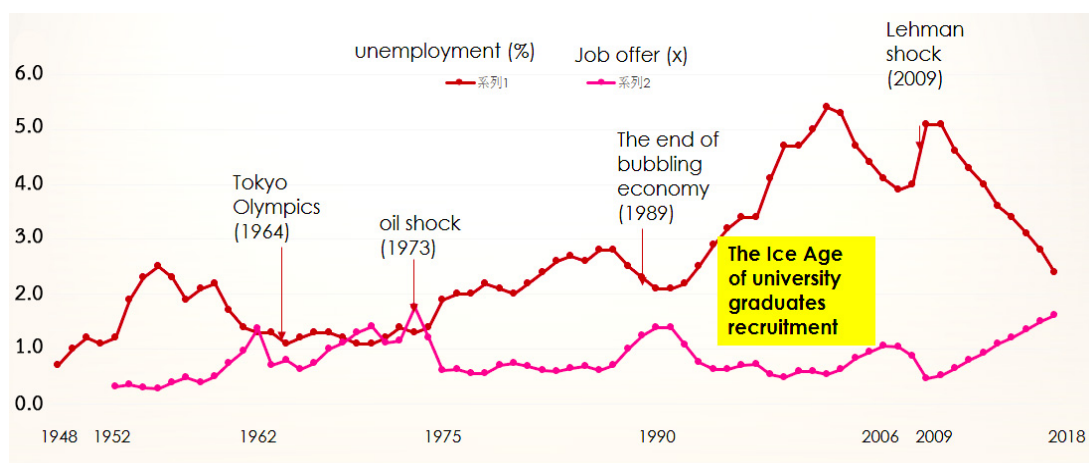
5. Changing life course

The life expectancy of the Japanese people has increased dramatically after the War. Japanese government statistic data show that starting from 50 years in 1947, it quickly rose to 65 in 1965, and surpassed 70 in 1975 and 80 in 2015, Men and women working in industrial section enjoy, or have to fill, the long period after retirement from companies and offices. How to use such period is another serious question in Japan today.

In line with the increase of life expectancy, the needed term for education has been prolonged. The Education Law in 1947 prescribed 9 years compulsory education, and the advancing industry required more higher education. The government data shows that the advancement ratio to senior high school increased from less than 50 % for men and less than 40 % for women in 1950 to more than 90 % in 1975 for both men and women. Women's desire to graduate a senior high school reached the same height with men at 1960. The university entrant ratio among 18-years old cohort rose from 12 % for men and 2 % for women in 1960 to 40% for men and 12 % for women in 1975, then stabilized until 1990, and increased again up to 50 % for men and 36 % for women in 2005. The prolonged education term may be one of the reasons of the delay of first-marriage age. For the women who advanced to higher education, pursuing professional career became an option for their life.

The future life course of the younger generation depends on the job offer condition of the time. Fig. 4 presents the change of the job offer ratio and the unemployment rate after the World War II. During the restructuring period of Japanese economy in which the labor disputes frequently took place for wage hike and against dismissal, the unemployment rate was high while the job offer ratio was low. During the economic growth period (1955-73) the job offer ratio maintained high rate to absorb the young labor force coming from countryside. A decade after the end of bubbling economy (1990-2000) experienced a very severe job offer opportunity for university graduates, and many of them had difficulty to obtain permanent job. After 2000 the condition became improving.

Fig. 4 Unemployment rate and job offer ratio

While the women's aspiration for higher education has increased, they still have difficulty to maintain permanent job after marriage and giving birth. The government data shows that while the un-regular staffs ratio for men of 35~54 years old was under 10 % in 2000s, that for

women of 25~34 years old was around 40 % and that for 35~54 years old rose to 55 %. Considering the poor support system of health and pension assurance by private companies for un-regular staffs, many of Japanese female workers are in a very vulnerable condition.

Kenji Hashimoto, a Japanese sociologist, presents a very interesting data concerning the Japanese social stratification based on the national survey of Social Stratification and social Mobility (SSM survey)[Hashimoto 2013: 270]. He divided the sample households into new middle class and worker's class, and calculated the household income based on the wife's job condition [Fig. 5]. In all cases (full-time working wife, part-time working wife, and housewife) the income of the new middle class household fairly surpasses that of worker's class household. The new middle class wives who have full-time job show quite high ratio of higher education (69.8%), and the other wives of the same class also show higher ratio than those of worker's class. The worker's class households with part-time working wives and housewives show significant poverty rate. High income of the new middle class assures the chance to give higher education to their children. Thus the economic gap between the new middle class and the worker's class tends to be fixed.

Fig. 5 Economic Condition base on household types (Hashimoto 2013)

wife's employment	New middle class household			Worker's class household		
	full-time	part-time	housewife	full-time	part-time	housewife
percentage	7.7	10.9	19.2	9.0	22.2	20.4
higher education ratio	69.8	28.7	39.6	13.4	11.2	15.0
husband's income*	624.0	656.4	664.1	393.4	398.2	413.0
wife's income*	382.1	100.8	19.9	227.6	104.4	22.9
total income*	1071.6	821.7	723.2	681.3	568.3	488.5
poverty rate**	0.0	1.1	3.6	4.3	10.4	22.9
wealth rate***	29.2	13.0	9.6	1.4	1.6	2.8

* ten thousand yen
 ** yearly income under 1,606,000 yen (half of the average yearly income in 2002: 3,212,000 yen)
 *** yearly income more than 6,424,000 yen (twice of the average yearly income in 2002: 3,212,000 yen)

6. Cultural homogenization

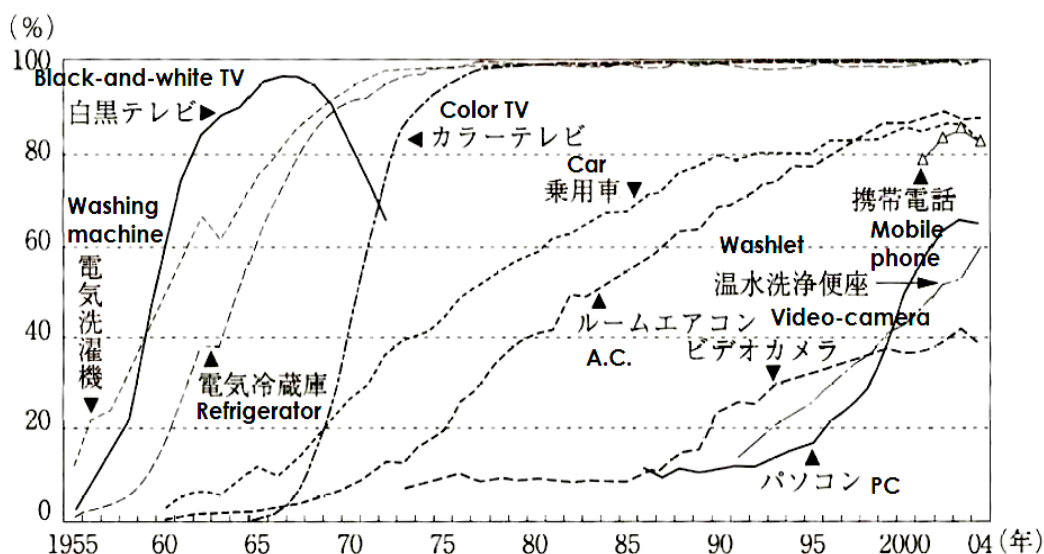
Through the continual change during last 70 years the national level cultural homogenization has proceeded. The homogenization was mainly caused by the increasing inter-local migration of younger generation for pursuing higher education and job, rapidly spreading electrified house utensils, and advancing national broadcasting system.

During the economic growth (1955-1975) a huge number of labor force including new graduates from junior high school and off-season peasants came from countryside to big cities such as Tokyo, Osaka and Nagoya to sustain the increasing construction work and industrial

production. It was repeated at the bubbling economy period in smaller scale, but this time only Tokyo area absorbed such migrants.

In line with the steady economic growth, the new electronic home utensils rapidly spread into Japanese households to contribute to homogenize family life style [Fig. 6]. The Japanese families with increasing income were very eager to purchase new durable consumer goods to realize modern westernized family life, and such demand sustained the enduring economic growth.

Fig. 6 The spread of enduring consumer goods

Since the end of the World War II the new tools of mass media entered the field one after another. Until the post-war recovery period the main tools of mass media were newspaper and radio. Along with the economic growth television quickly spread to take over the role of radio and became the main tool of information and entertainment. In 1969 started FM radio broadcasting to enrich a music entertainment. In 1990s started to spread personal computer and internet and began to replace newspaper and television as information tool. The spread of smartphone is quite rapid and has caused the fundamental change not only in communication and access to information but also in style of entertainment.

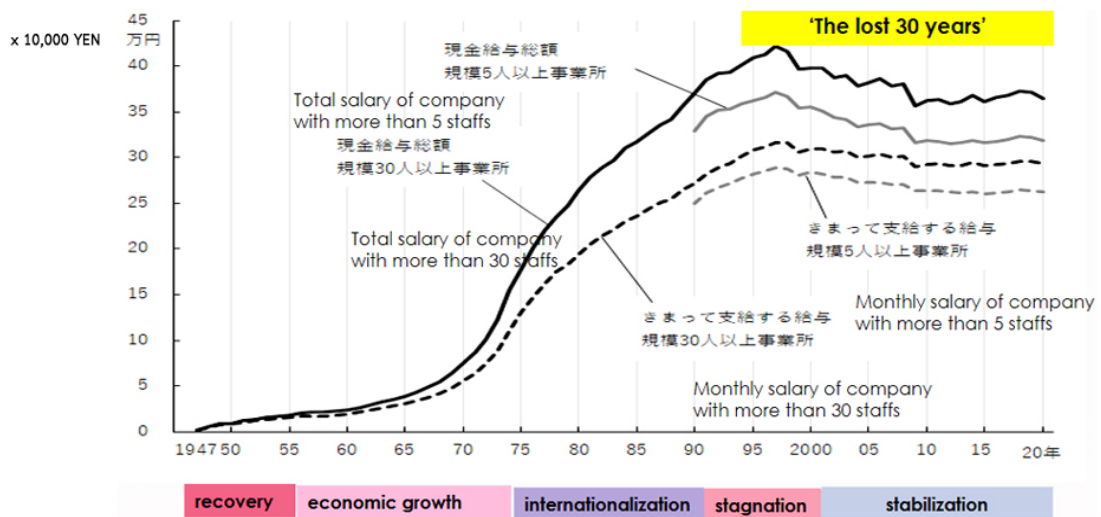
The rapid change of main tool for information obtaining caused the generation gap of cultural style. The government statistic data in 2016 shows that those who are more than 50 years old still rely on TV as major news source, while the younger generations obtain information mostly from internet. During the last 70 years changes the local cultural differences has diminished, although the generational cultural differences seem to appear.

7. “The Lost 30 years”

The sudden and drastic fall of stock price took place in 1989-1990, and the following decade can be seen as the closing phase of the Japanese rapid economic growth since 1955. During this period a series of natural disaster such as Mt. Unzen-dake eruption (1990, 1991) and Hanshin-Awaji great earthquake (1994) struck Japan physically as well as mentally. And finally in 1997 one of the biggest financial securities firms, Yamaichi Shoken, decided to choose voluntary closure, symbolizing the cleanup process of bubbling economy. After entering the 21st century Japanese economy gradually showed the recovering sign, although the increasing pace was not stable and sometimes hit by worldly crises such as Lehman shock (2009) and Covid-19 pandemic (2019~) and also by natural disaster such as Tohoku great earthquake (2011).

During these 30 years the average salary has remained stable [Fig. 7]. Consumer price also shows a similar stable level [Fig. 8]. Japanese mass-media call these 30 years as “the lost 30 years”, reminding the loss of economic glory in 1980s.

Fig. 7 The transition of average salary

This economic stagnation was initiated by the Plaza Accord in 1985 which asked the Japanese government to allow the rise of the currency value of Japanese Yen toward US Dollar. After that the rate of yen toward US\$ fell drastically [Fig. 9]. The strengthened Yen made export of Japanese products difficult. To such situation the Japanese companies responded through overseas extension, that is, by setting up joint venture in the targeted countries to produce products there. The strong Yen pushed such strategy.

Fig. 8 The transition of US\$-Yen exchange rate

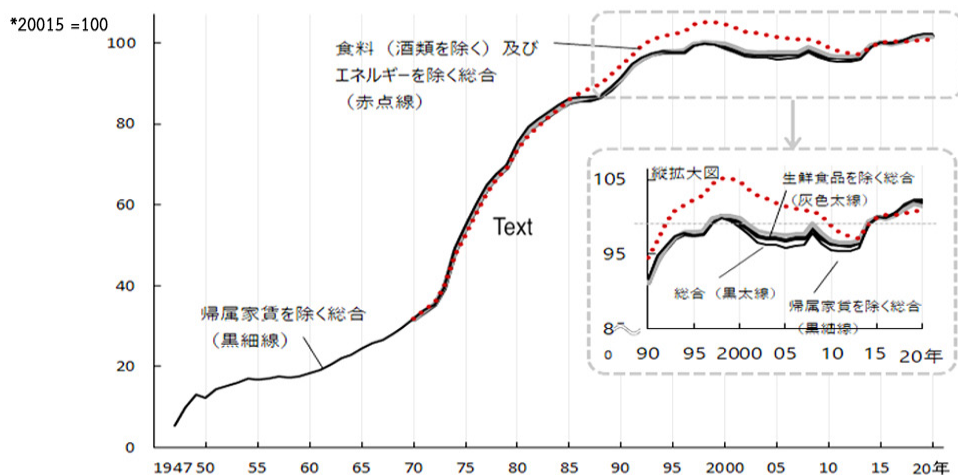
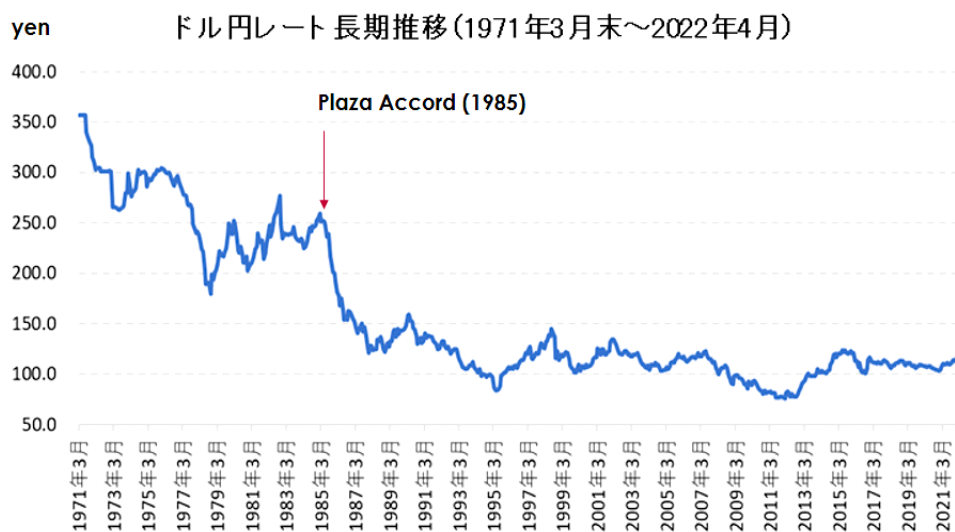

Fig. 9 The transition of consumer price

The strong Yen also invited people to invest money into land and stock market, which caused over-investment called “bubbling economy” afterward. Then the stock price suddenly dropped in 1989 and started the economic stagnation.

The stagnation accelerated the Japanese companies’ overseas extension to find the low-wage labor countries to produce low-cost products to be imported into Japan. Another Japanese companies’ strategy to suppress the producing cost was to rely on the part-time workers. Thus came the period of economic stabilization with not rising salary and not rising consumer price.

The stable condition of average salary and consumer price seem to indicate the relatively satisfying living condition of the Japanese people. In this seemingly affluent society, however,

the division between the rich and the poor tends to be fixed and deepened, low-wage labors are avoided by the Japanese and are pushed onto foreign workers, and the stable economic condition discourage the challenging trial for innovation.

8. Foreseeing future Japanese society

Now Japanese people live in technologically advanced society but grows more and more aging with decreasing child birth. They have to find sustainable social system. Family life style has also changed drastically, and the family bond seems to weaken and be replaced by other kinds of social bonds. They have to search a proper place of family in future society. Community itself is concerned to disappear in countryside because of the decrease of residents. They have to find a proper division of role between city and countryside, and also to reconsider the merits and demerits of the concentration of politics and economy in metropolitan area. The social gap between the rich and the poor has become more conspicuous and more fixed than before. The policies to bridge the gap are required. Because of the development of mass media, the Japanese way of thought has become homogenized, while the rapid spread of internet has caused the information gap between older and younger generations. They have to reconsider the meaning and the importance of cultural diversity.

All of these tasks depend on the possibility to draw a promising future life, especially for younger generation. To make them plan their future life more freely, older generation has to give them more chance and support for trying creative innovation.

References

阿藤誠 (1982). 「わが国最近の出生率低下の分析」 『人口学研究』 5, 17-24.

橋本健二 (2013). 『「格差」の戦後史』 東京：河出書房新社.

Statistic data source in the figures

Fig. 2, 3, 4, 6: Japanese government statistic data source

Fig. 7, 8: The Japan Institute for Labour Policy and Training Internet Homepage

Fig. 9: Financial Star Internet Homepage

Affiliation: Kanazawa University

Corresponding email: anthrop@staff.kanazawa-u.ac.jp

Received: 2023/01/14

Accepted: 2023/03/11

ไม้ตัดไทย; บอนไซญี่ปุ่น

บทคัดย่อ

ไม้ตัดไทย เป็นการนำต้นไม้มาตัดรูปร่างรูปทรง จัดกิ่งก้านแล้วตกแต่งให้เป็นพุ่ม นิยมปลูกไว้ในกระถางลายครามประดับตามบ้านเรือน ไม้ตัดไทยมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมการปลูกต้นไม้ในกระถางของญี่ปุ่นที่เรียกว่าบอนไซ เป็นศิลปะการจำลองลักษณะต้นไม้ตามธรรมชาติให้อยู่ในกระถาง นอกจากความงดงามแล้วยังเป็นงานอดิเรกเพื่อความผ่อนคลาย จากการศึกษาทั้งสองวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงกันมาอย่างยาวนาน ในขณะเดียวกันยังมีความเหมือนความแตกต่างกันในหลายประเด็นทั้งในเชิงรูปธรรมและเชิงนามธรรม จึงเกิดเป็นแนวคิดในการศึกษาเปรียบเทียบไม้ตัดไทยกับบอนไซญี่ปุ่น ซึ่งผลของการเปรียบเทียบมีทั้งความคล้ายกันและความแตกต่างกันในประเด็นสำคัญ ๆ ได้แก่ รูปแบบ วิธีการสร้าง การกำหนดขนาด การจัดวาง ปรัชญา วิถีชีวิต ความเชื่อ และ วัฒนธรรม เป็นการสร้างความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนไทยและคนญี่ปุ่น ทั้งยังสามารถนำสาระสำคัญไปพัฒนารูปแบบให้กับไม้ตัดของไทย เพื่อให้ไม้ตัดไทยนั้นคงอยู่สืบไป

คำ

สำคัญ

ไม้ตัดไทย, บอนไซญี่ปุ่น, ปรัชญาบอนไซ

The Thai Dwarf and Japanese Bonsai

Abstract

The Thai dwarf is created by bringing trees together to bend their shape. The branches are arranged and decorated them to look like a bush. They are popularly grown in porcelain pots to decorate homes. The Thai dwarf is based on the Japanese tradition of potted plants known as bonsai, which is the practice of reproducing natural plants in pots. It is not only beautiful, but it is also a relaxing hobby. According to research on the Thai dwarf and the Japanese bonsai, the two cultures are related. In their long-term relationship, meanwhile, there are also similarities and differences in many concrete and abstract aspects. As a result, the concept of a comparative study of the Thai dwarf and Japanese bonsai began. The comparison revealed similarities and differences in terms of form, method of construction, size determination, placement, philosophy, way of life, belief and culture, and so on. This fosters an understanding of the cultural differences between the two countries that reflect the Thai and Japanese lifestyles. Thais can also use the comparison results to create a pattern for the Thai dwarf so that it can last forever.

Key words

Thai dwarf, Japanese bonsai, bonsai philosophy

1. บทนำ

ไม้ดัดไทย คือ การละเล่นที่เป็นวัฒนธรรมโบราณของไทย ถือเป็นงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์ ไม้ดัดคือการนำต้นไม้พื้นถิ่นมาปรับแต่งให้มีลีลาท่าทางตามจินตนาการของผู้สร้าง โดยอาศัยพันธุ์ไม้ และลักษณะตามธรรมชาติของต้นไม้ที่พบเห็นได้ในภูมิประเทศเป็นกรอบพื้นฐานแห่งจินตนาการ (บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม้ดัดไทยได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จนทำให้มีการเขียนโคลงตำราไม้ดัดไทยขึ้นกำหนดให้มีจำนวน 9 รูปแบบ ไม้ดัดไทยนับว่าเป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้นำธรรมชาติมาสร้างเป็นผลงานศิลปะ เพื่อประดับตกแต่งเพิ่มความสวยงามให้แก่อาคารบ้านเรือน

ไม้ดัดไทยมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมการปลูกต้นไม้ในกระถางของชาวญี่ปุ่น ที่เรียกว่าบอนไซ พรรณทวี พรประเสริฐกุล (2547) ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของบอนไซว่า บอนไซ หรือ เผินใจ (Pun-sai) กำเนิดขึ้นในประเทศจีน ราวปี พ.ศ. 808 – 963 ได้แพร่กระจายมาสู่ประเทศญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่น ได้รู้จักการปลูกพันธุ์ไม้อย่างส่วนตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของญี่ปุ่นเองเป็นผู้นำพันธุ์ไม้อย่างส่วนเข้ามาในประเทศ จากนั้นได้มีผู้ลี้ภัยชาวจีนชื่อ จู-ซุน-สุ่ย เข้ามาในประเทศญี่ปุ่น และนำเอาบทความศิลปะต่าง ๆ ของจีนมาด้วย จึงทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของการเลี้ยงบอนไซในประเทศญี่ปุ่น

คำว่าบอนไซ 盆栽 เป็นการนำคำว่า 盆 ซึ่งแปลว่ากระถาง และคำว่า 栽 ซึ่งแปลว่าการปลูก มาประกอบเข้าด้วยกันความหมายของบอนไซ ยังรวมถึงการปลูก การขึ้นชม การพิจารณาความงาม รูปทรงกระถางสำหรับบอนไซ การเฝ้าดูความเจริญเติบโตของกิ่งก้าน รูปทรงของต้นและใบ รวมไปถึงรากที่ซ่อนไซ บอนไซเป็นงานอดิเรก กิจงานศิลปะชนิดหนึ่งของชาวญี่ปุ่น พบเห็นได้ทั่วไปตามบ้านหรือสวนของคนญี่ปุ่น (theneww, 2562) บอนไซของญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลกทำให้ผู้คนได้รู้จักกับวัฒนธรรมของญี่ปุ่นผ่านการทำบอนไซ สร้างมูลค่าสร้างรายได้ให้กับประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่สีเขียวบนพื้นที่จำกัด เป็นมุมสำหรับผ่อนคลายความเครียดของชาวญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าไม้ดัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมาตั้งแต่อดีต แต่ยังมี ความเหมือน และความแตกต่างกันในหลายประเด็นทั้งในแง่มุมมอง รูปร่างรูปทรง วิธีการสร้าง ความหมายแฝงปรัชญาและความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น จึงทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในทางวัฒนธรรม ยังมีความทับซ้อนกันทำให้ปัจจุบันสำหรับคนทั่วไปนั้นเกิดความสับสนในการแยกแยะระหว่างไม้ดัดไทยกับบอนไซญี่ปุ่น

หากมีการเปรียบเทียบความเหมือนความต่างในแต่ละประเด็น ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นจะทำให้สามารถเข้าใจลักษณะรูปร่างรูปทรง ความหมาย นัยยะสำคัญ และสามารถแยกแยะความชัดเจนของอัตลักษณ์ทั้งสองวัฒนธรรมระหว่างไม้ดัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นได้ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของไทย เป็นการสร้างความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนไทยและคนญี่ปุ่น ทั้งยังสามารถนำผลของการเปรียบเทียบไปพัฒนารูปแบบให้กับไม้ดัดของไทยเพื่อให้ไม้ดัดไทยนั้นคงอยู่สืบไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาบริบทไม้ดัดไทย และวัฒนธรรมบอนไซญี่ปุ่นในเชิงรูปธรรมและเชิงนามธรรม

2.2 เปรียบเทียบความเหมือนความต่างของไม้ดัดไทย และบอนไซญี่ปุ่นพร้อมวิเคราะห์สรุปผล

3. ทบทวนวรรณกรรม

3.1 ความเป็นมาและความสำคัญของไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น

สุนทร ปุณโณทก (2527) กล่าวถึงไม้ตัดไทยไว้ว่า เป็นศิลปะการเล่นต้นไม้ขึ้นสูง เป็นประติมากรรมธรรมชาติที่มนุษย์มีส่วนสรรค์สร้างให้เกิดความงามตามใจปรารถนา ผู้เล่นต้องถึงพร้อมด้วยความวิริยะ อุตสาหะ พากเพียรพยายามอย่างมาก คนไทยนิยมตัดต้นไม้เล่นมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในรัชกาล ที่ 2 และ 3 การเล่นไม้ตัดได้เป็นที่นิยมกันแพร่หลาย ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และราษฎร ตลอดจนพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 พระพุทธเจ้าหลวงเอง ก็ทรงสนพระทัยและโปรดปรานอยู่มาก ดังปรากฏไม้ตัดไทยอยู่ในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิตตราบเท่าทุกวันนี้ ไม้ตัดไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของไทยได้รับแบบอย่างมาจากจีนและญี่ปุ่นแต่ได้นำ มาประดิษฐ์พลิกแปลงจนมาเป็นแบบไทย ๆ

ส่วนไม้ตัดในวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นนั้นเรียกว่า บอนไซ ซึ่งภวพล ศุภนันทนายนท์ (2561) กล่าวถึงความเป็นมาของบอนไซว่า ประวัติของบอนไซในญี่ปุ่นนั้นมีความเป็นมายาวนานตั้งแต่ในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794 - 1185) ซึ่งเป็นช่วงที่วัฒนธรรมของจีนเริ่ม แพร่หลายเข้ามาในญี่ปุ่นพร้อมศาสนาพุทธ นิิกายมหายาน แต่เริ่มได้รับความนิยมในสมัย เอโดะ (ค.ศ. 1615-1868) มาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ พรรณทวี พรประเสริฐกุล (2547) ที่กล่าวถึงความสำคัญของบอนไซว่า ระหว่างศตวรรษที่ 11 และ 12 ญี่ปุ่นได้นำปรัชญาและศิลปะของจีนมาใช้กันอย่างแพร่หลาย สำคัญที่สุดก็คือ ลัทธิเซนของจีน ซึ่งลัทธินี้พระจะมีบทบาทเป็นผู้แนะนำบอนไซให้เป็นที่รู้จัก รวมถึงวิธีการปลูกเลี้ยงบอนไซที่ถือเป็นการฝึกทั้งทางจิตใจ และประดับตกแต่งเพิ่มความสวยงามให้กับอาคารบ้านเรือน

3.2 ลักษณะของไม้ตัดไทย

ลักษณะของไม้ตัดไทยนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งในแง่ของขนาดสัดส่วน รูปร่างรูปทรงไปจนถึงวิธีการสร้าง ทั้งยังมีปรัชญา ความเชื่อ แฝงนัยยะสำคัญที่น่าสนใจ ผู้เขียนจึงแบ่งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของไม้ตัดไทย ดังนี้

3.2.1 รูปแบบของไม้ตัดไทย

รูปแบบไม้ตัดปรากฏในโคลงตำราไม้ตัดของหลวงมวงคลรัตน์ เป็นตำราไม้ตัดเล่มแรกของไทย โดยเขียนพรรณนาด้วยโคลงสี่สุภาพ ซึ่งเป็นบทร้อยกรองตามความนิยมของคนในสมัยนั้นเพื่ออธิบายถึงไม้แต่ละต้นว่ามีรูปร่างลักษณะอย่างไร (อโณทัย, 2549) ในช่วงแรกของการเล่นไม้ตัดนั้น มักจะเป็นการตัดแต่งไม้ในธรรมชาติโดยการเลียนแบบไม้ในป่าที่มีลิลำท่าทางที่สวยงาม จนสามารถสรุปรูปแบบของไม้ตัดได้ตามสัณฐานหุ่น 9 แบบ มีชื่อเรียกเฉพาะตามลักษณะท่าทางที่แตกต่างกันของหุ่นไม้ตัดนั้น ๆ (บัญชา เขมธร และภูวดล น้ำดอกไม้, 2549)

ไม้ขบวน

ไม้ฉาก

ไม้หกเหียน

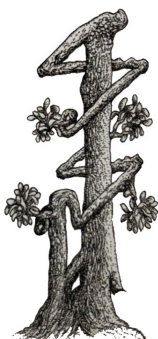
ไม้เขน

ไม้ป่าซ่อม

ไม้ญี่ปุ่น

ไม้กำมะลอ

ไม้ตลก

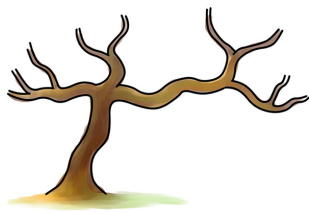
ไม้เอนชาย

ภาพที่ 1 แม่แบบไม้ตัดไทย 9 แบบ

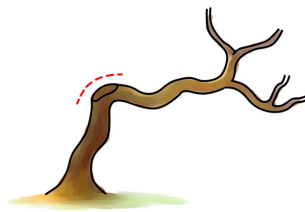
หมายเหตุ : จาก ไม้ตัดไทย (หน้า 26), โดย บัญชา เขมรรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549, กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.

3.2.2 ลักษณะวิธีการสร้างไม้ตัดไทย

ชนิดของต้นไม้ที่ใช้ตกแต่งทำไม้ตัด โดยส่วนใหญ่นิยมเลือกพันธุ์ไม้ที่มีลักษณะใบเล็กและเหนียวไม่หักง่าย เมื่อได้ต้นไม้มากแล้วควรปลูกลงในดินก่อนแล้วจึงตัดจนได้รูปทรง จึงขุดล้อมปลูกลงในกระถาง (อโณทัย, 2549) พืชพรรณที่นิยมนำมาทำไม้ตัด เช่น ตะโก ข่อย โมก ไทร ชาฮกเกี้ยน

หุ่นจากป่า

ตัดด้านซ้ายออก

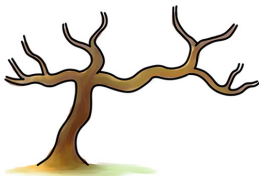

เลียงซ้อด้านขวา

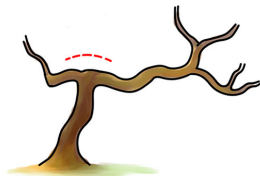
ภาพที่ 2 ไม้ประจบป่า

หมายเหตุ : จาก ไม้ตัดไทย (หน้า 65), โดย บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549, กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.

วิธีที่ 1 ไม้ประจบป่า เป็นไม้ที่นำออกมาจากป่า มีลักษณะทำทางที่ลงตัว หรือนำมาตัดตัดแต่งเล็กน้อยจะได้ ไม้ตัดทั้งดงามในระยะเวลานั้น ๆ

หุ่นจากป่า

ตัดกิ่งกลางออก

เลียงกิ่ง

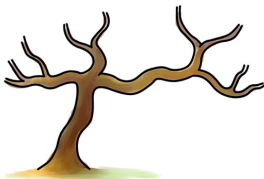

เลียงให้เป็นซ้อ

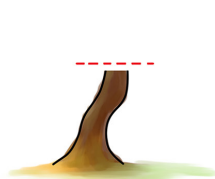
ภาพที่ 3 ไม้ประจบหุ่น

หมายเหตุ : จาก ไม้ตัดไทย (หน้า 66), โดย บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549, กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.

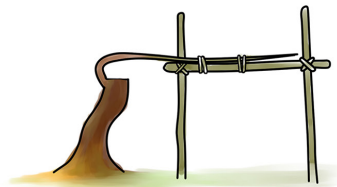
วิธีที่ 2 ไม้ประจบหุ่น เป็นไม้ที่ต้องได้รับการตัดแต่งสร้างหุ่นต่อเติมขึ้นมา ไม้ในป่าที่มีรูปทรงในการนำมาสร้างนั้นหาได้ยาก จึงจำเป็นต้องใช้ไม้ที่มีรูปร่างใกล้เคียงเพื่อนำมาประจบหุ่นเป็นไม้ตัด

หุ่นจากป่า

ตัดเป็นท่อนโอด ๆ

สร้างหุ่นใหม่

ภาพที่ 4 ไม้วิชา

หมายเหตุ : จาก ไม้ตัดไทย (หน้า 67), โดย บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549, กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.

วิธีที่ 3 ไม้วิชา เป็นไม้ที่มีการลิดกิ่งออกหมด และตัดทอนเหลือเพียงท่อนโอด ๆ เพื่อสร้างหุ่นเองทั้งหมด เป็นการสร้างลีลาท่าทางได้อิสระตามจินตนาการของผู้เล่น

3.2.3 องค์ประกอบ การกำหนดขนาดและกระถางของไม้ตัดไทย

ความงามและองค์ประกอบของไม้ตัดไทย สามารถเห็นได้ตั้งแต่การคัดเลือกไม้ที่มีลักษณะเด่น เพื่อให้ได้พันธุ์ไม้ที่มีความงามสามารถสร้างต่อยอดได้ง่าย โดยความงามและองค์ประกอบของพันธุ์ไม้นั้น อโณทัย (2549) ได้กล่าวไว้ดังนี้

- 1) เป็นไม้ยืนต้น มีรูปทรงงามตามธรรมชาติ เช่น ลำต้นอาจบิดโค้ง มีปุ่ม ตา มีกิ่งก้าน
- 2) มีกิ่งเหนียว สามารถงอ พับ ดัดโค้งได้ตามต้องการ
- 3) มีขนาดใบเล็กเหมาะสมกับขนาดต้น และพุ่มข้อใบควรมีสีเขียวเข้มเป็นมัน
- 4) ทนต่อสภาพอากาศได้ดี ทั้งกลางแจ้งหรือในร่ม และต้านทานต่อแมลงศัตรูพืชได้
- 5) เมื่อตัดเข้ารูปแล้ว ต้องทรงตัวในรูปตัด ไม่เปลี่ยนแปลงง่าย

บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้ (2549) ได้กล่าวถึงขนาดของไม้ตัดไทยแบ่งการเรียกเป็น 3 ขนาดคือ ไม้คืบ (25 เซนติเมตร) ไม้ศอก (50 เซนติเมตร) และไม้ว่า (200 เซนติเมตร) ยังมีวิธีการเรียกไม้ตัดแบบอื่น ๆ โดยพิจารณารูปทรงโดยรวมของไม้ตัดซึ่งเรียกว่า เรือน มีการเปรียบเทียบกับต้นไม้อื่นเพื่อบอกสภาพโดยรวมของไม้ตัดนั้น ๆ เช่น ไม้เรือนสูง เปรียบเทียบกับต้นยาง สูงชะลูด มีทรงพุ่มอยู่ตอนบน ไม้เรือนต่ำ เปรียบเทียบกับไม้กระพุ่ม เป็นไม้ที่มีส่วนต้นเตี้ย มีทรงพุ่มแผ่กว้าง ไม้ต่อเรือนตั้งอยู่บนตอส่วนโคนยังไม่กลืนกันกับส่วนตอ ไม้เรือนเรียบมีสมตุล การวางกิ่ง ช่อไฟสม่ำเสมอ ไม้โคลกเคลกจัดทำทางได้ยากถูกทำเป็นไม้วิฆาอย่างเดียวนั้น

กระถางไม้ตัดไทย การคัดเลือกกระถางที่มีขนาดและรูปแบบเหมาะสมเพื่อการเพิ่มคุณค่าแก่ไม้ตัด ที่ได้รูปแบบตามต้องการ โดยทั่วไปจะใช้กระถางเคลือบสีลายคราม ซึ่งผ่านการเผาเคลือบอย่างดี เพื่อแสดงความน่าชื่นชมแก่ไม้ตัด รูปทรงของกระถางที่นิยมคือแบบทรงกลม และแบบแปดเหลี่ยม โดยเลือกใช้กระถางทรงสูงมากกว่าทรงกว้าง การจัดวางไม้ตัดในกระถางลายครามคือหนึ่งในเครื่องชูฐานะอย่างหนึ่งของคหบดีไทยแต่โบราณ พุ่มและรูปทรงของไม้ตัดที่สวยงามผสมผสานกระถางเครื่องเคลือบลายครามจากจีน บ่งบอกฐานะสังคมได้อย่างชัดเจน (บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549)

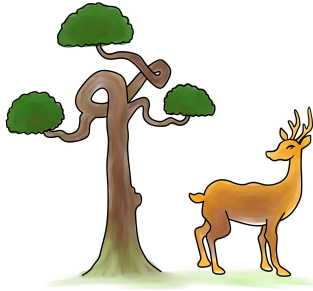

ภาพที่ 5 กระถางเคลือบสีลายคราม

หมายเหตุ : จาก <http://164.115.41.171/web/flipbook/rayong/index.html#p=225>

3.2.4 ความหมาย นัยยะของไม้ดัดไทยกับการสะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรมและความเชื่อ

นัยยะของไม้ดัดไทยแฝงมากับการติดต่อสื่อสารกันในหมู่ผู้เล่นไม้ดัด โดยมักจะมีการตั้งชื่อเฉพาะของไม้ดัดต้นนั้น ๆ เพื่อความเข้าใจตรงกันว่าหมายถึงไม้ดัดต้นใด เช่น ไม้ดัดชื่อ “กวางเหลียวหลัง” ใช้เรียกไม้เขนลีลาที่มีลักษณะท่าทางดุจกวางยืนเหลียวมามอง

ภาพที่ 6 นัยยะและชื่อเรียกไม้ดัดไทย กวางเหลียวหลัง

หมายเหตุ : จาก ไม้ดัดไทย (หน้า 67), โดย สุนทร ปุณโณทก, 2527, ใน อนุสรณงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุนน ศรีสมบุญ (16 มิถุนายน 29)

การสะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตไม้ดัดกับเรือนไทยนับเป็นการจัดสวนที่สอดคล้องซึ่งกันและกัน การเลือกใช้ไม้ดัดเพื่อประดับสวนบนเรือนจะเลือกใช้ไม้คืบ ไม้ศอก หรือไม้วา หากเลือกใช้ไม้ดัดอารมณ์จะเปลี่ยนไปเป็นความตกลงขบขันของหุ่นไม้ หรือหากเลือกใช้ไม้เขนที่มีลีลาท่าทางดุจการเดินโขนที่ดูมีจังหวะ และการเคลื่อนไหว หากต้องการไม้ดัดที่ดูเป็นระเบียบ มีความสงบ เรียบง่าย ควรเลือกใช้ไม้ประเภทไม้ขบวน ไม้ป่าซ่อม หรือไม้ฉาก กล่าวคือการเลือกไม้ดัดสัณฐานหุ่นแบบใด อารมณ์ของสวนก็ย่อมเปลี่ยนไปตามการเลือกใช้ไม้ดัดนั้น (บัญชา เขมธรและภูวดล น้ำดอกไม้, 2549)

3.3 วัฒนธรรมบอนไซญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นมีความผูกพันกับธรรมชาติโดยเห็นได้จากวิถีชีวิตผ่านวัฒนธรรม และประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งแวดล้อม โดยสามารถจำแนกบริบทวัฒนธรรมบอนไซญี่ปุ่นได้ดังนี้

3.3.1 รูปแบบของบอนไซญี่ปุ่น

รูปทรงบอนไซมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย โดยแต่ละแบบเป็นเหมือนตัวแทนต้นไม้ที่เห็นในธรรมชาติ ปัจจุบันรูปแบบบอนไซเปิดกว้างสำหรับความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องยึดติดกับรูปแบบใด ๆ ถึงกระนั้นรูปแบบก็มีความสำคัญในการทำความเข้าใจรูปร่างพื้นฐาน และควรเป็นแนวทางในการฝึกสร้างบอนไซให้ประสบความสำเร็จ (bonsaiempire, 2013) โดยพิชพรรณที่นิยมนำมาทำบอนไซ ได้แก่ ต้นสนคุโรมะสซึ ต้นสนฮิโนกิ ต้นสนชิเมปาคุ ต้นอาซาเลีย ชาง ต้นสกุล (ม.ป.ป.) กล่าวถึงรูปแบบของบอนไซญี่ปุ่นไว้ว่า ญี่ปุ่นได้แบ่งลักษณะบอนไซไว้ 5 ลักษณะ โดยถือการตั้งของลำต้นเป็นหลัก ดังนี้

- 1) Chokken คือบอนไซที่มีลำต้นตั้งตรงกับแนวราบ (ทำมุม 90 องศา หรือมุมฉาก)
- 2) Moyoki คือบอนไซที่มีลำต้นตั้งชันแต่จะเอนไปทางด้านขวา หรือซ้ายเล็กน้อย
- 3) Shakan คือบอนไซที่มีลำต้นเอนไปด้านใดด้านหนึ่ง โดยทำมุมประมาณ 45 องศา

4) Ham-Kengai คือบอนไซที่มีลำต้นเอนพับลงมาเกือบถึงขอบกระถางปลูก

5) Kengai คือบอนไซที่มีลำต้นและยอดเอนลงต่ำกว่าปากกระถางปลูก

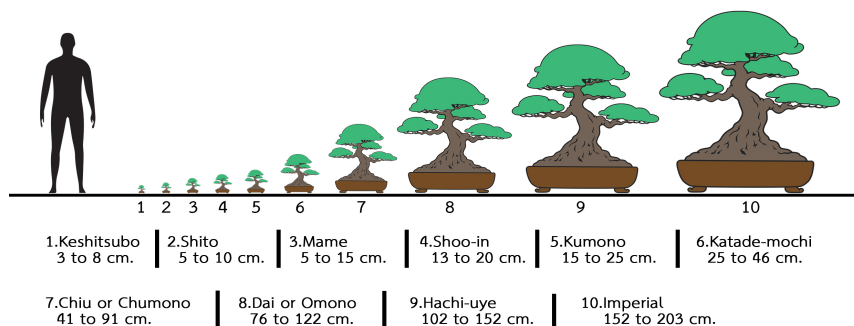
โดยรูปแบบของบอนไซญี่ปุ่นยังมีการจำแนกรูปทรงย่อยลงไปอีกจาก 5 รูปแบบข้างต้น ที่เป็นรูปแบบหลัก
松井 孝 (2019) ได้แนะนำรูปแบบของบอนไซในสไตล์ญี่ปุ่น ที่นิยมนำมาใช้เป็นต้นแบบของบอนไซ จำนวน 15
รูปทรง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลรูปแบบบอนไซจากเว็บไซต์ Bonsai Empire ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบของบอนไซญี่ปุ่นไว้
จำนวน 15 รูปทรงและได้มีการกำหนดขนาด ดังนี้

ภาพที่ 7 รูปแบบของบอนไซญี่ปุ่น

หมายเหตุ : จาก <https://www.bonsaiempire.com/origin/bonsai-styles>

บอนไซ มี 10 ขนาด แบ่งตามความสูง วัดจากบริเวณโคนต้นจนถึงปลาย ตั้งแต่ 3 -203 เซนติเมตร

ภาพที่ 8 ขนาดของบอนไซญี่ปุ่น

หมายเหตุ : จาก <https://plantpaladin.com/bonsai-size-classification>

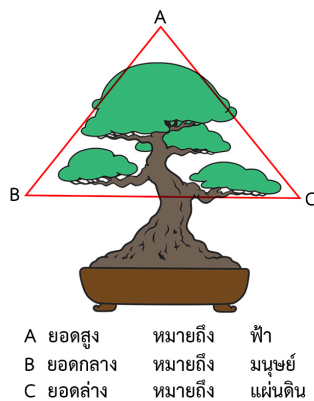
3.3.2 ความหมาย นัยยะและแนวคิดในการสร้างบอนไซญี่ปุ่น

บอนไซนอกจากจะเป็นต้นไม้ที่ปลูกอยู่ในกระถางแล้ว พรรณทวี พรประเสริฐกุล (2547) ยังกล่าวถึงนัยยะสำคัญของบอนไซว่า เป็นงานศิลปะที่เป็นผลมาจากการอดทนดูแลเอาใจใส่ เป็นตัวแทนของการแสดงถึงรูปแบบของต้นไม้ในธรรมชาติที่มีการย่อส่วนให้เล็กลงให้มีเสน่ห์น่าหลงใหล สอดคล้องกับความเห็นของ พัฒน์ พิพาน (2547) ที่กล่าวถึงความงดงามของบอนไซขึ้นอยู่กับความกลมกลืนของต้นไม้และกระถาง ที่ให้ความรู้สึกเหมือนเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ในธรรมชาติ อายุของต้นไม้จึงไม่ใช่ตัวกำหนดคุณสมบัติหลักของบอนไซ แต่เป็นเทคนิคการสร้างบอนไซให้ดูเหมือนเป็นต้นไม้เก่าแก่ นอกจากนี้ยังมีการตีความนัยยะของบอนไซในอีกด้านหนึ่ง เมื่อกวีชาวญี่ปุ่น Yoshida Kenko ได้เขียนร้อยแก้วเปรียบเทียบเปรียบเปรย เขาเห็นว่าบอนไซไม่เป็นธรรมชาติ และครั้งหนึ่งได้เคยเปรียบเทียบบอนไซกับขอกานที่มีแขนขา บิดงอ ทำให้เกิดข้อโต้แย้งเกิดขึ้นจนเป็นที่กล่าวขานถึงทุกวันนี้ (พรรณทวี พรประเสริฐกุล, 2547)

3.3.3 บอนไซญี่ปุ่นกับหลักปรัชญา และความเชื่อ

ในอดีตจีนมีอิทธิพลกับวัฒนธรรมของญี่ปุ่นโดยเฉพาะหลักปรัชญา ญี่ปุ่นได้นำปรัชญาและศิลปะของจีนมาใช้ โดยอิทธิพลที่สำคัญคือลัทธิเซนของจีน การทำบอนไซจึงเป็นการฝึกฝนทางจิตใจ และประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม (พรรณทวี พรประเสริฐกุล, 2547)

ความเชื่อที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมบอนไซโดย สมาน ศรีปราโมช (2544) กล่าวว่า บอนไซโดยทั่วไปมีจุดเด่น 3 จุดยอดของสามเหลี่ยม เป็นสัญลักษณ์แทนสวรรค์ มุมแหลมของฐานสามเหลี่ยม เป็นสัญลักษณ์แทนโลก มุมป้าน เป็นสัญลักษณ์แทนมนุษยชาติ การตัดแต่งบอนไซจึงให้ทั้งสามจุดนี้ได้สมดุลกันและมีความเป็นสุนทรียภาพ

ภาพที่ 9 ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมบอนไซ

หมายเหตุ : จาก บอนไซ BONSAI (หน้า 31), โดย สมชาย สมบูรณ์เจริญ, 2523, แผนกการพิมพ์ กองเครื่องช่วยฝึกศูนย์การทหารปืนใหญ่.

3.3.4 การจัดวางและกระถางบอนไซญี่ปุ่น

บอนไซอาศัยอยู่บนพื้นที่จำกัด การจัดวางจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเลี้ยง ก่อนการเลือกบอนไซจะต้องพิจารณาว่า จุดไหนที่บอนไซสามารถมีชีวิตอยู่ได้ (พรรณทวี พรประเสริฐกุล, 2547)

กระถางบอนไซมีหลายแบบ ขนาดเล็กใหญ่ตามความเหมาะสมของต้นไม้ กระถางจึงสัมพันธ์กับปริมาณดิน และรากของต้นไม้ การปลูกจึงต้องกะปริมาณให้ได้สัดส่วนเพียงพอให้รากหาอาหารและดำรงชีวิตอยู่ได้ กระถางบอนไซที่ดีควรมีรูระบายน้ำที่กว้าง ระบายน้ำได้ดีเพื่อป้องกันการเกิดแอ่งน้ำ ควรมีขาของกระถาง (โอสึด โกสิน, 2521)

BONSAI POTS SHAPES

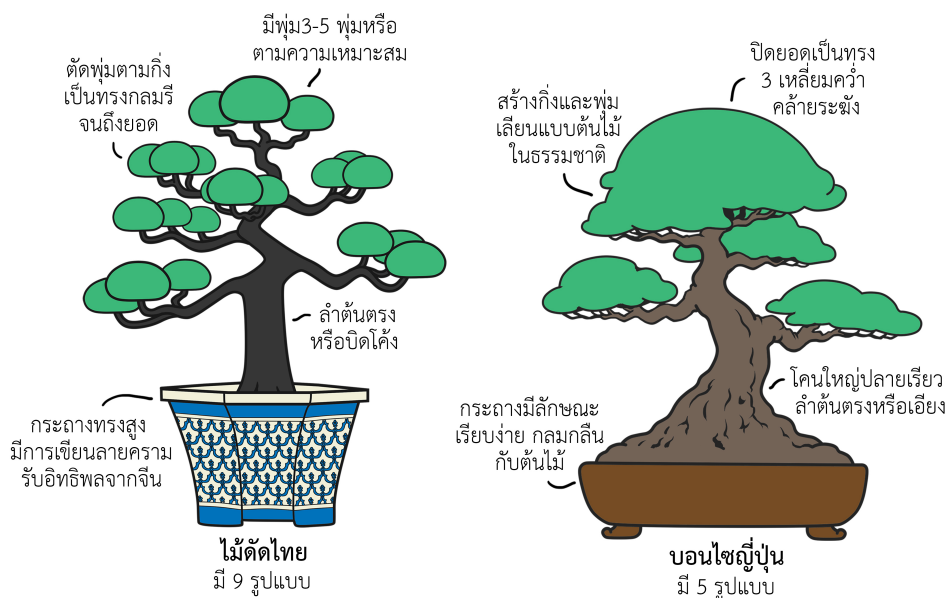

ภาพที่ 10 กระถางบอนไซญี่ปุ่น

หมายเหตุ : จาก <https://agrotexglobal.com/how-to-choose-pot-for-your-bonsai/>

4. กระบวนการเปรียบเทียบไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น

การเปรียบเทียบรูปแบบของไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น ผู้เขียนได้ทำการเปรียบเทียบในเชิงรูปธรรม และนามธรรม เพื่อชี้ให้เห็นถึง ลักษณะรูปร่างรูปทรง ความหมาย นัยยะสำคัญ และแยกแยะความชัดเจนของอัตลักษณ์ ทั้งสองวัฒนธรรมระหว่างไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น ครบคลุมประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ดังนี้

ภาพที่ 11 การเปรียบเทียบรูปแบบของไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น โดย เทพฤทธิ์ ไชยจันทร์ .2565

ภาพที่ 11 อธิบายถึงความแตกต่างในด้านรูปร่างรูปทรงของไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น ตั้งแต่ฐานราก ลำต้น ลักษณะกิ่งก้าน ไปจนถึงพุ่มยอด

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบรูปแบบและกระถางของไม้ตัดไทยกับบอนไซญี่ปุ่น

รายละเอียด	ไม้ตัดไทย	บอนไซ	หมายเหตุ
จำนวน รูปแบบ	ไม้ตัดไทย มี 9 รูปแบบ ไม้ตัดไทย ลำต้นตรงหรือบิดโค้ง มีรูปทรงสอดคล้องกับตำราไม้ตัดไทย 9 แบบ กิ่งเหนียว ไม่หักง่าย ตัดพุ่มตามกิ่งเป็นทรงกลมรี แต่ละกิ่งสามารถมีพุ่มได้ 3-5 พุ่มหรือตามความเหมาะสมจนถึงปลายยอด	บอนไซ มี 5 รูปแบบ บอนไซ โคนใหญ่ปลายเรียว ลำต้นตรงหรือเอียงแบ่งเป็น 5 แบบใหญ่ๆ รากรอบทิศทางกิ่งเหนียว สร้างกิ่งและพุ่มเลียนแบบต้นไม้ในธรรมชาติ เว้นช่องแต่ละกิ่งพอประมาณ ปิดยอดเป็นทรง 3 เหลี่ยมคว่ำ คล้ายระฆัง	บอนไซยังมีรูปแบบย่อยมากกว่า 15 รูปแบบ
พืชพรรณ	ตะโก ข่อย โมก ไทร ชาชักเกียน	ต้นสนคุโรมาสซึ ต้นสนฮิโนกิ ต้นสนซิมปาคุ ต้นอาซาเลีย	
กระถาง	กระถางไม้ตัดไทย มีลักษณะเป็นทรงสูง มีการเขียนลาย นิยมใช้ลายคราม 	กระถางบอนไซ มีลักษณะเรียบง่าย กลมกลืนกับต้นไม้ มีลวดลายเล็กน้อย BONSAI POTS SHAPES 	บอนไซมีการใช้กระถางทรงสูง แต่ไม่นิยมเขียนลวดลายคราม

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการกำหนดขนาด การจัดวางและวิธีการสร้างไม้ดัดไทยกับบอนไซญี่ปุ่นเชิงรูปธรรม

รายละเอียด	ไม้ดัดไทย	บอนไซ	หมายเหตุ
การกำหนดขนาด	ไม้ดัดไทยมี 3 ขนาด คือ ไม้คืบ ไม้ศอกและไม้วา และมีขนาดย่อยตามแบบต้นไม้ในธรรมชาติ	บอนไซ มี 10 ขนาด แบ่งตามความสูง วัดจากบริเวณโคนต้นจนถึงปลาย ตั้งแต่ 3 - 203 เซนติเมตร	
การจัดวาง	ไม้ดัดไทยใช้ประดับตกแต่งพื้นที่ การเลือกรูปแบบไม้ดัดสามารถเปลี่ยนอารมณ์ของบริเวณบ้านได้	บอนไซใช้ประดับตกแต่งพื้นที่ การจัดวางจะประเมินระดับอุณหภูมิ และปริมาณของแสงที่สวนจะได้รับ สร้างความสงบให้พื้นที่	ไม้ดัดปลูกลงดินได้ ส่วนบอนไซจะอยู่ในกระถางเท่านั้น
วิธีการสร้าง	ไม้ดัดไทยเน้นที่หุ้มให้เข้าตามตำรา มีขั้นตอนการสร้าง 3 รูปแบบ วิธีที่ 1 ไม้ประจบป่า วิธีที่ 2 ไม้ประจบหุ่น วิธีที่ 3 ไม้วิชา	บอนไซเน้นการสร้างให้เหมือนต้นไม้ในธรรมชาติ เปิดกว้างสำหรับความคิดสร้างสรรค์ แต่ควรจะเข้าใจรูปร่างพื้นฐานทั้ง 5 รูปแบบของบอนไซญี่ปุ่น	การสร้างไม้ดัดไทยและบอนไซอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจธรรมชาติของต้นไม้

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบรูปแบบของไม้ดัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นเชิงนามธรรม

รายละเอียด	ไม้ดัดไทย	บอนไซ	หมายเหตุ
ความหมายและนัยยะในการเล่น	ไม้ดัดไทยสร้างเพื่อความเพลิดเพลิน และประดับตกแต่งบ้านเรือน นัยยะสำคัญคือหุ้มไม้แต่และแบบสามารถปรับอารมณ์ของบ้านเรือนได้	บอนไซสร้างเพื่อความเพลิดเพลิน และประดับตกแต่งบ้านเรือน เป็นงานศิลปะอาศัยความมานะอดทน ฝึกสมาธิ ทำให้สงบและผ่อนคลาย	
ชื่อเรียก	ไม้ดัดไทยเรียกตามตำราและชื่อเรียกเฉพาะเจาะจง เพื่อความเข้าใจตรงกัน เช่น ไม้ตลก ใช้เรียกทรงไม้ที่มีลักษณะผิดเพี้ยนดูแล้วให้อารมณ์ตลกขบขัน	บอนไซเรียกตามลักษณะของต้นไม้ในธรรมชาติ เช่น Chokken คือบอนไซที่มีลำต้นตั้งตรงกับแนวราบ Kengai คือบอนไซที่มีลำต้นและยอดเอนลงต่ำ	
ปรัชญา	ไม้ดัดไทยเป็นประติมากรรมธรรมชาติ ที่มนุษย์มีส่วนสรรค์สร้างให้เกิดความงาม	บอนไซเป็นงานศิลปะที่มีชีวิต แสดงถึงความเคารพต่อธรรมชาติของชาวญี่ปุ่น เป็นการฝึกฝนทางจิตใจ มีความมานะอดทน	
วิถีชีวิตและวัฒนธรรม	ไม้ดัดไทย การสะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตทำให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของบ้านเมืองในอดีตผ่านผู้คนและงานศิลปะเช่น ไม้ดัดกับบ้านเรือนไทยเป็นของคู่กัน	บอนไซ การสะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นในการใกล้ชิดกลมกลืนกับธรรมชาติ ความเรียบง่ายตามหลักปรัชญาเซน	

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบรูปแบบของไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นเชิงนามธรรม (ต่อ)

รายละเอียด	ไม้ตัดไทย	บอนไซ	หมายเหตุ
ความงาม	ไม้ตัดไทย มีความงามของรูปทรงต้นไม้ กิ่งก้าน พุ่ม เรือนยอดและกระถาง จังหวะในการวางช่องไฟ และการจัดวางในพื้นที่	บอนไซความงามขึ้นอยู่กับ รูปร่างรูปทรง ความเก่าแก่ ความรู้สึกเหมือนเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ในธรรมชาติ และความสมดุล	
องค์ประกอบ	ไม้ตัดไทยมีองค์ประกอบสำคัญคือ รูปทรงพุ่มไม้ กิ่งก้าน ระยะการจัดช่อง กระถาง และการจัดวางในพื้นที่	บอนไซมีความกลมกลืนของต้นไม้และกระถาง การจัดวางกิ่งก้านอย่างสมดุล ดูเหมือนต้นไม้จริงตามธรรมชาติ	

5. การวิเคราะห์ และสรุปผลการเปรียบเทียบไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่น

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์และสรุปผลการเปรียบเทียบเชิงรูปธรรม

รายละเอียด	สรุปผลการเปรียบเทียบ	การวิเคราะห์
รูปแบบ	รูปแบบและชื่อเรียกไม้ตัดไทยอ้างอิงจากตำรา 9 รูปแบบ โดยเปรียบเทียบกับรูปร่างของต้นไม้ในธรรมชาติที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ต้นยางนา ต้นกระทุ่ม เป็นต้น รูปแบบบอนไซญี่ปุ่นอ้างอิงจากรูปทรงของลำต้น โดยมีพื้นฐานมาจากต้นไม้ในธรรมชาติ เช่น ลำต้นตรง ลำต้นเอียง ลำต้นต่ำ เป็นต้น	รูปแบบ ไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นมีความแตกต่างกัน ทั้งในแง่ของจำนวนรูปแบบ และลักษณะของรูปร่างรูปทรง ทั้งนี้เกิดจากการนำบุคลิกของต้นไม้ในธรรมชาติของภูมิประเทศ มาสร้างสรรค์ให้เกิดความงามตามอุดมคติของแต่ละวัฒนธรรม
วิธีการสร้าง	ไม้ตัดไทยเน้นที่พุ่มให้เข้าตามตำรา มีขั้นตอนการสร้างที่ซับซ้อน แบ่งตามระดับความยากง่ายของพุ่มไม้ บอนไซเน้นการสร้างตามแบบต้นไม้ในธรรมชาติ โดยมีลักษณะลำต้นเป็นตัวกำหนดรูปทรง จากนั้นสามารถสร้างต่อยอดได้ตามจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์	วิธีการสร้างแตกต่างกันตามลักษณะภูมิปัญญาของทั้งสองวัฒนธรรม ทั้งวิธีการเลือกพุ่มไม้ การตัด การตกแต่ง เกิดจากแนวคิดและมุมมองที่แตกต่างกัน แต่ยังคงมีความคล้ายกันในการสร้างตามแบบต้นไม้ในธรรมชาติ
การกำหนดขนาด	ไม้ตัดไทยมีการกำหนดขนาดตามหน่วยวัดขนาดในอดีตคือ ไม้คืบ ไม้ศอกและไม่วา บอนไซญี่ปุ่น แบ่งขนาดตามความสูงที่ของต้นไม้วัดจากโคนต้นไปจนถึงส่วนปลายยอด มี 10 ขนาด ตั้งแต่ 3 -203 เซนติเมตร	มีการกำหนดขนาดที่แตกต่างกันไม้ตัดไทย มี 3 ขนาดใหญ่ ๆ บอนไซญี่ปุ่น มี 10 ขนาด ไม้ตัดไทยเน้นในเรื่องของการจัดวางประดับตกแต่งพื้นที่ภายนอก เช่น ชานบ้าน หรือสวนหย่อม จึงเป็นไม้ขนาดใหญ่ ส่วนบอนไซเน้นเน้นเลี้ยงในกระถางที่เล็กและแบน จึงแยกขนาดย่อยได้หลายขนาด
กระถาง และการจัดวาง	ไม้ตัดไทยเน้นทรงสูงมีลวดลายคราม บอนไซเน้นความกลมกลืน เรียบง่าย มีเขียนลวดลายเล็กน้อย	กระถาง และการจัดวางมีความแตกต่างกันด้วยรูปทรงของกระถาง กระถางไม้ตัดไทยได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องเคลือบเขียนลวดลายสีครามของจีน เป็นที่นิยมนำมาใช้ ไม้ตัด ส่วนบอนไซเน้นความเรียบง่ายเพื่อส่งเสริมให้ต้นไม้มีความโดดเด่น

ตารางที่ 5 การวิเคราะห์และสรุปผลการเปรียบเทียบเชิงนามธรรม

รายละเอียด	สรุปผลการเปรียบเทียบ	การวิเคราะห์
นัยยะ	ไม้ตัดไทยเป็นการละเล่นเพื่อความสวยงามสนุกสนาน มีนัยยะแฝงในรูปร่างรูปทรงและการจัดวาง บอนไซแฝงนัยยะในแง่มุมของการฝึกสมาธิ และการใกล้ชิดกับธรรมชาติ สื่อถึงความสงบและการผ่อนคลาย	ไม้ตัดไทยและบอนไซ มีนัยยะที่แตกต่างกัน เกิดจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบทอดกันมา
ชื่อเรียก	ไม้ตัดไทยมีชื่อตามตำราและมีชื่อที่ใช้เรียกเฉพาะตามความโดดเด่นของหุ่นไม้ บอนไซญี่ปุ่น เรียกตามลักษณะลำต้นของต้นไม้ในธรรมชาติ	ไม้ตัดไทยและบอนไซมีลักษณะการเรียกที่แตกต่างกัน ภาษา หน่วยวัด และรูปลักษณะ
ปรัชญา	ไม้ตัดไทยมีปรัชญาด้านความงาม ศิลปะ ความอดทนจึงถูกมองว่าเป็นการละเล่นของชนชั้นสูง บอนไซญี่ปุ่น มีปรัชญาของการฝึกฝนสมาธิ ความสงบผ่อนคลายและความกลมกลืนของคนกับธรรมชาติ	ปรัชญาไม้ตัดไทยและบอนไซมีความคล้ายกันในแง่ความงามศิลปะ ความอดทน และความคิดสร้างสรรค์
วิถีชีวิตและวัฒนธรรม	ไม้ตัดไทย ใช้ตกแต่ง บ้านเรือนไทยกับไม้ตัดมักเป็นสิ่งคู่กัน ดังนั้นไม้ตัดไทย จึงสามารถสะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้เป็นอย่างดี บอนไซใช้ในการตกแต่งสวนแบบญี่ปุ่น มีการนำไปตกแต่งภายในบ้านเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวและสร้างความผ่อนคลาย สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่ต้องการใกล้ชิดกับธรรมชาติ	วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ของไม้ตัดไทยกับบอนไซ มีความคล้ายกัน ไม้ตัดไทยและบอนไซใช้ประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม บอนไซเป็นการฝึกฝนทางจิตใจและความผ่อนคลาย
ความงาม	ไม้ตัดไทย เน้นความงามของหุ่นไม้ ลีลาท่าทางที่คดเคี้ยวไปมา หรือหุ่นที่มีความโดดเด่น หากเกิดปุ่มปมก็สามารถนำมาสร้างได้ ส่วนบอนไซเน้นลักษณะของโคนใหญ่ปลายเรียว มีฐานรากที่มั่นคง มีความเก่าแก่ มีความงามที่เกิดตามธรรมชาติ ซึ่งผ่านระยะเวลาที่ยาวนาน	ความงามของไม้ตัดไทยและบอนไซ มีมุมมองที่ต่าง กันไม้ตัดไทยมองความงามของหุ่นไม้และข้อ ส่วนบอนไซมองความเก่าแก่ และเหมือนต้นไม้จริงในธรรมชาติ
องค์ประกอบ	ไม้ตัดไทย เน้นการสร้างรูปทรงและการเว้นระยะห่างของการจัดข้อ บอนไซเน้นการสร้างให้คล้ายกับต้นไม้ในธรรมชาติมีการวางตำแหน่งกิ่งก้านที่สมดุลและการจัดวางในกระถางอย่างกลมกลืน	องค์ประกอบของไม้ตัดไทยและบอนไซมีความแตกต่างกันของลำต้น กระถาง การจัดข้อ พุ่ม และยอด

6. การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ตารางที่ 6 การอภิปรายผล

การเปรียบเทียบเชิงรูปธรรม	การเปรียบเทียบเชิงนามธรรม
รูปแบบไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นมีความแตกต่างกันโดยไม้ตัดไทยสร้างรูปแบบที่สื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกในแต่ละรูปทรงที่แตกต่างกัน ส่วนบอนไซญี่ปุ่นสร้างจากลักษณะรูปทรงของต้นไม้ในธรรมชาติตามสภาพภูมิประเทศของตนเอง ทำให้เกิดความงามตามอุดมคติของแต่ละวัฒนธรรม สอดคล้องกับความเห็นของ บัญชา เขมธรรและกวาดล น้ำดอกไม้ (2549) ที่กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างบอนไซกับไม้ตัดไทย ว่า ด้วยคติการเล่นที่ต่างกันเมื่อพิจารณาลักษณะของไม้ตัดเป็นศิลปะการตัดไม้ให้แสดงถึงลีลาและอารมณ์ของต้นไม้ที่ต่างกันไปในแต่ละสัญญาณหุ่น ส่วนบอนไซจะให้อารมณ์ชื่นชมและความสงบนิ่งแบบเซน	ไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นมีนัยยะการสร้างที่ต่างกัน ไม้ตัดไทยเป็นการละเล่นเพื่อความสวยงาม เสริมสร้างอารมณ์ความรู้สึกให้กับบ้านเรือน มีชื่อเรียกตามตำราและชื่อเรียกเฉพาะตามความโดดเด่นของหุ่นไม้ บอนไซเป็นงานอดิเรก การฝึกสมาธิ เพื่อความสงบผ่อนคลายและความกลมกลืนของคนกับธรรมชาติ บอนไซเรียกชื่อตามรูปทรงต้นไม้โดยอ้างอิงจากลักษณะลำต้นของต้นไม้ในธรรมชาติ บัญชา เขมธรรและกวาดล น้ำดอกไม้ (2549) ได้กล่าวถึงนัยยะสำคัญระหว่างไม้ตัดกับบอนไซไว้ว่า การทำไม้ตัด เปรียบได้กับการเจียรระในก้อนอัญมณีด้วยฝีมืออันประณีตบรรจง ส่วนการทำบอนไซเปรียบได้กับการขัดแต่งก้อนอัญมณีให้ปรากฏผิวที่แท้จริง
วิธีการสร้างแตกต่างกันตามลักษณะภูมิปัญญาของทั้งสองวัฒนธรรม ไม้ตัดไทยเน้นการสร้างรูปทรงตามโคลงตำรา บอนไซเน้นการสร้างบนพื้นฐานของต้นไม้ในธรรมชาติ	ปรัชญาไม้ตัดไทยและบอนไซญี่ปุ่นมีความคล้ายกันในแง่ความงามทางศิลปะ ความอดทน และความคิดสร้างสรรค์ ปรัชญาบอนไซจะมีความแตกต่างในเรื่องของการฝึกฝนสมาธิและความกลมกลืนของคนกับธรรมชาติ
มีการกำหนดขนาดที่ต่างกันไม้ตัดไทยมี 3 ขนาดใหญ่ ๆ กำหนดขนาดตามหน่วยวัดในอดีตคือ ไม้คืบ ไม้ศอกและไม้วา บอนไซญี่ปุ่นมี 10 ขนาด บอนไซญี่ปุ่น แบ่งขนาดตามความสูงที่ของต้นไม้วัดจากโคนต้นไปจนถึงส่วนปลายยอด ไม้ตัดไทยเน้นในเรื่องของการจัดวางประดับตกแต่งพื้นที่ภายนอก เช่น ขานบ้าน หรือสวนหย่อม จึงเป็นไม้ขนาดใหญ่ ส่วนบอนไซนั้นเน้นเลี้ยงในกระถางที่เล็กและแบน จึงแยกขนาดย่อยได้หลายขนาด	วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ไม้ตัดไทยกับบอนไซญี่ปุ่น มีความคล้ายกัน คือการประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม และความผ่อนคลาย บอนไซมีความแตกต่างในประเด็นการฝึกฝนทางจิตใจ
กระถาง และการจัดวางมีความแตกต่างกันด้วยรูปทรงของกระถาง ไม้ตัดไทยเน้นทรงสูงมีลวดลายคราม บอนไซเน้นความกลมกลืนเรียบง่าย กระถางไม้ตัดไทยได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องเคลือบเขียนลวดลายสีครามของจีน เป็นที่นิยมนำมาใส่ไม้ตัด ส่วนบอนไซเน้นความเรียบง่ายเพื่อส่งเสริมให้ต้นไม้มีความโดดเด่น	ความงามและองค์ประกอบ มีมุมมองที่ต่างกัน ไม้ตัดไทยเน้นความงามของหุ่นไม้และชื่อ บอนไซเน้นความเก่าแก่ สมจริง ให้คล้ายกับต้นไม้ในธรรมชาติ

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

- 1) รูปแบบของไม้ตัดไทย และบอนไซญี่ปุ่น มีความเหมือน และความแตกต่างกันที่ยังสามารถ ศึกษาในเชิงลึกของแต่ละรูปแบบได้ จะทำให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น
- 2) สารระสำคัญของการเปรียบเทียบนำไปสู่ประเด็นการศึกษาข้อมูลเชิงลึกด้าน ประวัติศาสตร์ วิถี ชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมของทั้ง 2 วัฒนธรรม
- 3) สามารถนำประเด็นของการเปรียบเทียบ ไปปรับใช้กับงานวิจัยเพื่อการศึกษาวัฒนธรรมไม้ตัดอื่น ๆ ได้ เช่น ไม้ตัดจากจีนที่ถือเป็นต้นกำเนิดบอนไซ รูปแบบบอนไซของทวีปยุโรปที่ได้รับอิทธิพลจากบอนไซญี่ปุ่น

6.2.2 ข้อเสนอแนะแนวทางสาระสำคัญของการปฏิบัติ

- 1) การเปรียบเทียบไม้ตัดไทย และบอนไซญี่ปุ่นชี้ให้เห็นถึงความเหมือนและความต่าง สามารถนำไปต่อยอดเป็นงานสร้างสรรค์ งานศิลปะ และงานออกแบบที่มีเรื่องราวมิติทางวัฒนธรรม
- 2) สารระสำคัญของการเปรียบเทียบสามารถนำไปต่อยอดเป็นสื่อสร้างสรรค์ เพื่อให้การสื่อสารที่เข้าใจง่าย เหมาะกับการเข้าถึงข้อมูลความรู้ในปัจจุบัน

6.2.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาประเด็นต่อไป

- 1) ผลการเปรียบเทียบเชิงรูปธรรมสามารถนำไปพัฒนารูปแบบ ของไม้ตัดประเภทอื่น ๆ เช่น การนำพันธุ์ไม้พื้นถิ่นในแต่ละภูมิภาคของไทย ไม้ดอกไม้ประดับ หรือพืชผักสวนครัว มาสร้างสรรค์ให้สวยงามบนพื้นที่จำกัด
- 2) ผลการเปรียบเทียบเชิงนามธรรม สามารถนำไปใช้ในการฝึกฝนสมาธิ ใช้เป็นการสร้างความผ่อนคลาย หรือการนำไปใช้ในการบำบัดภาวะความเครียดสะสมได้
- 3) ผลการเปรียบเทียบสามารถนำมาใช้ เพื่อรักษาองค์ความรู้เก่าของไม้ตัดไทย และบอนไซญี่ปุ่นในไทย ต่อยอดพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- ช่าง ต้นสกุล. (ม.ป.ป.). *บอนไซ BONSAI*. ฐานเกษตรกรรม.
- บัญชา เขมธร และ ภาวดี น้าดอกไม้. (2549). *ไม้ดัดไทย*. บ้านและสวน.
- พรรณทวี พรประเสริฐกุล. (2547). *คู่มือบอนไซ*. เพ็ท-แพลน พับลิชชิ่ง.
- พัฒน์ พิษาน. (2547). *ศิลปะการทำไม้แคระ The art of bonsai*. แนวเกษตรกรรม
- ภาพล ศุภนันทนันท. (2561). *บอนไซ : Bonsai*. บ้านและสวน.
- มโหสิวรรักษ์ (กอ), พระยา, 2430-2518 (2486). *วัฒนธรรมไทย ต้นไม้ประดับบ้านของไทย*. สำนักนายกรัฐมนตรี
- สมชาย สมบูรณ์เจริญ. (2523). *บอนไซ BONSAI*. แผนกการพิมพ์ กองเครื่องช่วยฝึกศูนย์การทหารปืนใหญ่.
- สมุดภาพเมืองระยอง Rayong's Photo Album. (2561). <http://164.115.41.171/web/flipbook/rayong/index.html#p=225>
- สุนทร ปุณโณทก. (2520). *ไม้ดัดไทย*. ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายสุมน ศรีสมบุญ (16 มิถุนายน 29)
- อโณทัย. (2549). *ไม้ดัดขั้นสูง*. สุขภาพใจ.
- โอสถ โกสิน. (2521). *บอนไซ*. ใน งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี ชลีสสินสุโสภณ ม.ป.ช, ม.ว.ม, ท.จ.ว. (27 กรกฎาคม 21)
- Agrotex Global. (2565). *How to choose pot for your bonsai*. <https://agrotexglobal.com/how-to-Choose-pot-for-your's-bonsai/>
- Bonsaiempire. (2013). *Bonsai styles*. <https://www.bonsaiempire.com/origin/bonsai-styles>
- Theneww. (2562, 16 พฤษภาคม). *รู้รอบเรื่องบอนไซญี่ปุ่น*. <https://allabout-japan.com/th/article/5779>
- 松井孝 (2019). 『はじめての盆栽づくり』 東京 : 株式会社主婦の友社.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Affiliation: Culture - Based Design Arts, Decorative Arts, Silpakorn University

Corresponding email: teparitt@gmail.com

Received: 2022/10/06

Revised: 2023/01/09

Accepted: 2023/03/11

จากอะตอมสู่อีวา : พัฒนาการของการผลิต อนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996 โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันกับความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอุตสาหกรรมการผลิตอนิเมชัน จากมุมมองการผลิตวัฒนธรรม (Production of culture) การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสารและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรมด้านโครงสร้างอุตสาหกรรม

ผลการศึกษาพบว่าผู้ผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นสามารถปรับตัวและพัฒนาไปตามความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยการผลิต จนสามารถสร้างสรรค์อนิเมชันญี่ปุ่นที่น่าดึงดูดและหลากหลายได้สำเร็จช่วงปลายศตวรรษที่ 20 อนิเมชันญี่ปุ่นมีคุณสมบัติเด่นคือเนื้อเรื่องสนุกและภาพสวยงาม ขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาลึกซึ้งและหลากหลายกว่าอนิเมชันสัญชาติอื่น เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายกว้างครอบคลุมถึงผู้ใหญ่ นอกจากนี้ วงการอนิเมชันญี่ปุ่นยังเน้นจำหน่ายสินค้าลิขสิทธิ์ซึ่งเป็นรายได้หลักของอุตสาหกรรมอนิเมชัน

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันกับโครงสร้างอุตสาหกรรมด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรมพบว่า โครงสร้างอุตสาหกรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบคือโครงสร้างแบบสปอนเซอร์และแบบคณะกรรมการผลิต โครงสร้างแบบสปอนเซอร์ช่วยจัดหาทุนในยุคบุกเบิกอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ แต่ในระยะต่อมาทำให้การผลิตตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสปอนเซอร์ โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเป็นการร่วมทุนของบริษัทที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการตัดสินใจและช่วยให้ผู้ผลิตมีอิสระในการสร้างสรรค์อนิเมชันมากกว่า โครงสร้างแบบสปอนเซอร์ กล่าวโดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่นภายใต้โครงสร้างการผลิตที่แตกต่างกันส่งผลต่อการสร้างสรรค์ของเนื้อหาอนิเมชันด้วยเช่นกัน

คำ

สำคัญ

อนิเมชันญี่ปุ่น, การผลิตวัฒนธรรม, เนื้อหา, โครงสร้างอุตสาหกรรม

From Atom to Eva: The development of Japanese animation production from 1963 to 1996

Abstract

The purpose of this article is to investigate the development of Japanese animation production from 1963 to 1996 by examining the relationship between changes in animation content and its industry structure. This research uses the six-facet model of the production nexus to analyze data from the production of culture perspective. This study is based on documentary research and conducted a descriptive analysis focused on industry structure change.

The study found that Japanese animation producers were able to evolve in response to changes in production contexts. By the late 20th century, they successfully produced engaging and diverse animations. Unique characteristics are funny stories and interesting motion pictures. Moreover, since the target audience is wide-ranging—from children to adults—the content is deeper and more diverse than animation from other countries. In addition, the Japanese animation industry is also focusing on selling licensed products, which are the main source of income for the animation industry. As a result of analyzing the relationship between changes in the animation content and industry structure, it was found that the structure of the animation industry can be divided into the following two types: 1) the sponsor and 2) the production committee. The sponsorship structure provided funding for the early stage of production, but the animation producers were under the influence of the sponsor. In contrast, the production committee structure is a joint venture group of companies involved in production activities. The latter structure gives animation producers more freedom to create a wider variety of animations. In summary, changes in the relationships among the actors in different production structures also affect changes in the animation content.

Key words

Japanese animation, production of culture, content, industry structure

1. บทนำ

อนิเมชันเป็นหนึ่งในสินค้าวัฒนธรรม (Cultural product) สำคัญของญี่ปุ่นที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศ ทั้งยังนำมาซึ่งภาพลักษณ์เชิงบวกที่เป็นแหล่งสร้าง “ซอฟต์พาวเวอร์” (Soft Power)¹ ให้แก่ประเทศอีกด้วย ซอฟต์พาวเวอร์เป็นแนวคิดที่นิยมนำมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายอิทธิพลของพลังทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายการต่างประเทศ โดยเฉพาะหลังจากรัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินยุทธศาสตร์ Cool Japan ตั้งแต่ ค.ศ. 2003 เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมประชานิยม (Pop culture) ความสนใจของวงวิชาการไทยก็พุ่งเป้าไปที่ซอฟต์พาวเวอร์ในวัฒนธรรมประชานิยมของญี่ปุ่น แต่การศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักละเลยที่จะศึกษาพัฒนาการของคุณค่าในวัฒนธรรมประชานิยม ซึ่งจะกลายเป็น “แหล่งที่มาของซอฟต์พาวเวอร์” (Resources of soft power)²

การศึกษานิเมชันในระดับนานาชาติเป็นสาขาการศึกษาที่เพิ่งเริ่มได้รับความสนใจช่วงทศวรรษที่ 1980 สาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะที่ผ่านมานิเมชันถูกมองว่าเป็นวัฒนธรรมประชานิยม เป็นสื่อบันเทิงที่ไม่มีคุณค่าทางศิลปะและวิชาการ ทั้งยังเป็นสื่อสำหรับเด็กจึงไม่มีความสำคัญเพียงพอสำหรับการวิจัย อย่างไรก็ตาม ทศวรรษเกี่ยวกับอนิเมชันได้เปลี่ยนไปอย่างมากช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นผลจากกระแสความนิยมอนิเมชันของญี่ปุ่นในระดับนานาชาติ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ อนิเมชันญี่ปุ่นตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 มีเนื้อเรื่องที่ซับซ้อนกล่าวถึงปัญหาสังคมร่วมสมัยและก่อให้เกิดการปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างกว้างขวางในระดับที่สินค้าวัฒนธรรมดั้งเดิมแบบอื่นไม่สามารถทำได้ (Napier, 2004, pp.4-10)

การศึกษานิเมชันญี่ปุ่นในประเทศไทยเริ่มต้นช่วงทศวรรษ 1980 เช่นกัน แต่การศึกษาในระยะแรกเน้นศึกษาเนื้อเรื่องและทัศนคติของผู้ชมที่มีต่ออนิเมชัน โดยเฉพาะผลกระทบเชิงลบจากเนื้อหาที่เกี่ยวกับเพศและความรุนแรง เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 วงวิชาการไทยเริ่มหันมาสนใจศึกษานิเมชันญี่ปุ่นด้วยทัศนคติเชิงบวกมากขึ้น เช่น ศึกษาปรากฏการณ์แฟนคลับ และซอฟต์พาวเวอร์³ โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลเริ่มส่งเสริมซอฟต์พาวเวอร์เมื่อไม่นานมานี้ อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมซอฟต์พาวเวอร์ของรัฐบาลไทยมุ่งเน้นส่งเสริมแต่การจำหน่ายสินค้าเพื่อหารายได้เข้าประเทศ แต่ขาดความเข้าใจว่าคุณค่าทางวัฒนธรรมในสินค้านั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร มีองค์ประกอบในการผลิตวัฒนธรรมอย่างไร และเหตุใดสินค้าวัฒนธรรมบางชนิดเท่านั้นที่สามารถพัฒนาคุณค่าจนเกิดซอฟต์พาวเวอร์ได้ หากขาดความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ย่อมเป็นการยากที่จะส่งเสริมการสร้างซอฟต์พาวเวอร์จากสินค้าวัฒนธรรม เพราะแม้แต่อนิเมชันของญี่ปุ่นก็ต้องผ่านการพัฒนามากว่าครึ่งศตวรรษจึงได้รับการยอมรับในระดับโลก

การศึกษา “การผลิตวัฒนธรรม” (Production of culture) จึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำให้เกิดความเข้าใจกระบวนการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม หากละเลยการศึกษาปรากฏการณ์ในการผลิตวัฒนธรรมย่อมเป็นการยากต่อการส่งเสริมการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม เพราะพื้นฐานในการสร้างวัฒนธรรมประชานิยมที่จะประสบความสำเร็จในตลาดทุนยุคปัจจุบันอยู่ที่ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการผลิตวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในสนามแห่งการผลิต ดังที่ซาริกา (2565) ได้เสนอแนวทางส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทยว่า รัฐบาลควรทำความเข้าใจ

¹ ซอฟต์พาวเวอร์เป็นแนวคิดของ Joseph Samuel Nye Jr. ซึ่งเสนอแนวคิดนี้จากบริบทด้านนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ Nye ชี้ให้เห็นว่านอกจากการใช้อำนาจแบบดั้งเดิมคือฮาร์ดพาวเวอร์ (Hard power) ได้แก่ อำนาจทางการทหารและอำนาจทางเศรษฐกิจซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการบังคับขู่เข็ญแล้ว ยังมีความต้องการของผู้ใช้อำนาจยังมีอำนาจอีกประเภทหนึ่งที่มีลักษณะตรงข้ามเรียกว่า “ซอฟต์พาวเวอร์” หมายถึง “ความสามารถที่ทำให้ผู้ใช้อำนาจได้สิ่งที่ต้องการผ่านทางทางดึงดูดใจ (Attraction) มากกว่าการบังคับขู่เข็ญหรือคำตบแทน” (Nye, 2004, p.x)

² ซอฟต์พาวเวอร์เป็นแนวคิดที่คลุมเครือซึ่งนิยามความหมายและการนำไปใช้ เป็นเหตุให้เกิดการประยุกต์ใช้ด้วยความเข้าใจที่คาดเคลื่อนอยู่บ่อยครั้ง พิธี (2561, น.249-266) เสนอว่าสำหรับ Nye ผู้เป็นเจ้าของแนวคิดนี้เห็นว่า 1) แนวคิดซอฟต์พาวเวอร์, 2) แหล่งที่มาของซอฟต์พาวเวอร์ และ 3) พฤติกรรมคล้อยตามอันเป็นผลลัพธ์ของการใช้ซอฟต์พาวเวอร์ ทั้ง 3 แนวคิดนั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในประเด็นนี้ก็นำไปสู่ปัญหาในการประยุกต์ใช้ เช่น การเข้าใจความหมายของ “ซอฟต์พาวเวอร์” สลับกับ “แหล่งที่มาของซอฟต์พาวเวอร์” หรือการอธิบายซอฟต์พาวเวอร์เทียบเท่ากับ “นโยบายทางวัฒนธรรม” หรือเสมือนเป็นเพียง “เครื่องมือ” ของรัฐ ซึ่งเป็นการลดทอนมิติเชิงอำนาจให้เหลือเพียงนโยบาย โดยไม่ได้คำนึงถึงตัวแสดงอื่นๆ ที่ได้รับผลหรือปรับตัวต่อนโยบายดังกล่าว

“ระบบนิเวศการผลิต” เพื่อเสริมแรงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่จะเป็นแหล่งกำเนิดซอฟต์แวร์ โดยเร่งส่งเสริมบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในการผลิตวัฒนธรรม

บทความนี้จึงต้องการศึกษาว่าก่อนจะเกิดซอฟต์แวร์ขึ้นมาได้นั้น แหล่งที่มาของซอฟต์แวร์หรือคุณค่าทางวัฒนธรรมในสินค้าวัฒนธรรมมีพัฒนาการอย่างไร โดยเลือกการผลิตอนิเมชันของญี่ปุ่นเป็นกรณีศึกษา การศึกษานี้จะอาศัยกรอบวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ซึ่งมองว่าการผลิตวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมเชิงกลุ่ม (Collective action) โดยจะศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ กับบริบทการผลิตในสนามแห่งการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่น เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างอุตสาหกรรม และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา (Content) กับความเปลี่ยนแปลงในสนามแห่งการผลิต และทำความเข้าใจว่ากระบวนการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในอนิเมชันญี่ปุ่นก่อตัวและพัฒนาภายในสนามแห่งการผลิตวัฒนธรรมอย่างไร

บทความนี้จะศึกษาพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่างค.ศ. 1963-1996 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีอนิเมชันที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว 2 เรื่อง ได้แก่ *เจ้าหนูอะตอม* ซึ่งเผยแพร่ใน ค.ศ. 1963 เป็นหมุดหมายที่แสดงให้เห็นว่าอนิเมชันญี่ปุ่นเริ่มขยายตัวจากธุรกิจขนาดเล็กเติบโตสู่ระดับอุตสาหกรรม อีกเรื่องหนึ่งได้แก่ *อิวานเกเลียน* ที่เผยแพร่ในค.ศ. 1996 เป็นอนิเมชันที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในระดับปรากฏการณ์สังคม และกลายเป็นต้นแบบของการผลิตอนิเมชันภายใต้โครงสร้างการผลิตแบบใหม่ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

ศึกษาพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996 โดยวิเคราะห์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันกับความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอุตสาหกรรมการผลิตอนิเมชันจากมุมมองการผลิตวัฒนธรรม

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.1 วรรณกรรมเกี่ยวกับการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่น

การศึกษาเกี่ยวกับการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นอย่างเป็นระบบในภาษาไทยมีอยู่น้อยมาก ขณะที่ในภาษาต่างประเทศพบว่ามีการศึกษาประวัติศาสตร์การผลิตและพัฒนาการเฉพาะด้านจากหลากหลายมุมมอง แต่มักแยกประเด็นการศึกษาพัฒนาการของเนื้อหาเกี่ยวกับการผลิตอนิเมชันออกจากกัน

งานศึกษาเกี่ยวกับอนิเมชันญี่ปุ่นในไทยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาตัวบทของอนิเมชันหรือพฤติกรรมของผู้บริโภค แต่ไม่สนใจศึกษาตัวแสดงต่าง ๆ ในการผลิต ส่วนใหญ่นิยมศึกษาจากกรอบวิเคราะห์ทางวรรณคดีวิจารณ์และสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะช่วงทศวรรษ 1990-2000 พบการศึกษาที่สนใจของผู้ชมเกี่ยวกับเพศและความรุนแรงในอนิเมชันญี่ปุ่นมากเป็นพิเศษ (ลลิตา, 2533; ชาตินรงค์, 2543; นนทยา, 2544) สำหรับการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเผยแพร่อนิเมชันญี่ปุ่น เช่น จรรยา (2540) ศึกษาความเป็นมาในการเผยแพร่และสุนทรียศาสตร์ของอนิเมชันญี่ปุ่น Aoyama (2006) ศึกษาการนำเข้าการ์ตูนเรื่อง ไดราเอมอน และสรุปพัฒนาการของวงการมังงะญี่ปุ่น Poowin (2012) ศึกษาบทบาทของอินเทอร์เน็ตในฐานะตัวกลางที่ช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น มังงะ อนิเมชัน หรือภาพยนตร์สำหรับผู้ใหญ่ และการศึกษาการจัดการนโยบาย เช่น วาสนา (2555) ศึกษา “นโยบายทางวัฒนธรรม” ในการส่งเสริมซอฟต์แวร์จากอนิเมชันญี่ปุ่นด้วยนโยบายจากภาครัฐ

การศึกษาในต่างประเทศนิยามศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของอนิเมชันจากหลากหลายมุมมอง แต่มักแยกการศึกษาพัฒนาการของเนื้อหากับการผลิตอนิเมชันออกจากกัน การศึกษาพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่นมีทั้งในภาษาญี่ปุ่นและอังกฤษแต่ส่วนใหญ่มักเป็นการเล่าพัฒนาการตามเส้นเวลาประกอบกับบริบททางสังคมโดยไม่มีกรอบวิเคราะห์ที่เป็นระบบ เช่น 山口・渡辺 (1977), 古田 (2006), 津堅 (2007b), Novielli (2018), Alt (2021) โดยมีอนิเมชันซีรีส์ทางโทรทัศน์เรื่องแรกของญี่ปุ่น ได้แก่ *เจ้าหนูอะตอม* (鉄腕アトム) ที่เริ่มฉายใน ค.ศ. 1963 เป็นหมุดหมายสำคัญในการเติบโตของอุตสาหกรรมอนิเมชันญี่ปุ่น

การศึกษาพัฒนาการของอนิเมชันที่เน้นวิเคราะห์การผลิต เช่น 津堅 (2007b) วิเคราะห์พัฒนาการของการผลิตอนิเมชันจากกรอบโครงสร้างนิยมแบบคู่ตรงข้ามควบคู่ไปกับการบริหารต้นทุนและการจัดการผลิตภัณฑ์ (Merchandising) ของมุซึโปรดักชัน (虫プロダクション) โตเอแอนิเมชัน (東映動画) และสตูดิโอจิบลิ (スタジオジブリ) 安達 (2010) ศึกษาพัฒนาการของอนิเมชันกับบริบทของเศรษฐกิจสังคม แต่เน้นเฉพาะความเปลี่ยนแปลงของโตเอแอนิเมชัน Condry (2013) ศึกษาการสร้างสรรค่อนิเมชันของสตูดิโอแอนิเมชันขนาดเล็กและบทบาทของแฟนคลับในการมีส่วนร่วมกับการผลิต โดยมองว่าอนิเมชันญี่ปุ่นเป็นการผลิตในบรรยากาศการสร้างสรรคเชิงกลุ่ม (Collaborative creativity) ภายใต้อุปกรณ์การผลิต ญี่ปุ่นมีจุดเด่นที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งศิลปินและแฟนต่างมีพลังทางสังคม (Social energy) ผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคใหม่

ส่วนงานศึกษาการผลิตอนิเมชันจากกรอบการบริหารธุรกิจมักไม่ได้ศึกษาควบคู่ไปกับพัฒนาของเนื้อหาอนิเมชัน เช่น 亀山 (2013) วิเคราะห์ลักษณะพิเศษของธุรกิจอนิเมชันญี่ปุ่นโดยศึกษาผ่านโมเดลทางธุรกิจ ลักษณะตลาด ผู้ประกอบการ และการใช้สื่อ โดยสรุปว่าธุรกิจอนิเมชันของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากธุรกิจอนิเมชันของตะวันตกอย่างวอลต์ดิสนีย์ เช่น มีโครงสร้างธุรกิจที่ใช้โมเดล “คณะกรรมการผลิต” (製作委員会) มีกลุ่มเป้าหมายในตลาดหลากหลายและใช้กลยุทธ์ “ผสมสื่อ” (Media Mix) 金子 (2020) ศึกษาเปรียบเทียบโมเดลธุรกิจระหว่างวอลต์ดิสนีย์ของสหรัฐกับโซนี่ของญี่ปุ่น วอลต์ดิสนีย์ผลิตอนิเมชันโดยใช้โมเดลธุรกิจซึ่งทำกำไรจากการสร้างคาแรกเตอร์ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและนำมาต่อยอดทำกำไรด้วยผลิตภัณฑ์หรือบริการรูปแบบต่าง ๆ โดยวอลต์ดิสนีย์เป็นผู้ออกแบบ ผลิต จัดจำหน่ายอนิเมชัน และบริหารจัดการผลิตภัณฑ์เองทั้งหมด ขณะที่โซนี่เป็นตัวอย่างของโมเดลธุรกิจแบบญี่ปุ่นซึ่งนิยมนรวมกลุ่มผู้ประกอบการที่มีความถนัดในแต่ละด้านมาร่วมลงทุน กรณีศึกษาอนิเมชันเรื่อง *ดาบพิฆาตอสูร* 『鬼滅の刃』 (2019-ปัจจุบัน) แสดงให้เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัทต่าง ๆ ซึ่งแชร์ผลประโยชน์จากการใช้ลิขสิทธิ์อนิเมชันร่วมกัน

3.2 โมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรม 6 ด้าน (6 Six-facets model of production nexus)

บทความนี้จะศึกษาพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นโดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหากับความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตจากกรอบวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ซึ่งมองว่าการผลิตวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมเชิงกลุ่ม (Collective action) และสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคม มิได้เกิดขึ้นจากพรสวรรค์ของศิลปินเพียงฝ่ายเดียว (Becker, 1974; Janet, 1993) โดยวิเคราะห์ด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรม 6 ด้านของ Peterson Richard และ Anand Narasimhan จากมุมมองการผลิตวัฒนธรรม (Production of culture perspective)

มุมมองการผลิตวัฒนธรรมเป็นกรอบความคิดทางสังคมศาสตร์เกิดขึ้นช่วงทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การศึกษาวรรณคดีอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดหลัก 2 สกุลที่ขัดแย้งกันคือ 1) แนวคิดมาร์กซิส (Marxism) ซึ่ง

มองว่าวัฒนธรรมเป็นผลลัพธ์จากการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนกับส่วนล่าง และ 2) แนวคิดหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งเชื่อว่าชุดคุณค่าเชิงนามธรรมหลักจำนวนหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมเป็นปัจจัยกำหนดรูปร่างของโครงสร้างทางสังคม มุมมองการผลิตวัฒนธรรมพยายามก้าวข้ามคู่ขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมกับสังคม โดยวิเคราะห์ที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับโครงสร้างสังคมในฐานะองค์ประกอบที่อยู่ในสนาม (Field) แห่งการผลิตวัฒนธรรมซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไป

Peterson และ Anand ใช้โมเดลการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “โมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรม 6 ด้าน” เพื่อศึกษาการผลิตวัฒนธรรมในฐานะระบบที่มีอิสระในการผลิต ขนย้าย ประเมินและเก็บรักษาสินค้าวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์ว่าองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมหรือคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร จากการพิจารณาปัจจัยการผลิตสินค้าวัฒนธรรม 6 ด้าน ซึ่งแตกต่างกันแต่ทำงานร่วมกันในสนามแห่งการผลิตวัฒนธรรม ได้แก่ เทคโนโลยี

1) เทคโนโลยี เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลหรือองค์กรเพิ่มความสามารถในการสื่อสารหรือเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารซึ่งก่อให้เกิดการสร้างเสถียรภาพแบบใหม่และสร้างโอกาสแบบใหม่ในงานศิลปะและวัฒนธรรม เช่น เทคโนโลยีการพิมพ์มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนโลกจากยุคกลางเข้าสู่ยุคเรเนสซองส์

2) กฎหมายและข้อบังคับ สร้างกฎพื้นฐานที่กำหนดว่าสนามแห่งการสร้างสรรคจะพัฒนาไปในทิศทางใด เช่น การแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์การประพันธ์ ค.ศ. 1909 ในสหรัฐส่งผลกระทบต่อรูปแบบการผลิตและเนื้อหาของนวนิยายในสมัยนั้น

3) โครงสร้างอุตสาหกรรม สนามทางอุตสาหกรรมมีแนวโน้มจะรวมตัวกันรอบเทคโนโลยีแบบใหม่ การปรับเปลี่ยนกฎหมายและตลาดที่เปลี่ยนแปลงไปสู่แนวคิดใหม่อาจทำให้เกิดโครงสร้างอุตสาหกรรมแบบใหม่ที่ส่งผลต่อการผลิตสินค้าวัฒนธรรม

4) รูปแบบองค์กร ในอุตสาหกรรมวัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 3 แบบ ได้แก่ 1) องค์กรแบบราชการที่แบ่งแยกงานและมีระบบกำหนดอำนาจหน้าที่หลายระดับเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องเชิงองค์กร 2) องค์กรแบบบริษัทที่ไม่มีการแบ่งแยกงานหรือระดับอำนาจหน้าที่ชัดเจนและมุ่งเน้นความสำเร็จในระยะสั้น 3) บริษัทขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลายโดยผสมทั้งสองรูปแบบเข้าด้วยกัน

5) ตลาด ก่อตัวขึ้นจากการที่ผู้ผลิตพยายามทำความเข้าใจสนิมอันยุ่งเหยิงของผู้บริโภค เป็นผลลัพธ์จากการจัดกลุ่มโดยผู้ผลิตที่เข้าไปปฏิสัมพันธ์และสังเกตการณ์ผู้ผลิตรายอื่นที่พยายามตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค เมื่อรสนิยมของผู้บริโภคเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมแล้วผู้ผลิตจะสร้างสินค้าวัฒนธรรมตามรสนิยมซึ่งเป็นที่ยอมรับที่สุดด้วยเครื่องมือที่สามารถยอมรับได้

6) การแบ่งงาน วัฒนธรรมสร้างขึ้นผ่านกิจกรรมแบบกลุ่ม ทุกสนามทางวัฒนธรรมจึงพัฒนาระบบการจ้างงานและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการทำงานจากแรงงานของผู้สร้างสรรค์และกลายเป็น “วัฒนธรรมแห่งการผลิต” การแบ่งหน้าที่ตามทักษะและงานด้านการลงทุนในสนามจะถูกกำหนดโดยโครงสร้างของสนามเอง (Peterson and Anand, 2004)

บทความนี้จะศึกษาพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1963-1996 โดยวิเคราะห์ด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันกับความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเชิงสังคมในการผลิตอนิเมชัน การศึกษานี้เลือกวิเคราะห์ด้านที่จะแสดงให้เห็นภาพกว้างของพัฒนาการคือโครงสร้างอุตสาหกรรม

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) และนำเสนอข้อมูลโดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive approach) จากแนวคิดโมเดลอนุกรมการผลิวัฒนธรรมด้านโครงสร้างอุตสาหกรรม การศึกษานี้ใช้เอกสารทุติยภูมิภาษาญี่ปุ่นและอังกฤษ ได้แก่ บทสัมภาษณ์บุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตอนิเมชัน โดยเลือกใช้อ้างอิงจากเอกสารที่สามารถเข้าถึงหรือรวบรวมได้ เช่น ฐานข้อมูลบทความของนิตยสาร (Webアニメスタイル) ซึ่งรวบรวมบทสัมภาษณ์บุคลากรในวงการมากกว่า 2,000 บทความ, ฐานข้อมูลออนไลน์ของอนิเมชันญี่ปุ่น (アニメ大全), บันทึกรายการโทรทัศน์ (BSアニメ夜話) รายการโทรทัศน์ของ NHK-BS2 ที่สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เกี่ยวข้องในการผลิตอนิเมชัน บันทึกความจำของบุคลากรในวงการ เช่น (日本アニメーション映画史), (虫プロ興亡記), รายงานอุตสาหกรรมโดย JETRO, บทความในนิตยสารอนิเมชัน หนังสือและงานศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่น

5. ผลการวิจัย

5.1 สรุปพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่นโดยสังเขป

การศึกษาค้นคว้าพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะกล่าวถึงช่วงทศวรรษ 1950-1990 โดยเน้นที่ประวัติและการผลิตของสตูดิโออนิเมชันที่โดดเด่น เช่น โตเออนิเมชัน มูซึโปรดักชัน ไกแน็กซ์ (Gainax) หรือสตูดิโอจิบลิ เป็นต้น หัวข้อนี้จะศึกษาพัฒนาการของเนื้อหาอนิเมชันญี่ปุ่นระหว่างค.ศ. 1963-1996 โดยจะสรุปพัฒนาการโดยสังเขปจากเอกสารอ้างอิง (山口・渡辺, 1977; 津堅, 2007b; Novielli, 2018) เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการในภาพรวมของอนิเมชันญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าว

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าสามารถแบ่งพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่นออกเป็น 6 ยุค ได้แก่ 1) ยุคไทโซและโชวะตอนต้น (ทศวรรษ 1920-1930), 2) ยุคสงครามมหาเอเชียบูรพา (ทศวรรษ 1940), 3) ยุคฟื้นฟูหลังสงคราม (ทศวรรษ 1950), 4) ยุคเศรษฐกิจเติบโตแบบก้าวกระโดด (ทศวรรษ 1960), 5) ยุคนิยามอนิเมชัน (ทศวรรษ 1970-1980), 6) ยุคตลาดอนิเมชันเติบโตในตลาดโลก (หลังทศวรรษ 1990) ในบทความนี้จะสรุปพัฒนาการของเนื้อหาอนิเมชันญี่ปุ่นโดยเน้นที่พัฒนาการตั้งแต่ทศวรรษ 1960 หรือตั้งแต่ยุคที่ 4 เป็นต้นไป และจะยกตัวอย่างอนิเมชัน 3 เรื่องได้แก่ 1) *เจ้าหนูอะตอม* 2) *โมบิลสูทกันดั้ม* และ 3) *อีวานเกเลียน* เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงลึกของเนื้อหาอนิเมชันญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าว

ญี่ปุ่นรับอิทธิพลการผลิตและวัฒนธรรมอนิเมชันมาจากประเทศตะวันตกตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะจากวอลต์ดิสนีย์ของสหรัฐ หลังจากนั้นจึงเริ่มพัฒนาแนวทางของตัวเองจนสำเร็จหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นเริ่มนำเข้าอนิเมชันจากตะวันตกมาฉายในประเทศครั้งแรกช่วงต้นศตวรรษที่ 20 งานศึกษาส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า *โอโมกะวะมูกุโซเง็งกันบังโนะมากิ* (芋川椋三玄関番の)(1917) เป็นอนิเมชันเรื่องแรกที่ผลิตโดยคนญี่ปุ่น สตูดิโออนิเมชันก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นสตูดิโอขนาดเล็กผลิตภาพยนตร์อนิเมชันขนาดเล็กเกี่ยวกับการผลิตอนิเมชันเพื่อโฆษณาเชิงพาณิชย์หรือประชาสัมพันธ์ทางการเมือง เมื่อญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพารัฐบาลญี่ปุ่นออกเงินทุนจำนวนมหาศาลเพื่อสร้างภาพยนตร์อนิเมชันกระตุ้นความรักชาติ เช่น *โมโมทาโร : อูมิโนะชินเป* (桃太郎 : 海の神兵) (1945) ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นฟื้นฟูประเทศจากสงครามได้ในทศวรรษ 1950 เกิดสตูดิโออนิเมชันขนาดเล็กขึ้นมากกว่า 50 แห่ง เพื่อตอบสนองความต้องการอนิเมชันสำหรับโฆษณาตามภาวะเศรษฐกิจที่ฟื้นตัว ในอีกด้านหนึ่งวอลต์ดิสนีย์ของสหรัฐได้นำอนิเมชันเข้ามาเผยแพร่เองในญี่ปุ่นตั้งแต่ ค.ศ. 1950 และได้รับการตอบรับอย่างดีจาก

คนญี่ปุ่น โดยเฉพาะเรื่อง *สโนว์ไวท์กับคนแคระทั้งเจ็ด* (白雪姫) อนิเมชันเรื่องนี้เป็นแรงผลักดันให้คนกวาดอนิเมชันญี่ปุ่นจำนวนมากต้องการผลิตอนิเมชันที่มีคุณภาพอย่างของวอลต์ดิสนีย์ให้ได้

5.1.1 ยุคเศรษฐกิจเติบโตแบบก้าวกระโดด (ทศวรรษ 1960) และเจ้าหนูอะตอม

ช่วงทศวรรษ 1950-1960 เป็นช่วงก่อตัวของวงการอนิเมชันญี่ปุ่น เกิดการพัฒนาจากการผลิตอนิเมชันขนาดเล็กหรืออนิเมชันสำหรับโฆษณาไปสู่การผลิตอนิเมชันภาพยนตร์ขนาดยาวและซีรีส์โทรทัศน์ เป็นจุดเริ่มต้นที่วงการอนิเมชันญี่ปุ่นขยายตัวจากธุรกิจขนาดเล็กเติบโตสู่ระดับอุตสาหกรรม ในช่วงเวลานี้มีสตูดิโออนิเมชันที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาของวงการอนิเมชันญี่ปุ่น 2 แห่ง ได้แก่ โตเออนิเมชันกับมุจิโปรดักชัน

โตเออนิเมชัน เป็นบริษัทในเครือของบริษัทภาพยนตร์โทเอ (東映) ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1956 โตเออนิเมชันตั้งเป้าหมายจะเป็นวอลต์ดิสนีย์แห่งตะวันออก ช่วงแรกเน้นผลิตภาพยนตร์อนิเมชันขนาดยาวซึ่งดัดแปลงโครงเรื่องจากภาพยนตร์ที่ผลิตโดยบริษัทแม่ ผลงานเรื่องแรกได้แก่ ฮากูจาเด็น (白蛇伝) (1958) ภาพยนตร์อนิเมชันของโตเอใช้เทคนิคการผลิตเน้นคุณภาพเรียกว่า “อนิเมชันแบบเต็ม” (フルアニメ) ตามอย่างวอลต์ดิสนีย์ ผลงานยุคแรก เช่น *ไซอิ๋ว* (西遊記) (1960), *การบินในอวกาศ* (ガリバーの宇宙旅行) (1965), *ไทโยโนะโอชิโฮรุสุโนะไดโบเก็ง* (太陽の王子: ホルスの大冒) (1968) แต่หลังจากที่มุจิโปรดักชันสามารถผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ได้สำเร็จ โตเออนิเมชันก็หันมาผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์แข่งขันด้วย

มุจิโปรดักชันก่อตั้งโดยเทชิเกะ โอซามุ (手塚治虫) ใน ค.ศ. 1961 จากเงินทุนของเทชิเกะเอง ขณะนั้นเทชิเกะเป็นนักวาดมังงะชื่อดังมีผลงานตีพิมพ์ในนิตยสารการ์ตูนจำนวนมากแล้ว ช่วงแรกมุจิโปรดักชันเป็นสตูดิโอขนาดเล็กมีนักวาดเพียงไม่ถึง 10 คน และเริ่มต้นจากการผลิตภาพยนตร์อนิเมชันขนาดเล็ก ต่อมาเทชิเกะตกลงรับจ้างผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ขนาดตอนละ 30 นาทีให้แก่สถานีโทรทัศน์ฟูจิทีวี (フジテレビ) โดยใช้วิธีการผลิต (省力化) ให้เป็น “อนิเมชันแบบจำกัด” (リミテッド・アニメ) และผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์เรื่องแรกของญี่ปุ่นคือ *เจ้าหนูอะตอม* (1963-1966) ได้สำเร็จ ต่อมาก็นำมังงะของเทชิเกะมาผลิตเป็นอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ต่ออีกหลายชุด เช่น *สิงห์ขาวเจ้าป่า* (ジャングル大帝) (1965-1966), *ริบบอนเจ้าอัศวิน* (リボンの騎士) (1967-1968), *ดาบล่าพญามารโดโรโร* (どろろ) (1969) กระทั่ง ค.ศ. 1973 บริษัทประสบปัญหาการบริหารรายได้และต้นทุนการผลิตจนล้มละลายและต้องปิดตัวลงในที่สุด

กระนั้นความสำเร็จของ *เจ้าหนูอะตอม* ใน ค.ศ. 1963 นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้อนิเมชันญี่ปุ่นเริ่มขยายตัวจากธุรกิจขนาดเล็กเติบโตสู่ระดับอุตสาหกรรม การผลิตอนิเมชันในญี่ปุ่นก่อน *เจ้าหนูอะตอม* ใช้วิธีการผลิตตามแบบวอลต์ดิสนีย์ซึ่งเรียกว่า “อนิเมชันแบบเต็ม” หลักการคือการวาดภาพจำนวน 24 แผ่นต่อความยาวอนิเมชัน 1 วินาทีเรียกว่าการอัดภาพแบบ 1 โคมะ (1コマ撮り) ทำให้ได้ภาพที่ต่อเนื่องสวยงามแต่มีค่าใช้จ่ายสูงและเวลาในการผลิตยาวนาน ในกรณีของญี่ปุ่นช่วงทศวรรษ 1950-1960 หากโตเออนิเมชันต้องการผลิตอนิเมชันซีรีส์ขนาด 30 นาที 1 ตอน จะต้องใช้ทีมงานประมาณ 70-100 คน เวลาผลิต 6 เดือน และงบการผลิต 20 ล้านเยน ทว่าค่าออกอากาศจากสถานีโทรทัศน์สำหรับรายการ 30 นาทีมีงบให้เพียงรายการละ 5-6 แสนเยนเท่านั้น ในทางปฏิบัติจึงไม่คุ้มค่าต่อการผลิต (津堅, 2007a, p.103) กระทั่งใน ค.ศ. 1963 เทชิเกะและทีมงานมุจิโปรดักชันได้คิดค้นเทคนิคการผลิตอนิเมชันแบบจำกัดขึ้นได้สำเร็จ โดยย่อรายละเอียดและลดจำนวนภาพของอนิเมชันลงเหลือเพียงภาพวาด 8 แผ่นต่อความยาวอนิเมชัน 1 วินาทีเรียกว่าการอัดภาพแบบ 3 โคมะ นอกจากนี้ ยังคิดค้นเทคนิคการสร้างภาพเคลื่อนไหวแบบพิเศษเพื่อลดปริมาณภาพ เช่น การใช้ภาพซ้ำบางส่วน (<リカレ), การลากเซลล์ (引きセル), ขยับเฉพาะปาก (口バク), การใช้ภาพซ้ำทั้งชุด (兼用) เป็นต้น (山本, 1989, pp.105-106) การย่อการผลิตสำหรับ

อนิเมชันแบบจำกัดของมุชิโปรดักชันสามารถลดเวลาและต้นทุนต่อหนึ่งตอนได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของการผลิตอนิเมชันแบบเต็ม ช่วงเริ่มต้นการผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ในทศวรรษ 1960 โทเออนิเมชันซึ่งผลิตอนิเมชันแบบเต็มใช้จำนวนภาพวาด (จำนวนเซลล์) 1-2 หมื่นแผ่นต่อการผลิตอนิเมชันขนาด 30 นาที 1 ตอน ขณะที่มุชิโปรดักชันซึ่งผลิตอนิเมชันแบบจำกัดใช้จำนวนภาพวาดเพียง 1,500-2,000 แผ่นเท่านั้น (津堅, 2007b, pp.139-142) อย่างไรก็ตาม รายได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของมุชิโปรดักชันก็มาจากเงินสนับสนุนของบริษัทสปอนเซอร์ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเงินทุนระหว่างตัวแสดงในอุตสาหกรรมอนิเมชันของญี่ปุ่นซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อ 5.2

หลังจากการบุกเบิกอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ของมุชิโปรดักชันก็เกิดสตูดิโอใหม่ ๆ ผลิผลงานเข้ามาแข่งขันในตลาดมากขึ้น ช่วงปลายทศวรรษ 1960 เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันซึ่งต่างไปจากช่วงก่อนหน้า อนิเมชันในช่วงต้นทศวรรษ 1960 ส่วนใหญ่เป็นแนวแอคชันและใช้ลายเส้นเรียบง่าย มีเด็กผู้ชายเป็นกลุ่มเป้าหมาย แต่ช่วงปลายทศวรรษ 1960 ถึงต้นทศวรรษ 1970 ปรากฏอนิเมชันที่มีเนื้อหาสมจริงหรือมีฉากต่อสู้ที่รุนแรงสมจริงเหมาะสำหรับผู้ชมที่อายุมากขึ้น เช่น *หน้ากากเสือ* (タイガーマスク) (1969-1971) หรืออนิเมชันกีฬา *เคียวจินโนะโฮชิ* (巨人の星) (1968-1971), *โจ สิงห์สังเวียน* (あしたのジョー) (1970-1971) นอกจากนี้ยังเกิดอนิเมชันแนวแฟนตาซีที่มีตัวละครเอกเป็นผู้หญิง เช่น *แม่มดน้อยแวลลี* (魔法使いのサリー) (1966-1968) และ *ฮิมิโนะอากิโกะจัง* (ひみつのアッコちゃん) (1968-1969) เป็นต้นทางของอนิเมชันญี่ปุ่นแนวสาวน้อย (少女)

เจ้าหนูอะตอม (鉄腕アトム) (1963-1966)

เจ้าหนูอะตอม เป็นอนิเมชันแนวไซไฟ สร้างขึ้นจากมังงะของเทชิเกะในชื่อเดียวกันซึ่งตีพิมพ์ลงในนิตยสารมังงะรายเดือน โชเน็น (少年) ตั้งแต่ ค.ศ. 1952-1968 เนื้อเรื่องกล่าวถึงการผจญภัยของอะตอม (アトム) หนูนวดเด็กพลังงานปรมาณู มีกำลังขยับสูงถึง 1 แสนแรงม้า เจ้าหนูอะตอม เป็นอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์เรื่องแรกของญี่ปุ่น ได้รับความนิยมอย่างมากทั้งในญี่ปุ่นและสหรัฐ เจ้าหนูอะตอม ถูกนำกลับมาสร้างใหม่เป็นอนิเมชันซีรีส์อีก 2 ครั้งในชื่อเดียวกัน คือ เจ้าหนูอะตอม (1980-1981) และ เจ้าหนูอะตอม (ASTROBOY 鉄腕アトム) (2003-2004) รวมถึงผลิตเป็นภาพยนตร์ CG เรื่อง (ATOM) (2009)

เจ้าหนูอะตอม เป็นเรื่องราวของ “อะตอม” หนูนวดเด็กที่ถูกสร้างขึ้นโดยดร. เทมมะ (天馬博士) นักวิทยาศาสตร์อัจฉริยะเพื่อทดแทนลูกชายของเขาที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ อะตอมเป็นหนูนวดเด็กที่มีพลังงานมหาศาล แต่ในด้านพฤติกรรมก็ยังเป็นเพียงเด็กไร้เดียงสาไม่ต่างจากเด็กทั่วไป ช่วงแรกดร. เทมมะรักอะตอมเหมือนลูกชายตัวเอง แต่อะตอมก่อความผิดพลาดขึ้นบ่อยครั้ง จน ดร. เทมมะโมโหมากและขอยอะตอมต่อให้กับคณะละครสัตว์หนูนวดในโลกภายนอกอะตอมต้องพบกับเล่ห์เหลี่ยมของคนชั่ว การกดขี่ข่มเหงของมนุษย์ ตลอดจนมนุษย์ที่ใช้หนูนวดทำเรื่องชั่วร้าย กระทั่งอะตอมได้มาพบกับดร. โอเซโนะมิซุ (お茶の水博士) ซึ่งยอมรับและปฏิบัติกับหนูนวดเท่าเทียมกับมนุษย์ ดร. โอเซโนะมิซุรับอะตอมไปเลี้ยงดู พร้อมทั้งสร้างครอบครัวหนูนวดพ่อแม่และน้องสาวให้กับอะตอม ให้ที่พักอาศัยและพาอะตอมเข้าสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียนด้วย ดร. โอเซโนะมิซุสอนให้อะตอมใช้พลังในทางที่ดี เมื่อเกิดเหตุร้ายอะตอมจะใช้พลังปรมาณูเข้าต่อสู้และแก้ไขปัญหาให้จบไปในแต่ละตอน

เจ้าหนูอะตอม เป็นหมุดหมายสำคัญของอุตสาหกรรมอนิเมชันญี่ปุ่นทั้งต่อผู้ชมและผู้ผลิต เจ้าหนูอะตอม สร้างแรงบันดาลใจให้แก่กวีวิทยาศาสตร์ที่เติบโตขึ้นมาในทศวรรษ 1960 จนเกิดความรู้สึกว่า “อยากสร้างหนูนวดแบบอะตอม” “อยากเห็นเมืองแห่งอนาคตที่อะตอมปรากฏตัวออกมา” “อยากเป็นอย่างดร. โอเซโนะมิซุ” (手塚治虫OFFICIAL,n.d.) สำหรับฝ่ายผู้ผลิต เจ้าหนูอะตอม เป็นแม่แบบสำคัญสำหรับการผลิตอนิเมชันซีรีส์ของญี่ปุ่นตั้งแต่กลางทศวรรษ 1960 หลังจากการเผยแพร่ของ เจ้าหนูอะตอม ผู้ผลิตอนิเมชันซีรีส์ทางโทรทัศน์ส่วนใหญ่เปลี่ยน

แนวทางการผลิตหันไปสร้างอนิเมชันจากมังงะที่ได้รับความนิยมสูงอยู่แล้วแทน เพราะไม่ต้องออกแบบคาแรกเตอร์ และเนื้อเรื่องใหม่จึงประหยัดเวลาและลดความเสี่ยงทางธุรกิจลงได้ แต่ขณะเดียวกันก็ถูกวิจารณ์ว่าการผลิตอนิเมชันในยุคนี้ได้เปลี่ยนสถานะจากงานสร้างสรรค์กลายเป็นงานผลิตปริมาณมาก (Condry, 2013, p.105)

5.1.2 ยุคานิเมชัน (ทศวรรษ 1970-1980) และ โมบิลสูทกันดั้ม

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1970 ตลาดของอนิเมชันขยายตัวไปถึงกลุ่มผู้ชมวัยรุ่นและผู้ใหญ่ ช่วงเวลานี้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญหลายครั้งซึ่งแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นได้เข้าสู่ “ยุคานิเมชัน” (アニメブーム) อนิเมชันมิใช่เพียงสื่อบันเทิงสำหรับเด็กเล็กอีกต่อไป แต่เป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้อย่างมหาศาลจากการขายสินค้าลิขสิทธิ์จากคาแรกเตอร์ในอนิเมชัน

ต้นศตวรรษที่ 1970 โตเอะอนิเมชันริเริ่มการผลิตอนิเมชันหุ่นยนต์ขนาดยักษ์แนวใหม่เรียกว่า “ซูเปอร์โรบอต” (スーパーロボット) โดยเรื่องแรกคือ *มาชินก้าแซด* (マジンガーZ) (1972-1973) พร้อมกับจำหน่ายฟิกเกอร์หุ่นยนต์ยักษ์จากคาแรกเตอร์ในอนิเมชันควบคู่ไปด้วย อนิเมชันแนวซูเปอร์โรบอตแตกต่างจากอนิเมชันหุ่นยนต์ยุคก่อนอย่าง *เจ้าหนุ่จอม* ตรงที่ตัวละครเอกในเรื่องจะเป็นมนุษย์ขึ้นบังคับหุ่นยนต์ขนาดยักษ์และมีฉากต่อสู้ทำลายล้างรุนแรงมากกว่า โมเดลธุรกิจของอนิเมชันซูเปอร์โรบอตประสบความสำเร็จอย่างมาก และเกิดอนิเมชันแนวนี้อีกตามออกมาอีกหลายเรื่อง เช่น *เก็ตเตอร์โรโบ* (ゲッターロボ) (1974-1975), *อุกนิหารหุ่นยนต์ยูเอฟโอเกรนไดเซอร์* (UFOロボ・グレンダイザー) (1975-1977) ต่อมาช่วงต้นทศวรรษ 1980 เกิดอนิเมชันหุ่นยนต์อีกแนวเรียกว่า “เรียลโรบอต” (リアルロボット) มีความสมจริงมากขึ้นอีกระดับหนึ่งทั้งการออกแบบและเนื้อหาที่ซับซ้อนขึ้น อนิเมชันแนวเรียลโรบอตที่โดดเด่นในช่วงนี้ เช่น *โมบิลสูทกันดั้ม* (機動戦士ガンダム) (1979-1980), *ปรการเวทมาโครส* (超時空要塞マクロス) (1982-1983)

สำหรับอนิเมชันแนวสาวน้อยก็ยังมีผลิตออกมาและได้รับความนิยมมาก เช่น *คิวตี้ฮันนี่* (キューティ・ハニー) (1973-1974), *แคนดี้แคนดี้* (キャンディ・キャンディ) (1976-1979) และสิ่งที่เพิ่มเติมมาก็คือการจำหน่ายฟิกเกอร์และของเล่นอุปกรณ์แถมมา กล่าวได้ว่าในทศวรรษ 1970 อุตสาหกรรมอนิเมชันญี่ปุ่นมิได้เน้นเพียงการผลิตอนิเมชันเท่านั้น แต่จะทำความเข้าใจกับการผลิตสินค้าจากลิขสิทธิ์ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของบริษัทสปอนเซอร์ที่ออกเงินทุนให้แก่สตูดิโออนิเมชัน

โมบิลสูทกันดั้ม (機動戦士ガンダム) (1979-1980)

โมบิลสูทกันดั้ม เป็นอนิเมชันแนวเรียลโรบอตเรื่องแรกของญี่ปุ่นผลิตโดยสตูดิโอซันไรส์ (サンライズ) มีความแตกต่างจากอนิเมชันแนวซูเปอร์โรบอตซึ่งเป็นกระแสหลักในทศวรรษ 1970 คือกำหนดโครงเรื่องให้สมจริงมากขึ้น บุคลิกของตัวละครเอกมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื้อเรื่องไม่ได้บ่งชี้ว่าใครเป็นฝ่ายดี-ฝ่ายชั่วอย่างชัดเจนเหมือนอนิเมชันยุคก่อนหน้า เพราะทั้งสองฝ่ายต่างต่อสู้โดยมีเหตุผลที่ชอบธรรมของตัวเอง

โมบิลสูทกันดั้ม เป็นสงครามระหว่างชาวโลกกับชาวอวกาศซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่เกิดบนกระสวยอวกาศขนาดยักษ์ที่เรียกว่าโคโลนี่ (Colony) ชาวอวกาศมีสถานะทางสังคมเปรียบเสมือนพลเมืองชั้นสอง จึงต้องการสิทธิทางการเมืองเพื่อปกครองตัวเองและบริหารทรัพยากรธรรมชาติบนอวกาศซึ่งอุดมสมบูรณ์กว่าโลก ชาวอวกาศจากโคโลนี่จำนวนหนึ่งรวมตัวกันจัดตั้งกองทัพที่ใช้ชื่อว่า “ซีออน” และทำสงครามเพื่อแบ่งแยกการปกครองจากชาวโลก ชาวอวกาศเอาชนะกองทัพของชาวโลกในนามสหพันธ์โลกได้ในหลายสมรภูมิ เนื่องจากสามารถคิดค้นเทคโนโลยีอาวุธสงครามซึ่งมีรูปร่างเหมือนมนุษย์และมีสมรรถนะทางการรบสูงกว่าเรียกว่า “โมบิลสูท” กระทั่งฝ่ายสหพันธ์โลกสามารถคิดค้นโมบิลสูทรุ่นใหม่ที่มีสมรรถนะสูงกว่าฝ่ายซีออนเรียกว่า “กันดั้ม” (ガンダム) การปรากฏตัวของ

กันตัมเป็นจุดเริ่มต้นของการโต้กลับ นำไปสู่สงครามทำลายล้างอย่างรุนแรงระหว่างทั้งสองฝ่ายหรือ “สงคราม 1 ปี” ผู้ผลิตวางโครงเรื่องให้สมจริงและไม่ขึ้นอย่างชัดเจนว่าฝ่ายใดดีหรือชั่ว เพราะในสงครามทุกฝ่ายต่างอ้างความชอบธรรมให้แก่ตัวเอง ส่วนตัวละครหลักในเรื่อง *โมบิลสูทกันดั้ม* มีบุคลิกซับซ้อนมากขึ้นแตกต่างอนิเมชันยุคก่อนที่กำหนดให้ผู้ชมสามารถแยกแยะระหว่างพระเอกกับผู้ร้ายออกอย่างชัดเจน ถึงขนาดที่ตัวละครเอกของฝ่ายซีกอนคือชาร์ อัสนาเบล (シャア・アズナブル) ได้รับความนิยมจากผู้ชมมากกว่าพระเอกจากฝ่ายสหพันธ์โลก

โมบิลสูทกันดั้ม สร้างอิทธิพลต่อแนวทางการผลิตอนิเมชันในยุคต่อมา แม้จะเป็นอนิเมชันซีรีส์ 30 นาทีเหมือนกับ *เจ้าหนูอะตอม* แต่ *โมบิลสูทกันดั้ม* มีโครงเรื่องที่ซับซ้อน พัฒนาประเด็นของเรื่องและตัวละครไปตลอดทั้งเรื่อง การผลิตตามแนวทางของ *โมบิลสูทกันดั้ม* จึงเป็นการยกระดับอนิเมชันญี่ปุ่นให้กลายเป็นสื่อบันเทิงสำหรับวัยรุ่นและผู้ใหญ่ เด็กที่อายุน้อยเกินไปอาจดู *โมบิลสูทกันดั้ม* แล้วรู้สึกไม่สนุกเพราะไม่เข้าใจ นอกจากนั้น สินค้าจากลิขสิทธิ์ของกันดั้มก็มีรูปแบบแตกต่างไปจากอนิเมชันยุคก่อนหน้า กล่าวคือเปลี่ยนจากการผลิตหุ่นฟิกเกอร์สำหรับตั้งโชว์กลายเป็นหุ่นโมเดลประกอบที่มีชิ้นส่วนจำนวนมากและขั้นตอนประกอบซับซ้อนเหมาะสมสำหรับลูกค้าที่มีอายุมากขึ้น

5.1.3 ยุคตลาดอนิเมชันเติบโตในตลาดโลก (หลังทศวรรษ 1990) และอีวานเกลี่ยน

ทศวรรษ 1980-1990 อุตสาหกรรมอนิเมชันของญี่ปุ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากการเชื่อมโยงการผลิตอนิเมชันกับการ “ผสมสื่อ” (Media mix) ประเภทต่าง ๆ เช่น วิดีโอ เพลง เกมส์ โลโก้โนเวล ทำให้ตลาดขยายตัวและเกิดความหลากหลายของเนื้อหามากยิ่งขึ้น การผลิตแบบผสมสื่อเป็นการผสมข้ามสื่อระหว่างมังงะ อนิเมชัน ภาพยนตร์ เกมส์ โลโก้โนเวลหรือเพลงทำให้ผู้ผลิตอนิเมชันมีช่องทางในการหารายได้เพิ่มขึ้น ตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 เกิดสตูดิโออนิเมชันหน้าใหม่เข้าสู่ตลาดโดยผลิตอนิเมชัน โดยเชื่อมโยงตัวเองกับสื่อรูปแบบใหม่จนสามารถเพิ่มความหลากหลายของเนื้อหาและเข้าถึงผู้ชมเฉพาะกลุ่มมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่างสำคัญของการผสมสื่อที่สำคัญรูปแบบหนึ่งได้แก่ การคิดค้นแพ็คเกจอนิเมชันรูปแบบใหม่ซึ่งเรียกว่า OVA (Original Video Animation) หรือวิดีโออนิเมชันในช่วงทศวรรษ 1980 เปิดโอกาสให้ตัวแสดงที่มีเงินทุนน้อยอย่างสตูดิโออนิเมชันมีทางเลือกในการผลิตมากขึ้น สตูดิโออนิเมชันสามารถผลิตอนิเมชันที่มีเนื้อหาหลากหลายและเฉพาะกลุ่มได้มากขึ้น เพราะไม่ต้องให้ความสำคัญกับความนิยมของผู้ชมส่วนใหญ่ซึ่งวัดจากเรตติ้งทางโทรทัศน์ แพ็คเกจอนิเมชันแบบ OVA ปรากฏขึ้นครั้งแรกใน ค.ศ. 1983 โดยเรื่องแรกคือ DALLOS (1983-1985) เป็นอนิเมชันซีรีส์โลกอวกาศขนาด 5 ตอน มีคุณภาพการผลิตสูงและเนื้อหาเคร่งเครียดสำหรับผู้ใหญ่ สามารถทำรายได้จากการจำหน่ายวิดีโอโดยไม่พึ่งพาการผลิตของเล่น หลังจากความสำเร็จของ DALLOS ก็เกิดอนิเมชันแบบ OVA เป็นทางเลือกเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลสถิติพบว่าอนิเมชันเรื่องใหม่ในทศวรรษ 1970-1990 มีจำนวนทั้งหมด 4,199 เรื่อง แบ่งประเภทแยกตามทศวรรษได้เป็นทศวรรษ 1970 ทั้งหมด 439 เรื่องเป็นภาพยนตร์ 192 เรื่อง ซีรีส์โทรทัศน์ 238 เรื่อง และอื่น ๆ 9 เรื่อง ทศวรรษ 1980 ทั้งหมด 1,221 เรื่องเป็นภาพยนตร์ 348 เรื่อง ซีรีส์โทรทัศน์ 477 เรื่อง OVA 375 และอื่น ๆ 21 เรื่อง และทศวรรษ 1990 ทั้งหมด 2,539 เรื่องเป็นภาพยนตร์ 488 เรื่อง ซีรีส์โทรทัศน์ 966 เรื่อง OVA 1,058 และอื่น ๆ 27 เรื่อง (アニメ大全, 2022) จากข้อมูลจะเห็นว่าเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1990 อนิเมชันแบบ OVA กลายเป็นรูปแบบที่นิยมผลิตอย่างแพร่หลายแซงหน้าอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์แล้ว³

อนิเมชันแบบ OVA เป็นหนึ่งในตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ในยุคการผลิตแบบผสมสื่อผู้ผลิตอนิเมชันมีทางเลือกในการผลิตงานสร้างสรรค์สำหรับผู้ชมเฉพาะกลุ่ม เปิดโอกาสให้เกิดสตูดิโอขนาดกลางและเล็กผลิตอนิเมชัน

³ อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของ アニメ大全 พบว่าในทศวรรษ 2000-2010 จำนวนอนิเมชันแบบซีรีส์โทรทัศน์เรื่องใหม่เพิ่มจำนวนขึ้นจนกลับมามากกว่า OVA อีกครั้ง สาเหตุอาจเป็นเพราะความนิยมการซื้อวิดีโออนิเมชันลดลง เนื่องจากเกิดช่องทางการเข้าถึงอนิเมชันซีรีส์แบบใหม่ เช่น อนิเมชันซีรีส์ผ่านทางอินเทอร์เน็ต หรืออนิเมชันรอบดึก เป็นต้น

เฉพาะทางมากขึ้น ดังกรณีของไกแน็กซ์ที่โด่งดังจาก OVA เรื่อง *กันบัสเตอร์* (トップをねらえ!) (1988-1989) ซึ่งเป็นอนิเมชันหุ่นยนต์สำหรับโอตาคุรุ่นบุกเบิก ไกแน็กซ์เริ่มต้นจากกิจกรรมของกลุ่มนักวาดอนิเมชันมือสมัครเล่น ในภูมิภาคคันไซชื่อ “Daicon Film” เริ่มเปิดตัวจากภาพยนตร์อนิเมชันเรื่อง *โอริสึอุซุน : โอเนามิสโนะสึบาเซ* (王立宇宙軍：オネアミスの翼) (1987) จากการลงทุนของบริษัทบันได (バンダイ) ต่อมาก็ผลิตผลงานอิสระในรูปแบบวิดีโอ OVA เรื่อง *กันบัสเตอร์* ซึ่งเป็นอนิเมชันหุ่นยนต์ที่มีตัวละครเอกหญิงเป็นคนขับ และได้โอกาสผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์เรื่อง *นาเดียกับปริศนาอัญมณีหัตถ์จรรยา* (ふしぎの海のナディア) (1990-1991) และ *อีวานเกเลียน* (新世紀エヴァンゲリオン) (1995-1996) โดยเฉพาะเรื่อง *อีวานเกเลียน* ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ระดับปรากฏการณ์สังคมเรียกว่า “ปรากฏการณ์เอวา” (エヴァ現象)

สตูดิโอจิบลิเป็นอีกหนึ่งผู้ผลิตอนิเมชันที่ประสบความสำเร็จในการผลิตภาพยนตร์อนิเมชันขนาดยาวที่มีคุณภาพและทำรายได้สูงในปัจจุบัน สตูดิโอจิบลิก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1985 ผลงานภาพยนตร์อนิเมชันชิ้นแรกเรื่อง *มหาสงครามหุบเขาแห่งสายลม* (風の谷のナウシカ) (1984) ได้รับการประเมินว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์ระดับเดียวกับภาพยนตร์ อนิเมชันของสตูดิโอจิบลิมักมีเนื้อเรื่องลึกซึ้งและเป็นนามธรรมแต่ก็ดูสนุกและได้รับความนิยมสูงสามารถทำสถิติค่าบัตร์เข้าชมในโรงภาพยนตร์สูงสุดในญี่ปุ่นได้หลายครั้งและได้รับการเผยแพร่ในระดับนานาชาติ สตูดิโอจิบลิผลิตภาพยนตร์อนิเมชันขนาดยาวต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากอนิเมชันของไกแน็กซ์และสตูดิโอจิบลิ ภาพยนตร์อนิเมชันแนวไซไฟดิสโทเปียเรื่อง *อาคิระ คนไม่ใช่คน* (AKIRA) (1988) และ *โกสต์ อิน เดอะ เซลล์* (攻殻機動隊) (1995) ตลอดจนอนิเมชันกระแสหลักในทศวรรษ 1990 อีกหลายเรื่อง เช่น *โดราเอมอน* (ドラえもん), *ดราگونบอล* (ドラゴンボール), *เซเลอร์มูน* (美少女戦士セーラームーン), *โปเกมอน* (ポケモン) ต่างได้รับความนิยมจากผู้ชมทั่วโลก และบริษัทผู้ผลิตก็อาศัยลิขสิทธิ์จากอนิเมชันที่ประสบความสำเร็จมาผลิตสื่อและสินค้าจำหน่ายต่อยอดรายได้ เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อุตสาหกรรมอนิเมชันของญี่ปุ่นมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเป็นธุรกิจที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศจากตลาดต่างประเทศ

อีวานเกเลียน (新世紀エヴァンゲリオン) (1995-1996)

อีวานเกเลียน เป็นอนิเมชันซีรีส์หุ่นยนต์ยักษ์ที่สร้างโดยสตูดิโอไกแน็กซ์ ประสบความสำเร็จอย่างมากทั้งด้านความนิยมจากผู้ชมและการจำหน่ายสินค้าลิขสิทธิ์ *อีวานเกเลียน* มีคุณสมบัติโดดเด่นหลายประการแตกต่างจากแนวทางการผลิตของอนิเมชันกระแสหลักร่วมสมัย เพราะวางโครงเรื่องและสร้างตัวละครที่มีความซับซ้อนสูงขึ้น แต่ก็ยังรักษาความสนุกของการต่อสู้ ความสวยงามของภาพ และสร้างตัวละครที่มีเสน่ห์น่าดึงดูด ความสำเร็จของ *อีวานเกเลียน* กลายเป็นหมุดหมายสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการอนิเมชันญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 21

อีวานเกเลียน เป็นเรื่องราวของมนุษย์ในโลกดิสโทเปียศตวรรษที่ 21 หลังเกิดการล้างโลกครั้งที่ 2 (Second impact) โดเทียวกูระเบิดปรมาณูจนพังพินาศและต้องสร้างเมืองหลวงใหม่ ต่อมาได้สร้างนีโอโตเกียว-3 เพื่อรองรับการโจมตีของเทวทูต (使徒) สิ่งมีชีวิตลึกลับขนาดยักษ์ที่เข้าโจมตีนีโอโตเกียวโดยไม่ทราบสาเหตุ อิการิ ชินจิ (碇シンジ) เป็นเด็กนักเรียนสามัญธรรมดา มีบุคลิกแปลกแยกจากสังคมและรู้สึกว่าตัวเองไม่จำเป็นต้องการเพราะถูกทอดทิ้งให้เติบโตมาโดยลำพัง วันหนึ่งพ่อของเขาซึ่งเป็นผู้บัญชาการขององค์กรต่อต้านการโจมตีของเทวทูตหรือ เนิร์ฟ (NERV) สาขาญี่ปุ่น ได้เรียกตัวลูกชายที่ห่างเหินกันมาโดยตลอดเข้าประจำการเพื่อเป็นนักบินของหุ่นยนต์ขนาดยักษ์ที่ชื่อว่า *อีวานเกเลียน* และให้ออกไปรับมือการโจมตีของเหล่าเทวทูต หลังจากชินจิย้ายเข้ามาพักอาศัยในนีโอโตเกียว-3 ก็เริ่มต้นชีวิตใหม่กับเพื่อนในโรงเรียน และร่วมงานกับนักบินสาวสองคนเพื่อต่อสู้กับเทวทูต แต่เรื่องราวกลับเดินหน้าไปพร้อมกับการคลี่คลายปริศนาของเทวทูตกับเนิร์ฟ และปมปัญหาทางจิตใจของแต่ละตัวละคร

แม้ *อิวานเกลียน* จะเป็นอนิเมชันซีรีส์ที่ฉายทางโทรทัศน์แต่ก็มีความโดดเด่น เช่น ออกแบบตัวละครให้มีบุคลิกที่ซับซ้อนแต่ก็มีเสน่ห์น่าหลงใหล โครงเรื่องและเนื้อหาซับซ้อนใช้สัญลักษณ์และแนวคิดทางเทววิทยากับจิตวิทยาผสมผสานจนมีความเป็นนามธรรมสูง ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะช่วงท้ายและตอนจบของอนิเมชัน แต่สำหรับการจำหน่ายสินค้ากลับประสบความสำเร็จอย่างมหาศาล กลายเป็นแฟรนไชส์สินค้าที่จำหน่ายได้เรื่อยมา ตัวละครในเรื่องก็เป็นตัวแบบในการแต่งคอสเพลย์ที่นิยมถึงปัจจุบัน อิทธิพลทางสังคมในวงกว้างนี้เองเป็นที่มาของ“ปรากฏการณ์อิวา” ช่วงปลายทศวรรษ 1990

จากการสรุปพัฒนาการของอนิเมชันญี่ปุ่นค.ศ. 1963-1996 พร้อมยกตัวอย่างอนิเมชัน 3 เรื่อง ทำให้เห็นว่าอนิเมชันญี่ปุ่นมีพัฒนาการทางคุณภาพตลอดในช่วงเวลานี้ นอกจากจะพัฒนาคุณภาพของภาพให้สวยงามและสมจริงมากขึ้นตามความสามารถในการผลิตที่เพิ่มขึ้นตามยุคสมัยแล้ว อนิเมชันญี่ปุ่นยังมีจุดเด่นที่สำคัญคือมีเนื้อหาหลักซึ่งและหลากหลายกว่าอนิเมชันสัญชาติอื่น และกลุ่มเป้าหมายของผู้ชมก็กว้างครอบคลุมตั้งแต่เด็กเล็ก วัยรุ่นจนถึงผู้ใหญ่ นอกจากนี้ อนิเมชันญี่ปุ่นยังเน้นการจำหน่ายสินค้าลิขสิทธิ์ควบคู่ไปกับการฉายอนิเมชัน ซึ่งเป็นรายได้หลักในอุตสาหกรรมการผลิตอนิเมชัน

5.2 ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอุตสาหกรรมอนิเมชัน

หัวข้อนี้จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาอนิเมชันที่สรุปไว้ในหัวข้อที่ 5.1 กับความเปลี่ยนแปลงในสนามแห่งการผลิตอนิเมชันที่มีตัวแสดงต่างๆ เข้ามาปฏิสัมพันธ์ในการผลิต โดยวิเคราะห์ด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตด้านโครงสร้างอุตสาหกรรม การศึกษานี้จะสำรวจคุณสมบัติและพฤติกรรมของตัวแสดงในอุตสาหกรรม แล้ววิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในสนามแห่งการผลิตอนิเมชันเพื่อสรุปเป็นโครงสร้างอุตสาหกรรมของอนิเมชันญี่ปุ่น

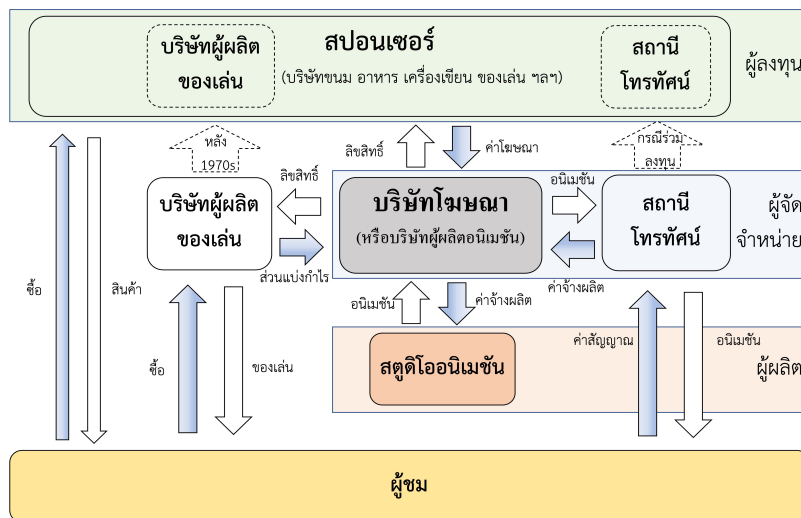
จากการศึกษาพบว่าอุตสาหกรรมอนิเมชันในญี่ปุ่นเป็นอุตสาหกรรมที่มีตัวแสดงหลากหลายเข้าร่วมในการผลิต เช่น สตูดิโออนิเมชัน สำนักพิมพ์ บริษัทโฆษณา สถานีโทรทัศน์ บริษัทสポンเซอร์ บริษัทของเล่น บริษัทเพลง บริษัทแพ็คเกจจิ้ง เป็นต้น แม้ตัวแสดงที่ทำหน้าที่ผลิตอนิเมชันจริงคือสตูดิโออนิเมชัน แต่สตูดิโออนิเมชันส่วนใหญ่เป็นธุรกิจขนาดเล็กต้องพึ่งพาเงินลงทุนจากตัวแสดงอื่นเพื่อผลิตอนิเมชันโดยเฉพาะอนิเมชันซีรีส์ซึ่งต้องใช้ทุนการผลิตสูง⁴ ข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิตนี้เองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ในสนามแห่งการผลิตอนิเมชันในญี่ปุ่น ก่อให้เกิดโครงสร้างอุตสาหกรรมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากสหรัฐซึ่งเป็นต้นแบบการผลิตอนิเมชันของญี่ปุ่น

การผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ของญี่ปุ่นระยะแรกเป็นการผลิตที่รายได้ทางตรงจากค่าออกอากาศไม่เพียงพอสำหรับต้นทุนการผลิตจริงดังที่กล่าวไว้ข้างต้น การผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ของญี่ปุ่นระยะแรกจึงเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงหลัก 3 ฝ่ายได้แก่ 1) ผู้ลงทุนที่หวังผลทางธุรกิจ 2) สตูดิโออนิเมชันที่ผลิตผลงานจริง และ 3) บริษัทผู้จัดจำหน่ายหรือให้บริการสื่อที่เป็นช่องทางเผยแพร่สู่ผู้ชม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสตูดิโออนิเมชันซึ่งเป็นผู้ผลิตจริงเป็นธุรกิจขนาดเล็กต้องพึ่งพาเงินลงทุนสำหรับการผลิตจากตัวแสดงอื่นจึงเกิดเป็นโครงสร้างอุตสาหกรรมที่มีระดับชั้น จากการศึกษพบว่าสามารถแบ่งโครงสร้างของอุตสาหกรรม อนิเมชันในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ โครงสร้างแบบสポンเซอร์กับโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิต

⁴ ข้อมูลเกี่ยวกับคุณสมบัติและจำนวนของสตูดิโออนิเมชันในศตวรรษที่ 20 ยังขาดการสำรวจข้อมูลที่แน่ชัด แต่จากรายงานการศึกษาอุตสาหกรรมอนิเมชันของ JETRO ใน ค.ศ. 2005 พบว่ามีสตูดิโออนิเมชันในญี่ปุ่นประมาณ 430 แห่ง ส่วนใหญ่มีสำนักงานในโตเกียวถึง 263 บริษัทหรือ 61.4% และมักรวมตัวกันอยู่เขตเนะริมะ(練馬) และซุงินะมิ (杉並区) สตูดิโออนิเมชันส่วนมากผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ และหาเงินทุนสำหรับการผลิตจากช่องทางอื่นนอกจากเงินกู้จากธนาคาร (JETRO, 2005, p.2)

5.2.1 โครงสร้างแบบสปอนเซอร์

โครงสร้างแบบสปอนเซอร์เป็นโครงสร้างที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ในการผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ของญี่ปุ่น ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 และยังคงดำรงอยู่ถึงปัจจุบันสำหรับการผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ช่วงเวลาหลัก ได้แก่ ช่วงเย็นวันธรรมดาและช่วงเช้าวันเสาร์อาทิตย์ หลังจากความสำเร็จของมุชิโปรดักชันตั้งแต่กลางทศวรรษ 1960 สตูดิโออนิเมชันอื่น ๆ ก็เริ่มเข้าสู่ตลาดใหม่นี้โดยทำตามโมเดลธุรกิจของมุชิโปรดักชันคือผลิตอนิเมชันแบบจำกัด โดยมีส่วนผสมของรายได้จากค่าจ้างผลิตรายการจากสถานีโทรทัศน์ ผสมกับการบริหารผลิตภัณฑ์เพื่อหารายได้จากค่าโฆษณาหรือสินค้าของสปอนเซอร์ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ก่อให้เกิดโครงสร้างแบบสปอนเซอร์ดังในรูปที่ 1 ซึ่งพึ่งพาเงินลงทุนจากสปอนเซอร์และสถานีโทรทัศน์ที่ลงทุนเพื่อหวังผลส่งเสริมการขายสินค้าที่อาศัยคุณค่าทางวัฒนธรรมจากอนิเมชัน ตัวแสดงสำคัญในโครงสร้างแบบนี้ ได้แก่ สปอนเซอร์ สตูดิโออนิเมชัน สถานีโทรทัศน์ นอกจากนี้ ยังมีตัวแสดงอีกสองฝ่ายที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากคือบริษัทโฆษณาและบริษัทผู้ผลิตของเล่น

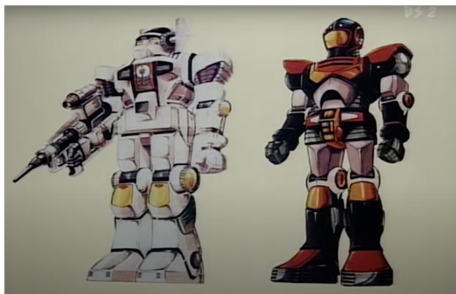

รูปที่ 1 โครงสร้างอุตสาหกรรมแบบสปอนเซอร์

บริษัทโฆษณาคือตัวแสดงที่ทำหน้าที่คนกลางและมีบทบาทสำคัญอย่างมากในโครงสร้างแบบสปอนเซอร์ ในช่วงแรกการผลิตอนิเมชันยังนิยมมีสปอนเซอร์หลักเพียงรายเดียว แต่เมื่ออุตสาหกรรมโทรทัศน์เติบโตขึ้นการผลิตรายการโทรทัศน์ก็เปลี่ยนแนวทางมาอาศัยค่าโฆษณาจากสปอนเซอร์มากกว่า 1 บริษัท เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1970 พบว่าบริษัทโฆษณากลายเป็นตัวแสดงที่ทำหน้าที่คนกลาง เปรียบเสมือนโปรดิวเซอร์ในการบริหารการผลิตรายการโทรทัศน์ มีบทบาทในการเสนอแผนการตลาดเพื่อจัดหาเงินทุนสำหรับจ้างผลิตอนิเมชันจากสปอนเซอร์ ในอีกทางหนึ่งก็รับค่าจ้างผลิตอนิเมชันจากสถานีโทรทัศน์พร้อมกับจัดหาและประสานกับผู้ผลิตอนิเมชันเพื่อผลิตอนิเมชันตามความต้องการและงบการผลิตที่ได้รับมา รวมถึงบริหารการใช้ลิขสิทธิ์และทำสัญญาส่วนแบ่งรายได้ด้วย ตัวแสดงที่ทำหน้าที่เป็นโปรดิวเซอร์ในอุตสาหกรรมอนิเมชันแตกต่างกันไปตามขนาดของบริษัทผู้ผลิตอนิเมชัน กรณีของบริษัทผู้ผลิตอนิเมชันขนาดใหญ่อย่างโทเออนิเมชันก็จะทำหน้าที่เป็นโปรดิวเซอร์เอง สาเหตุที่บริษัทโฆษณาต้องทำหน้าที่เป็นโปรดิวเซอร์ก็เพราะสตูดิโออนิเมชันส่วนใหญ่สตูดิโอมักไม่มีความสามารถในการดูแลผลตอบแทนทางธุรกิจของโครงการเองได้ดังกรณีการล้มละลายของมุชิโปรดักชัน ปัจจุบันการผลิตอนิเมชันบางประเภท เช่น OVA และอนิเมชัน

รอบดึก (深夜アニメ) ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตแล้ว แต่การผลิตในช่วงทศวรรษ 1970-1980 มากถึง 70-80% เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงภายใต้โครงสร้างแบบสปอนเซอร์ (亀山, 2013, p.20-23)

ภายใต้โครงสร้างอุตสาหกรรมแบบนี้ กระบวนการออกแบบคาแรกเตอร์รวมถึงโครงเรื่องจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การสร้างสรรค์ของสตูดิโออนิเมชันเพียงฝ่ายเดียว แต่เกิดขึ้นตามปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงภายในโครงสร้างแบบ สปอนเซอร์ กล่าวคือบริษัทสปอนเซอร์และสถานีโทรทัศน์มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ของผู้ผลิตอนิเมชันมาก เนื่องจาก เนื้อหาและคาแรกเตอร์ในอนิเมชันคือภาพลักษณ์และรูปลักษณะสินค้าของบริษัท ในขั้นตอนวางแผนการผลิตสตูดิโอ อนิเมชันจึงต้องผ่านความเห็นชอบจากสปอนเซอร์และสถานีโทรทัศน์ก่อน กรณีตัวอย่างเช่น การออกแบบหุ่นยนต์ กันดั้ม RX-78 ในเรื่อง *โมบิลสูทกันดั้ม* ซึ่งมีแนวคิดจะสร้างหุ่นยนต์แบบเรียลโรบอต รูปร่างของกันดั้ม RX-78 ใน ขั้นตอนวางแผนการผลิตระยะแรกแตกต่างกับแบบสุดท้ายที่ออกฉายทางโทรทัศน์อย่างมากดังในรูปที่ 2 และ 3 แนวคิดการออกแบบของกันดั้ม RX-78 ในตอนแรกคือออกแบบเป็นชุดให้มนุษย์บังคับดังในรูปที่ 2 อย่างไรก็ตาม บริษัทสปอนเซอร์เห็นว่าคาแรกเตอร์ทั้งสองแบบนี้ดูไม่เหมือนฮีโร่ ขาดความแข็งแรง รวมถึงไม่มีปากและจมูกซึ่งเป็น คาแรกเตอร์มาตรฐานของหุ่นยนต์ในอนิเมชันสมัยนั้น ทีมออกแบบจึงปรับแก้จนกระทั่งได้คาแรกเตอร์ในรูปที่ 3 ต้นแบบแรกเป็นหุ่นยนต์สีดำทางซ้ายซึ่งมีปากและจมูก ในขั้นสุดท้ายทีมออกแบบสวมหน้ากากปิดปากให้เหลือเพียง จมูก ด้วยแนวคิดที่ว่าหุ่นยนต์จริงไม่จำเป็นต้องมีปาก แต่ก็เปลี่ยนสีหุ่นยนต์จากสีดำเป็นสีขาวเพราะกระแสความนิยม ภาพยนตร์เรื่องสตาร์วอร์สในช่วงนั้น (BS アニメ 夜話, 2005)

รูปที่ 2 ต้นแบบของกันดั้ม RX-78 ช่วงแรก

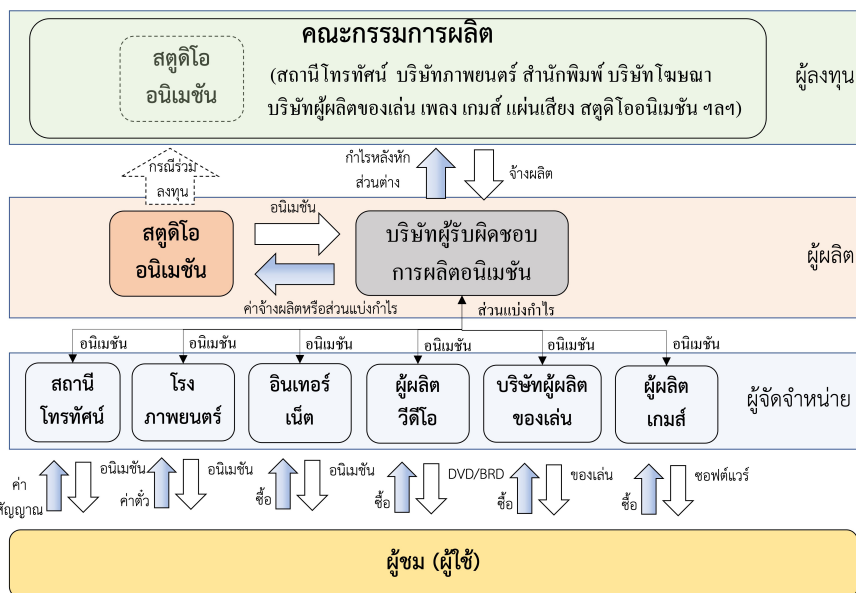
รูปที่ 3 ต้นแบบของกันดั้ม RX-78 ขั้นสุดท้าย

อ้างอิงจาก (BS アニメ 夜話, 2005)

เรื่องราวการออกแบบหุ่นกันดั้ม RX-78 สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างแบบสปอนเซอร์มีระดับขั้นในการผลิต อย่างชัดเจนเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 1960-1970 กล่าวได้ว่าบริษัทสปอนเซอร์ สถานีโทรทัศน์ และบริษัทโฆษณา มีตำแหน่งในสนามการผลิตในระดับขั้นที่สูงกว่าผู้ผลิตอนิเมชันตัวจริงอย่าง สตูดิโออนิเมชันดังรูปที่ 1 ขณะที่บริษัทผู้ผลิตของเล่นนั้นมีตำแหน่งในสนามการผลิตแตกต่างไปตามรูปแบบการลงทุน ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมาการจำหน่ายของเล่นเป็นช่องทางทำกำไรหลักของอุตสาหกรรมอนิเมชันญี่ปุ่น บริษัทผู้ ผลิตของเล่นขนาดใหญ่จึงขึ้นมาอยู่บนตำแหน่งสูงสุดในโครงสร้างแบบสปอนเซอร์และมีอิทธิพลครอบงำการผลิต อนิเมชันเหนือกว่าผู้ผลิตตัวจริงอย่างสตูดิโออนิเมชันดังกรณีตัวอย่าง โอกูโระ ยูอิชิโร (小黒祐一郎) นักเขียนบท อนิเมชันและคอลัมนิสต์ให้ความเห็นว่าการผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์มีเงื่อนไขที่จำกัดแนวทางการผลิตอย่างมาก ผู้ผลิตต้องรับฟังความเห็นจากสถานีโทรทัศน์และสปอนเซอร์ซึ่งสนใจการโฆษณาและการผลิตสินค้าเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ต้องระมัดระวังคำเรตติงของผู้ชม จึงไม่สามารถผลิตผลงานได้อย่างอิสระตามความคิดของตัวเอง (小黒, 2009)

5.2.2 โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิต (製作委員会)

ความสัมพันธ์ของตัวแสดงภายใต้โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โครงสร้างแบบนี้เกิดขึ้นหลังจากการผลิตอนิเมชันกลายเป็นส่วนหนึ่งในการผลิตแบบผสมสื่อ ซึ่งมีตัวแสดงใหม่เข้าร่วมในการผลิตเพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากบริษัทสปอนเซอร์ บริษัทผู้ผลิตของเล่นและบริษัทโฆษณา การเกิดขึ้นของสื่อแบบใหม่ช่วงทศวรรษ 1980-1990 ทำให้เกิดการใช้และบริโภคสื่อใหม่ ๆ เช่น อนิเมชันแบบ OVA อนิเมชันช่วงดึก เพลงประกอบอนิเมชัน เกมส้อพต์แวร์ หรือนิยายไลท์โนเวล เป็นต้น บริษัทที่เกี่ยวข้องกับสื่อแบบใหม่ เช่น สำนักพิมพ์ บริษัทเพลง บริษัทผู้ผลิตแพคเกจอนิเมชันหรือบริษัทเกมส์จึงสนใจเข้าร่วมการผลิตอนิเมชันมากขึ้น หากพิจารณาโดยผิวเผินอาจมองว่าการร่วมทุนในโครงสร้างแบบใหม่ที่เรียกว่า “คณะกรรมการผลิต” ดังในรูปที่ 4 ก็เป็นเพียงการรวมสปอนเซอร์จากบริษัทที่เกี่ยวข้องเหมือนกับแบบสปอนเซอร์

รูปที่ 4 โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิต

อย่างไรก็ดี ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตกับแบบสปอนเซอร์คือรูปแบบการหาและจัดสรรรายได้ คณะกรรมการผลิตเป็นการทำสัญญาร่วมกันระหว่างบริษัทที่ร่วม “วางแผนการผลิต” (製作)⁵ บริษัทที่เข้าร่วมคณะกรรมการผลิตส่วนใหญ่มักมีส่วนร่วมในห่วงโซ่อุปทานการผลิต และสามารถใช้จ่ายเงินของตนเองเพิ่มศักยภาพของผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ โดยทั่วไปคณะกรรมการผลิตจะหาตัวกลางทำหน้าที่เป็น “บริษัทผู้รับผิดชอบการผลิต” (制作会社) ดูแลการผลิตและบริหารลิขสิทธิ์เพื่อหารายได้ รายได้ส่วนใหญ่ในโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตมาจากการขายสินค้าลิขสิทธิ์ให้แก่ผู้ชม (ผู้ใช้) โดยตรง เช่น แพคเกจอนิเมชัน (วิดีโอ ดีวีดี หรือบลูเรย์) ของเล่น เกมส์ เพลงประกอบหรือไลท์โนเวล แต่ไม่ได้คาดหวังเรตติงของผู้ชมขณะเข้าฉายอย่างอนิเมชันในช่วงเวลาหลักแบบโครงสร้างสปอนเซอร์ เพราะมีช่องทางการเผยแพร่และหารายได้ที่หลากหลายกว่า บริษัทผู้รับผิดชอบการผลิตเป็น

⁵ วงการอนิเมชันญี่ปุ่นแยกนิยามของคำว่า “การผลิต” (せいさく) เป็น 2 แบบและเลือกใช้คำคันจิที่แตกต่างกันคือ 製作 หมายถึงขั้นตอน “การวางแผนการผลิต” เป็นงานส่วนที่คณะกรรมการผลิตหรือบริษัทผู้ลงทุนหารือกันเพื่อกำหนดนโยบายและแผนงานการผลิต ในขณะที่ 制作 หมายถึง “การผลิตอนิเมชัน” โดยฝ่ายสตูดิโอผู้ผลิตผลงาน

ตัวกลางทำหน้าที่แบ่งกำไรหลังหักค่าดำเนินการให้แก่กลุ่มบริษัทในคณะกรรมการผลิตตามสัญญา แตกต่างกับโครงสร้างแบบสปอนเซอร์ที่มีบริษัทโฆษณาเป็นตัวกลางในการบริหารทั้งหมด แต่บริษัทสปอนเซอร์จะไม่แบ่งผลกำไรจากผลิตภัณฑ์ลิขสิทธิ์ให้แก่ตัวแสดงอื่น กล่าวโดยสรุปโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเป็นการร่วมลงทุนผลิต ขณะที่โครงสร้างแบบสปอนเซอร์เป็นการจ้างผลิต

นอกจากนี้โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเป็นการร่วมลงทุนจึงมีระดับขั้นระหว่างบริษัทร่วมลงทุนน้อยกว่าแบบสปอนเซอร์ นอกจากจะช่วยกระจายความเสี่ยงทางธุรกิจแล้วบริษัทที่เข้าร่วมก็มีอำนาจในการแสดงความคิดเห็นตามสัดส่วนที่ตกลงกันไว้ ทั้งยังทำให้มีอิสระในการผลิตมากกว่าโครงสร้างแบบสปอนเซอร์ ช่วงต้นศตวรรษ 1980 โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเป็นทางเลือกในการผลิตเฉพาะอนิเมชันแบบ OVA กระทั่งเกิดปรากฏการณ์เอวา ใน ค.ศ. 1996 อีวานเกลียน เป็นอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ที่ผลิตโดยไม่พึ่งพาสปอนเซอร์ผู้ผลิตของเล่นตอนเริ่มต้นโครงการ แต่สามารถประสบความสำเร็จอย่างมหาศาลในระดับปรากฏการณ์สังคม

อันโนะ ฮิเดอากิ (庵野秀明) ผู้กำกับอนิเมชัน อีวานเกลียน ให้สัมภาษณ์ถึงการผลิตในโครงการ “Project Eva” ว่าเริ่มต้นจากการลงทุนของบริษัท King Record ซึ่งเคยร่วมงานกับไกแน็กซ์มาก่อน อันโนะต้องการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้แก่วงการอนิเมชันซึ่งเดิมอยู่ภายใต้การครอบงำของบริษัทผู้ผลิตของเล่นจนเกิดความสัมพันธ์แบบมีระดับชั้นในวงการ อันโนะต้องการสร้างโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตมาจากความเชื่อใจในความสามารถของหัวหน้าโครงการ ไม่ใช่แค่รวมกลุ่มลงทุนเพื่อหวังแต่ผลกำไร อันโนะเชื่อว่าการผลิตอนิเมชันที่จะประสบความสำเร็จต้องมาจากการแสวงหาอัตลักษณ์ความเป็นศิลปินของทีมงานควบคู่ไปกับการแสวงหาความสำเร็จทางธุรกิจ (斉藤, 1997, pp.43-45) ด้วยแนวคิดเช่นนี้ Project Eva ในช่วงแรกจึงเกิดจากการร่วมลงทุนระหว่างบริษัทแผ่นเสียง King Record ซึ่งเป็นบริษัทในเครือของสำนักพิมพ์โคดันชะ (講談社) กับสตูดิโอทัตสึโนโกะ (Tatsunoko Production) และ สถานีโทรทัศน์ TV TOKYO

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาและองค์ประกอบพบว่า อีวานเกลียน มีความโดดเด่นต่างจากอนิเมชันหุ่นยนต์สมัยก่อนหน้าอย่างชัดเจน ตัวเองละครในเรื่องส่วนใหญ่มีบุคลิกไม่ชัดเจนหรือขัดแย้งในตัวเอง ผู้ชมทำเข้าใจพฤติกรรมและความคิดของตัวละครได้ยาก บางครั้งก็ชวนให้รู้สึกหงุดหงิดด้วยซ้ำ ทีมงานออกแบบหุ่นอีวาให้มีรูปร่างเก้งก้าง คล้ายมนุษย์ต่างจากหุ่นยนต์ทั่วไปที่ดูแข็งแกร่งทรงพลัง เนื้อเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูงโดยเฉพาะตอนจบของซีรีส์ที่ก่อให้เกิดกระแสวิจารณ์ในวงกว้าง องค์ประกอบทั้งหมดนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ชมทั่วไปในสมัยนั้นคุ้นเคย โครงการสร้างสรรค์อนิเมชันในลักษณะนี้อาจเกิดขึ้นได้ยากหากผลิตภายใต้โครงสร้างแบบสปอนเซอร์ ทั้งการออกแบบคาแรกเตอร์และเนื้อเรื่องจะถูกปรับแก้โดยบริษัทสปอนเซอร์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่อันโนะพิสูจน์ให้เห็นว่าความคิดสร้างสรรค์ของเขาและทีมงานสามารถประสบความสำเร็จได้จริง หลังจากความสำเร็จของซีรีส์โทรทัศน์ก็มีบริษัทต่าง ๆ สนใจเข้ามาร่วมลงทุนเพิ่ม เช่น สำนักพิมพ์คาคิโดกาเวะ (角川書店) บริษัทเกมส์ SEGA เกิดการผลิตภาพยนตร์อนิเมชันภาคต่อตลอดจนผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นเรื่อยมา ความสำเร็จของการผลิตภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตแบบใหม่ของอีวานเกลียน กลายเป็นต้นแบบของโครงสร้างการผลิตแบบคณะกรรมการผลิตซึ่งแพร่หลายในปัจจุบัน

6.สรุป

การศึกษาพัฒนาการของเนื้อหาและการผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นจาก *เจ้าหนูอะตอม* ไปจนถึง *อิวานเกเลียน* แสดงให้เห็นว่าอนิเมชันของญี่ปุ่นมีเนื้อหาที่หลากหลายและลึกซึ้ง ไม่ได้เป็นเพียงสื่อสำหรับเด็กเล็กหรือ “การ์ตูน” ในสายตาของผู้ใหญ่ และความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของการผลิตอนิเมชันภายในสนามแห่งการผลิตวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าผู้ผลิตอนิเมชันญี่ปุ่นสามารถปรับตัวและพัฒนาไปตามความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยการผลิต จนสามารถสร้างสรรค์อนิเมชันญี่ปุ่นที่มีความโดดเด่นได้สำเร็จในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 อนิเมชันญี่ปุ่นมีคุณสมบัติเด่นคือมีความสนุกและภาพเคลื่อนไหวที่สวยงาม แต่ในขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาที่ลึกซึ้งและหลากหลายกว่าอนิเมชันสัญชาติอื่น เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายกว้างครอบคลุมตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่ การผจญภัยของ *อะตอม* หุ่นยนต์พลังปรมาณูผู้ไร้เดียงสาจึงเติบโตกลายเป็นการต่อสู้ของ *อิวานเกเลียน* หุ่นยนต์คลังที่บังคับโดยหนุ่มสาวผู้โดดเดี่ยวและต่อสู้เพื่อทำความเข้าใจความหมายของการมีชีวิต

การศึกษาเลือกวิเคราะห์พัฒนาการของการผลิตด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรมด้านโครงสร้างอุตสาหกรรม โดยพบว่า โครงสร้างอุตสาหกรรมประกอบด้วยตัวแสดงหลัก 3 ฝ่าย คือผู้ลงทุน ผู้ผลิตอนิเมชัน และผู้จัดจำหน่ายสื่อ โครงสร้างอุตสาหกรรมอนิเมชันญี่ปุ่นสามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือโครงสร้างแบบสปอนเซอร์และโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิต โครงสร้างแบบสปอนเซอร์ช่วยจัดหาทุนในยุคบุกเบิกอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์ในทศวรรษ 1960 ยุคนี้เป็นช่วงที่ผู้ผลิตนิยมสร้างอนิเมชันขึ้นจากมังงะที่ได้รับความนิยมสูง รูปแบบการผลิตที่เชื่อมโยงอนิเมชันกับมังงะในลักษณะนี้ช่วยลดเวลาและความเสี่ยงในการผลิต สอดคล้องกับบริบทการผลิตที่มีข้อจำกัดด้านเงินทุน ขณะเดียวกันบริษัทสปอนเซอร์ที่ให้ทุนสำหรับการผลิตส่วนใหญ่ก็เป็นบริษัทผู้ผลิตสินค้าสำหรับเด็กเล็กซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาของอนิเมชันในขณะนั้น ช่วงทศวรรษ 1970-1980 การผลิตอนิเมชันได้เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการผลิตสินค้าลิขสิทธิ์จากอนิเมชันมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์นี้ก็ทำให้การผลิตตกอยู่ภายใต้การครอบงำของบริษัทสปอนเซอร์มากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างของ *โมบิลสูทกันดั้ม* เนื่องจากบริษัทสปอนเซอร์ส่วนใหญ่สนใจผลทางการตลาดต่อสินค้าจากคาแรกเตอร์ในอนิเมชันมากกว่าความคิดสร้างสรรค์ของผู้ผลิต โครงสร้างอีกแบบหนึ่งคือโครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิต เป็นการร่วมลงทุนของบริษัทที่เกี่ยวข้องในการผลิต ซึ่งจะกระจายอำนาจการตัดสินใจของบริษัทร่วมลงทุนและทำให้ผู้ผลิตอนิเมชันมีอิสระในการสร้างสรรค์อนิเมชันมากกว่า เพราะมีรายได้จากหลายช่องทาง ไม่ต้องเน้นเฉพาะเรตติ้งของผู้ชมหรือยอดขายของเล่นดังเช่นกรณีของ *อิวานเกเลียน* โครงสร้างแบบคณะกรรมการผลิตเริ่มพบในอนิเมชันแบบ OVA และอนิเมชันช่วงดิคตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 ต่อมาได้กลายเป็นรูปแบบมาตรฐานสำหรับการผลิตอนิเมชันซีรีส์โทรทัศน์หลังจากความสำเร็จของ *อิวานเกเลียน* ใน ค.ศ. 1996

จากการศึกษาจึงสรุปได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาของอนิเมชันญี่ปุ่นไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความคิดสร้างสรรค์ของศิลปินเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในสนามแห่งการผลิตซึ่งสัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยการผลิตด้วย กล่าวคือนอกจากผู้สร้างสรรค์โดยตรงเช่นศิลปินนักวาดและสตูดิโออนิเมชันแล้ว ตัวแสดงอื่นในสนามแห่งการผลิตก็มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์อนิเมชันด้วยเช่นกัน หลังจากผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในสนามแห่งการผลิตเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ญี่ปุ่นก็สามารถสร้างสรรค์อนิเมชันที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวจนประสบความสำเร็จในตลาดโลก การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในสนามแห่งการผลิตอนิเมชันของญี่ปุ่น ตัวแสดงต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์อนิเมชันภายใต้บริบทและเงื่อนไขการผลิตด้านต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากสหรัฐที่ญี่ปุ่นเคยยึดถือเป็นต้นแบบ ความเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขทางการผลิตและพฤติกรรมของตัวแสดงมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาคุณค่าทางวัฒนธรรมให้แก่อนิเมชันของญี่ปุ่นจนกระทั่งได้รับความนิยม

จากผู้ชมทั่วโลก และกลายเป็นแหล่งที่มาของซอฟต์แวร์ทางหนึ่งของญี่ปุ่นในที่สุด ใน ค.ศ. 1956 โตเออนิเมชันยักษ์ใหญ่ในอุตสาหกรรมอนิเมชันต้องการเลียนแบบวอลต์ดิสนีย์โดยหวังจะเติบโตเป็นวอลต์ดิสนีย์แห่งตะวันออก และเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ญี่ปุ่นก็ก้าวขึ้นเป็นผู้นำของอุตสาหกรรมอนิเมชันในระดับโลกได้สำเร็จ เพราะผู้ผลิตอนิเมชันในญี่ปุ่นเรียนรู้ที่จะปรับตัวและพัฒนาไปตามความเปลี่ยนแปลงและสร้างระบบนิเวศแห่งการผลิตวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมญี่ปุ่น

7. ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้เลือกใช้กรอบการวิเคราะห์ด้วยโมเดลอนุกรมการผลิตวัฒนธรรมโดยศึกษาเพียง 1 ด้านคือ โครงสร้างอุตสาหกรรมซึ่งเน้นที่ความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยในฝั่งผู้ผลิตเป็นหลัก จึงควรศึกษาปัจจัยที่เหลืออีก 5 ด้าน ได้แก่ เทคโนโลยี กฎหมาย ตลาด รูปแบบองค์กร การแข่งขัน เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยจากฝั่งผู้บริโภคและความเปลี่ยนแปลงเชิงลึกในฝั่งผู้ผลิต

การศึกษาการผลิตวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 ให้ความสนใจการผลิตวัฒนธรรมจากฝั่งผู้บริโภคด้วย กล่าวคือเส้นแบ่งระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคพร่าเลือนลงจากความก้าวหน้าของอินเทอร์เน็ตและโซเชียลเน็ตเวิร์ก ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ ๆ เช่น ปรากฏการณ์แฟนคลับและการผลิตผลงานประเภทโดจิน ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่การศึกษานี้ไม่ได้กล่าวถึง และควรทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการการผลิตอนิเมชันของญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 21 ให้รอบด้านยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- จรรยา เหลียวตระกูล. (2540). พัฒนาการของการนำเข้าจากต่างประเทศที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อสมท. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติณรงค์ วิสตุกุล. (2543). ทศนคติของวัยรุ่นชายต่อการดูญี่ปุ่นที่มีเนื้อหารุนแรงในสื่อสิ่งพิมพ์กับสื่ออิเล็กทรอนิกส์. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาธิกา ชานันทพิพัฒน์. (2565). สร้างซอฟต์แวร์ มองเกมยาว เปิดกว้างการตีความ “ความเป็นไทย”. TDRI. <http://tdri.or.th/2022/04/global-soft-power-index-2022>.
- นนทยา พงศ์มกาย. (2544). การสื่อสารเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศในการดูญี่ปุ่น. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีระ เจริญวัฒนกุล. (2561). พินิจแนวคิด Soft Power อย่างจริงจัง: ปัญหาและความเข้าใจผิดในการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในงานวิชาการไทย. รัฐศาสตร์นิเทศ, 4(1-2), 237-277.
- ลลิตา ยวนากร. (2533). การวิเคราะห์เนื้อหาการ์ตูนสำหรับวัยรุ่นที่แปลจากภาษาญี่ปุ่น. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วาสนา ปานนวม. (2555). การส่งเสริมการดูของญี่ปุ่น: เครื่องมือเพิ่ม Soft Power และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ. วารสารญี่ปุ่นศึกษารัฐศาสตร์, 29(1), 76-85.
- Alt, M. (2021). *Pure Invention: How Japan's Pop Culture Conquered the World*. New York: Penguin Random House LLC.
- Aoyama, I. (2006). *Doraemon come to Thailand: The process of appropriating a foreign cultural product*. [Faculty of Arts]. Chulalongkorn University.
- Becker, H. (1974). Art As Collective Action Author(s). *American Sociological Review*, 39(6), 767-776.
- Condry, I. (2013). *The Soul of Anime: Collaborative Creativity and Japan's Media Success Story*. North Carolina: Duke University Press.
- Janet, W. (1993). *The Social Production of Art (2nd edition)*. New York: NYU Press.
- JETRO. (2005). *Japan Animation Industry Trends*. Japan Economic Monthly, June. <http://www.made-in-asia-webs.com>.
- Napier, S. (2004). *Anime from Akira to Princess Mononoke: Experiencing Contemporary Japanese Animation*. New York: Palgrave.
- Novielli, M.R. (2018). *Floating worlds: a short history of Japanese animation*. Florida: CRC Press.
- Nye, J. J. (2004). *Soft Power: the Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Peterson, R. and Anand, N. (2004). *The Production of Culture Perspective*. *Annual Review of Sociology*, 30, 311-334.
- Poowin, B. (2012). *The Internet: An (Other) Agent that Disseminates Japanese 'Soft Power' Resources*. *Journal of Contemporary Eastern Asia*, 11(1), 21-29.

- 安達則嗣 (2010). 「日本の商業アニメーションの軌跡に関する一考察—東映アニメーション(株)の業暦から見た日本の商業アニメーション」 『芸術工学研究：九州大学大学院芸術工学研究院紀要』 12, 1-25.
- アニメ大全 (2022). 「1万4710作品、アニメ総合データベース「アニメ大全」一般公開開始」, アニメーションビジネス・ジャーナル. [http:// www.animationbusiness.info/archives/13605](http://www.animationbusiness.info/archives/13605).
- 小黒祐一郎 (2009). 「アニメ様365日 [小黒祐一郎] 第157回『DALLOS』」 WEBアニメスタイル誌. [http:// www.style.fm/as/05_column/365/365_157.shtml](http://www.style.fm/as/05_column/365/365_157.shtml).
- 亀山泰夫 (2013). 『アニメビジネスの特性分析と課題解決に向けた』 東京：慶應義塾大学.
- 金子浩明 (2020). 「『鬼滅の刃』仕掛け人 ソニーのアニメは三方よし戦略」 日本経済新聞. <http://www.nikkei.com/article/DGXMZ065854710V01C20A1X12000>.
- 黒沢哲哉 (2012). 「手塚治虫、アニメにかけた情熱のルーツを綴る！！」 <http://www.tezukaosamu.net/jp/mushi/201209/column.html>.
- 斉藤守彦 (1997). 「エヴァ……愛の迎撃 あるいは悲観的運命への抵抗」 『キネマ旬報』 1218, 43-47.
- 津堅信之 (2007a). 『アニメ作家としての手塚治虫-その軌跡と本質』 東京：NTT出版.
- 津堅信之 (2007b). 『日本アニメーションの力—85年の歴史を貫く2つの軸』 東京：NTT出版.
- 手塚治虫OFFICIAL (n. d.). 「鉄腕アトム1952/04-1968/03」 <https://tezukaosamu.net/jp/manga/291.html>
- 古田尚輝 (2006). 「アニメーション製作の企業化に関する一考察」 『コミュニケーション紀要』 18, 23-80.
- 山口旦訓・渡辺泰 (1977). 『日本アニメーション映画史』 広島：有文社.
- 山本映一 (1989). 『虫プロ興亡記』 東京：新潮社.
- BSアニメ夜話 (2005). 「『まるごと！機動戦士ガンダム』 第3部 激論！モビルスーツ」 NHKBS2 [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=up3SKHNxmQU>.

หน่วยงานผู้แต่ง: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Affiliation: Institute of Asian studies, Chulalongkorn University

Corresponding email: krittaphol.v@chula.ac.th

Received: 2023/01/20

Revised: 2023/03/11

Accepted: 2023/03/28

ลักษณะเด่นและคติความเชื่อ ที่สะท้อนในวรรณกรรมพุทธประวัติญี่ปุ่น: กรณีศึกษาเรื่อง “Shaka no honji”*

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของวรรณกรรมพุทธประวัติของญี่ปุ่น กรณีศึกษาเรื่อง ณะกะโนะฮอนจิ (『釈迦の本地』) และวิเคราะห์คติความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นในเรื่อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โครงเรื่อง และรายละเอียดความคล้ายความต่างของณะกะโนะฮอนจิ 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับดั้งเดิมเกะอิ (伝記系) ฮอนจิเกะอิ (本地系) และณะกะโมะโนะซะตริ (釈迦物語) จากนั้นวิเคราะห์อภิปรายเกี่ยวกับลักษณะเด่นของพุทธประวัติญี่ปุ่น และคติความเชื่อที่สะท้อนสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่นในเรื่อง ผลปรากฏว่า ทั้ง 3 ฉบับโครงเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกัน พบเรื่อง ชาดกตอนพระเจ้าสีพี พระมหาสัตว์ พระโพธิสัตว์เขาหิมาลัยแทรกมาก มีการลดทอนองค์ประกอบบางอย่างที่ไม่คุ้นเคยในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ให้ความสำคัญกับ “พระสัทธรรมปฐกสูตร” “การมุ่งสู่แดนสุขาวดี” มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ช่วยของพระพุทธเจ้านอกเหนือไปจากพระอินทร์ที่คุ้นเคยในเรื่องพุทธประวัติของพุทธศาสนาดั้งเดิม การนำชาดกทั้ง 3 เรื่องมาแสดงในณะกะโนะฮอนจิก่อนเข้าสู่เนื้อหาพุทธประวัติเป็นไปเพื่อเน้นย้ำ “ความยากลำบาก” ของการสั่งสมบุญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการสืบทอดรูปแบบการเล่าเรื่องพุทธประวัติแบบหนึ่งที่พบมากในยุคกลางของญี่ปุ่น และสะท้อนให้เห็นคติ “ณะมิน (捨身)” (แนวคิดที่พระโพธิสัตว์สละร่างกายเพื่อบางสิ่งบางอย่าง) ซึ่งพบมากในแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ส่วนผู้ช่วยของพระพุทธเจ้าหรือเจ้าชายสิทธัตถะนั้น สังเกตแนวโน้มที่มอบบทบาทผู้ช่วยแก่เทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกเหนือจากพระอินทร์ได้อย่างชัดเจน การที่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นจำแลงเป็นเด็กเป็นการรับรองประกอบที่นิยมในงานวรรณกรรมญี่ปุ่นยุคกลางมาผลิตซ้ำ และสะท้อนคติความเชื่อเกี่ยวกับสถานะของเด็กว่าเป็นสื่อกลาง มีสถานะก้ำกึ่ง ใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และในเด็กก็มีความลึกลับศักดิ์สิทธิ์ (聖性) ซึ่งความเชื่อเช่นนี้แพร่หลายในยุคกลางซึ่งเป็นยุคเดียวกับที่สันนิษฐานว่าณะกะโนะฮอนจิเขียนขึ้น

คำ

สำคัญ

พระพุทธเจ้า, พุทธประวัติ, ญี่ปุ่น, Shaka no honji, ชาดก, เด็ก, ยุคกลาง

* บทความชิ้นนี้เป็นผลวิจัยส่วนหนึ่งจากโครงการวิจัย “อ่านวรรณกรรมพุทธประวัติญี่ปุ่น: กรณีศึกษาเรื่อง Shaka no honji” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิ The Sumitomo Foundation

The Characteristics and Beliefs Deduced from Japanese Narratives on the Life of the Buddha: A Case Study of Shaka no honji (The Story of Sakyamuni)*

Abstract

This article analyzes Japanese narratives on the life of the Buddha through a case study of Shaka no honji (The Story of Sakyamuni) by investigating Japanese beliefs that may be deduced from the narrative. After analyzing the plot of three versions of Shaka no honji (*‘Denki-kei’*, *‘Honji-kei’*, and *‘Shakamonogatari’*), the unique elements in the Japanese narratives of the Buddha’s life and beliefs implicit in *Shaka no honji* were analyzed. The results revealed that some similarities existed between the three versions, for example adding Jataka tales such as *Sibi jataka*, *Prince Mahasattva jataka*, and *Young Ascetic of the Himalayas jataka*; eliminating details unfamiliar to Japanese readers; or featuring sacred beings other than Indra as Buddha or Prince Siddhartha’s retinue.

Adding the three *jataka* tales as a preface to *Shaka no honji* underlines the challenges in accumulating merit for enlightenment, while also showing how *Shaka no honji* reproduced a regular pattern of telling the Buddha’s life in medieval Japan. This featured abandonment of the body (*‘shashin’*) as it uniquely applied to the Bodhisattva in Mahayana Buddhism. Buddha or Prince Siddhartha’s retinue in the narratives was likely a sacred being disguised in diverse forms, such as a child. In the medieval period, children were seen as ambiguous entities between sacred and worldly spaces, containing spiritual and supernatural aspects. This theme is generally visible in medieval Japanese historical sources as well as in the *Shaka no honji*.

Key words

Buddha, life story, Japan, Shaka no honji, Jataka, child, medieval period

* This article is a part of a research project “Reading Japanese “Buddha’s Life” Story: Focusing on “Shaka no honji”” which received a grant for Japan-related research projects by the Sumitomo Foundation.

1. บทนำ

ในประเทศญี่ปุ่นมีเรื่องเล่าพุทธประวัติหลายสำนวน ผู้วิจัยเคยกล่าวถึงภาพรวมการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพุทธประวัติในประเทศญี่ปุ่นไว้บ้างในน้ำใส (2563) ในบทความนี้จึงจะสรุปเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องฉะนะโอะฮิ (『釈迦の本地』) ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ วรรณกรรมพุทธประวัติในประเทศญี่ปุ่นเรียกว่า “บุทซุเต็มบุงงะกุ (仏伝文学)” มักเล่าชีวิตของพระโคตมพุทธเจ้า ในสมัยเฮอันเริ่มพบเรื่องพุทธประวัติเป็นส่วนหนึ่งในวรรณกรรมรวมเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนา ลักษณะร่วมของเรื่องพุทธประวัติช่วงนี้คือการนำโครงเรื่องและเนื้อหาสำคัญจากคัมภีร์ภาษาจีน เรียบเรียงเป็นภาษาญี่ปุ่น ผสมกับสำนวนที่นิยมจากวรรณกรรมญี่ปุ่นเรื่องอื่นในยุคนั้น สมัยนัมโอะกุโชถึงมูโรมาชิพบว่ามีการสร้างสรรค์เรื่องพุทธประวัติขึ้นหลายสำนวน เช่น เคียวจิเด็น (『教児伝』) ฉะนะเนียวระอิฮัสโซมิฉะอิ (『釈迦如来八相次第』) ฉะนะฮัสโซ (『釈迦八相』) รวมถึงฉะนะโอะฮิด้วย พุทธประวัติสมัยนี้เริ่มแสดงให้เห็นการปรับสำนวนและบรรยากาศของเรื่องราวที่เป็นญี่ปุ่นอย่างชัดเจน แนวโน้มแบบนี้ยังสืบเนื่องต่อไปถึงสมัยเมจิ

ฉะกะโนะฮอนจิเป็นพุทธประวัติที่คาดว่าประพันธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 15 และสืบทอดต่อมาหลายรูปแบบ ทั้งฉบับตัวเขียน ตัวพิมพ์ งานจิตรกรรม ฯลฯ ฉบับตัวเขียนไม่มีภาพประกอบที่เก่าแก่ที่สุดคือฉบับ Spencer collection เก็บรักษา ณ หอสมุด New York Public Library (คริสต์ศตวรรษที่ 16) นอกจากนี้ยังพบหนังสือประกอบ ภาพและภาพม้วนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 จำนวนมากทั้งในประเทศญี่ปุ่นและต่างประเทศ ทำให้นักวิชาการ มีความเห็นว่า ฉะกะโนะฮอนจิเป็นพุทธประวัติฉบับญี่ปุ่นที่แพร่หลายที่สุด และเป็นรูปแบบที่แสดงให้เห็นการปรับ รายละเอียดของเรื่องพุทธประวัติให้มีความเฉพาะแบบญี่ปุ่น (Komine 小峯, 2012, p. 120) Motoi (2016) จำแนก ฉะกะโนะฮอนจิไว้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ “เต็งกิเกะอิ” พบ 3 ฉบับ สำนวนของกลุ่มนี้เรียบง่ายและสั้นกระชับที่สุด “ฮอนจิเกะอิ” แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย รวมทั้งหมดพบ 26 ฉบับ เนื้อหาดูคล้ายกับกลุ่มเต็งกิเกะอิแต่เพิ่มรายละเอียด พัฒนาจากสำนวนกลุ่มเต็งกิเกะอิ และกลุ่ม “ฉะกะโมะโนะซะตะริ” พบ 1 ฉบับ มีสำนวนบางส่วนใกล้เคียงฮอนจิเกะอิ แต่โครงเรื่องยึดตามพุทธประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธฝ่ายมหายาน ฉะกะโนะฮอนจิบางฉบับมีลักษณะเป็นหนังสือที่ ทำขึ้นเพื่อจำหน่าย ภาพประกอบบางฉบับประดับด้วยการปิดทองอย่างสวยงาม การมีอยู่ของฉะกะโนะฮอนจิจำนวนมากสื่อให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นที่นิยมและแพร่หลายอย่างยิ่ง (Motoi 本井, 2016, pp. 55-59)

Komatsu (2011) ก็กล่าวคล้าย Motoi ว่า ณะกะโนะฮะฮะชิเป็นเรื่องพุทธประวัติที่แพร่หลายมากในยุคกลาง เขาตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ภาษาในเรื่องหรือแม้กระทั่งชื่อตัวละครมีการปรับเปลี่ยนลักษณะแบบญี่ปุ่น กล่าวคือ ใช้อักษรคันจิเพื่อแสดงเสียงให้ใกล้เคียงกับของเดิมและเดิมอักษรคันจิแสดงควาหมายว่าชื่อนั้นเป็นตัวละครหรือสถานที่ แต่นอกเหนือจากนี้แล้วข้อเขียนในเรื่องไม่นับว่ามีส่วนใดที่แสดงให้เห็นลักษณะของประเทศอินเดียอย่างชัดเจน จนหากเปลี่ยนชื่อตัวละครและสถานที่ที่เป็นญี่ปุ่นแล้วก็จะกลายเป็นเรื่องเล่าของญี่ปุ่น และยังพบการปรับองค์ประกอบบางส่วนเพื่อให้เข้ากับบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วย (Komatsu/小松, 2011, pp. 58-61) Glassman (2007) เองก็กล่าวถึง ณะกะโนะฮะฮะชิว่ามีเนื้อหาที่ขบเน้นคุณลักษณะของ “บุตรที่กตัญญู” ของพระพุทธเจ้า และได้ศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่ลักษณะเช่นนี้โดยวิเคราะห์อิทธิพลของระบบฮิเอะ (家制度) ที่เน้นบทบาทของสตรีว่าเป็นภรรยาและแม่ผู้ให้กำเนิดบุตร (Glassman, 2007, p. 308)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อความบางส่วนในเรื่องเพื่อวิเคราะห์พัฒนาการของงาน บัณฑิตศึกษาเพื่อจำแนกสำนวนให้ทราบเส้นทางการสืบทอด หรือวิเคราะห์องค์ประกอบในเรื่องที่แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่าส่วนใหญ่

มักกล่าวถึงคุณลักษณะของเรื่องที่เน้นความกตัญญู แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาประเด็นอื่นเพิ่มเติมนัก การที่เรื่องพุทธประวัติหลงเหลือมาถึงปัจจุบันในรูปแบบต่าง ๆ หลายสำนวนเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมพุทธประวัติมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดแนวคิดทางพระพุทธศาสนา รวมถึงแนวคิดทางสังคมบางประการ และย่อมมีการปรับรายละเอียดให้สอดคล้องกับคติความเชื่อและวิถีชีวิตของผู้รับสารซึ่งก็คือชาวญี่ปุ่นแต่ละยุค ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษารูปแบบของพุทธศาสนาดั้งเดิม และสะท้อนคติความเชื่อบางประการของชาวญี่ปุ่น อีกทั้งผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีการศึกษาเรื่องพุทธประวัติของญี่ปุ่นในประเทศไทยมากนัก

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของเรื่องพุทธประวัติของญี่ปุ่น และวิเคราะห์คติความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นในเรื่องพุทธประวัตินั้น โดยยกเรื่องฉะโมะโนะฮิโนะฮิเป็นกรณีศึกษา ทั้งฉบับดั้งเดิม ฮินจิเกะอิ และฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

- 3.1 ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับวรรณกรรมพุทธประวัติญี่ปุ่น โดยเฉพาะเรื่องฉะโมะโนะฮิโนะฮิ
- 3.2 วิเคราะห์โครงเรื่องและรายละเอียดความคล้ายคลึงความต่างของเรื่องฉะโมะโนะฮิโนะฮิ 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับดั้งเดิม ฮินจิเกะอิ และฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิ
- 3.3 อภิปรายวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะเด่นของพุทธประวัติญี่ปุ่น และคติความเชื่อเหล่านั้นที่สะท้อนในเรื่อง

4. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

4.1 ผลการวิเคราะห์โครงเรื่องฉะโมะโนะฮิโนะฮิ 3 ฉบับ

ในงานวิจัยชิ้นนี้เลือกศึกษาเรื่องฉะโมะโนะฮิโนะฮิ 3 ฉบับ ซึ่งใช้เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มดั้งเดิม ฮินจิเกะอิ ใช้ “ฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิ (『釈迦出世本懐伝記』)” ฉบับ ค.ศ. 1581 เนื่องจากเป็นฉบับที่สามารถระบุปีได้ชัดเจนเพียงฉบับเดียว กลุ่มฮินจิเกะอิใช้ “ฉะโมะโนะฮิโนะฮิ” ฉบับ ค.ศ. 1643 เนื่องจากเป็นฉบับที่สามารถระบุปีพิมพ์ได้ และเป็นฉบับพิมพ์ที่ปรากฏในหนังสือรวมเรื่องพุทธประวัติและวรรณกรรมเรื่องเล่ายุคกลางแทบทุกสำนัก และกลุ่มฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิใช้ “ฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิ (『釈迦物語』)” ฉบับ ค.ศ. 1611 เนื่องจากพบเพียงฉบับเดียว

จากการศึกษาโครงเรื่องของทั้ง 3 ฉบับ สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 1 และ 2 ตอนที่ปรากฏครบทั้ง 3 ฉบับระบุไว้ในกรอบเส้นตรง ส่วนตอนในกรอบเส้นประหมายถึงตอนที่แต่ละฉบับอาจปรากฏในลำดับต่างกันหรืออาจเป็นตอนที่เสริมขึ้นมาเฉพาะ จะเห็นได้ว่าทั้ง 3 ฉบับ มีโครงเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกัน เริ่มจากบทสรรเสริญพระพุทธเจ้า ชาดก พระโศกสัตว์ เมื่อเข้าสู่เนื้อเรื่องก็เริ่มจากพิจารณาพระพุทธรูปบิดา-มารดา ประสูติ พระพุทธมารดาสวรรคตและได้พระนามมหาปชาบดีโคตมีเลี้ยงดู มีการทำนายพระลักษณะ เกิดจิตโพธิจากที่ทอดพระเนตรครอบครองนกกระจอก พระพุทธรูปบิดาให้สร้างปราสาทสี่ฤดู แต่เมื่อเสด็จประพาสก็พบความอนิจจัง ทิศตะวันออกพบคนแก่ ทิศใต้พบคนป่วย ทิศตะวันตกพบคนตาย ทิศเหนือพบสมณะ จากนั้นทรงประชันความสามารถกับพระเวทที่ตนได้สมรสกับพระนางยโสธรา เมื่อพระพุทธบิดาทรงไม่อนุญาตให้ออกผนวชก็สร้างกำแพงขังเจ้าชายไว้ แต่ด้วยความช่วยเหลือจากท้าวจตุโลกบาลก็ทรงมาถึงภูเขารัชมุนาญฉะโมะโนะฮิโนะฮิโนะฮิ ทรงมอบของต่างหน้าให้นายฉะโมะโนะฮิโนะฮิกลับไปถวายพระญาติ จากนั้นติดตามนักพรต (山人) ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา แล้วเสด็จไปมคธ เจริญสมาธิได้ตันตริมหาโพธิ์ ตรัสรู้เป็น

พระพุทธเจ้า หลังจากนั้นเสด็จโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วจึงเสด็จโปรดพระพุทธรูปบิดา โดยก่อนหน้านั้นเนื้อเรื่องจะกล่าวถึงความทุกข์ของพระนางยโสธราที่ถูกดิณเกี่ยวกับกำเนิดของพระราहुล หลังจากนั้นแต่ละฉบับเล่าแตกต่างกัน แต่ในตอนท้ายจะจบด้วยฉากปริณิพพาน หากสังเกตจากแผนภาพพบตอนเสริมมากในธนกิจเกออีและฉะโมะโนะงะตะริ เช่น ในธนกิจเกออีแทรกตอนอธิบายคุณค่าของพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตร ชาตกเรื่องเจ้าชายนินิกุ (忍辱太子)¹ ฉากพระมหากัสสปะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ทรงพินหลังปริณิพพานชั่วคราว ส่วนฉบับฉะโมะโนะงะตะริแทรกเรื่องในบทนำค่อนข้างมาก ได้แก่ อภินิหารเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น สรุปลุทธิประวัติ 8 ตอนสำคัญ (ฮัลโซ; 八相)² ความสำคัญของพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตร ฯลฯ

จากการจำแนกข้อเหมือนและข้อแตกต่างของโครงเรื่องรวมถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ฉบับ พบลักษณะเด่นดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกัน ทั้ง 3 ฉบับล้วนประกอบด้วย 8 ตอนสำคัญ แต่ตอนที่ 1-2 ไม่บรรยายไว้ละเอียด
2. พบเรื่องชาตกแทรกในวรรณกรรมพุทธประวัติทั้ง 3 ฉบับหลายเรื่อง แต่เรื่องที่พบมากคือเรื่องพระเจ้าสีพีพระมหาสัตว์ และโดยเฉพาะพระโพธิสัตว์เจ้าหิมาลัยที่ฉบับเติงกิเกออีและธนกิจเกออีบรรยายรายละเอียดไว้มาก
3. มีการสอดแทรกเรื่องเล่าของญี่ปุ่นเพื่อสรรเสริญคุณค่าของพระพุทธศาสนา รวมถึงพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตร เช่น เรื่องการรับพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตรมาเผยแผ่ในประเทศญี่ปุ่น ตำนานโซะงะโนะอิรุกะ (蘇我入鹿)³ เจ้าชายโฌโตะกุ (聖徳太子)⁴ และพระจิเกียว (持経上人)⁵ เป็นต้น
4. เน้นย้ำให้เห็นบทบาทระหว่างพระเวทพัตและเจ้าชายสีทิตะว่าเป็น “คู่แข่ง” ตลอดทั้งเรื่อง
5. ใช้ฤดูกาลทั้ง 4 แสดงความอนิจจัง เช่น ตอนเจ้าชายสีทิตะประพาสนปราสาททั้ง 4 ฤดูทรงพบเทวทูต (แก่ เจ็บ ตาย) และสมณะจนเกิดจิตฝึกฝนในเส้นทางธรรม⁶
6. ลวดตอนองค์ประกอบบางอย่างที่ไม่คุ้นเคยในวัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น ลวดองค์ประกอบในตอนประลองความสามารถเพื่อชิงพระนางยโสธรา กล่าวคือ ไม่ปรากฏตอนยิงธนูใส่เป้าหมาย รวมไปถึงการแสดงทักษะความสามารถ

¹ เจ้าชายนินิกุหรือเจ้าชายผู้เปี่ยมภษณดีปารมิตา สรุปลุทธิประวัติเรื่องเขียนไว้ในธนกิจเกออีได้ว่า ในอดีตมีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ไม่มีรัชทายาทจึงทรงวิวรณ์กับสวรรค์ ขอพรจากเทพเมฆกรสุดท้ายพระเมฆจึงทรงพรหมพรหมและให้กำเนิดพระโอรสองค์หนึ่งในที่สุด ต่อมากษัตริย์พระองค์นั้นประชวรเป็นโรคร้ายแรง รักษาไม่หาย จนหมอหลายคนบอกวิธีรักษาโดยต้องควักดวงตาของผู้ที่ตั้งแต่น้อยมาไม่เคยโกรธโมโหแม้แต่ยามทำเป็นยา แต่พยายามเสาะหาเท่าไรก็ไม่พบผู้ที่เกิดมาไม่เคยโกรธหรือโมโห ฝ่ายพระโอรสเมื่อทรงได้ยินเรื่องนี้จึงควักดวงตาของพระองค์มาเข้ารักษาพระบิดาและสวรรคตในที่สุด เจ้าชายพระโอรสคืออดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า ส่วนพระบิดาคืออดีตชาติของพระเจ้าสุทโธทนะ

² (1) ตอนอุบัติบนสวรรค์ขึ้นดุสิตหรือตอนเสด็จจากสวรรค์ขึ้นดุสิต (2) ตอนอุบัติในพระครรภ์พระนางสิริมหามายา (3) ตอนประสูติจากพระครรภ์ (4) ตอนเสด็จออกผนวช (5) ตอนมารผจญ (6) ตอนตรัสรู้ (7) ตอนเผยแผ่พระธรรม และ (8) ตอนปริณิพพาน

³ เรื่องกล่าวถึงโซะงะโนะอิรุกะที่กำลังคิดชิงอำนาจจากจักรพรรดิ แม้จะทะเยอทะยาน คะมะตะริซึ่งเป็นผู้ได้รับคำสั่งให้กำจัดอิรุกะจะพยายามจับกุมอย่างไรก็ไม่เป็นผล ท้ายสุดเมื่อคะมะตะริขาดพรจากพระโคตมพุทธเจ้าและสร้างรูปเคารพบูชาแล้ว จึงสามารถจับกุมและลงโทษอิรุกะได้สำเร็จ

⁴ เรื่องกล่าวถึงครั้งที่เจ้าชายโฌโตะกุสู้รบกับตระกูลโมะโนะโนะเบะที่คัดค้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สู้รบกันหลายครั้งเจ้าชายทรงไม่อาจเอาชนะฝ่ายโมะโนะโนะเบะได้ จึงบูชาพระบรมสารีริกธาตุ สร้างโบสถ์เป็นพุทธบูชา ด้วยผลบุญเหล่านี้ เจ้าชายโฌโตะกุจึงเอาชนะฝ่ายโมะโนะโนะเบะได้สำเร็จ จากนั้นพระองค์ได้ทรงเป็นผู้มีคุณูปการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

⁵ ในเรื่องกล่าวถึงตอนสรรเสริญความกตัญญูของพระโคตมพุทธเจ้าจากที่ทรงเทศนาพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตรแก่พระพุทธรูปมารดา และยกตัวอย่างเรื่องของพระจิเกียวขึ้นมาอธิบายสรุปโดยสังเขปได้ว่า พระจิเกียวเป็นภิกษุผู้เปี่ยมความกตัญญู ระหว่างที่บำเพ็ญเป็นภิกษุแต่บิดามารดาในโลกหน้า เกิดนิมิตเห็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรขึ้นและให้พระจิเกียสวดพระสังฆธรรมปฐกสิริสูตรที่เขาโคยะซัน เมื่อบำเพ็ญกุศลด้วยวิธีดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่าพระจิเกียมองเห็นบิดามารดาของตนเกิด ณ สวรรค์ขึ้นดุสิตอันเป็นที่ประทับของพระศรีอริยเมตไตรย และบังเกิดดอกบัวดอกหนึ่งขึ้นมา เทยตนแจ้งแก่พระจิเกียวว่าเป็นดอกบัวสำหรับพระจิเกียวจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ขึ้นดุสิตหลังมรณภาพ พระจิเกียผู้มีชื่อเรียกอื่นด้วยคือ “พระโจโยะ (定誉)” เป็นพระภิกษุฝ่ายมิกเกียวในสมัยเฮอัน

⁶ เช่น ฉบับเติงกิเกออีกล่าวว่า “ให้สร้าง (ปราสาท) รอบพระราชวังทั้งสี่ทิศ ทิศตะวันออกให้เป็นทิวทัศน์ของสวนฤดูร้อน ทิศใต้ให้เป็นคิมหันตฤดู ทิศตะวันตกให้เป็นสวนฤดูร้อน ส่วนทิศเหนือให้เป็นเหมือนฤดูแล้วประพาสน (内裏四面に造、東は春作、南は夏作、西は秋作、北は冬作、行幸成給へ)” ฉบับธนกิจเกออีกล่าวว่า “ต่างเสนอให้สร้างทิวทัศน์สี่ทิศเพื่อให้เจ้าชายเสด็จประพาสทอดพระเนตร แล้วจึงทรงเกษมสำราญ ไม่ประสงค์เสด็จออกผนวช (ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ) ทรงยินดีจึงมีพระราชดำริให้สร้างทิวทัศน์สี่ทิศในสี่ทิศ (四方に四節を、つくらせて、ゑいらんならせ申候は、もし太子の御心、なくさみ候て、御とまりや候はんと、申されければ、大きに、悦びて、四面に、四季の有様をぞつくらせられけれ)” ส่วนฉบับฉะโมะโนะงะตะริกล่าวว่า “ทรงให้สร้างปราสาทสี่ทิศในสี่ทิศ อันตนแรกก็คิดจะชวนออกให้สร้างทิวทัศน์ของสวนฤดูร้อน ทิศใต้ให้เป็นทิวทัศน์ของคิมหันตฤดู ทิศตะวันตกและทิศเหนือให้เป็นทิวทัศน์สวนฤดูร้อนและเหมือนฤดู (四めん、四きのていを、つくらせ給ひける、まづ、ひんがしには、春のけしきをつくらせ、南には夏のけしき、にしと、きたとは、秋、冬のありさまを、つくらせ給ひける)” (ผู้วิจัยแปล) หลังจากนั้นทุกฉบับกล่าวตรงกันว่าเมื่อเสด็จประพาสทิศตะวันออกทรงพบคนแก่ ทิศใต้พบคนป่วย ทิศตะวันตกพบคนตาย ทิศเหนือพบสมณะ

ด้านอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการยิงธนู เป็นต้น หรือตอนแสดงกำลังด้วยการเหวี่ยงช้างเผือก แม้จะพบในตัวอย่างของ ฮนจิเกะอิแต่ก็เพียงจำนวนน้อยมากเท่านั้น

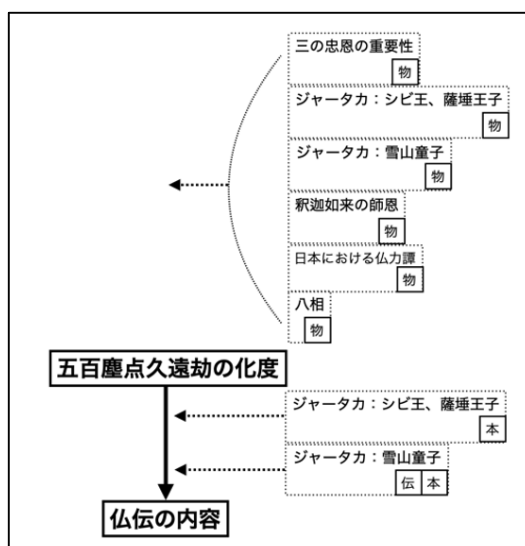
7. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องส่วนใหญ่มีฉากบนภูเขา

8. เน้นเรื่อง “ความอนิจจัง” “ความกตัญญู” “การทดแทนคุณบิดา-มารดา” ดังเห็นได้จากเนื้อหาที่กล่าวถึง แรงขับให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชคือการสิ้นพระชนม์ของพระนางสิริมหามายา และทรงประสงค์โปรด พระมารดาให้พ้นทุกข์ซึ่งกล่าวไว้หลายตอน รวมไปถึงการใช้เรื่องครอบครัวนกกระจอกมาเสริมให้เห็นความสำคัญของบทบาท “บิดา-มารดา” “บุตร” และความสัมพันธ์ในครอบครัวชัดเจนยิ่งขึ้น

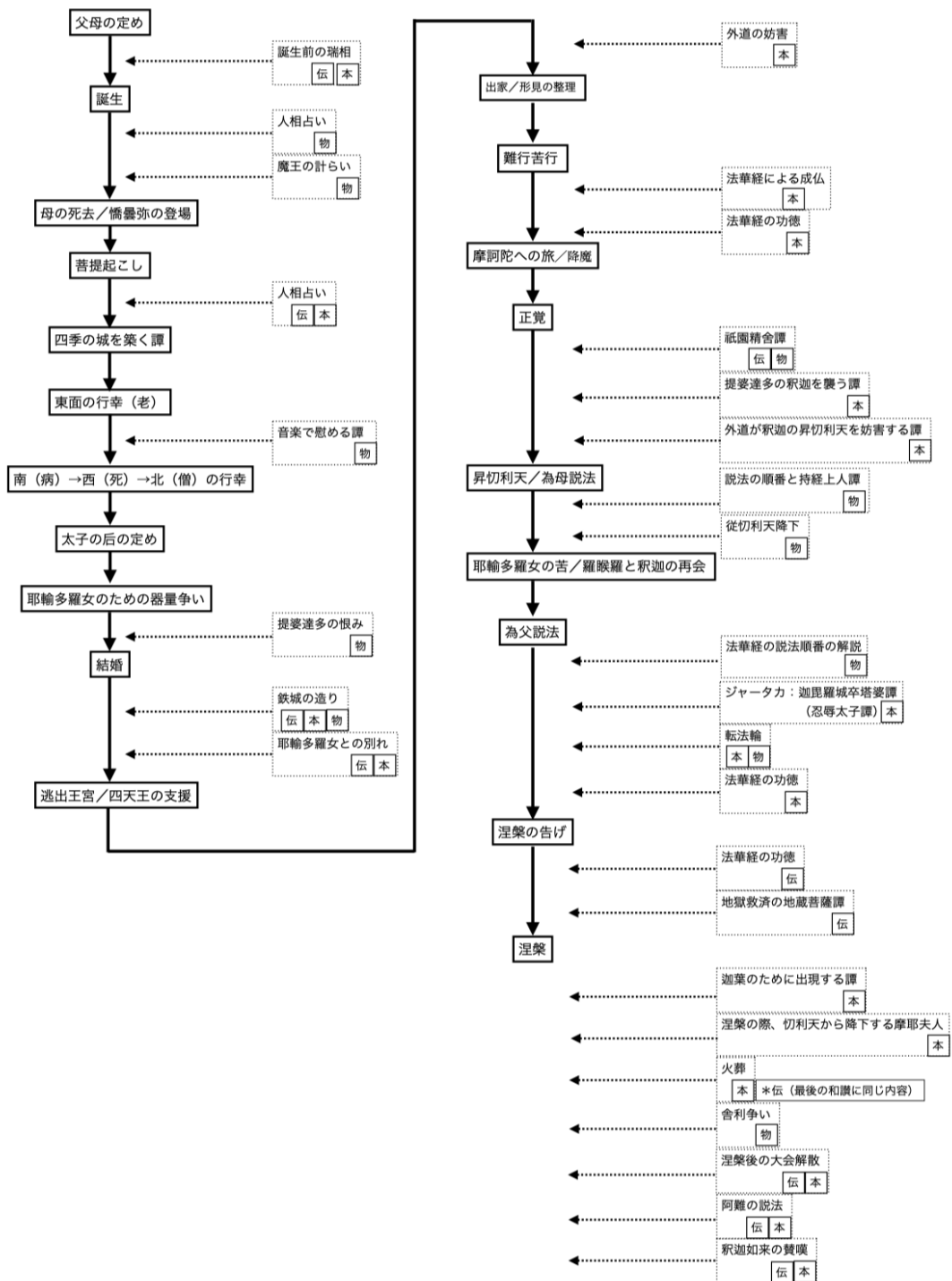
9. ให้ความสำคัญกับ “พระสัทธรรมปุณทริกสูตร” “การมุ่งสู่แดนสุขาวดี” มากกว่าที่จะยึดมั่นในพระโคตม พุทธเจ้า

10. พบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ผู้ช่วยหลายรูปแบบ นอกจากนั้นมักจำแลงเป็นนักพรตหรือเด็กมาปรากฏกาย ความต่างนี้นับว่าโดดเด่นมากเมื่อเทียบกับในพุทธประวัติของพุทธศาสนาดั้งเดิมมักพบพระอินทร์เป็นผู้ช่วยแทบทุก สถานการณ์

นอกจากนี้ ในเรื่องยังปรากฏความเชื่อของญี่ปุ่นในแง่อื่น ๆ ด้วย ได้แก่ เรื่องภูเขาคุมดาบ (ทฟูรุจินะยะมะะ; 劔の山) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นทางเข้ายมโลก เรื่องโลกียภูมิทั้ง 6 เรื่อง ความสัมพันธ์กับบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่ต่อเนื่อง ข้ามภพ เป็นต้น แต่เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด ในบทความนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายเฉพาะลักษณะเด่นบางประการเพื่อวิเคราะห์ คติความเชื่อที่สะท้อนผ่านลักษณะเหล่านั้น

ภาพที่ 1 บทเกริ่นนำ (ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 2 เนื้อเรื่อง (ที่มา: ผู้วิจัย)
 伝 : 『釈迦出世本懐伝記』 本 : 『釈迦の本地』 物 : 『釈迦物語』

4.2 คติความเชื่อที่สะท้อนผ่านเรื่องฉะโนะฮนจิ

4.2.1 ขาดกับคติเรื่องการเสียสละของพระโพธิสัตว์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของฉะโนะฮนจิคือ พบขาดกถาอยู่หลายเรื่อง ที่พบมากที่สุดได้แก่ เรื่องพระเจ้าสีพี⁷ พระมหาสัตว์⁸ และพระโพธิสัตว์เขานิมาลัย⁹ ทั้ง 3 เรื่อง มีจุดร่วมที่เป็นการเสนอลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้ไม่อาลัยแม้ชีวิต สละได้เพื่อพระธรรมและประโยชน์แก่สัตว์โลก ต่างแสดงการเสียสละถึงขั้นสูญเสียเลือดเนื้อชีวิต โครงเรื่องที่พระโพธิสัตว์สละร่างกายเพื่อบางสิ่งนี้เรียกว่า “ฉะมิน (捨身)” หรือ “เซฉะมิน (施身)” ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน รวมทั้งในประเทศญี่ปุ่นที่รับพระพุทธศาสนาฝ่ายนี้พบขาดที่มีโครงเรื่องเช่นนี้มาก Kimino (Kimino 君野, 1993; 2007) ได้ศึกษาการรับขาดลักษณะนี้ในประเทศญี่ปุ่น พบว่าเรื่องพระเจ้าสีพีและพระมหาสัตว์ปรากฏในวรรณกรรมรวมเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาญี่ปุ่นตั้งแต่โบราณ โดยมักปรากฏชื่อขาดทั้ง 2 เรื่องนี้ คู่กัน น่าสนใจว่าในเรื่องฉะโนะฮนจิก็ไม่ได้เล่ารายละเอียดของเรื่องทั้งสองมากนัก และไม่ได้อธิบายถึงบทบาทของพระอินทร์ อาจเป็นได้ว่าละเนื้อหาไว้ในฐานที่เข้าใจ แต่เรื่องพระโพธิสัตว์เขานิมาลัยในสำนวนดั้งเดิมก็เกะอิดและฮนจิเกะอิด เป็นที่ชัดเจนว่าไม่ได้คงเนื้อหาตามสำนวนเดิม แต่เปลี่ยนจากพระอินทร์เป็นพระพุทธไวโรจนะจำแลงกายเป็นอสูรแทน ผู้วิจัยเห็นพ้องกับ Kimino ว่าแนวคิดเรื่อง “ฉะมิน” เป็นคติที่สืบทอดในประเทศญี่ปุ่นมายาวนาน และสังเกตว่าขาดเรื่องพระเจ้าสีพีและพระมหาสัตว์มักใช้อ้างถึงเมื่อจะแสดงให้เห็นขั้นตอนก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่ใช่เพียงกล่าวถึงหลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์เท่านั้น ลักษณะการนำเสนอและบทบาทของขาดทั้ง 3 เรื่องที่พบในฉะโนะฮนจิจึงสืบทอดแนวคิดเรื่องการสละตนเองตามคติการสั่งสมบารมีเพื่อบรรลุนิพพาน

คติเรื่องบารมีนี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานคือ แนวคิดเรื่องการตั้งปณิธาน เพื่อช่วยเหลือให้เกิดกุศลแก่ผู้อื่นที่เรียกว่า “ริตะ (利他)”¹⁰ คตินี้เน้นการบำเพ็ญปฏิบัติสั่งสมบารมีเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ในสังฆธรรมปณทริกสูตร¹¹ กล่าวถึง “บารมีทั้ง 6 (โรกะชะระมิทซุ; 六波羅蜜)” ไว้ ประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา วิริย ญาณ และปรัชญาปารมิตา สังเกตได้ว่าบารมีทั้ง 6 เริ่มจาก “ทานบารมี (ทานปารมิตา; พุชะ; 布施)” เป็นอันดับแรก Kimino (2019, pp.16-17) กล่าวว่าเมื่อคติเรื่อง “ริตะ” ถูกนำไปผูกโยงกับแนวคิดเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเรื่องเล่าเพื่อแสดง “เหตุให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า” จึงเกิดขาดที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์อันเป็นขาดแนวพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และมักพบองค์ประกอบที่แสดง “ทานบารมี” ในฐานการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์เพื่อเน้นแนวคิดเรื่อง “ริตะ” ดังกล่าว

ขาดพระโพธิสัตว์ที่เน้นเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีที่มีฉากสละพระวรกายปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาหลายเรื่องของญี่ปุ่น โดยเป็นการสืบทอดเรื่องราวที่แพร่หลายจากประเทศอินเดียผ่านมาทางเส้นทางสายไหม

⁷ ขาดเรื่องพระเจ้าสีพี (ฉิปีโอะ; シビ王) เรื่องย่อว่า ในพระชาติที่ประสูติเป็นพระเจ้าสีพี มีนกพิราบบินมาเกาะที่พระองค์เพื่อหลบภัยจากเหยี่ยว เหยี่ยวขอให้พระเจ้าสีพีมอบนกพิราบคืน พระเจ้าสีพีไม่ประสงค์ให้นกพิราบกลายเป็นอาหารของเหยี่ยว แต่เหยี่ยวก็เถียงว่าหากไม่มอบให้ มันจะไม่มีอาหารกิน พระเจ้าสีพีจึงทรงเลิกล้มพระมั่งสละของพระองค์เอง แล้ววางนาคข้าง แต่ไม่ว่าจะเลื้อยออกมาเท่าไรก็ไม่ได้เข้าหน้ากับนกพิราบเสียที สุดท้ายพระองค์จึงทอดพระวรกายทั้งร่างบนนาคข้างเป็นอาหารให้เหยี่ยว เมื่อนั้นเหยี่ยวก็คืนร่างกลับเป็นพระอินทร์ นกพิราบกลับเป็นพระวิฆณกรรม แจ้งว่ามาเพื่อทดสอบพระปณิธานของพระเจ้าสีพี

⁸ ขาดเรื่องพระมหาสัตว์ (ชิตะโอะจิ; 薩埵王子) เรื่องมีอยู่ว่า ในอดีตมีเจ้าชาย 3 องค์ คือ เจ้าชายมหาปาณณะ เจ้าชายมหาเวชะ และเจ้าชายมหาสัตว์ วันหนึ่งทั้งสามเสด็จเที่ยวเล่นในอุทยานแล้วพลัดหลงจนพบแม่เสือกับลูก 5 ตัวหรือบางส่วนนั้นมีลูกเสือ 7 ตัว แม่เสือขบถมาก พระมหาสัตว์เห็นว่าเป็นเวลาที่ดีควรบริจาคตนเองก็ทรงอธิษฐานขอให้การสละนี้เป็นประโยชน์ต่อสัตว์ ขอให้ได้รับบุญคุณตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทว่าแม่เสืออ่อนแรงก็เงยหน้าทักทายพระองค์ จึงทรงหยิบไม้ไผ่เกาทัณฑ์หนึ่งดัดพระเศียรให้ตกใกล้แม่เสือจนแม่เสือสามารถกินได้ ในกาลนั้นพระมหาสัตว์เสวยพระชาติเป็นเจ้าชายมหาสัตว์

⁹ ขาดเรื่องพระโพธิสัตว์เขานิมาลัย (เซตซันโดจิ; 雪山童子) เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญอยู่ที่เขานิมาลัย ได้ยินเสียงอสูรตนหนึ่ง (บางส่วนว่าเป็นรากษส) ท้องคาบเกี่ยวกับความอิจฉาเพียงครั้งเดียว พระโพธิสัตว์ทรงดลยอสมสละพระวรกายเป็นอาหารให้อสูรที่หิวโหยเพื่อจะได้ฟังคำอีกครึ่งหนึ่ง แต่แท้จริงแล้วอสูรเป็นพระอินทร์จำแลงมาเพื่อทดสอบพระปณิธาน เนื้อหาตอนท้ายแตกต่างไปตามสำนวน บ้างว่าเมื่อพระโพธิสัตว์กระเจินลมมहाอสูร ๆ กลับรับพระองค์ไว้ด้วยดอกบัว หรือบ้างว่าเพื่อจะให้คานาขึ้นอยู่ต่อไปให้สรรพสัตว์ในโลกพ้นได้ พระโพธิสัตว์จึงได้ปลดปล่อยไป เป็นต้น

¹⁰ การบำเพ็ญบารมีหรือสร้างกุศลเพื่อโปรดสัตว์ นิยมใช้กล่าวถึงการโปรดสัตว์ของพระอมิตาพุทธเจ้า

¹¹ คัมภีร์สำคัญที่ยังถึงในพระพุทธศาสนาญี่ปุ่น

ประเทศจีนและเข้ามาสู่ประเทศญี่ปุ่นอย่างช้าตั้งแต่ปลายสมัยนาราหรือต้นสมัยเฮอัน Kimino ยังคงกล่าวถึงบทบาทของการสละพระวรกายในชาดกประเภทนี้ด้วยว่ามักยกขึ้นอ้างถึงในฐานะที่เป็น “การบำเพ็ญปฏิบัติอันยากยิ่ง (นั่งเงียว 苦行; 難行 苦行)” ใน “ฉิกุเอะกะกุอินเน็นชู (『私聚百因縁集』)” ตอน 釈尊往因難易二行阿私仙人之事 (“เรื่องมูลเหตุแห่งพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญปฏิบัติอันยากและง่าย และนักพรตอสิตะ”) ก็กล่าวถึงการบำเพ็ญปฏิบัติอันยากยิ่งไว้โดยอ้างถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังนี้

「當レ知難行道修行自力門出離如シ此。為鈍根無智難シ可キ叶フ事如ニ
釈迦菩薩。勇猛専精ナル智恵利根人尤可然。加之諸經論又演ニ釈迦往因ヲ
一。(略) 薩埵王子トシテハ養子ヲ虎投身ヲ衣懸テ竹ノ林ニ。雪山童子トシテハ説
レ偈ヲ鬼ニ与テ命ヲ残シキ石壁ニ。(略) 尸毘大王トシテハ身ヲ懸テ秤ニ替リ鳩ニ。
(略) 夫利智精進人未タレ難シト。故如ク此修行シテ成仏スル人越タリ大地微
塵ニ。然不レ叶ヘ之ニ極重最下ノ衆生為如何々々々。于爰弥陀如来法蔵比丘トシ
テハ為鈍根愚痴ノ衆生ノ発シ六八超世ノ他力真実ノ本願ヲ給ヘリ。其本願ノ正行ノ南無
阿弥陀仏也。其ノ念仏不レ簡ニ行住坐臥。不レ論ニ時処諸縁。不レ分ニ有智無智
持戒破戒。」 (卷1 第3話)¹²

แปลสรุปได้ความว่า วิธีการฝึกบำเพ็ญอันยากยิ่ง (นั่งเงียว; 難行) ซึ่งเป็นหนทางหลุดพ้นของหลัก “จิริกิ (自力)” (การบำเพ็ญด้วยตนเองเพื่อให้ตนเองตรัสรู้) เป็นหนทางที่ยากจะสำเร็จสำหรับผู้ไร้ปัญญา แต่หากเป็นเช่น พระพุทธองค์หรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งเปี่ยมบุญกุศลมีปัญญาหาญกล้ายึดมั่นในปณิธานอย่างมั่นคงจึงจะทำได้ ใน คัมภีร์ทั้งหลายกล่าวถึงเหตุแห่งพระโคตมพุทธเจ้าไว้โดยยกอดีตชาติของพระองค์เป็นตัวอย่าง ได้แก่ พระมหาสัตว์ ที่แขวนฉลองพระองค์บนกิ่งไม้แล้วสละพระวรกายให้แม่เสือ พระโพธิสัตว์เขาหิมาลัยซึ่งสละพระวรกายให้อสูรที่ กล่าวคาถาเพื่อคงพระธรรมไว้ในโลก พระเจ้าสีพีที่สละพระวรกายซึ่งพระมิ่งสะแทนนกพิราบ สำหรับผู้มีปัญญาฝึกฝน ในธรรมยังนับว่าเป็นการกระทำอันยากลำบาก ดังนั้นผู้ที่สามารถบำเพ็ญเช่นนี้ได้จึงมีน้อยยิ่งนักในโลกนี้ สัตว์โลกจำนวนมากทั้งหลายจึงต้องได้รับพระเมตตาจากพระอมิตาพุทธเจ้า โดยสวดพระนามของพระอมิตาพุทธเจ้าแทน การสวดนี้ทำได้ตลอดเวลา ทำได้ทั่วกันโดยไม่แบ่งแยกว่าทรงปัญญาหรือไร้ปัญญา เครื่องครัดในศีลหรือย่อหย่อนในศีล

ดังนั้น จากเนื้อความแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การสละร่างกายเช่นนี้เป็นการบำเพ็ญอันยากยิ่งที่มีเพียง ผู้เปี่ยมบุญกุศลมีปัญญาซึ่งหาญกล้ายึดมั่นในปณิธานอย่างมั่นคงเท่านั้นที่ทำได้ ดังนั้นการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการ ณะฉินจึงไม่ใช่แนวทางสำหรับบุคคลทั่วไปซึ่งมีวิธีปฏิบัติอีกแบบคือ การสวดเน็มบุทซุ (念仏; การสวดพระนามของ พระพุทธเจ้า) แทน แนวทางนี้เรียกอีกอย่างว่า “การบำเพ็ญปฏิบัติอย่างง่าย (อิเงียว; 易行)” (Kimino 君野, 2019, pp.72-76) การสวดเน็มบุทซุเป็นแนวทางปฏิบัติที่ปรากฏในเอกสารของพระพุทธศาสนานิกายที่ถือแนวคิดเรื่องแดน สุขาวดีมาก จึงเห็นได้ว่าการใช้ชาดกพระโพธิสัตว์เหล่านี้ที่เน้นย้ำคติเรื่องณะฉินเพื่อใช้เปรียบเทียบระหว่างการ บำเพ็ญปฏิบัติอย่างง่ายและยาก แล้วแสดงให้เห็นความจำเป็นและความสำคัญของแนวปฏิบัติที่ง่ายกว่าซึ่งเป็น แนวทางตามคติริตะอันปรากฏในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเฉพาะนิกายที่ก่อตั้งเป็นรูปเป็นร่างในสมัย คามาคุระเป็นต้นมา

ผู้วิจัยเห็นพ้องกับข้อสังเกตของ Kimino ดังกล่าวเนื่องจากการอ้างถึงชาดกเหล่านี้ไม่เพียงปรากฏในณะกะ โนะฮอนจิ 3 ฉบับที่ยกมาพิจารณาเป็นกรณีศึกษา แต่ยังพบความคล้ายคลึงกันในเรื่องณะกะโนะฮอนจิแต่ละสำนวนด้วย อย่างไรก็ดี เท่าที่สืบค้นไม่พบลักษณะการเกริ่นนำด้วยชาดกเหล่านี้ในวรรณกรรมพุทธประวัติสำนวนฮัสโซมิตะอิ

¹² คัดลอกจาก 『大日本仏教全書 第148巻』 pp. 5-6.

(八相次第) ซึ่งส่วนใหญ่เริ่มจากตอนพิจารณาพระพุทธรูปดา พระพุทธรูปมารดาหรืออธิบายตระกูลศากยวงศ์ ดังนั้น โดยสรุปจึงอาจกล่าวได้ว่า ชาดกทั้ง 3 เรื่อง ที่ปรากฏในณะกะโณชนจิ ทั้งเรื่องพระเจ้าสีพี พระมหาสัตว์ และ พระโพธิสัตว์เขามาต่างก็เป็นชาดกที่รู้จักกันดี เพียงเอ่ยชื่อตัวละครก็เข้าใจได้ว่าหมายถึงเรื่องใด อีกทั้งเป็นเรื่องที่ แสดงให้เห็นคติ “ละฉิน” อันเป็นการบำเพ็ญปฏิบัติที่ยากยิ่ง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการนำชาดกทั้ง 3 เรื่องนี้มาแสดง ก่อนเข้าสู่เนื้อหาพุทธประวัติเป็นการนำเสนอที่ต่างไปจากกรณีที่พบใน “ฉินเจียะก๊วอินเนินฉุ” ที่ใช้ชาดกเหล่านี้ เพื่อแสดงความสำคัญของการบำเพ็ญปฏิบัติอย่างง่าย แต่ในกรณีณะกะโณชนจิใช้ชาดกเหล่านี้เพื่อนำ “ความ ยากลำบาก” ของการสั่งสมบุญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นำเสนอ “ลักษณะของผู้เปี่ยม บุญกุศลมีปัญญาซึ่งหาญกล้ายึดมั่นในปณิธานอย่างมั่นคง” ของพระพุทธองค์ที่ต่างจากบุคคลทั่วไป และเป็นการ สืบทอดรูปแบบการเล่าเรื่องพุทธประวัติแบบหนึ่งที่พบมากในยุคกลางของญี่ปุ่นโดยใช้ชาดกเหล่านี้เป็นบทเกริ่นนำ ก่อนเข้าสู่เนื้อหาในพระชาติเจ้าชายสิทธัตถะ แสดงขั้นตอนก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่ใช่เพียงเป็นหลักปฏิบัติ ของพระโพธิสัตว์เท่านั้น และสะท้อนให้เห็นคติ “ละฉิน” ที่พบมากในแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานอันเป็นคติที่แพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งการเกริ่นนำด้วยเรื่องชาดกเช่นนี้แตกต่างจากพุทธประวัติสำ นวนฮัซโซมิคิยะ

4.2.2 ผู้ช่วยของพระโคตมพุทธเจ้าหรือเจ้าชายสิทธัตถะ และการจำแลงร่างเป็นเด็ก

ตารางที่ 1 ผู้ช่วยที่ปรากฏในณะกะโณชนจิทั้ง 3 ฉบับ

ฉบับ	ผู้ช่วยที่ปรากฏในเรื่อง					
	ตอน/ ร่างจำแลง	ร่างจริง	ตอน/ ร่างจำแลง	ร่างจริง	ตอน/ ร่างจำแลง	ร่างจริง
เต็งกิเกะอิ “ณะกะมุซ เซฮงกะอิเต็งกิ”	เสด็จออก มหาภิเนษ	ท้าวจตุ โลบาล	ผนวชและ บำเพ็ญที่	พระโลกศวรราชพุทธ เจ้า ¹³	เสด็จไปนคร ตามหาแท่น	พระสุริยะ เทพ ¹⁴
ฮนจิเกะอิ “ณะกะ โนะชนจิ”	กรรม/ ไม่จำแลงร่าง	เขาพันทกะ (Daṇḍaka; 檀特山) / นักพรต		พระโพธิสัตว์อวโลกิ เตศวร/พระสัทธรรม ปุณทริกสูตร/พระพุทธ ไวโรจนะ ¹⁵	วัชรอาสน์ใต้ต้น ศรีมหาโพธิ์/เด็ก	พระอมิตา ภาพุทธเจ้า ¹⁶
ณะกะโมะโนะชะตะริ “ณะกะโมะโนะชะตะริ”				ไม่กล่าวถึงร่างจริง		ไม่ปรากฏ ผู้ช่วย

ที่มา: ผู้วิจัย

¹³ 「彼「仙人」、本体阿弥陀如来「御師匠、自在王如来」化身^ト」(Yokoyama ed. 横山編, 1962, p.11) แปลว่า “นักพรตผู้นี้แท้จริงคือพระอาจารย์ของ พระอมิตาพุทธเจ้า คือร่างจำแลงของพระโลกศวรราชพุทธเจ้า”

¹⁴ 「童子^ハ (略) 我^ハ是、本体、四王天/三万天子/其中^ニ、日天子/化身也トテ」(Yokoyama ed. 横山編, 1962, p.13) แปลว่า “เด็ก (กล่าวถึง) ร่างที่แท้จริง ของเราคือพระสุริยะเทพในบรรดาเทพทั้งสามหมื่นบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา” โดยพระสุริยะเทพ (นิตเต็นฉิ; 日天子) เป็นหนึ่งในเทพธรรมบาล มักนับรวมในเทพทั้ง สิบสอง (จูนิเต็น; 十二天) บางครั้งกล่าวว่าป็นอีกร่างของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหรือพระพุทธไวโรจนะ (Matsushita松下, 2015, p.118)

¹⁵ 「かの仙人と申は、本地、くはんしさい菩薩の、けしん也 (略) 此時、仙人来りて、太子にあひ奉り、我はこれ、妙法蓮花經といふ也 (略) われはこれ、 本地るしやなの、けしんなり」(Yokoyama ed. 横山編, 1962, pp.70-76) แปลว่า “นักพรตผู้นี้ ร่างที่แท้จริงคือพระโพธิสัตว์คันฉะอิ (พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร) (...) ในยามนั้นนักพรตมาพบเจ้าชายแล้วกล่าวว่า เราคือพระสัทธรรมปุณทริกสูตร (...) เราเป็นร่างจำแลงของพระพุทธไวโรจนะ”

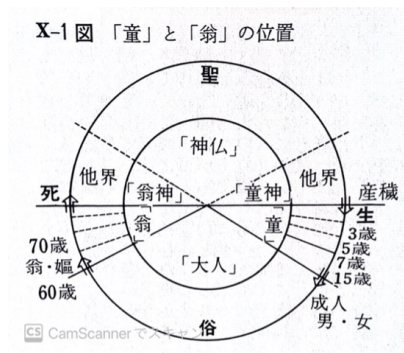
¹⁶ 「我は是、くはんしさいわう佛の、けしんなり」(Yokoyama ed. 横山編, 1962, p.77) แปลว่า “เราคือร่างจำแลงของพระพุทธเจ้าคันฉะอิโอ (พระอมิตาพุทธเจ้า)”

หากกล่าวถึงเรื่องพุทธประวัติของพุทธศาสนาดั้งเดิมมักจะพบพระอินทร์ในฐานะผู้ช่วยของพระพุทธเจ้าหรือเจ้าชายสิทธัตถะมากกว่าเทพองค์อื่น แต่ในเรื่องฉะกะโชนะฮิจลับไม่เป็นเช่นนั้น สังเกตแนวโน้มที่มอบบทบาทผู้ช่วยแก่เทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์อื่นได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเกิดจากการทอนรายละเอียดจากคัมภีร์ หรืออาจเพราะคุ้นเคยกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นในฐานะผู้ช่วยอยู่แล้ว เช่น ท้าวจตุโลกบาลในทศนะของญี่ปุ่นเป็นเทพที่ปกปักรักษาอาณาเขต ขจัดภัยร้ายและเป็นเทพธรรมบาลด้วย ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับพระอมิตาพุทธเจ้ามีแนวโน้มเกี่ยวข้องกับความตาย เป็นการช่วยเหลือเพื่อไปสู่ภพภูมิที่ดีหรือแดนสุขาวดี พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสังฆธรรมปุนทริกสูตรก็เป็นต้นตอในฐานะผู้บันทาลเรื่องบุตร ความปลอดภัย รอดพ้นจากทุกดิภูมิ เป็นต้น จากตารางที่ 1 จะเห็นการปรากฏตัวของผู้ช่วย 2 รูปแบบในฉบับเต็งกิเกะอิและฮอนจิเกะอิคือ แบบที่ปรากฏตัวโดยไม่จำแลงกาย และแบบที่จำแลงกายมาปรากฏตัว ในบทความชิ้นนี้จะกล่าวถึงกรณีที่จำแลงกายเป็นเด็กเป็นพิเศษ เนื่องจากผู้วิจัยมองว่าเป็นรูปแบบที่ไม่ค่อยพบในวรรณกรรมพุทธประวัติของพุทธศาสนาดั้งเดิม

ภาพที่ 4 (ขวา) ภาพพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ทรงสิงห์
(「稚児文殊像」個人蔵 คริสต์ศตวรรษที่ 15)
(ที่มา: Tsuda 津田, 2003, p.68)

ภาพที่ 3 (ซ้าย) แผนภาพแสดงสถานะ "เด็ก" และ "คนชรา"
ตามทัศนะของ Kuroda Hideo (ที่มา: Kuroda 黒田, 1986, p.228)

คติความเชื่อเกี่ยวกับ “เด็ก” ในยุคกลางของญี่ปุ่นเคยมีผู้วิจัยไว้บ้างแล้ว Kuroda (1986) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับ “เด็ก” และ “คนชรา” ในยุคกลางของญี่ปุ่นไว้ว่ามีหลักฐานหลายประการที่สื่อให้เห็นว่า “เด็ก (童)” ไม่ใช่ “ผู้ใหญ่ (大人、一人前)” และยังไม่นับเป็น “คน (人)” ด้วย ได้แก่ การแบ่งช่วงอายุในกฎหมาย และข้อกำหนดเกี่ยวกับการลดหย่อนโทษพบว่านอกจากคนชราอายุ 70-90 ปีและผู้พิการ เด็กก็เป็นบุคคลที่ได้รับพิจารณาลดหย่อนโทษเช่นกัน ช่วงอายุที่ได้รับลดหย่อนอาจเปลี่ยนไปตามลักษณะโทษแต่ขอบเขตอยู่ที่ไม่เกิน 16 ปี ข้อกำหนดเช่นนี้พบในกฎหมายยุคกลางด้วย จากหลักฐานในยุคกลาง โดยทั่วไปมองว่าเด็กคือผู้มีอายุต่ำกว่า 16 ปีหรือไม่เกิน 15 ปี แนวคิดแบ่งอายุเช่นนี้สืบทอดสู่สมัยเอโดะด้วย (Kuroda 黒田, 1986, pp.219-221) อีกสิ่งที่ยืนยันให้ทราบว่าในยุคกลาง “เด็ก” ถูกจำแนกจาก “ผู้ใหญ่” คือ “ชื่อเรียกสมัยเด็ก (童名, 幼名)” เมื่อบุคคลหนึ่งเข้าพิธีเก็มบุกุแล้วจึงจะเปลี่ยนเป็นชื่อที่ใช้หลังเข้าสู่ผู้ใหญ่ ในแง่การแต่งกาย เด็กจะไม่มัดมวยไว้ด้านหลังศีรษะ (髻) ไม่สวมหมวกอะโอบิ (烏帽子) แต่จะทำทรงผมสำหรับเด็ก (童髪) แทน จากลักษณะที่แบ่งแยก “เด็ก” และ “ผู้ใหญ่” เช่นนี้ “เด็ก” จึงต้องผ่านพิธีกรรมระหว่างที่เติบโต เปลี่ยนแปลงสถานะ ทรงผม เครื่องแต่งกาย ฯลฯ จนกระทั่งกลายเป็น

“คน” หรือเป็น “ผู้ใหญ่” รวมถึงมีการแบ่งแยกเพศในสังคม ดังนั้นเด็กจึงยังไม่นับว่าเป็น “คน” หรือ “ผู้ใหญ่” (Kuroda黒田, 1986, p.224) อีกทั้งในภาพม้วนของญี่ปุ่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์มักจำแลงร่างเป็น “เด็ก” “คนชรา” “ผู้หญิง” Kuroda มองว่าคนเหล่านี้มีลักษณะเหมือนกันคือ ต่างก็ไม่นับเป็น “ผู้ใหญ่ (一人前)” ด้วยกันทั้งสิ้น สถานะที่ก้ำกึ่งเช่นนี้ทำให้ “เด็ก” ถูกมองว่ามีความลึกลับ ศักดิ์สิทธิ์ มีสถานะใกล้ชิดกับเทพเจ้า (Kuroda黒田, 1986, p.225) Kuroda ได้แสดงแผนภูมิสถานะของ “เด็ก” และ “คนชรา” ไว้ดังภาพที่ 3 จากแผนภาพสังเกตได้ว่า “เด็ก” และ “คนชรา” ประหนึ่งเป็นขั้วตรงข้ามที่มีลักษณะร่วมกัน กล่าวคือ แม้ช่วงอายุจะตรงข้ามกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับ “ผู้ใหญ่” ต่างก็จัดอยู่ตรงขาคือตรงข้ามที่ก้ำกึ่งระหว่างโลกนี้อันเป็นมิติทางโลก (俗) และโลกหน้าอันเป็นมิติทางความเชื่อ ศาสนา (聖) (Kuroda黒田, 1986, p.228) นอกจากนี้ Kuroda (2017) ยังเคยวิเคราะห์ร่างจำแลงของเทพคะซุเงะอะฮิเมียวจินในภาพม้วน “คะซุเงะงเงินระอิเง็งกิ (『春日権現霊験記』)” (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14) ไว้ ผลปรากฏว่า ไม่พบกรณีที่จำแลงร่างเป็นชายหนุ่มเลย มีเพียงกรณีที่จำแลงเป็นเด็ก คนชรา หรือผู้หญิงเท่านั้น ผู้วิจัยคิดว่าข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นสอดคล้องกับแนวคิดของ Kuroda ว่า ชายหนุ่มหรือชายในวัยแรงงานช่วงอายุประมาณ 17-60 ปีถูกมองว่าเป็น “มนุษย์ทั่วไป” อยู่ในทางโลก ไม่ได้มีสถานะที่จะนับว่ามีความก้ำกึ่งระหว่างมิติทางสังคมและมิติทางความเชื่อ ศาสนา จึงยังเน้นย้ำสถานะที่ใกล้ชิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสถานะที่อยู่บริเวณชายขอบของมิติทางโลกและมิติทางความเชื่อ ศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของ “เด็ก” และ “คนชรา”

แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของเด็กในยุคกลางที่มีความก้ำกึ่ง อยู่ระหว่างมิติทางโลกและมิติทางความเชื่อ ศาสนา เช่นนี้ สอดคล้องกับทัศนะของ Matsuoka (1993) ที่วิเคราะห์เกี่ยวกับ “ชิโงะ (稚児)” ในยุคกลางไว้ “ชิโงะ” ต่างจากคำว่า “โดจิ (童子)” บางประการ “ชิโงะ” มีความหมายแยกเป็นหลายระดับ ระดับแรกหมายถึงเด็กทั่วไปคล้ายคำว่า “โดจิ” อีกระดับหนึ่งเป็นคำเรียกเด็กหนุ่มที่ทำงานรับใช้ในวัดหรือเด็กที่มีหน้าที่ในพิธีกรรมหรืองานเทศกาล ชิโงะในความหมายหลังแม้กล่าวว่าทำงานรับใช้ในวัดแต่ไม่ได้ปลงผมบวชเป็นพระ และในวัดที่มีข้อห้ามไม่ให้สตรีเข้า ชิโงะอาจมีสัมพันธ์กับพระได้ด้วย ชิโงะปรากฏตั้งแต่สมัยเฮอันตอนปลาย แม้กระทั่งปลายสมัยเอโดะก็ยังพบวรรณกรรมที่กล่าวถึงชิโงะเช่นนี้¹⁷ (Matsuoka松岡, 1993, p.265) แม้ชิโงะและโดจิอาจต่างกันอยู่บ้าง แต่จากทัศนะของ Matsuoka ผู้วิจัยมองว่ามีจุดร่วมที่ช่วงอายุของชิโงะและโดจิซึ่งยังเป็นเด็ก ไม่ได้ข้ามไปสู่ความเป็น “ผู้ใหญ่” และการที่ชิโงะถูกจัดวางไว้ในสถานะที่ก้ำกึ่งระหว่างทางโลกและทางธรรม (เป็นผู้ที่ไม่ได้บวชแต่มีหน้าที่ในศาสนสถาน มีบทบาทในพิธีกรรม) ยิ่งตอกย้ำสถานะที่ไม่อาจจัดให้อยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งได้ชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดของ Kuroda ที่ว่า “เด็ก” มีความใกล้ชิดกับเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าชายหนุ่มที่เป็นผู้ใหญ่ทั่วไป

Tsuda (2003) กล่าวว่าหากจะพิจารณาภาพเด็กในยุคกลางของญี่ปุ่น ผลงานที่วาดเจ้าชายโอมโตะกุนับเป็นหลักฐานกลุ่มสำคัญเนื่องจากพบผลงานหลายชิ้นสืบทอดมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะภาพ “โอมโตะกุดะฮิเมะชิระบิโนชิโร โดจิสุ (聖徳太子ならびに二童子図)” ซึ่งพบจำนวนมาก จากการวิเคราะห์ Tsuda สันนิษฐานว่า เนื้อหาในภาพน่าจะมาจากตอนเจ้าชายพระชนมายุได้ 36 พรรษาเสด็จไปเชิญพระสัทธรรมปูลงพริกสูตรหรือตอนเจ้าชายพระชนมายุ 48 พรรษาเสด็จไปสำรวจพื้นที่มินะงะแคว้นคะวะชิ ที่น่าสนใจคือการนำเสนอภาพเจ้าชายโอมโตะกุนัย 36 หรือ 48 พรรษาด้วยรูปลักษณ์ของเด็กที่ทำผมทรงมิสุระ (美豆良)¹⁸ หรือในผลงานบางชิ้นก็ทำผมทรงทะระะงะมิ (垂髪)¹⁹

¹⁷ ในยุคกลางยังมีรวมกวีนิพนธ์ “โอมะกุนโยกะกะกุ (『続門葉和歌集』)” (ค.ศ. 1305) ที่รวบรวมบทกวีด้วยความรักระหว่างพระและชิโงะไว้ในสมัยมุโรมาชิพบวรรณกรรมประเภทชิโงะโอมะกะกะกุโดยเอทสึด้วย

¹⁸ ผมทรงมิสุระ บ้างก็เขียนว่า 角髪 เป็นทรงผมของเด็กชายในยุคโบราณ แสกกลางศีรษะแบ่งผมมัดไว้ใกล้ใบหูด้านซ้ายและขวา อาจมีผมปลายผมเก็บไว้ในมวยหรือมัดเป็นวงไว้แล้วปล่อยปลายผมลงมาได้ มีหลายรูปแบบ ใช้เป็นทรงผมของเด็กชายที่ยังไม่เข้าพิธีโกนปลุกเกล้าจนถึงสมัยเอโดะ

¹⁹ ผมทรงทะระะงะมิ หมายถึงการรวบผมไว้แล้วปล่อยปลายผมยาวลงมาโดยไม่มัดเพิ่มอีก ส่วนใหญ่กรณีที่เด็กนิยมนับผม 2 ข้างไว้ซ้ายขวาใกล้ใบหู

เป็นที่ทราบกันว่ามณฑลนี้เป็นทรงของเด็กที่ยังไม่ผ่านพิธีเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ภาพลักษณ์เช่นเดียวกันนี้พบได้ใน ภาพยูเทพบุตร (เห็นโด; 天童) (Tsuda津田, 2003, pp.19-22) ยูเทพบุตรที่มักปรากฏในพุทธศิลป์ของญี่ปุ่นคือ “จิบันโดจิ (持幡童子)” หรือยูเทพบุตรที่ทำหน้าที่เชิญธงนำขบวนคณะพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์มาโปรดสัตว์ ในวรรณกรรมสมัยเอโดะจะพบยูเทพบุตรปรากฏในเรื่องเล่าในฐานะเทพบุตรที่เชิญผู้ตายไปแดนสุขาวดี เช่น “ผุอิ โอโจเด็น (『拾遺往生伝』)” (สมัยเอโดะตอนปลาย) ตอนนะกะฮะระโนะโยะมิสะเนะ (中原義実) ในความฝัน ที่บอกเหตุว่า โยะมิสะเนะจะไปเกิดบนแดนสุขาวดีก็มีเด็กปรากฏ หรือ “โกะผุอิโอโจเด็น (『後拾遺往生伝』)” (สมัยเอโดะตอนปลาย) ตอนฟูจิยะระโนะทะตะซุอะ (藤原忠季) บรรยายไว้ว่าหลังจากฟูจิยะระโนะทะตะซุอะ เสียชีวิตแล้ว คนที่เกี่ยวข้องฝันเห็นทะตะซุอะกลายเป็น “เด็กวัย 5-6 ขวบ” แล้วจึงไปเกิดบนแดนสุขาวดี²⁰ (Tsuda 津田, 2003, pp.25-26) ผู้วิจัยคิดว่าเนื้อเรื่องส่วนนี้น่าสนใจที่สะท้อนให้เห็นว่าฟูจิยะระโนะทะตะซุอะจำเป็นต้อง เปลี่ยนร่างเป็น “เด็ก” ก่อนจึงจะไปสู่แดนสุขาวดี หรือกล่าวอีกนัยคือต้องเป็น “เด็ก” เพื่อจะเดินทางจากโลกนี้สู่อีก โลกหนึ่ง

ในภาพจำพวก “ระอิโงสุ (来迎図)” หรือภาพที่เขียนฉากคณะพระอมิตาภพุทธเจ้าเสด็จมารับผู้ตายเพื่อไป เกิดบนแดนสุขาวดีก็พบภาพยูเทพบุตรเชิญธง ในงานเหล่านี้ปรากฏภาพเด็กที่ทำมณฑลมีสระหรือทรงพระระงะมิ เชิญธงนำขบวนของพระอมิตาภพุทธเจ้า Tsuda ตั้งข้อสังเกตตำแหน่งที่ยูเทพบุตรเชิญธงปรากฏในภาพว่า มักอยู่ ด้านหน้าสุดของขบวน หากเขียนเรือนของผู้ตายด้วยก็จะวางตำแหน่งไว้ใกล้เรือนกว่าตัวละครอื่น เป็นพื้นที่ที่อยู่ ระหว่างเรือนผู้ตาย (พื้นที่ของโลกนี้) และพื้นที่ที่คณะพระอมิตาภพุทธเจ้าประทับ (พื้นที่ของโลกหน้า) จึงกล่าวได้ว่า ยูเทพบุตรเชิญธงทำหน้าที่เชื่อมโลกนี้และโลกหน้า ปรากฏในตำแหน่งก้ำกึ่งโดยมีธงเป็นเครื่องแสดงอาณาเขต (Tsuda津田, 2003, pp.27-28) ข้อสังเกตนี้น่าสนใจและเป็นหลักฐานสะท้อนให้เห็นการแสดงอาณาเขตที่มีตัวละคร “เด็ก” มาเกี่ยวข้อง สะท้อนคติความเชื่อที่เด็กเป็นสื่อกลางระหว่างโลกนี้และโลกอื่นได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ Tsuda ยังกล่าวถึงภาพเขียนที่วาดร่างจำลองของเทพเจ้าในช่วงยุคกลาง เช่น เทพคะซุระดะอิเมียวจิน เทพอะชิมัน ฯลฯ ก็พบตัวอย่างที่เขียนเทพเหล่านี้ในร่างเด็ก (Tsuda津田, 2003, pp.30-34) การนำเสนอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยรูปลักษณ์แบบเด็กยกตัวอย่างได้อีกเช่น รูปเคารพเจ้าชายสิทธัตถะ วัดนินนะจิ กรุงเกียวโต (ค.ศ. 1252) รูป เคารพเจ้าชายสิทธัตถะองค์นี้สลักเป็นเด็กทำมณฑลมีสระแต่มีพระอุณาโลมและฐานพระอุษณิยะให้เห็น พระอุณาโลม และพระอุษณิยะเป็นส่วนหนึ่งของพระมหาปुरुสลักษณะซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของมหาปुरु (ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า หรือพระเจ้าจักรพรรดิราช) ดังนั้นการให้รูปเคารพนี้สลักด้วยรูปลักษณ์ของเด็กแต่ปรากฏลักษณะที่ทำให้นึกถึง พระพุทธเจ้าเช่นนี้แสดงสถานะที่คาบเกี่ยวระหว่างมิติทางโลก (เจ้าชายสิทธัตถะ) และมิติทางธรรม (พระพุทธเจ้า) อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังพบกรณีอื่นอีกด้วย เช่น ภาพพระคุกะอิวยิเด็งกัณงัพนมมือบนดอกบัว พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ที่วาดเป็นเด็กทรงสิงห์ (ภาพที่ 4) (Tsuda津田, 2003, pp.57-58) การศึกษาของ Tsuda ทำให้ทราบว่า การสร้าง ภาพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยรูปลักษณ์แบบเด็กในประเทศญี่ปุ่นย้อนไปได้ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 12 ลักษณะที่สะท้อนคติความ เชื่อว่าเด็กเป็นสื่อกลางระหว่างมิติทางโลกและมิติทางความเชื่อศาสนาในงานศิลปะไม่ได้พบแค่ในประเทศญี่ปุ่น แต่ จากหลักฐานที่ขุดพบที่เมืองคาราโคโต (Kara-Khoto) เมื่อ ค.ศ. 1909 ซึ่งเป็นภาพพระอมิตาภพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ เสด็จมารับผู้ตาย (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 13) ปัจจุบันเก็บรักษา ณ State Hermitage Museum ประเทศรัสเซีย

²⁰ 「彼人忽成_幼童_容如_五六歳_。髪垂面可愛。告曰。我老身已成_小童_。即称_此事_。乘_蓮而去矣。''' (『大日本仏教全書 第107巻』p.8) แปลว่า “เมื่อคนผู้นี้ (เสียชีวิตแล้ว) กลายเป็นเด็กน้อย ใบหน้าร่างกายราว 5-6 ขวบ ทำมณฑลพระระงะมิ นำธูปเทียนธูป กล่าวว่ เราผู้แก่ชราบัดนี้กลายเป็นเด็กน้อย จากนั้น ก็ขึ้นนั่งบนดอกบัวลอยจากไป”

ปรากฏภาพพระอุมาโลมของพระอมิตาภพุทธเจ้าส่องรัศมีปกคลุมวิญญาณของพระรูปหนึ่ง แม้จะมรณภาพตอนเป็นผู้ใหญ่แล้วแต่วิญญาณกลับเขียนในร่างเด็กซึ่งกำลังก้าวขึ้นไปบนดอกบัว และยังพบบันทึกของพระชาวญี่ปุ่นที่กล่าวถึงยุทเทบุตรในสิ่งของที่นำเข้ามาจากประเทศจีนสมัยราชวงศ์ถังด้วย (Tsuda津田, 2003, pp.77-79)

แม้การศึกษาของ Tsuda จะเป็นการยืนยันว่า คติความเชื่อที่ “เด็ก” อยู่ในสถานะที่เป็นสื่อกลางระหว่างโลกนี้และโลกอื่นไม่ได้ปรากฏเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น แต่คงเป็นประเทศญี่ปุ่นรับเอาคติเช่นนี้มาจากแผ่นดินใหญ่ กระนั้นผู้วิจัยก็มองว่า การพบหลักฐานจำนวนมากทั้งด้านวรรณกรรม ศิลปะ พิธีกรรม ในยุคกลางตั้งแต่สมัยคามะคุระ โดยใช้ “เด็ก” ในหลายบทบาทหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นร่างจำลองของเทพเจ้าในลัทธิชินโตหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพุทธ เป็นผู้ใช้ของเทพเจ้า พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ คอยช่วยเหลือผู้นับถือและนำทางผู้ตาย หรือบางกรณีก็เป็นรูปแบบหนึ่งของรูปเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่างสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า “เด็ก” มีสถานะอยู่ระหว่างมิติทางความเชื่อศาสนา (宗教界) และมิติทางโลก (俗世界) เป็นตัวตนที่ใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่แพร่หลายมาจนนับแต่ยุคกลาง ดังนั้นทัศนะที่มองสถานะของเด็กว่าไม่ได้โดยเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่มีลักษณะที่คาบเกี่ยวระหว่างพื้นที่ไม่เพียงสืบทอดต่อมาในสมัยหลัง แต่ยังผสมผสานกับคติความเชื่ออื่น ๆ ในญี่ปุ่น อาทิ คติเรื่องฮนจิซุอิจะกุ (本地垂迹説) หรือคติที่เชื่อว่าเทพเจ้าแต่ละองค์เป็นร่างจำลองของพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งแพร่หลายมากในยุคกลาง คติที่ให้การนับถือนุชยบางตนเป็นเทพอันว่ากันว่าเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งของแนวคิดมนุษยนิยมในญี่ปุ่น ประกอบกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแต่เดิมว่าพระโพธิสัตว์บางองค์มีร่างจำลองเป็นเด็กอยู่แล้วหรือมีผู้ใช้เป็นกุมาร คอยช่วยเหลือผู้ที่สักการบูชาพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ ปัจจัยเหล่านี้คงส่งเสริมกันจนทำให้ความเชื่อที่ว่าเด็กเป็นสื่อกลาง มีสถานะก้ำกึ่ง ใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และในเด็กก็มีความลึกลับศักดิ์สิทธิ์ (聖性) แพร่หลายในยุคกลางและยังสืบทอดมาในประเทศญี่ปุ่น สะท้อนในสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้มากทั้งในรูปแบบมุขปาฐะ หนังสือหรือเป็นงานศิลปะต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงมองว่าการที่พบว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องอะมะโนะฮิโคชิซึ่งก็สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในยุคเดียวกันนี้จำลองเป็นเด็กเพื่อมาช่วยเหลือพระพุทธเจ้า เป็นการสืบทอดคติความเชื่อที่แพร่หลายในยุคกลางของญี่ปุ่น และแสดงการรับรองประกอบในวรรณกรรมญี่ปุ่นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์จำลองกายเป็นเด็กเข้าช่วยเหลือตัวละครมาผลิตซ้ำด้วย

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

อะมะโนะฮิโคชิทั้ง 3 ฉบับ มีโครงเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกัน พบขาดกเรื่องพระเจ้าสีพี พระมหาสัตว์ และพระโพธิสัตว์เขาหิมาลัยมาก มีการลดองค์ประกอบบางอย่างที่ไม่คุ้นเคยในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ให้ความสำคัญกับ “พระสัทธรรมปุณฑริกสูตร” “การมุ่งสู่แดนสุชาวดี” เน้นย้ำคุณธรรมเรื่อง “ความกตัญญู” มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ช่วยของพระพุทธเจ้า นอกเหนือไปจากพระอินทร์ที่คุ้นเคยในพุทธประวัติของพุทธศาสนาดั้งเดิม ฯลฯ สำหรับเรื่องขาดกที่อ้างอิงในอะมะโนะฮิโคชิพบว่า การนำขาดกทั้ง 3 เรื่อง มาแสดงก่อนเข้าสู่เนื้อหาพุทธประวัติเป็นไปเพื่อเน้นย้ำ “ความยากลำบาก” ของการสั่งสมบุญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สืบทอดรูปแบบการเล่าเรื่องพุทธประวัติแบบหนึ่งที่พบมากในยุคกลาง แสดงให้เห็นขั้นตอนก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และสะท้อนคติ “อะมะโนะ” ที่พบมากในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานซึ่งแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้การที่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ช่วยจำลองเป็นเด็ก เป็นการรับรองประกอบที่นิยมในวรรณกรรมญี่ปุ่นยุคกลางมาผลิตซ้ำ สะท้อนคติความเชื่อเกี่ยวกับสถานะของเด็กว่าเป็นสื่อกลาง มีสถานะก้ำกึ่งใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้แพร่หลายในยุคกลางและสืบทอดมาในยุคหลังด้วย อย่างไรก็ตามในเรื่องยังปรากฏความเชื่อของญี่ปุ่นในแง่อื่น ๆ อีก หากได้มีการศึกษาต่อไปน่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ

เอกสารอ้างอิง(References)

- น้ำใส ดันติสุข. (2563). ข้อสังเกตเรื่อง “สวรค์” ในงานจิตรกรรมว่าด้วยภพภูมิและพุทธประวัติในประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทย. ใน *Proceedings of the 13th National Conference of Humanities and Social Sciences (HUSOC) Network 17-18 September 2020 “Innovation Powered by Humanities and Social Sciences” หนังสือประมวลบทความในการประชุมทางวิชาการ (Proceedings) ระดับชาติ เครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ-วิจัยสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 13 วันที่ 17-18 กันยายน พ.ศ. 2563*, 155-182.
- Glassman, Hank. (2007). "Shaka no Honji": Preaching, Intertextuality, and Popular Hagiography. *Monumenta Nipponica*, 62(3), 299-321.
- 君野隆久 (1993). 「シビ王本生譚の分布と日本におけるその摂取」 『比較文學研究』 63, 113-128.
- 君野隆久 (2007). 「血の色ー日本における薩埵王子本生譚」 『比較文學研究』 89, 31-49.
- 君野隆久 (2019). 『捨身の仏教 日本における菩薩本生譚』 東京：KADOKAWA.
- 黒田日出男 (1986). 『境界の中世 象徴の中世』 東京：東京大学出版会.
- 黒田日出男 (2017). 『増補 姿としぐさの中世史』 東京：平凡社.
- 小松和彦 (2011). 「仏伝（釈迦の伝記物語）の日本的変遷：高知県いざなぎ流祭文」 宇野隆夫（編）『アジア新時代の南アジアにおける日本像：インド・SAARC諸国における日本研究の現状と必要性』 (57-64). 京都：国際日本文化研究センター.
- 小峯和明 (2012). 「東アジアの仏伝文学・ブッダの物語と絵画を読むー日本の『釈迦の本地』と中国の『釈氏源流』を中心にー」 『論叢国語教育学』 8, 120-128.
- 津田徹英 (2003). 『日本の美術 第442号 中世の童子形』 東京：至文堂.
- 仏書刊行会編纂 (1912). 『大日本仏教全書 第148巻』 東京：仏書刊行会.
- 仏書刊行会編纂 (1916). 『大日本仏教全書 第107巻』 東京：仏書刊行会.
- 松岡心平 (1993). 「稚児と天皇制」 東二鎌田（編），『民衆宗教史叢書 第二七巻 翁童信仰』 (263-281). 東京：雄山閣出版.
- 松下藤子 (2015). 「日蓮聖人の四条氏教化ー日天子信仰を中心としてー」 『日蓮教学研究所紀要』 43, 118-128.
- 本井牧子 (2016). 「『釈迦の本地』の諸本」 『京都大学国文学論叢』 35, 47-69.
- 横山重編 (1962). 『室町時代物語集 第四』 東京：井上書房.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Affiliation: Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding email: namsai.t@arts.tu.ac.th

Received: 2022/12/26

Revised: 2023/02/17

Accepted: 2023/02/17

วิกฤตความเป็นชายของตัวละครเอกชายในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ของมูราตะ ชายากะ*

บทคัดย่อ

ผลงานเรื่อง มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ 『コンビニ人間』 (2016) เป็นผลงานของมูราตะ ชายากะ (村田沙耶香) โดยสำนักพิมพ์ Bungeishunju (文藝春秋) งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1. เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ความเป็นชายของตัวละครเอกชายในเรื่อง มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ ผลการศึกษาพบว่ามูราตะได้สร้างตัวละครชิราสะขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชาย อีกภาพลักษณ์หนึ่งของชิราสะคือผู้ชายที่มีนิสัยเจ้าเล่ห์และพร้อมทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเองแม้จะต้องทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนก็ตาม 2. เพื่อวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของชิราสะว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับตัวละครเอกอย่างไร ผลการศึกษาพบว่าปัญหาวิกฤตความเป็นชายและนิสัยเจ้าเล่ห์ของชิราสะทำให้เขามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตัวละครเอกหญิงซึ่งเป็นบทบาทที่ไม่ปรากฏในตัวละครชายจากผลงานเรื่องที่ผ่านมาของมูราตะที่ตัวละครชายมักจะเป็นเพียงตัวละครรองและมีบทบาทเพียงเล็กน้อย ผลงานเรื่องนี้แสดงให้เห็นการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเก่งที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผู้ชายในชีวิตผ่านการสร้างตัวละครหญิงให้เป็นผู้หารายได้ด้วยตัวเองซึ่งไม่จำเป็นต้องพึ่งพาตัวละครชายที่ถูกสร้างให้มีบทบาทเป็นเพียงปรสิตรองฝ่ายหญิง

คำ

สำคัญ

มูราตะ ชายากะ, วิกฤตความเป็นชาย, ภาพลักษณ์ของตัวละครชาย, วรรณกรรมญี่ปุ่นร่วมสมัย, มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิกฤตความเป็นชายของตัวละครเอกชายในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ของมูราตะ ชายากะ”

บทความนี้ได้รับการปรับปรุงจากผลงานที่นำเสนอในงานสัมมนาวิชาการ International Symposium of Japanese Studies 2022 : Harmonization on Cultural Studies and Language Studies ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2022 (ออนไลน์ผ่านระบบ Zoom)

The Masculinity Crisis of the Male Protagonist in *Convenience Store Woman* by Sayaka Murata*

Abstract

Convenience Store Woman (*Konbini Ningen*) is a 2016 novel by Japanese author Sayaka Murata published by Bungeishunju, Ltd. This research 1) studies the masculine image of the male protagonist Shiraha, depicted as an exploitative hypocrite suffering from a masculinity crisis; and 2) analyzes how Shiraha's masculinity crisis and hypocrisy led him to play a central role in transforming the protagonist Keiko Furukura. *Convenience Store Woman* differs from Murata's previous works, in which male characters were usually limited to secondary roles. This novel shows the image of a superwoman that has no need to rely on males in her life; that is, the female character is depicted as a self-reliant breadwinner without a male character, who is depicted as a parasite.

Key words

Sayaka Murata, masculinity crisis, male character image, Japanese contemporary literature, *Convenience Store Woman*

* This article is a part of the thesis entitled "The Crisis of Male Protagonist's Masculinity in Murata Sayaka's *Convenience Store Woman*".

This article is the revised version of the presentation at International Symposium of Japanese Studies 2022 : Harmonization on Cultural Studies and Language Studies in 5 November 2022

1. บทนำ

1.1 เกี่ยวกับผู้เขียน

มูราตะ ชายากะ (村田沙耶香) เป็นนักเขียนนวนิยายชาวญี่ปุ่น เกิดเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1979 ที่จังหวัดชิบะ¹ สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยทามากะ สาขารัฐศาสตร์ มูราตะมีความสนใจด้านการอ่านและการเขียนมาตั้งแต่ยังเล็ก โดยมีผลงานเรื่องแรกที่ได้รับคำติชมเรื่อง 『授乳』 ในปีค.ศ. 2003 และมีผลงานที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคือเรื่อง 『コンビニ人間』 (2016) ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2016 และได้รับรางวัล 芥川龍之介賞 ในปีเดียวกัน นอกจากนี้ยังได้รับการแปลเป็นฉบับภาษาไทยในชื่อเรื่องว่า “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ในปีค.ศ. 2018 โดยพรณวิมล จิตราวิริยะกุล

1.2 เนื้อเรื่องย่อ

เรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์ 文藝春秋 ในวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 เนื้อเรื่องกล่าวถึง “ฟูรุคุระ” (古倉) ตัวละครหญิงอายุ 36 ปี ที่ถูกสังคมมองว่าแปลกประหลาดเนื่องจากเธอยังทำงานเป็นพนักงานพิเศษที่ร้านสะดวกซื้อและยังไม่ได้แต่งงานแม้จะมีอายุมากแล้ว ฟูรุคุระพยายามดบตาคนรอบข้างด้วยการลอกเลียนแบบคนรอบข้าง เช่น การแต่งกายของเพื่อนร่วมงานเพื่อทำให้ตนเองดูเหมือนมนุษย์ปกติ ต่อมาฟูรุคุระได้พบกับ “ชิราสะ” (白習) ตัวละครชายอายุ 35 ปี ผู้ไม่มีงานประจำและยังไม่ได้แต่งงานได้เข้ามาทำงานพิเศษที่ร้านสะดวกซื้อเพราะต้องการหาเงินค่าจ้าง แต่ชิราสะถูกไล่ออกในเวลาไม่นานหลังจากนั้นเนื่องจากทำผิดกฎของร้านสะดวกซื้อด้วยการสะกดรอยตามลูกค้าผู้หญิง ต่อมาฟูรุคุระได้พบกับชิราสะโดยบังเอิญและทำข้อตกลงอาศัยอยู่ร่วมกันโดยฟูรุคุระจะสามารถอ้างชื่อชิราสะในฐานะคู่แต่งงานได้เพื่อทำให้คนรอบข้างมองว่าเป็นมนุษย์ปกติแต่เธอจำเป็นต้องเลี้ยงดูชิราสะเอาไว้ในบ้านเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน ต่อมาฟูรุคุระได้ลาออกจากงานที่ร้านสะดวกซื้อเนื่องจากเธอไม่คิดว่าร้านสะดวกซื้อเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยจากการถูกมองว่าแปลกประหลาดอีกต่อไปแต่ในท้ายที่สุดฟูรุคุระได้ตัดสินใจเลิกพยายามเป็นมนุษย์ปกติตามที่สังคมคาดหวังและตัดสินใจใช้ชีวิตเพื่อร้านสะดวกซื้อ

1.3 แนวทางการวิจัยเกี่ยวกับ “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ที่ผ่านมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาลงานของมูราตะส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องเพศสถานะมากที่สุด เช่น การให้อำนาจฝ่ายหญิงเหนือกว่าฝ่ายชายหรือการสลับบทบาททางเพศระหว่างชายและหญิงซึ่งถือเป็นการสะท้อนให้เห็นมุมมองเรื่องเพศสถานะที่แปลกใหม่ ในประเด็นนี้ Yano (2017) ได้กล่าวถึงตัวละครชายที่ปรากฏในผลงานของมูราตะว่าเป็นตัวละครที่มีบทบาทเล็กน้อยโดยพวกเขาจะเป็นตัวละครที่มักก่อความรำคาญและเป็นที่เกลียดชังของตัวละครหญิงหรือเป็นตัวละครที่ถูกแสดงอำนาจโดยตัวละครหญิงโดย Yano ได้ยกตัวอย่างจากตัวละครหัวหน้าที่เป็นผู้ชายจากเรื่อง 『殺人出産』 (2014) ที่เป็นผลงานอีกเรื่องหนึ่งของมูราตะตัวละครชายในผลงานเรื่องนี้เป็นผู้ที่ก่อความรำคาญให้กับตัวละครเอกหญิง แต่ผู้วิจัยคิดว่า “ชิราสะ” ในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” อาจมีบทบาทมากกว่าตัวละครชายคนอื่นตามที่ Yano ได้กล่าวเอาไว้ก่อนหน้านี้

การศึกษาเกี่ยวกับตัวละคร “ชิราสะ” ที่ผ่านมาเป็นการศึกษาในแง่ของการเปรียบเทียบความแตกต่างกับตัวละครเอกอย่าง “ฟูรุคุระ” หรือศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครทั้งสองเท่านั้น ในแง่ของการเปรียบเทียบความ

* ผู้วิจัยใช้ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยตามหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาญี่ปุ่นที่ราชบัณฑิตยสภาได้กำหนดขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561

แตกต่างจะพบว่าแม้ชิราอะและฟูรุคุระจะถูกจัดเป็นกลุ่มน้อยเนื่องจากความแปลกประหลาดเหมือนกันแต่หากวิเคราะห์จากมุมมองต่อการแต่งงานและเพศสัมพันธ์ของทั้งคู่แล้วจะพบว่า ฟูรุคุระมีมุมมองที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในสังคม ในขณะที่ชิราอะมีมุมมองต่อเรื่องนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับคนส่วนใหญ่ในสังคม (Hashimoto, 2019)

ส่วนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชิราอะและฟูรุคุระพบว่า ทั้งสองตัวละครมีความใกล้เคียงกันทั้งอายุและสถานะทางสังคม แต่ชิราอะมีความข้องเกี่ยวกับสังคมภายนอกร้านสะดวกซื้อมากกว่าฟูรุคุระ เขาจึงเข้าใจเรื่องความคาดหวังของสังคมมากกว่าฟูรุคุระและการที่ฟูรุคุระรับชิราอะเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกันนั้นนอกจากจะไม่ทำให้ตนกลายเป็นมนุษย์ปกติแล้วยังต้องลาออกจากการร้านสะดวกซื้อที่ทำมาตลอด 18 ปี อีกด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการปรากฏตัวของชิราอะทำให้การทำงานและวิถีชีวิตของฟูรุคุระเปลี่ยนแปลงไป (Lu & Abe, 2017) ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นด้วยกับ Lu & Abe ว่าชิราอะมีส่วนที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับฟูรุคุระ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถศึกษาโดยยึดเอาตัวชิราอะเป็นหลักว่าชิราอะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับฟูรุคุระได้ซึ่งในการศึกษาของ Lu & Abe ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้โดยละเอียด อีกการศึกษาหนึ่งกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างชิราอะและฟูรุคุระโดย Iida (2019) พบว่าการอยู่ร่วมกันของทั้งสองคนไม่ได้เป็นการอยู่ร่วมกันด้วยความรักตามแบบคู่สามีภรรยาตามปกติแต่เกิดขึ้นบนเงื่อนไขที่ทั้งสองทำข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้ฟูรุคุระยังมองว่าการรับชิราอะเข้ามาในบ้านเป็นเหมือน “การเลี้ยงสัตว์เลี้ยง” จากการใช้คำว่า 餌 ที่แปลว่า “อาหารสัตว์” ในการเรียกอาหารที่ให้ชิราอะ ส่วนชิราอะก็มองว่าเป็นการอยู่เพื่อช้อนตัวจากสังคมและจากครอบครัวที่ตนยืมเงินมาและไม่จ่ายเงินคืนเท่านั้น

การศึกษาวิจัยที่ผ่านมามีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชิราอะส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาควบคู่ไปกับตัวละครเอกอย่างฟูรุคุระ แต่งานที่ศึกษาโดยให้ความสำคัญกับชิราอะเพียงคนเดียวยังมีไม่มาก อีกทั้งการศึกษาที่ผ่านมายังเป็นการศึกษาเพื่อหาความสัมพันธ์หรือเปรียบเทียบความแตกต่างกับฟูรุคุระแต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของชิราอะอย่างลึกซึ้ง และจากการศึกษาตัวละครชายที่ปรากฏในผลงานของมูราตะพบว่าตัวละครชายของมูราตะมักได้รับบทบาทเล็กน้อยและมีหน้าที่เพียงเพื่อก่อความรำคาญและเป็นทีเกลียดชังของตัวละครหญิงหรือเป็นตัวละครที่มีไว้เพื่อเป็นเป้าหมายในการแสดงอำนาจของตัวละครหญิงเท่านั้น ประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่าชิราอะเป็นตัวละครที่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องโดยเฉพาะต่อการเปลี่ยนแปลงของตัวละครเอกดังนั้นชิราอะจึงอาจไม่ได้เป็นเพียงตัวละครรองที่มีบทบาทเล็กน้อยหรือไม่มีความสำคัญตามที่ Yano ได้กล่าวไว้ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของชิราอะโดยละเอียดและวิเคราะห์ว่าชิราอะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตัวละครเอกอย่างไร

1.4 ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของชิราอะทั้งหมด 3 ประการ ได้แก่ 1.แนวคิดเรื่องความเป็นชายที่มีอำนาจนำ (Hegemonic Masculinity) 2.ภาพลักษณ์ความเป็นชายที่มีอำนาจนำในญี่ปุ่นตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงช่วงทศวรรษที่หายไป 3.แนวคิดเรื่องวิกฤตความเป็นชาย (Crisis of Masculinity) ผู้วิจัยจะอธิบายโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1.แนวคิดเรื่องความเป็นชายที่มีอำนาจนำ Connell (1995) ได้นำเสนอว่าในสังคมหนึ่งอาจมีรูปแบบความเป็นชายได้หลายรูปแบบแต่รูปแบบที่สามารถตอบสนองความคาดหวังของสังคมได้มากที่สุดจะถูกเรียกว่าความเป็นชายที่มีอำนาจนำซึ่งลักษณะความเป็นชายที่มีอำนาจนำนี้ไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นความเป็นชายแบบใดโดยเฉพาะเจาะจงเนื่องจากความเป็นชายที่มีอำนาจนำในสังคมหนึ่งอาจแตกต่างจากความเป็นชายที่มีอำนาจนำในสังคมอื่นได้

นอกจากนี้ความเป็นชายที่มีอำนาจน่ายังสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาอีกด้วย ดังนั้นหากความเป็นชายรูปแบบหนึ่งได้รับการยกย่องให้เหนือกว่ารูปแบบอื่นแล้วจึงหมายความว่ามีความเป็นชายที่ไม่ได้รับการยอมรับในระดับเทียบเท่ากันอีกด้วย Connell ได้แจกแจงรูปแบบความเป็นชายเชิงสัมพัทธ์ออกมา 3 ประการ ได้แก่ 1.ความเป็นชายที่มีอำนาจนำ (Hegemonic Masculinity) คือรูปแบบความเป็นชายที่ได้รับการยกย่องจากสังคมมากที่สุดและตรงตามความคาดหวังของสังคมมากที่สุด ผู้ชายในสังคมจะถูกคาดหวังให้มีลักษณะตรงตามรูปแบบความเป็นชายในลักษณะแบบนี้ เช่น ความเป็นชายแบบมนุษยเงินเดือนในญี่ปุ่นช่วงหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง 2.ความเป็นชายที่ถูกกดทับ (Subordinate Masculinity) คือรูปแบบความเป็นชายที่สังคมไม่ให้การยอมรับเท่าความเป็นชายที่มีอำนาจนำและถูกสังคมกดทับเอาไว้ไม่ให้ขึ้นมาแทนที่ลักษณะความเป็นชายแบบมีอำนาจนำได้ เช่น ความเป็นชายแบบชายรักชาย 3.ความเป็นชายแบบสมรู้ร่วมคิด (Complicit Masculinity) คือรูปแบบความเป็นชายที่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าความเป็นชายที่มีอำนาจนำแต่ได้ประโยชน์ในฐานะที่เป็นผู้ชายเช่นเดียวกับผู้มีความเป็นชายแบบมีอำนาจนำ เช่น ผู้ชายที่ไม่ประสบความสำเร็จแต่ยังคงได้รับประโยชน์จากการเป็นผู้ชายในสังคมชายเป็นใหญ่

2.ความเป็นชายที่มีอำนาจนำในญี่ปุ่นตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงช่วงทศวรรษที่หายไปจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าความเป็นชายแบบมนุษยเงินเดือนหรือ サラリーマン ถูกยกให้เป็นรูปแบบความเป็นชายที่มีอำนาจนำในญี่ปุ่นตั้งแต่ช่วงเศรษฐกิจเติบโตสูงในปีค.ศ.1960 แม้แต่ในช่วงเศรษฐกิจถดถอยเนื่องจากภาวะฟองสบู่แตกใน ค.ศ.1991 มนุษย์เงินเดือนก็ยังครองอำนาจนำในสังคมญี่ปุ่นอยู่แม้จะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากมนุษยเงินเดือนในช่วงเศรษฐกิจเติบโตสูง มนุษย์เงินเดือนทั้งสองช่วงมีส่วนที่เหมือนกันคือทำงานเป็นคนหารายได้หลักและเป็นหัวหน้าครอบครัวเหมือนกันโดยที่มนุษย์เงินเดือนในช่วงเศรษฐกิจเติบโตสูงจะมีความมั่นคงทางรายได้มากกว่าเนื่องจากสวัสดิการที่บริษัทมอบให้ เช่น การจ้างงานตลอดชีวิต การเลื่อนตำแหน่งโดยอัตโนมัติ และการขึ้นเงินเดือนตามอายุงาน ในด้านครอบครัวฝ่ายสามีจะเป็นคนหารายได้เพียงผู้เดียวและให้ภรรยาดูแลงานบ้านและเลี้ยงดูลูกเพียงอย่างเดียว ส่วนมนุษย์เงินเดือนในช่วงทศวรรษที่หายไปต้องเผชิญกับการปรับโครงสร้างองค์กรหรือ リストラ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้สวัสดิการที่มนุษย์เงินเดือนเคยได้รับในสมัยเศรษฐกิจเติบโตสูงหายไปและมีภาระงานมากขึ้นเนื่องจากบริษัทลดการจ้างพนักงานใหม่ทำให้เกิดความเครียดและการทำงานหนักจนถึงแก่ชีวิต ในด้านครอบครัวอาจพบว่าภรรยาจำเป็นต้องช่วยสามีหารายได้อีกทางหนึ่ง เช่น การหารายได้จากการทำงานพิเศษ (Dasgupta, 2009, 2017)

3.แนวคิดเรื่องวิกฤตความเป็นชาย วิกฤตความเป็นชาย หมายถึง ความรู้สึกไม่มั่นคงต่อบทบาทในสังคม อัตลักษณ์ รสนิยมทางเพศ และความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และอาจพบว่าผู้ชายที่มีปัญหาเรื่องวิกฤตความเป็นชายอาจแสดงพฤติกรรมรุนแรงหรือดูแลตนเองและผู้อื่นได้ นอกจากนี้ยังพบว่าวิกฤตความเป็นชายสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกช่วงวัยแต่วิกฤตความเป็นชายที่เกิดขึ้นในวัยรุ่นมักเป็นหัวข้อที่ได้รับการศึกษามากที่สุดเนื่องจากเป็นช่วงวัยที่มีความเปราะบางสูง ดันเหตุที่อาจทำให้เกิดวิกฤตความเป็นชายโดยทั่วไปแล้วอาจเกิดจาก 3 สาเหตุ ได้แก่ 1.การเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานและรูปแบบการทำงาน 2.การเปลี่ยนแปลงในครอบครัวและความสัมพันธ์ 3.การเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในตลาดแรงงาน (Morgan, 2006) ส่วนวิกฤตความเป็นชายในญี่ปุ่น Ito (2018) ได้ให้ความหมายว่าเกิดจากรู้สึกไม่มั่นคงของผู้ชายทั้งในเชิงสังคม เศรษฐกิจ ภายใต้อิทธิพลที่นำโดยผู้ชายเป็นหลัก หากปัญหาวิกฤตความเป็นชายดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไขอาจทำให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพจิตและแสดงพฤติกรรมผิด

² นีท (ニート) (NEET) เป็นคำศัพท์จากภาษาอังกฤษย่อมาจากคำว่า "Not in Education, Employment or Training" (ไม่อยู่ในระหว่างการศึกษา การทำงานหรือการฝึกอบรม)

แปลกจากสังคมได้ Kumagai (2013) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดวิกฤตความเป็นชายขึ้นกับผู้ชายญี่ปุ่นว่าเกิดจากช่องว่างระหว่างผู้ชายที่เป็นพนักงานประจำและผู้ชายที่ไม่ได้เป็นพนักงานประจำ ผู้ชายอีกกลุ่มที่ได้รับผลกระทบคือผู้ชายที่ไม่มีงานทำส่งผลให้พวกเขารู้สึกสับสนและไม่มั่นคงจากการสูญเสียสถานะผู้หารายได้หลัก ผู้ชายเหล่านี้จึงอาจเลือกสร้างอัตลักษณ์ตัวตนขึ้นมาใหม่ เช่น การไม่ยอมทำงานและกลายเป็นนินท (ニート)²

ในบทความนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตัวละครชิราสะในแง่ของผู้ชายที่มีลักษณะไม่ตรงกับความคาดหวังของสังคมญี่ปุ่นอันได้แก่การทำงานประจำและแต่งงานเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัวส่งผลให้เขาไม่มีลักษณะของความเป็นชายที่มีอำนาจนำและส่งผลให้เขามีปัญหาวิกฤตความเป็นชาย

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภาพลักษณ์และบทบาทของตัวละครเอกชายในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ”
2. เพื่อวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของชิราสะว่าส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับตัวละครเอกอย่างไร

3. บทวิเคราะห์

3.1 ภาพลักษณ์ของผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชาย

3.1.1 ภาพลักษณ์ที่ไม่ดึงดูดฝ่ายหญิงที่คาดหวังให้ฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้หลัก

ชิราสะปรากฏตัวขึ้นครั้งแรกในฐานะพนักงานพิเศษคนใหม่ของร้านสะดวกซื้อโดยมีจุดประสงค์ที่มาทำงานคือเพื่อตามหาคู่แต่งงานที่จะทำให้เขาสามารถอาศัยเงินจากคู่แต่งงานในการใช้ชีวิตโดยไม่ต้องทำงานและสามารถหลบซ่อนตัวจากสังคมได้ ดังนั้นภาพลักษณ์ของชิราสะที่ปรากฏออกมาจึงไม่ตรงกับความคาดหวังของสังคมที่ต้องการให้ผู้ชายทำงานประจำและแต่งงานเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัวดังข้อความต่อไปนี้

「皆が足並みを揃えていないと駄目なんだ。何で三十代半ばなのにバイトなのか。何で一回も恋愛をしたことがないのか。性行為の経験の有無まで平然と聞いてくる。『ああ、風俗は数に入れなくてくださいね』なんてことまで、笑いながら言うんだ、あいつらは！ 誰にも迷惑をかけていないのに、ただ、少数派だというだけで、皆が僕の人生を簡単に強姦する」 (Murata, 2016, p. 89-90)

(คำแปล: “ก้าวไม่พร้อมกับทุกคนไม่ได้นะ ทำไมอายุสามสิบกว่าแล้วยังทำงานพิเศษอีก ทำไมไม่เคยมีความรักเลยสักครั้ง มาถามอย่างไม่มีหระว่าเคยมีประสบการณ์ด้านเซ็กส์หรือเปล่า พูดกลัวหัวเราะเลยด้วยซ้ำว่า ‘อ้อ อย่างนั้นรวมกับจำนวนครั้งที่เข้าไปเที่ยวผู้หญิงนะ’ โอ้พวกนั้น! ทั้งที่ไม่ได้ทำให้ใครเดือดร้อนแท้ ๆ แคเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ทุกคนกลับยำยีชีวิตของผมง่าย ๆ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 84-85)

ข้อความข้างต้นจะสังเกตได้ว่าชิราสะไม่พอใจที่ตนถูกต่อว่าเรื่องที่ไม่มีงานประจำและไม่ได้แต่งงาน ความไม่พอใจของชิราสะตรงนี้เองที่อาจทำให้เกิดปัญหาวิกฤตความเป็นชายขึ้นกับเขาส่งผลให้เขาต้องการหลบหนีออกจากสังคมผ่านการหาคู่แต่งงานในเวลาต่อมา แต่การที่เขาไม่มีงานประจำมันคงมากพอที่จะเป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัวอาจทำให้เขาไม่ได้รับความสนใจจากผู้หญิงที่ตนเข้าหา อาจสรุปได้ว่าภาพลักษณ์ของผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายส่งผลเขาไม่ได้รับความสนใจจากผู้หญิงและไม่สามารถหาคู่แต่งงานเป็นผู้หญิงที่คาดหวังให้ฝ่ายชายทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัวได้

3.1.2 ภาพลักษณ์ที่ไม่ดึงดูดฝ่ายหญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตนเอง

ชิราสะคาดหวังให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้เลี้ยงดูตนทำให้เขาเลือกคู่แต่งงานเป็นผู้หญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตนเอง เช่น พนักงานบริษัทหญิงในบริเวณใกล้เคียงกับร้านสะดวกซื้อ หากฝ่ายหญิงสามารถหารายได้ด้วยตัวเองแล้วอาจเป็นไปได้ว่าการไม่มียานพาหนะของชิราสะอาจไม่ใช่สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม่ดึงดูดฝ่ายหญิง ผู้วิจัยคิดว่ายังมีสาเหตุอีก 2 ประการ ที่ทำให้ผู้หญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตนเองไม่ให้ความสนใจชิราสะ ประการหนึ่ง คือการที่ชิราสะมีบุคลิกภาพที่ไม่ดีและไม่ดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง ฟุรุคุระได้บรรยายบุคลิกภาพของชิราสะเอาไว้ดังต่อไปนี้

「私の視線を感じたのか、白羽さんが口を開いた。歯の根元が黄ばんでいて、黒いところもある。歯医者に長いこと行っていないのかもしれなかった。」 (Murata, 2016, p. 70)

(คำแปล : “คงรู้สึกได้ถึงสายตาของฉัน คุณชิราสะอ้าปาก โคนฟันเป็นสีเหลือง มีจุดที่เป็นสีดำด้วย คงไม่ได้ไปหาหมอฟันมานานแล้ว”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 66)

และอีกส่วนหนึ่งดังข้อความต่อไปนี้

「白羽さんは鼻で笑い、笑った拍子に鼻がプーという音を出し、鼻水が鼻の穴に膜を作っているのが見えた。」 (Murata, 2016, p. 52)

(คำแปล : “คุณชิราสะหัวเราะขึ้นจมูก จังหวะที่เขาหัวเราะ จมูกก็พ่นเสียงดังพรีด มองเห็นน้ำมูกเป็นเยื่อบางอยู่ในรูจมูก”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 49)

ในข้อความข้างต้นฟุรุคุระได้บรรยายลักษณะของชิราสะว่าเป็นผู้ชายผอม ตัวสูง มีน้ำมูกและโคนฟันเป็นสีดำสะท้อนให้เห็นว่าชิราสะไม่ได้ดูแลสุขภาพหรือสุขอนามัยเท่าที่ควร แม้แต่ฟุรุคุระที่ไม่สนใจชิราสะในเชิงชู้สาวยังสามารถสังเกตเห็นลักษณะเหล่านี้ได้ ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าผู้หญิงที่ชิราสะเข้าหาก็ก็น่าจะสังเกตเห็นลักษณะเช่นนี้และรู้สึกไม่ประทับใจได้เช่นกัน ผู้วิจัยคิดว่ามาระยะหนึ่งที่ต้องการทำให้ผู้อ่านไม่ประทับใจในตัวชิราสะด้วยการทำให้ชิราสะเป็นคนไม่ดูแลตัวเองแต่กลับต้องการให้ผู้อื่นมาสนใจตนเอง

อีกประการหนึ่งผู้วิจัยคิดว่าผู้หญิงที่ไม่สนใจชิราสะเกิดจากทัศนคติถูกผู้หญิงของเขา ดังที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

「僕はずっと復讐したかったんだ。女というだけで寄生虫になることが許されている奴等に。」 (Murata, 2016, p. 124)

(คำแปล : “ผมอยากแก้แค้นมาตลอด ไอ้พวกที่แค่ชื่อว่าเป็นผู้หญิงก็ได้รับอนุญาตให้เป็นปรสิต”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 117)

ชิราสะมองผู้หญิงว่าเป็นเพียงปรสิตที่มาอาศัยรายได้ของผู้ชายในการดำรงชีวิตจึงอาจวิเคราะห์ได้ว่าชิราสะไม่มองว่าผู้หญิงเป็นมนุษย์ในระดับเดียวกันกับตนที่เป็นผู้ชาย พฤติกรรมที่เขาแสดงออกมาจึงเป็นพฤติกรรมที่ไม่ให้เกียรติผู้หญิงเพราะคิดว่าตนจะทำอะไรกับผู้หญิงก็ได้ เช่น การดักกรอ การสะกดรอยตาม (Stalker) ซึ่งฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมให้ชิราสะแสดงพฤติกรรมเช่นนี้กับตน พฤติกรรมไม่ให้เกียรติผู้หญิงเช่นนี้ออกจากจะไม่ให้การเข้าหาผู้หญิงตามปกติแล้วยังอาจมองว่าเป็นอาชญากรรมได้อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้ชิราสะถูกฝ่ายหญิงปฏิเสธอยู่เสมอ อีกข้อความหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติถูกผู้หญิงอยู่ในข้อความต่อไปนี้

「僕がしたことを悪いことだとは思わない。気に入った女がいたら見初めて、自分の物にする。それは昔から伝わる男女の伝統じゃないか」 (Murata, 2016, p. 88)

(คำแปล : “ผมไม่คิดว่าตัวเองทำอะไรผิด ถ้าเจอผู้หญิงที่ถูกใจจะหลงรักตั้งแต่แรกพบแล้วทำให้เป็นของ

ตัวเอง” นั่นเป็นขนบธรรมเนียมของชายหญิงที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณไม่ใช่หรอ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 83)

ทัศนคติที่ถูกผู้หญิงของชิราสะยังสะท้อนออกมาผ่านการอ้างอิงถึงยุคสมัยโจมง³ เช่น การอ้างว่าหากผู้ชายพบผู้หญิงที่สนใจแล้วจะต้องทำให้เป็นของตนเอง จะสังเกตได้ว่าเขาใช้คำว่า 物 (สิ่งของ) ในการเรียกผู้หญิงจึงอาจวิเคราะห์ได้ว่าชิราสะให้คุณค่ากับผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งของที่ผู้ชายสามารถทำให้เป็นสมบัติของตน ทัศนคติเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าเขามองผู้หญิงว่าไม่ทัดเทียมกับผู้ชาย อาจมองได้ว่าชิราสะเชื่อในสิ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องอย่างไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ความคิดที่ว่าผู้ชายสามารถทำให้ผู้หญิงที่ถูกเป็นสมบัติของตนเองและยังอ้างอิงถึงยุคสมัยโจมงเพื่อยืนยันความถูกต้อง แต่ในยุคสมัยปัจจุบันความเชื่อของเขาอาจไม่ถูกต้องเนื่องจากการกระทำของเขาจะถูกมองว่าเป็นอาชญากรรม เช่น การสะกดรอยตามที่ชิราสะกระทำต่อลูกค้าผู้หญิง นอกจากนี้ก็อาจมองว่าการอ้างอิงถึงยุคสมัยโจมงของชิราสะเป็นการทำเพื่อชักจูงให้คนรอบข้างสนับสนุนการกระทำที่ผิดปกติของเขา ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของชิราสะได้

นอกจากวิกฤตความเป็นชายซึ่งเกิดจากการขาดลักษณะที่ตรงตามความคาดหวังของสังคมจะทำให้เขาหาคู่แข่งงานเป็นผู้หญิงที่คาดหวังให้ฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้หลักได้ยากแล้ว บุคลิกภาพที่ไม่ดีและทัศนคติที่ถูกผู้หญิงยังทำให้เขาไม่ได้รับความสนใจจากผู้หญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตนเองอีกด้วย อาจสรุปได้ว่าวิกฤตความเป็นชายและบุคลิกภาพและทัศนคติของชิราสะทำให้เขาไม่เป็นที่ต้องการจากทั้งผู้หญิงที่คาดหวังให้ผู้ชายเป็นฝ่ายหารายได้หลักและผู้หญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตนเอง

อีกตัวอย่างที่อาจสะท้อนให้เห็นภาพวิกฤตความเป็นชายของชิราสะได้ชัดเจนยิ่งขึ้นคือการที่เขาต้องการมีอำนาจควบคุมเหนือคู่แข่งงานของตนเอง ดังข้อความต่อไปนี้

「客にはまあまあのがけこういけど、高飛車な女が多いですね。この辺は大きい会社ばかりだから、そういうところで働いている女は威張り散らしてて駄目だ」 (Murata, 2016, p. 72)

(คำแปล : “ในกลุ่มลูกค้าก็มีคนที่พอใช้ได้อยู่หรอก แต่ผู้หญิงที่ทำท่าข่มคนอื่นมีอยู่เยอะเลยนะครับ เพราะแถวนี้มีแต่บริษัทใหญ่ ผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในที่แบบนั้นเลยเป็นพวกชอบอวดแบ่ง ไม่ไหวหรอก”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 68)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าชิราสะไม่ต้องการผู้หญิงที่ชอบทำท่าข่มคนอื่นและชอบอวดแบ่งแบบพนักงานบริษัทหญิงมาเป็นคู่แข่งงานของตน จุดนี้อาจมองได้ว่าชิราสะต้องการมีอำนาจควบคุมเหนือคู่แข่งงานเขาจึงไม่ต้องการแต่งงานกับผู้หญิงที่มีอำนาจเหนือกว่า สะท้อนให้เห็นความอ่อนแอของตัวละครที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายซึ่งไม่สามารถต่อสู้อำนาจของผู้หญิงที่มีสถานะเหนือกว่าได้ ดังนั้นผู้หญิงที่ชิราสะต้องการจึงต้องเป็นผู้หญิงที่สามารถเลี้ยงดูและเชื่อฟังคำสั่งของเขาด้วย

ภาพลักษณ์ผู้ชายที่มีวิกฤตความเป็นชายของชิราสะอาจสรุปได้ว่าเขามีภาพลักษณ์ของผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายเนื่องจากไม่ได้เป็นผู้ชายที่มีงานประจำและไม่ได้แต่งงานเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัว อันเป็นลักษณะของผู้ชายที่สังคมคาดหวัง ปัญหาวิกฤตความเป็นชายประกอบกับบุคลิกภาพและทัศนคติที่ถูกผู้หญิงของเขาส่งผลให้เขาไม่ได้รับความสนใจทั้งจากผู้หญิงที่คาดหวังให้ผู้ชายเป็นผู้หารายได้หลักและผู้หญิงที่สามารถหา

³ ยุคสมัยโจมง (縄文時代) เป็นช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น อยู่ในช่วงระหว่าง 14,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช ถึง 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช มนุษย์ในสมัยนั้นมีการดำรงชีวิตแบบล่าสัตว์และเก็บของป่าและมีการใช้เครื่องมือหิน คำว่า “โจมง” มีความหมายว่าลวดลายเชือกที่ทาบลงบนภาชนะหรือตุ๊กตาดินเผา

รายได้ด้วยตนเอง วิฤตความเป็นชายของเขายังสะท้อนผ่านความไม่ต้องการตกอยู่ใต้อำนาจของฝ่ายหญิงซึ่งมองได้ว่าเขาเป็นผู้ชายอ่อนแอที่ไม่สามารถต่อสู้กับอำนาจของผู้หญิงที่มีสถานะเหนือกว่าได้

3.2 ภาพลักษณ์ของผู้ชายเจ้าเล่ห์

ภาพลักษณ์อีกหนึ่งประการที่โดดเด่นของชิราสะคือ ภาพลักษณ์ของผู้ชายเจ้าเล่ห์ที่สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมของเขา เช่น การวางแผนหาคู่แข่งงานผ่านการทำงานร้านสะดวกซื้อเพื่ออาศัยเงินของคู่แข่งงานและหลบหนีจากสังคม การอ้างถึงยุคสมัยโจมงเพื่อหาข้ออ้างให้กับพฤติกรรมแปลกประหลาด การเข้าหาผู้หญิงด้วยวิธีผิดปกติและการตัดสินใจอาศัยอยู่ร่วมกับตัวละครเอก ผู้วิจัยมองว่าปัญหาวิฤตความเป็นชายของชิราสะอาจมีส่วนที่ทำให้ชิราสะเลือกแสดงพฤติกรรมเจ้าเล่ห์บางอย่างออกมาอีกด้วย ผู้วิจัยจะจำแนกพฤติกรรมเจ้าเล่ห์ของชิราสะออกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

3.2.1 การหาคู่แข่งงานผ่านการทำงานร้านสะดวกซื้อเพื่ออาศัยรายได้จากฝ่ายหญิงและหลบหนีจากสังคม

「白羽さんは、どうしてここで働き始めたんですか？」

素朴な質問が浮かんだので聞いてみると、白羽さんは、

「婚活ですよ」(Murata, 2016, p. 71)

(คำแปล : “ทำไมคุณชิราสะถึงมาเริ่มทำงานที่นี่ล่ะคะ”

คำถามชื่อ ๆ ผุดขึ้นมาจึงลองถามออกไป จากนั้นคุณชิราสะก็ตอบกลับอย่างไม่มีที่ติว่า

“ก็มาหาคู่แข่งงานนะสิ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 67)

และอีกข้อความหนึ่งต่อไปนี้

「金がある相手がいい。僕にはネット起業のアイデアがあるんだ」(Murata, 2016, p. 91)

(คำแปล : “อีกฝ่ายเป็นคนมีเงินยิ่งดี ผมมีไอเดียทำธุรกิจทางอินเทอร์เน็ต”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 86)

ข้อความข้างต้นจะสังเกตได้ว่าสาเหตุที่ชิราสะมาทำงานที่ร้านสะดวกซื้อคือเพื่อหาคู่แข่งงานเป็นผู้หญิงที่มีเงินมากพอจะเลี้ยงดูตัวเขาได้ ดังนั้นสาเหตุในการทำงานของเขาจึงไม่ใช่การทำงานเพื่อหาเงินตามปกติ นอกจากนี้ชิราสะยังไม่ตั้งใจทำงานและละเมิดกฎของร้านสะดวกซื้อหลายครั้งจนกระทั่งถูกไล่ออกจึงอาจสรุปได้ว่าชิราสะไม่ได้ทำงานพิเศษเพราะต้องการปรับปรุงตัวหรือหาเงินแต่มาทำงานพิเศษเพื่อทำตามแผนการหาคู่แข่งงาน การทำงานพิเศษของชิราสะจึงแตกต่างจากตัวละครชายคนอื่นในร้านสะดวกซื้อที่มาทำงานเพื่อปรับปรุงตัวเอง เช่น พนักงานชายคนหนึ่งลาออกไปเนื่องจากได้งานประจำและอีกคนหนึ่งกำลังพยายามหางานประจำ

การเลือกสถานที่ทำงานของชิราสะยังสามารถสะท้อนให้เห็นการใช้วิธีเจ้าเล่ห์เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองด้วยการหาคู่แข่งงานเป็นผู้หญิงที่มีเงินโดยสังเกตได้จากการเลือกทำงานพิเศษซึ่งอยู่ในย่านสำนักงานที่มีพนักงานหญิงมาใช้บริการซึ่งพนักงานหญิงเหล่านี้อาจมีรายได้มากพอที่จะเลี้ยงดูชิราสะและทำให้ชิราสะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการหลบหนีจากสังคมและสามารถซ่อนตัวจากครอบครัวของเขาที่ขอยืมเงินมาได้

ผู้วิจัยมองว่าการพยายามหาคู่แข่งงานของชิราสะเป็นการพยายามหลบหนีจากสังคมเนื่องจากไม่พอใจที่ถูกต่อว่ามากกว่าการพยายามปรับปรุงตัวเองให้ตรงตามความคาดหวังของสังคมเนื่องจากสังคมยังคาดหวังให้ผู้ชายแต่งงานและทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัวอีกด้วย ไม่ใช่แต่งงานเพื่ออาศัยเงินฝ่ายหญิงแบบชิราสะ ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าการที่ชิราสะต้องการหนีออกจากสังคมด้วยการแต่งงานและอาศัยเงินจากฝ่ายหญิงจึงอาจไม่ใช่การปรับปรุงตัวเองให้ตรงตามความคาดหวังของสังคม

การพยายามหลบหนีจากสังคมทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างชิราสะและตัวละครชายคนอื่นที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชาย เช่น พนักงานร้านสะดวกซื้อชายหรือผู้ชายที่เคยเป็นแมงดา ทั้งสองตัวละครพยายามเปลี่ยนแปลงตนเองให้มีลักษณะตรงตามความคาดหวังของสังคม พนักงานร้านสะดวกซื้อชายพยายามหางานประจำจึงทำให้มาทำงานได้น้อยลง ส่วนผู้ชายที่เคยเป็นแมงดาก็พยายามปรับปรุงตัวเมื่อมีลูก ส่วนชิราสะที่ไม่มีงานประจำเช่นเดียวกันเลือกหลบหนีจากสังคมหาคู่แต่งงานและต้องการให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้เลี้ยงดูซึ่งขัดกับความต้องการของสังคมที่คาดหวังให้ผู้ชายเป็นผู้หารายได้หลัก จากพฤติกรรมนี้อาจสรุปได้ว่าชิราสะเป็นตัวละครคนหนึ่งที่ใช้วิธีเจ้าเล่ห์เพื่อทำให้ตนเองได้ประโยชน์มากที่สุดแม้จะต้องเอาเปรียบผู้อื่นก็ตาม

3.2.2 การเข้าหาผู้หญิงด้วยวิธีผิดปกติ

「...お客の女性、ほら常連の、前に日傘の忘れ物取りに來た人、なんかあの人にストーカーっぽくなってきてたみたいでさ」 (Murata, 2016, p. 74)

(คำแปล : “ลูกค้าผู้หญิงนี่สิ คนนั้นไง ลูกข้าพาประจำที่มาเอาร่มกันแดดที่ลืมไว้เมื่อวันก่อนนะ เจ้าหมอนั่นเหมือนจะสตอล์กเกอร์ผู้หญิงคนนั้น”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 70)

และอีกข้อความหนึ่งต่อไปนี้

「...夕勤の女の子にも、店の連絡網勝手に見て電話かけたり、バックルームで待ち構えて一緒に帰ろうとしたり。」 (Murata, 2016, p. 75)

(คำแปล : “เด็กที่ทำงานกะเย็นก็โดนเหมือนกัน เขาแอบดูระบบเครือข่ายของร้านตามใจชอบแล้วโทรศัพท์ไปหาไม่ก็นั่งรอในแบ็ครูมแล้วชวนกลับด้วยกัน”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 70)

ข้อความข้างต้นเป็นฉากที่พนักงานในร้านสะดวกซื้อกล่าวถึงการเข้าหาผู้หญิงด้วยวิธีที่ไม่ปกติของชิราสะซึ่งสร้างความไม่ประทับใจให้พนักงานร้านสะดวกซื้อที่เป็นผู้หญิงอย่างมาก พฤติกรรมแปลกประหลาดของชิราสะประกอบด้วย การสะกดรอยตามลูกค้าผู้หญิง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชิราสะถูกไล่ออกจากงานร้านสะดวกซื้อและยังมีการแอบดูเครือข่ายของร้านและการดักกรองพนักงานหญิงในร้าน พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนแฝงทัศนคติถูกผู้หญิงของชิราสะว่าเขาสามารถทำอะไรกับผู้หญิงก็ได้ แต่แม้ว่าชิราสะจะถูกผู้หญิงแต่เขาก็ยังต้องการแต่งงานเพื่อพึ่งพารายได้ของผู้หญิงในการดำรงชีวิต ความย้อนแย้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของเขาที่ต้องการเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเองได้อย่างชัดเจน

ปัญหาวิกฤตความเป็นชายของเขาอาจมีส่วนที่ทำให้เขาเลือกเข้าหาผู้หญิงด้วยวิธีผิดปกติเช่นนี้เพราะปัญหาวิกฤตความเป็นชายทำให้เขาไม่สามารถดึงดูดผู้หญิงที่คาดหวังให้ฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้หลัก บุคลิกภาพและทัศนคติที่ไม่ดีของเขาก็ทำให้ผู้หญิงที่สามารถหารายได้ด้วยตัวเองไม่ให้ความสนใจเขาเช่นกัน เมื่อภาพลักษณ์ของชิราสะทำให้เขาไม่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้หญิงได้เขาจึงเรียกร้องความสนใจด้วยการเข้าหาผ่านวิธีที่ผิดปกติ อาจสรุปได้ว่าพฤติกรรมการเข้าหาผู้หญิงด้วยวิธีผิดปกติของชิราสะอาจมีสาเหตุมาจากปัญหาวิกฤตความเป็นชายที่ไม่ได้รับการแก้ไขของเขา

3.2.3 การอ้างुकสมัยเพื่อรับรองการกระทำของตน

「だって、縄文時代からそうじゃないですか。男は狩に行って、女は家を守りながら木の実や野草を集めて帰りを待つ。こういう作業って、脳の仕組み的に、女が向いている仕事ですよ」 (Murata, 2016, p. 55)

(คำแปล : “มันเป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่ยุคโจมงแล้วไม่ใช่เหรอครับ ผู้ชายไปล่าสัตว์ ส่วนผู้หญิงอยู่เฝ้าบ้านพลางไป

เก็บลูกไม้หรือผักรอการกลับมา ใ้งานแบบนี้มันเป็นงานประเภทวางแผนในสมองเหมาะกับผู้หญิงนี้ครับ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 52)

และอีกข้อความหนึ่งต่อไปนี้

「あんな底辺の社畜に何ができるんだ。僕がしたことを悪いことだとは思わない。気に入った女がいたら見初めて、自分の物にする。それは昔から伝わる男女の伝統じゃないか」 (Murata, 2016, p. 88)

(คำแปล : “ทาสบริษัทระดับล่างอย่างนั้นจะทำอะไรได้ ผมไม่คิดว่าตัวเองทำอะไรผิด ถ้าเจอผู้หญิงที่ถูกใจจะหลงรักตั้งแต่แรกพบแล้วทำให้เป็นของตัวเอง นั่นเป็นขนบธรรมเนียมของชายหญิงที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณไม่ใช่หรอ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 83)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นอีกพฤติกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของชิราสะได้เป็นอย่างดีคือการอ้างยศสมัยโจมงเพื่อรับรองความถูกต้องของการกระทำของตนเอง เช่น อ้างว่าผู้ชายที่แข็งแกร่งจะทำให้ผู้หญิงที่ตนเองถูกใจมาเป็นของตนเอง ซึ่งในคำกล่าวอ้างของชิราสะมักมีคำว่า “มันเป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่ยุคโจมง” เช่น ประโยคที่ว่า 「縄文時代からそうじゃないですか」 หรือ 「それは昔から伝わる男女の伝統じゃないか」 เพื่อทำให้คนที่ได้ยินคล้อยตามและยอมรับการกระทำของชิราสะว่าตรงกับสิ่งที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคโจมงตามที่ชิราสะกล่าวอ้าง

ผู้วิจัยมองว่าข้ออ้างของชิราสะส่วนใหญ่จะย้อนแย้งกับพฤติกรรมของเขาเสมอ เช่น การอ้างว่าผู้ชายที่แข็งแกร่งจะทำให้ผู้หญิงมาเป็นของตนเองซึ่งชิราสะไม่ใช่ผู้ชายที่แข็งแกร่งแต่ก็ต้องการครอบครองผู้หญิงด้วยวิธีแปลกประหลาดและอาจเข้าข่ายเป็นอาชญากรรมประเภทหนึ่งด้วย หรืออ้างว่างานที่เหมาะสมกับผู้ชายคืองานล่าสัตว์ดังนั้นเขาจึงไม่ต้องการทำงานจัดเรียงสินค้าที่ใช้ความคิดในสมองซึ่งเหมาะกับผู้หญิงมากกว่า แต่ในเวลาต่อมาชิราสะก็ไปขอทำงานส่งสินค้ากับพนักงานคนอื่นซึ่งงานส่งสินค้าไม่ใช่งานที่ใช้กำลังและเหมาะกับผู้ชายตามที่เขอ้างถึง ดังนั้นการอ้างถึงยศสมัยโจมงของชิราสะจึงไม่ใช่การบอกเล่าความเป็นจริงของสังคมแต่เป็นการพยายามหาข้ออ้างที่จะทำให้ตนเองได้ประโยชน์ซึ่งมองได้ว่าเป็นลักษณะของผู้ชายเจ้าเล่ห์อีกอย่างหนึ่งของชิราสะ

จากการวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของชิราสะอาจสรุปได้ว่าตัวละครชิราสะมีภาพลักษณ์ 2 ภาพ ได้แก่ ภาพลักษณ์ของผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายและภาพลักษณ์ของผู้ชายเจ้าเล่ห์ ภาพลักษณ์ผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายเกิดจากการที่ชิราสะไม่มีทั้งงานประจำและไม่ได้แต่งงานทำให้เขามีลักษณะไม่ตรงกับความคิดหวังของสังคมซึ่งต้องการให้ผู้ชายทำงานประจำและแต่งงานเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้หลักของครอบครัว ภาพลักษณ์เช่นนี้ทำให้เขาถูกคนรอบข้างต่อว่าและไม่เป็นที่ต้องการของผู้หญิง ส่วนภาพลักษณ์ผู้ชายเจ้าเล่ห์ของเขาสะท้อนออกมาผ่านพฤติกรรมเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง พฤติกรรมเจ้าเล่ห์บางอย่างของเขามีสาเหตุมาจากการที่เขาเป็นชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายด้วย เช่น ความต้องการหลบหนีจากสังคมด้วยแผนการทำงานที่ร้านสะดวกซื้อเพราะไม่พอใจที่ถูกต่อว่าและการใช้เรียกร้องความสนใจจากผู้หญิงด้วยวิธีผิดปกติ ภาพลักษณ์ผู้ชายเจ้าเล่ห์นี้ทำให้ชิราสะแตกต่างจากตัวละครผู้ชายคนอื่นที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายเหมือนกันแต่เลือกพัฒนาตนเองให้มีภาพลักษณ์ตรงตามที่สังคมคาดหวัง

3.3 ความเปลี่ยนแปลงของตัวละครเอกที่เกิดขึ้นโดยปัญหาวิกฤตความเป็นชายและความเจ้าเล่ห์ของชิราสะ

ฟูรุคุระ ตัวละครเอกของเรื่องมนุษย์ร้านสะดวกซื้อ อาจเป็นตัวละครที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมากที่สุดในผลงานเรื่องนี้ ผู้วิจัยคิดว่าสามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับฟูรุคุระออกได้เป็น 3 ระยะ ได้แก่ ได้แก่ 1. ผู้หญิงที่ถูกมองว่าแปลกประหลาด ซึ่งเป็นภาพลักษณ์เริ่มแรกของฟูรุคุระ ในช่วงนี้ฟูรุคุระถูกคนรอบข้างมองว่าแปลกประหลาดและพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการเลียนแบบคนรอบข้างเพื่อให้ตนเองดูเหมือนมนุษย์ปกติ 2. ผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติ เป็นภาพลักษณ์ของฟูรุคุระที่ถูกมองว่าเปลี่ยนแปลงไปเพราะความเจ้าเล่ห์ของชิราสะที่พยายามทำให้คนรอบข้างมองว่าฟูรุคุระดูเหมือนมนุษย์ปกติเพื่อที่ตนจะได้ใช้ชีวิตเป็นปรสิตของฟูรุคุระ 3. ผู้หญิงที่หลุดจากความคาดหวังของสังคม เป็นภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงท้ายของเรื่องที่ฟูรุคุระตัดสินใจทำตามความต้องการของตนเองมากกว่าทำตามความคาดหวังของสังคม

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับฟูรุคุระนี้อาจเป็นเพราะภาพลักษณ์ของชิราสะซึ่งเป็นผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายและผู้ชายเจ้าเล่ห์ หากชิราสะเป็นตัวละครที่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับตัวละครเอกได้ ผู้วิจัยมองว่าชิราสะเป็นตัวละครชายที่มีบทบาทเด่นและไม่ได้เป็นเพียงตัวละครรองตามที่ Yano (2017) ได้สรุปเอาไว้ก่อนหน้านี้ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวละครเอกโดยมีสาเหตุสำคัญคือภาพลักษณ์ของชิราสะ

3.3.1 ผู้หญิงที่ถูกมองว่าแปลกประหลาด

気が付くと、小学校のあのときのように、皆、少し遠ざかりながら私に身体を背け、それでも目だけはどこか好奇心を交えながら不気味な生き物を見るように、こちらに向けられていた。(Murata, 2016, p. 83-84)

(คำแปล : เมื่อรู้สึกตัวอีกที ทุกคนก็หันหลังให้ฉันพลางถอยห่างเล็กน้อยเหมือนเมื่อสมัยประถม มีแค่ดวงตาที่ชำเลืองมาทางนี้เหมือนเห็นสิ่งมีชีวิตที่น่าสะพรึงกลัว แต่ก็มีความอยากรู้อยากเห็นปะปนอยู่ตรงไหนสักแห่ง (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 78-79)

ข้อความข้างต้นยกมาจากฉากที่ฟูรุคุระไปร่วมงานเลี้ยงบาร์บีคิวแล้วถูกเพื่อนคาดหวังให้รับแต่งงานด้วยสาเหตุที่ฟูรุคุระอายุมากแล้วหากไม่รับแต่งงานจะทำให้เริ่มต้นชีวิตการแต่งงานได้ช้ากว่าคนอื่นแต่ฟูรุคุระไม่เข้าใจว่าทำไมตนจะต้องแต่งงานทำให้ถูกมองว่าแปลกประหลาด เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าการที่ฟูรุคุระยังไม่แต่งงานและยังทำงานพิเศษเป็นลักษณะที่ทำให้ถูกมองว่าแปลกประหลาดและการพยายามลอกเลียนแบบคนอื่นยังไม่ช่วยให้ถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติได้

ในช่วงที่ฟูรุคุระถูกมองว่าแปลกประหลาดหรือในช่วงก่อนที่ฟูรุคุระจะเริ่มอาศัยอยู่ร่วมกับชิราสะ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าพฤติกรรมของฟูรุคุระจะถูกควบคุมสังคมรอบข้างอยู่ตลอดเวลา เช่น การเลียนแบบคนรอบข้างเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างปกติหรือการตกลงอาศัยอยู่ร่วมกับชิราสะยังเป็นการตัดสินใจเพราะไม่ต้องการให้คนรอบข้างถามถึงเรื่องการแต่งงาน ผู้วิจัยจึงคิดว่าพฤติกรรมของฟูรุคุระในช่วงที่คนรอบข้างมองว่าแปลกประหลาดล้วนถูกควบคุมโดยสังคมรอบข้างและไม่มีพฤติกรรมใดที่ฟูรุคุระกระทำลงไปเพราะความต้องการหรือการตัดสินใจด้วยตนเองอย่างแท้จริง

3.3.2 ผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติ

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงฟูรุคุระในช่วงที่ตกลงอยู่ร่วมกันกับชิราสะและทำให้คนรอบข้างมองว่าฟูรุคุระเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้วและดูเหมือนผู้หญิงปกติในสังคม ซึ่งในช่วงนี้เองที่ชิราสะเริ่มมีบทบาทต่อการทำให้ฟูรุคุระ

เปลี่ยนแปลงไปเป็นผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติ

「お姉ちゃん、本当によかったね。ずっといろいろあつて苦労してきたけど、全部わかってくれる人を見つけたんだね・・・！」

妹はなんだか勝手に話を作り上げて感動していた。わたしが「治った」と言わんばかりのその様子に、こんな簡単なことでいいならさっさと表示を出してくれれば遠回りせずに済んだのに、と思った。」 (Murata, 2016, p. 100)

(คำแปล : “พี่ ดิจจริง ๆ เลยนะ มีเรื่องมากมายจนทำให้ต้องลำบากมาตลอด ในที่สุดก็เจอคนที่ยอมเข้าใจทุกอย่างแล้วนะ..!”

น้องสาวแต่งเรื่องเองประทับใจเอง ทำทางแบบนั้นที่เหมือนจะพูดว่า ‘ฉันรักษาหายแล้ว’ ทำให้ฉันคิดว่า ถ้าทำเรื่องง่าย ๆ แค่นี้ก็พอ น่าจะรีบบอกให้เร็วกว่านี้ จะได้ไม่ต้องเสียเวลาอ้อมซะไกล) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 123)

ในฉากนี้เป็นฉากที่น้องสาวของฟูรุคุระแสดงความยินดีเพราะคิดว่าฟูรุคุระมีคู่แต่งงานที่คบหาดูด้วยแล้วจึงอาจกล่าวได้ว่าคนรอบข้างมองฟูรุคุระที่อาศัยอยู่ร่วมกับชิราสะเป็นมนุษย์ปกติและแต่ตัวฟูรุคุระเองไม่ได้เป็นมนุษย์ปกติอย่างแท้จริงแม้ว่าจะอาศัยอยู่ร่วมกับชิราสะแล้วก็ตาม เพราะการอาศัยอยู่ร่วมกันของทั้งสองคนเป็นการอยู่ร่วมกันบนเงื่อนไขที่ว่าฟูรุคุระจะเลี้ยงดูชิราสะแลกกับการถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติ ไม่ใช่การอยู่ร่วมกันด้วยความรักแบบคู่แต่งงานตามปกติเพราะน้องสาวของฟูรุคุระแสดงท่าทีผิดหวังอย่างรุนแรงเมื่อพบว่าชิราสะอาศัยอยู่ในห้องน้ำ ท่าทีของน้องสาวสะท้อนให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันกับชิราสะไม่ได้ทำให้ฟูรุคุระกลายเป็นผู้หญิงปกติในสังคมได้อย่างแท้จริง แม้คนรอบข้างจะมองว่าฟูรุคุระเป็นผู้หญิงปกติในสังคมก็ตาม ดังนั้นความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟูรุคุระจึงเป็นการที่เธอเหมือนผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว

บทบาทของชิราสะที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของฟูรุคุระในช่วงนี้เริ่มต้นขึ้นเมื่อทั้งสองคนตกลงอาศัยอยู่ร่วมกัน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าแรกเริ่มแล้วฟูรุคุระไม่ได้ตั้งใจจะอยู่ร่วมกับชิราสะเป็นเวลานานโดยวิเคราะห์จากฉากที่ฟูรุคุระบอกว่าชิราสะอยากกลับตอนไหนก็กลับได้เลยและเอ่ยถึงชิราสะที่ยังคงอยู่ในบ้านหลังกลับจากที่ทำงานดังข้อความต่อไปนี้

「あの、悪いんですけど、もう夜なんで、寝てもいいですか？ 帰りたいときは勝手に帰っていいし」 (Murata, 2016, p. 104)

(คำแปล : “คือว่า...ขอโทษนะคะ แต่มันตึกแล้ว ขอนอนได้ไหมคะ อยากกลับตอนไหนก็กลับได้ตามสบายค่ะ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 98)

ฟูรุคุระตั้งใจจะให้ชิราสะพักที่บ้านเพียงคืนเดียวและคิดว่าชิราสะอาจไม่ต้องการอาศัยอยู่กับตนเป็นเวลานาน แต่ชิราสะกลับอาศัยอยู่ที่บ้านต่อและทำข้อตกลงอยู่ร่วมกันกับฟูรุคุระเพื่อหลบหนีจากสังคมและอาศัยเงินจากฟูรุคุระ จากข้อตกลงที่ทั้งสองคนทำร่วมกันนี้อาจสรุปได้ว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับฟูรุคุระอาจเกิดจากวิกฤตความเป็นชายของชิราสะที่ไม่พอใจเพราะถูกสังคมต่อว่าจึงต้องการหลบหนีจากสังคม

ข้อตกลงที่ทำให้ฟูรุคุระต้องเลี้ยงดูชิราสะยังทำให้ชิราสะมีอำนาจในการควบคุมฟูรุคุระแม้ว่าตนเองจะมีบทบาทเป็นเหมือนปรสิต ดังที่ปรากฏให้เห็นในฉากต่อไปนี้

「ここで食べます、持ってきてください」

白羽さん言うので、私は茹でた野菜と白いご飯を皿に乗つけて風呂場に運んだ。

「そこ、閉めてください」 (Murata, 2016, p. 124)

(คำแปล : “ผมจะกินที่นี่ ยกมาให้ด้วยครับ”

คุณชิระะพูดแบบนั้น ฉันจึงตักผักต้มกับข้าวขาวใส่จานแล้วยกไปไว้ในห้องอาบน้ำ

“ช่วยปิดตรงนั้นด้วยครับ”) (พรรณวิมล จิตราวีริยะกุล, 2018, น. 117)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชิระะมีอำนาจในการสั่งการฟูรุคุระ อำนาจควบคุมของชิระะเกิดจากความเจ้าเล่ห์ของเขาในการสร้างพันธะให้ฟูรุคุระจำเป็นต้องเลี้ยงดูเขาเสมือนปริตต่อไปโดยทำให้ฟูรุคุระเห็นถึงความสำคัญของเขาในการทำให้เธอดูเหมือนผู้หญิงปกติในสังคม ฟูรุคุระที่ต้องการถูกมองว่าเป็นผู้หญิงปกติในสังคมจึงจำเป็นต้องมีชิระะเป็นเหมือนปริตและไม่สามารถทอดทิ้งเขาได้ ส่วนชิระะก็สามารถบรรลุเป้าหมายในการหาผู้หญิงที่สามารถเลี้ยงดูและเชื่อฟังคำสั่งของเขาด้วยการใช้ประโยชน์จากความคาดหวังที่สังคมมีต่อฝ่ายหญิง การบรรลุเป้าหมายด้วยการใช้ประโยชน์จากความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟูรุคุระสะท้อนให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของชิระะได้อย่างชัดเจน

ในหัวข้อภาพลักษณ์ผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติของฟูรุคุระอาจสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจากผู้หญิงที่ถูกมองว่าแปลกประหลาดไปเป็นผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงปกติในสังคมเกิดขึ้นเมื่อชิระะตกลงอาศัยอยู่ร่วมกันกับฟูรุคุระเพราะเขาไม่พอใจที่ถูกสังคมต่อว่าและต้องการหลบหนีออกจากสังคม อาจกล่าวได้ว่าปัญหาวิกฤติความเป็นชายของชิระะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดข้อตกลงระหว่างตัวละครทั้งสองส่งผลให้ฟูรุคุระถูกมองว่าเป็นผู้หญิงปกติในสังคมโดยอาศัยอ้างชื่อชิระะในฐานะคู่แต่งงาน ส่วนชิระะก็สามารถหลบหนีจากสังคมและอาศัยเงินของฟูรุคุระในการใช้ชีวิตได้ ชิระะยังแสดงความเจ้าเล่ห์ออกมาด้วยการทำให้ฟูรุคุระมีพันธะที่จะต้องเลี้ยงดูเขาและต้องเชื่อฟังคำสั่งของเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สรุปได้ว่าฟูรุคุระเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์เป็นผู้หญิงที่ถูกมองว่าปกติแต่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของชิระะเพราะวิกฤติความเป็นชายและความเจ้าเล่ห์ของเขา

3.3.3 ผู้หญิงที่หลุดจากความคาดหวังของสังคม

หลังจากฟูรุคุระอาศัยอยู่ร่วมกันชิระะเป็นระยะเวลาหนึ่ง ฟูรุคุระจำเป็นต้องลาออกจากงานพิเศษร้านสะดวกซื้อที่ทำมาตลอด 18 ปี เนื่องจากเธอพบว่าแม้จะอยู่ในร้านสะดวกซื้อตอนก็ยังคงเป็นมนุษย์แปลกประหลาดไม่ต่างจากสังคมภายนอกร้านสะดวกซื้อและการทำงานพิเศษไม่ได้ช่วยให้เธอดูเหมือนมนุษย์ปกติและยิ่งทำให้ถูกคนรอบข้างมองว่าแปลกประหลาด การลาออกจึงมีสาเหตุจากการไม่ต้องการถูกมองว่าผิดปกติและอาจเป็นขั้นตอนหนึ่งที่ฟูรุคุระต้องทำเพื่อทำให้ตนเองกลายเป็นมนุษย์ปกติในสังคม

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงจากผู้หญิงที่ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงปกติในสังคมไปเป็นผู้หญิงที่หลุดออกจากความคาดหวังของสังคมของฟูรุคุระในช่วงท้ายของเรื่อง ฟูรุคุระได้เข้าช่วยเหลือนพนักงานร้านสะดวกซื้อแห่งหนึ่งให้พ้นจากช่วงเวลาวิกฤตไปได้ในขณะที่กำลังเดินทางไปสัมภาษณ์งานใหม่ ฟูรุคุระบอกว่าเธอได้ยินเสียงของร้านสะดวกซื้อพูดกับเธอว่าต้องการให้เธอทำอะไรเพื่อร้านสะดวกซื้อ ฟูรุคุระจึงเลิกล้มความตั้งใจที่จะทำให้ตนเองดูเหมือนผู้หญิงปกติในสังคมและอุทิศตัวทำงานเพื่อร้านสะดวกซื้อซึ่งเป็นสิ่งที่เธอต้องการอย่างแท้จริง ชิระะที่ไม่มี ความจำเป็นกับฟูรุคุระแล้วจึงต้องออกจากชีวิตของฟูรุคุระไป

Lu & Abe (2017) ได้กล่าวถึง “เสียง” ของร้านสะดวกซื้อที่ฟูรุคุระได้ยินว่าช่วงแรกของเรื่องเสียงของร้านสะดวกซื้อทำหน้าที่เป็นเหมือนสิ่งปลอบประโลมฟูรุคุระและฟูรุคุระจะได้ยินเสียงของร้านสะดวกซื้อในหัวอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน แต่เมื่ออาศัยอยู่ร่วมกับชิระะก็ทำให้ฟูรุคุระเริ่มไม่ได้ยินเสียงของร้านสะดวกซื้อและแทนที่ด้วยเสียงของชิระะแทนจนกระทั่งลาออกจากงานร้านสะดวกซื้อฟูรุคุระก็ไม่ได้ยินเสียงของร้านสะดวกซื้ออีกต่อไป

เมื่อฟูรุคุระได้ช่วยงานในร้านสะดวกซื้ออีกครั้งโดยบังเอิญฟูรุคุระจึงได้ยินเสียงของร้านสะดวกซื้ออีกครั้งในฐานะเสียงที่คอยบอกว่าจะต้องทำอะไร

จากการศึกษาเรื่อง “เสียง” ในเรื่อง “มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ” ทำให้ผู้วิจัยคิดว่าเสียงอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับฟูรุคุระเพราะเสียงในตอนท้ายของเรื่องอาจบ่งบอกถึงสิ่งที่ฟูรุคุระต้องการอย่างแท้จริง ซึ่งก็คือการทำงานร้านสะดวกซื้อไม่ใช่การพยายามเป็นมนุษย์ปกติ ฟูรุคุระจึงตัดสินใจเลิกพยายามเป็นมนุษย์ปกติและอุทิศชีวิตเพื่อร้านสะดวกซื้อต่อไป ส่วนอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้วิจัยคิดว่าทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับฟูรุคุระคือการถูกชิราสะเอาเปรียบโดยใช้ความคาดหวังของสังคม

ความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟูรุคุระคือการคาดหวังให้ฟูรุคุระกลายเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ชิราสะใช้ความคาดหวังนั้นเป็นข้อผูกมัดให้ฟูรุคุระไม่สามารถทอดทิ้งเขาไปได้และต้องทำงานเพื่อเลี้ยงดูเขา ท้ายที่สุดแล้วการที่ฟูรุคุระต้องทำงานตามคำสั่งของชิราสะทำให้เธอค้นพบว่าสิ่งที่เธอต้องการอย่างแท้จริงคือการอุทิศชีวิตทำงานเพื่อร้านสะดวกซื้อ

ข้อความต่อไปนี้ยกมาจากฉากที่ชิราสะพยายามหางานให้ฟูรุคุระทำและสั่งให้ฟูรุคุระเขียนประวัติส่วนตัวเพื่อสมัครงาน ส่วนชิราสะไม่คิดที่จะทำงานหารายได้ด้วยตัวเอง

「年齢制限がある仕事が多いんですけどね、うまく探せば全然ないってわけでもない！僕はね、求人なんて見るの大嫌いだったんですけど、自分が働くわけじゃないっていうと、面白くて仕方ないものなんですね！」 (Murata, 2016, p. 143-144)

(คำแปล : “มีงานที่จำกัดอายุอยู่เยอะเลย แต่ถ้าหาให้ดี ๆ ก็ใช่ว่าจะไม่มีเลยสักนิด! ผมนะนะ เกลียดการดูประกาศรับสมัครพนักงานมากเลย แต่พอตัวเองไม่ใช่คนทำงานก็รู้สึกสนุกขึ้นมาอย่างช่วยไม่ได้เลยล่ะครับ!”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 135)

และอีกข้อความหนึ่งที่กล่าวว่า

「コンビニを辞めてから、私は朝何時に起きればいいのかわからなくなり、眠くなったら眠り、起きたらご飯を食べる生活だった。白羽さんに命じられるままに履歴書を書く作業をする他には、何もしていなかった。」 (Murata, 2016, p. 146-147)

(คำแปล : “หลังจากเลิกทำงานพิเศษ ฉันก็ใช้ชีวิตแบบไม่รู้ว่ตอนเช้าจะตื่นกี่โมง ง่วงก็นอน ตื่นเมื่อไหร่ก็กินข้าว นอกจากเขียนประวัติส่วนตัวตามที่โดนคุณชิราสะสั่ง ฉันก็ไม่ได้ทำอะไรอย่างอื่นเลย”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 138)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าขณะที่ฟูรุคุระสูญเสียวิถีชีวิตแบบพนักงานร้านสะดวกซื้อไป ชิราสะได้ฉวยโอกาสระหว่างนั้นหางานให้ฟูรุคุระและสั่งให้ฟูรุคุระสมัครงานโดยไม่คิดจะทำงานด้วยตัวเอง การที่ฟูรุคุระจำเป็นต้องทำตามคำสั่งของชิราสะเป็นเพราะชิราสะใช้ประโยชน์จากการที่ความต้องการถูกสังคมมองว่าเป็นมนุษย์ปกติของฟูรุคุระทำให้เธอไม่สามารถทอดทิ้งหรือขัดคำสั่งเขาได้ อาจสรุปได้ว่าชิราสะใช้ความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟูรุคุระในการเอาเปรียบและหาผลประโยชน์ให้ตัวเองส่งผลให้ฟูรุคุระจำเป็นต้องทำงานเพื่อเลี้ยงดูชิราสะต่อไปเนื่องจากเขาไม่ต้องการทำงานหารายได้ด้วยตัวเอง พฤติกรรมเช่นนี้ของชิราสะทำให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของเขาผ่านการเอาเปรียบผู้อื่นโดยใช้ประโยชน์จากความคาดหวังของสังคมได้อย่างชัดเจน

「気が付いたんです。私は人間である以上にコンビニ店員何です。人間としていびつでも、たとえ食べて行けなくてのたれ死んでも、そのことから逃げられないんで

す。私の細胞全部が、コンビニのために存在しているんです」 (Murata, 2016, p. 159)

(คำแปล : “ฉันรู้ตัวแล้วค่ะ นอกจากเป็นมนุษย์แล้ว ฉันเป็นพนักงานร้านสะดวกซื้อ ต่อให้เป็นสิ่งผิดเพี้ยนใน
ฐานะมนุษย์ ต่อให้ดำรงชีวิตไม่ได้จนต้องตายข้างถนน แต่ฉันก็หนีจากเรื่องนั้นไม่ได้ เซลล์ทุกส่วนของฉันมีอยู่เพื่อร้าน
สะดวกซื้อค่ะ”) (พรรณวิมล จิตราวิริยะกุล, 2018, น. 149)

ในข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าสิ่งที่ฟुरुคุระต้องการอย่างแท้จริงคือการทำงานที่ร้านสะดวกซื้อและได้เตรียมใจว่า
จะต้องถูกมองว่าแปลกประหลาดแสดงให้เห็นว่าฟुरुคุระต้องการอุทิศชีวิตเพื่อร้านสะดวกซื้อมากกว่าการถูกมองว่า
เป็นมนุษย์ปกติ ซึ่งเป็นการตัดสินใจด้วยตนเองเป็นครั้งแรกของฟुरुคุระและไม่ใช่ว่าการลอกเลียนแบบผู้อื่นเพื่อให้
ตนเองดูเป็นมนุษย์ปกติ การกระทำนี้ทำให้ชิราสะไม่พอใจอย่างมากที่ไม่สามารถเอาเปรียบฟुरुคุระได้อีกต่อไปเพราะ
เขาไม่สามารถใช้ประโยชน์จากความคาดหวังของสังคมมาใช้ควบคุมฟुरुคุระได้แล้ว

ผู้วิจัยคิดว่าฉากจบของเรื่องที่ฟुरुคุระหลุดจากความคาดหวังของสังคมและการหมดประโยชน์ลงของชิราสะ
อาจมองได้ว่ามูราตะต้องการสร้างภาพลักษณ์ของตัวละครหญิงให้เป็นผู้หญิงเก่งเพราะฟुरुคุระเป็นผู้หญิงที่มีทั้งบทบาท
ในการหารายได้และทำงานบ้านโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาตัวละครชาย ส่วนตัวละครชายอย่างชิราสะมีบทบาทเป็น
ปรสิตที่ไม่มีความจำเป็นต่อตัวละครหญิงอย่างฟुरुคุระ อาจกล่าวได้ว่ามูราตะต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ผู้หญิงที่ใช้
ชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาฝ่ายชายผ่านฟुरुคุระและภาพลักษณ์ผู้ชายที่ไม่มีความจำเป็นต่อชีวิตของ
ฝ่ายหญิงผ่านชิราสะ

ในหัวข้อภาพลักษณ์ของฟुरुคุระในฐานะผู้หญิงที่หลุดจากความคาดหวังของสังคมอาจสรุปได้ว่าชิราสะใช้
ประโยชน์จากความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟुरुคุระเพื่อควบคุมฟुरुคุระให้ทำงานเพื่อเลี้ยงดูเขาที่ไม่ต้องการทำงานหารายได้
ด้วยตัวเอง การที่ชิราสะเป็นสิ่งสำคัญต่อการถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติทำให้ฟुरुคุระไม่สามารถทอดทิ้งชิราสะและ
จำเป็นต้องทำตามที่เขาสั่งเพื่อตอบโต้ให้คนรอบข้างมองว่าตนเป็นมนุษย์ปกติต่อไป แต่สุดท้ายฟुरुคุระได้เลือกใช้ชีวิต
เพื่อร้านสะดวกซื้อแม้ว่าจะต้องถูกมองว่าแปลกประหลาดก็ตามจึงเปรียบเสมือนว่าฟुरुคุระได้หลุดจากความคาดหวังของ
สังคมและอำนาจควบคุมของชิราสะทำให้เขาหมดประโยชน์ต่อฟुरुคุระและไม่สามารถเอาเปรียบเธอด้วยความคาดหวัง
ของสังคมได้อีกต่อไป ชิราสะจึงจำเป็นต้องออกไปจากชีวิตของฟुरुคุระไปในท้ายที่สุด

4. บทสรุป

ชิราสะเป็นตัวละครชายที่เกิดวิกฤตความเป็นชายขึ้นเนื่องจากเขาขาดภาพลักษณ์ตรงตามความคาดหวังของ
สังคมแต่แทนที่ชิราสะจะปรับปรุงตัวเองให้มีลักษณะตรงตามความคาดหวังนั้น เขาเลือกที่จะหลบหนีออกจากสังคมด้วย
การแต่งงานและอาศัยเงินจากคู่แต่งงานในการดำรงชีวิต ความเจ้าเล่ห์ของชิราสะยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น
กับตัวละครเอกอย่างฟुरुคุระที่เคยถูกมองว่าเป็นผู้หญิงแปลกประหลาดด้วยการตกลงอาศัยอยู่ร่วมกันโดยมีเงื่อนไข
ว่าฟुरुคุระจำเป็นต้องเลี้ยงดูและซอมนชิราสะเอาไว้ในบ้านแลกกับฟुरुคุระสามารถอ้างชื่อชิราสะในฐานะคู่แต่งงานเพื่อ
ทำให้ตัวเองดูเหมือนว่าเป็นมนุษย์ปกติได้ นอกจากนี้ชิราสะยังทำให้คนภายนอกมองว่าความสัมพันธ์ของทั้งสองเป็น
ความสัมพันธ์ตามปกติเพื่อทำให้ฟुरुคุระเห็นความสำคัญของเขาและไม่สามารถทอดทิ้งเขาไปได้ ต่อมาฟुरुคุระต้อง
ลาออกจากงานพิเศษทำให้เธอสูญเสียวิถีชีวิตแบบพนักงานร้านสะดวกซื้อไป ในขณะนั้นชิราสะได้ใช้ประโยชน์จาก
ความคาดหวังที่สังคมมีต่อฟुरुคุระทำให้ตนเองมีอำนาจควบคุมฟुरुคุระและสั่งให้เธอทำงานเพื่อเลี้ยงดูเขาต่อไป
เนื่องจากเขาไม่คิดที่จะทำงานหารายได้ด้วยตัวเอง แต่ในท้ายที่สุดฟुरुคุระก็ตัดสินใจกลับไปใช้ชีวิตเพื่อร้านสะดวกซื้อ
แม้จะต้องถูกมองว่าแปลกประหลาดอีกครั้ง ส่งผลให้ชิราสะที่เคยจำเป็นต่อฟुरुคุระในการถูกมองว่าเป็นมนุษย์ปกติ

ไม่สามารถเอาเปรียบพुरुคุระโดยใช้ประโยชน์จากความคาดหวังของสังคมได้และจำเป็นต้องออกจากชีวิตของพुरुคุระไป อาจกล่าวได้ว่าชิราสะเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญต่อเนื้อเรื่อง ภาพลักษณ์ผู้ชายที่มีปัญหาวิกฤตความเป็นชายและภาพลักษณ์ผู้ชายเจ้าเล่ห์ของเขาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับตัวละครเอกอย่างเห็นได้ชัด

สาเหตุที่มูราตะสร้างตัวละครแบบชิราสะขึ้นมาอาจมีความเป็นไปได้สองประการ ประการหนึ่งคือการสะท้อนให้เห็นความไม่สมมาตรของการสลับบทบาทระหว่างชายหญิงซึ่งโดยปกติภาพของการสลับบทบาทระหว่างชายหญิงอาจเป็นภาพที่ฝ่ายชายดูแลงานบ้านและเลี้ยงลูกแทนฝ่ายหญิง ส่วนฝ่ายหญิงทำงานหาเลี้ยงครอบครัวแทนฝ่ายชาย แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพुरुคุระและชิราสะสะท้อนให้เห็นการสลับบทบาทอย่างไม่สมมาตรระหว่างชายหญิงซึ่งพुरुคุระจำเป็นต้องทำงานหารายได้มาเลี้ยงดูชิราสะและจำเป็นต้องทำงานบ้าน ในขณะที่ชิราสะไม่ทำงานหารายได้และไม่ทำงานบ้าน ในฉากจบของเรื่องที่ชิราสะหมดประโยชน์กับพुरुคุระอาจสะท้อนให้เห็นการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเก่งที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้ชายในการใช้ชีวิตและสร้างภาพลักษณ์ผู้ชายที่เป็นปรสิตไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตของฝ่ายหญิงได้

อีกประการหนึ่งคือการนำเสนอภาพของผู้ที่หลุดจากความคาดหวังของสังคม โดยตัวละครเอกอย่างพुरुคุระได้หลุดจากความคาดหวังดังกล่าวและเลือกทำในสิ่งที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริงได้ในตอนท้ายของเรื่อง ผู้วิจัยมองว่าอีกตัวละครหนึ่งที่ไม่อยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคมคือชิราสะ เนื่องจากเขาพยายามหนีจากความคาดหวังนั้นด้วยการหาคู่แข่งงานและใช้ประโยชน์จากความคาดหวังของสังคมในการเอาเปรียบผู้อื่นแทนที่จะพยายามปรับปรุงตัวให้มีลักษณะตรงตามความคาดหวังของสังคม ด้วยพฤติกรรมของเขาอาจสรุปได้ว่าชิราสะสามารถสะท้อนภาพของผู้ที่หลุดจากความคาดหวังของสังคมและใช้ประโยชน์จากความคาดหวังนั้นนั้นในการเอาเปรียบผู้อื่นแตกต่างจากพुरुคุระที่สะท้อนภาพของผู้ที่หลุดจากความคาดหวังของสังคมแล้วทำในสิ่งที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง (References)

- 1) มูราตะ ซายากะ. (2018). *มนุษย์ร้านสะดวกซื้อ*. (พรรณวิมล จิตราวีริยะกุล). กรุงเทพฯ: อนิเม็กบุ๊กส์ (ต้นฉบับพิมพ์ปี 2016).
- 2) Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. n.p. Routledge.
- 3) Dasgupta, R. (2009). The “lost decade” of the 1990s and shifting masculinities in Japan. *Culture, Society & Masculinity*, 1(1), 79-95.
- 4) Dasgupta, R. (2017). Articulation of Salaryman Masculinity in Showa and Post-Showa Japan. *Asia Pacific Perspectives*, 15(1), 36-54.
- 5) Kumagai, K. (2013). Floating young men: Globalization and the crisis of masculinity in Japan. *HAGAR (Studies in Culture, Politics and Identities)*, 11(1), 157-165
- 6) Morgan, D. (2006). The crisis in masculinity. *Handbook of gender and women’s studies*, 109-124.
- 7) 飯田祐子 (2019). 「村田紗耶香とジェンダー・クィア—「コンビニ人間」、「地球星人」、その他の創作—」『JunCture：超域的日本文化研究』10, 48-63.
- 8) 伊藤公雄 (2018). 「剥奪(感)の男性化 Masculinization of deprivation をめぐって：産業構造と労働形態の変容の只中で」『日本労働研究雑誌』60(10), 63-76.
- 9) 橋本夏希 (2019). 「村田沙耶香『コンビニ人間』論：「普通」と「異常」の間で」『玉藻』5(3), 46-60.
- 10) 村田紗耶香 (2016). 『コンビニ人間』東京：文芸春秋.
- 11) 矢野千晶 (2017). 「差の消滅—村田紗耶香「授乳」から「コンビニ人間」まで—」『同志社女子大学日本語日本文学』29, 121-137.
- 12) 呂衛清・安部智子 (2017). 「「音」から「声」—村田紗耶香の「コンビニ人間」を読む—」『比較日本文化学研究』10, 154-176.

หน่วยงานผู้แต่ง: สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Affiliation: Japanese language Section, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Email: phumsom.chitiphat@gmail.com

Received: 2022/12/08

Revised: 2023/03/03

Accepted: 2023/03/22

ภาพธรรมชาติในเรื่อง *อ่าวฮานาเลอิ* ของมูราคามิ ฮารุกิ*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นศึกษาภาพธรรมชาติในผลงานเรื่องสั้นของมูราคามิ ฮารุกิ เรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ซึ่งพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือชื่อว่า “ลึกลับ โตเกียว เรื่องสั้น” ผลการวิจัยพบว่ามีการใช้ภาพธรรมชาติเชื่อมโยงกับอ่าวฮานาเลอิ นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติอันได้แก่ ภาพการทำลายล้าง ความตาย ซึ่งเห็นได้จากการที่ทากาชิบุตรชายของชะจิเสียชีวิตจากการจู่โจมของฉลาม และอีกด้านหนึ่งคือธรรมชาติซึ่งเป็นสถานที่ที่ช่วยเยียวยารักษาจิตใจเห็นได้จากการที่ชะจิสามารถฟื้นคืนจากความเศร้าโศกเสียใจได้ นอกจากนี้เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศ “พิศวง” ให้มีความสอดคล้องกับชื่อหนังสือ ผู้เขียนได้บรรยายถึงภาพการปรากฏตัวของวิญญาณชายหนุ่มผู้เล่นกระดานโต้คลื่นคนเดียวชาวญี่ปุ่น แต่สำหรับมุมมองของผู้วิจัยแล้ว ความ “พิศวง” ของเรื่องคือความบังเอิญของชะจิที่ได้พบกับชายหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคนและรับพวกเขาขึ้นรถ เหตุการณ์นี้ได้ปลุกสัญชาตญาณ “ความเป็นแม่” ของเธออีกครั้ง และทำให้เธอตระหนักถึงตัวตนของเธอเอง สิ่งนี้ทำให้เธอยอมรับความเศร้าให้อยู่กับตัวเอง และสามารถใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ต่อไป นอกจากนี้เรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” แล้ว ยังพบการใช้ภาพชั่วตรงข้ามธรรมชาติในผลงานอีกเรื่องของมูราคามิคือเรื่อง “ไทยแลนด์” ด้วยเช่นกัน โดยสรุปทั้งสองเรื่องได้นำเสนอประเด็นที่คล้ายคลึงกันคือ การยอมรับในธรรมชาติ ตลอดจนการแก้ไขปัญหภายในจิตใจของตัวละครเอก

คำ

สำคัญ

มูราคามิ ฮารุกิ, ภาพธรรมชาติ, อ่าวฮานาเลอิ, ชั่วตรงข้าม, วรรณกรรมญี่ปุ่นร่วมสมัย

* บทความนี้พัฒนามาจากการนำเสนอเรื่อง “The Nature, the Coincidences in “Hanalei Bay” by Murakami Haruki” นำเสนอในงานประชุมวิชาการ The IAFOR International Conference on Arts & Humanities in Hawaii (IICAH2023) ณ Hawaii Convention Center มลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2566

Nature Imagery in *Hanalei Bay* by Murakami Haruki

Abstract

This article studies nature imagery in Murakami Haruki's short story, "Hanalei Bay," published in the author's *Tokyo Mysterious Story Collection*. The results are that the nature imagery there is linked to "Hanalei Bay," in addition to a dichotomous portrait of nature as harsh and deadly, as when the protagonist Sachi's son Takashi dies in a shark attack. Nature is also depicted as a site for psychological solace, where Sachi recovers from mourning. In addition, in order to create a perplexing atmosphere associated with the book's title, the spirit of a young one-legged Japanese surfer is described. From another viewpoint, the story's conundrum might be Sachi's coincidental meeting with two young Japanese men and "giving them a lift," reawakening her maternal instincts and reviving her true identity. In this way, she accepts her grief, forgives herself, and allows life to go on. Apart from "Hanalei Bay," the dichotomous nature image is also portrayed in Murakami's "Thailand." Both of these stories express a parallel nature acceptance and protagonists resolving psychological challenges.

Key words

Murakami Haruki, nature imagery, Hanalei Bay, dichotomy, contemporary Japanese literature

1. บทนำ

1.1 เกี่ยวกับผลงานและเรื่องย่อ

เรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” (「ハナレイ・ベイ」) เป็นผลงานเรื่องสั้นของมูราคามิ ฮารุกิ¹ ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร ชินโจ (『新潮』) ฉบับเดือนเมษายนปี ค.ศ.2005 ก่อนจะรวมเล่มกับผลงานอีกสี่เรื่อง² ในหนังสือชื่อว่า 『東京奇譚集』³ ซึ่งตีพิมพ์ในเดือนกันยายนปีเดียวกัน โดยสำนักพิมพ์ ชินโจเซ (新潮社) เนื้อเรื่องกล่าวถึงบุตรชายของชะจิ⁴ คือทากาชิที่เสียชีวิตกะทันหันจากอาการตกใจสุดขีดจนจมน้ำตาย เนื่องจากถูกฉลามกัดขาขณะเล่นกระดานโต้คลื่นที่อ่าวฮานาเลอิ มลรัฐฮาวาย เมื่อชะจิได้ทราบข่าวจึงรีบบินไปฮาวายเพื่อยืนยันร่างของบุตรชายของเธอ หลังจากนั้นเธอได้กลับไปยังอ่าวฮานาเลอิทุก ๆ ปี เป็นระยะเวลา 10 ปี โดยกิจกรรมที่เธอจะทำที่นั่นคือการนั่งเฉย ๆ บนชายหาดและเฝ้ามองดูเหล่านักเล่นกระดานโต้คลื่น เธอจะพำนักรออยู่ที่อ่าวฮานาเลอิเป็นเวลาสามสัปดาห์

วันหนึ่งระหว่างที่พักอยู่อ่าวฮานาเลอิ ชะจิบังเอิญได้รับเด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคนขึ้นรถไปกับเธอ พวกเขาอายุรุ่นราวคราวเดียวกับบุตรชายของเธอ และทั้งคู่กำลังจะเดินทางไปอ่าวฮานาเลอิเพื่อเล่นกระดานโต้คลื่นเช่นเดียวกัน เมื่อชะจิเห็นว่าทั้งสองคนนี้เพิ่งมาฮาวายเป็นครั้งแรกและไม่ค่อยมีเงิน เธอจึงอาสาเข้าช่วยเหลือเขาทั้งคู่ไม่ว่าจะเป็นการหาที่พัก รวมถึงสอบถามเรื่องการหากระดานโต้คลื่นให้ วันรุ่งขึ้นชะจินั่งที่ชายหาดและจ้องมองทะเลเหมือนเคย เธอได้เห็นเด็กหนุ่มทั้งสองคนเล่นกระดานโต้คลื่นอย่างมีชีวิตชีวา ทำให้เธอหวนนึกถึงบุตรชายของเธอ

เมื่อใกล้จะเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่น ชะจิได้เจอเด็กหนุ่มทั้งสองอีกครั้งที่ร้านอาหารแห่งหนึ่ง เด็กหนุ่มได้สอบถามเธอว่าเธอเคยเห็นนักโต้คลื่นชาวญี่ปุ่นขาเดียวหรือไม่ เธอรู้ได้ทันทีว่านั่นน่าจะเป็นวิญญาณของบุตรชายของตน แต่ชะจิก็ไม่เคยได้เห็นวิญญาณของบุตรชายตัวเองเลย แปดเดือนต่อมาชะจิได้พบกับหนึ่งในเด็กหนุ่มสองคนนั้นอีกครั้งที่โตเกียว ชะจิแนะนำวิธีทำให้ผู้หญิงหลงรักกับเด็กหนุ่มคนนั้นก่อนที่จะแยกย้ายกันไป

1.2 การทบทวนวรรณกรรม

แฮนเซน (Hansen, 2010, p.234) ได้ศึกษางานเขียนเรื่องต่าง ๆ ของมูราคามิ ที่เล่าเรื่องผ่านมุมมองของตัวละครเอกหญิง โดยได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” สั้นๆว่า ผลงานเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของผู้หญิง (女性の物語) ที่ใช้การบรรยายภาพผ่านมุมมองของผู้หญิง อันสะท้อนให้เห็นถึงความย้อนแย้งที่พบในความเป็นผู้หญิงญี่ปุ่นปัจจุบัน รวมไปถึงความว่าเหวเดียวดายของตัวละครเอกหญิง ส่วนแนวทางการศึกษาเฉพาะเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ที่ผ่านมามีอาจสามารถแบ่งได้ออกเป็นสองแนวทางใหญ่ ๆ ได้แก่ การหาประเด็นร่วมในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” กับเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆในหนังสือ *ลึกลับ โตเกียว เรื่องสั้น* เช่น สึกุอิ (Tsukui, 2007, p.13) อธิบายว่าประเด็นหลักของผลงานรวมเรื่องสั้นชุดนี้คือ “สายใยความสัมพันธ์ของครอบครัว” โฮริกุจิ (Horiguchi, 2013, p.74) กล่าวว่า “หากมองจากโครงสร้างของรวมเรื่องสั้นที่ให้เรื่อง “เราต่างท่องไปในความบังเอิญ”⁵ นำมาเป็นเรื่องแรกแล้ว รู้สึกว่าเรื่องสั้นอีกสี่เรื่องที่ตามมาจะกำหนดแนวทางการอ่านให้เป็นไปในทิศทางที่ว่า “เรื่องราวต่าง ๆ ถูกนำพามาด้วยความบังเอิญ” จากความบังเอิญต่าง ๆ นี้เองได้ร้อยเรียงผลงานเรื่องสั้นแต่ละเรื่องเข้าด้วยกัน” นอกจากนี้โฮริกุจิ (Horiguchi, 2013,

¹ การเรียกชื่อคนญี่ปุ่นในบทความนี้จะเรียกนามสกุล ขึ้นมาก่อนตามด้วยชื่อตัว อนึ่งการถอดเสียงภาษาญี่ปุ่นของบทความนี้จะใช้ตามหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาญี่ปุ่นตามราชกิจจานุเบกษาเรื่องหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาเยอรมัน สเปน ญี่ปุ่นและมลายู ประกาศ ณ วันที่ 13 มีนาคม 2561

² ผลงานอีกสี่เรื่องได้แก่ 1. 「偶然の旅人」 (เราต่างท่องไปในความบังเอิญ) 2. 「どこであれそれが見つかりそうな場所」 (ไม่ว่าแห่งไหน ที่น่าจะหาสิ่งนั้นพบ)

3. 「日々移動する腎臓のかたちをした石」 (ก้อนหินรูปไตที่ขยับย้ายไปในแต่ละวัน) 4. 「品川猿」 (ลิงชินเงะวะ)

³ ชื่อเรื่องฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ “Blind Willow, Sleeping Woman” ส่วนฉบับแปลภาษาไทยใช้ชื่อว่า “ลึกลับ โตเกียว เรื่องสั้น”

⁴ ชื่อ “ชะจิ” ตลอดจนชื่อตัวละครอื่นๆ จะใช้การถอดเสียงตามฉบับแปลของ พีรวัฒน์ เสาวนธ์. (2556) “อ่าวฮานาเลอิ.” *ลึกลับ โตเกียว เรื่องสั้น* สำนักพิมพ์กัมมะหยี่. กรุงเทพฯ เพื่อให้อรรถกถาร่วมกับส่วนที่อ้างอิงจากเนื้อเรื่อง

⁵ ชื่อเรื่องใช้ตามฉบับแปลภาษาไทย ส่วนชื่อเรื่องในภาษาญี่ปุ่นคือ「偶然の旅人」

p.75) ได้อธิบายเพิ่มเติมในประเด็นที่สึกูอิได้กล่าวไว้ว่า สายใยความสัมพันธ์ปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นจากการได้พบกับบุคคลที่สามโดยบังเอิญ ตัวละครเอกจะได้พูดคุยกับบุคคลเหล่านั้นและถูกทำให้เผชิญหน้ากับความเป็นจริงในเรื่องของความสัมพันธ์อันห่างเหินและภาวะวิกฤติกับครอบครัว ซึ่งจะกลายเป็นการได้เผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริงของตนเองด้วย

นอกจากนี้อีกแนวทางการศึกษาหนึ่งคือการศึกษาเฉพาะเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น ยาบูโซเอะ (Yabuzoe, 2019, p.139) ศึกษาเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” โดยดูจากประเด็นเรื่อง “การไวทุกข์” และ “การยอมรับ” ของตัวละครเซจิ สามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรม “การไวทุกข์” เพื่อเป็นการยอมรับธรรมชาติของเซจิที่ได้เดินทางไปอ่าวฮานาเลอิตลอดระยะเวลา 10 ปีนั้น แสดงให้เห็นถึงความรักที่มีต่อบุตรชายของเธอ และจากการกระทำนี้ทำให้เห็นถึงเรื่อง “ลึกลับ” ปรากฏขึ้นมาหนึ่งเรื่อง นอกจากนี้ยาบูโซเอะ (Yabuzoe, 2019, p.145) ยังได้กล่าวว่าเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” จบแบบโศกนาฏกรรม ประเด็นหลักของเรื่องน่าจะเป็น “ความรู้สึกค้างคา” “ความรู้สึกผิดหวัง” และ “การตัดใจ” ส่วนมียาวากิ (Miyawaki, 2021, p.34) มองว่าเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ต่างจากเรื่องสั้นเรื่องอื่น ๆ ในประเด็นที่ว่าด้วย ‘สงคราม’ จากงานของมียาวากิสรุปได้ว่าในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” มีการกล่าวถึงสงครามอยู่หลายตอน เช่น ตอนที่เธอไปรับศพบุตรชายของเธอ และได้พบกับตำรวจซึ่งเล่าเรื่องที่ชายของมารดาของเธอที่เสียชีวิตในสงคราม ซึ่งบทสนทนาในฉากนี้นอกจากจะเป็นการลอบประโลมเซจิแล้ว ยังมองได้ว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์สงครามไปในตัวด้วย นอกจากนี้มียาวากิยังได้อธิบายอีกว่าช่วงเวลาของเหตุการณ์ในเรื่องน่าจะอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 90 ถึงครึ่งแรกของช่วงปี ค.ศ. 2000 ซึ่งตรงกับช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซีย และได้สรุปว่า (Miyawaki, 2021, p.40) “มูรากามิใช้ฉากที่ฮาวายและพยายามเชื่อมโยง เรื่อง ‘การเสียชีวิตในสงคราม’ กับเรื่องการตายของบุตรชายเซจิ การดำเนินเรื่องในลักษณะเช่นนี้น่าจะมีจุดประสงค์เพื่อปลูกเร้าจิตสำนึกในเรื่องประวัติศาสตร์ของสงครามที่นับวันจะเลือนรางไปจากคนญี่ปุ่น”

เนื่องจากเป็นผลงานที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของมูรากามิ ผลงานเรื่องนี้จึงถูกนำมาดัดแปลงเป็นภาพยนตร์ด้วยฟูจิชิโร (Fujishiro, 2021, p.49) ศึกษาภาพเพศสถานะในภาพยนตร์เรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ⁶สรุปได้ว่าเดิมทีเป็นที่ทราบกันดีว่าเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” เป็นเรื่องราวของผู้หญิง เพราะการเล่าเรื่องจะใช้การบรรยายภาพจากตัวละครเอกเซจิเป็นหลัก แต่ในภาพยนตร์จะให้น้ำหนักกับตัวละครเด็กหนุ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการสะท้อนถึงมุมมองอันจำกัดของตัวละครเซจิ ในภาพยนตร์จะเล่าเรื่องของเด็กหนุ่มสองคนที่เซจิพบที่ฮาวายเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาและสถานการณ์ของเธอ ดังนั้นพวกเขาจึงเป็นผู้ช่วยเหลือเธอไปโดยปริยาย และเนื่องจากผู้กำกับได้ใช้นักแสดงเด็กหนุ่มที่มีภาพลักษณ์ “แยงกี้” (ヤンキー) ⁷ ผลที่ตามมาคือภาพยนตร์ “อ่าวฮานาเลอิ” ได้สะท้อนเห็นถึงเพศสถานะของผู้หญิงตามแนวอนุรักษ์นิยมของญี่ปุ่นที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของระบบปีตาธิปไตย

จะเห็นว่าแนวทางที่ศึกษามานี้จะให้น้ำหนักกับตัวละครเอกหญิงเซจิ กับเรื่องสายสัมพันธ์ในครอบครัว และเรื่องราวของเซจิกับสองเด็กหนุ่มที่เธอบังเอิญพบที่ฮาวาย แต่สำหรับผู้วิจัยมองว่ายังมีประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติมอีก โดยเฉพาะการใช้ชื่อเรื่องเป็นชื่อสถานที่ว่า “อ่าวฮานาเลอิ” ซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่ได้อยู่ในประเทศญี่ปุ่น อ่าวฮานาเลอิอยู่ทางตอนเหนือของเกาะคาไว (Kauai) มลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งหากพิจารณาเทียบกับชื่อเรื่อง *ลึกลับ*

⁶ ภาพยนตร์ออกฉายที่ประเทศญี่ปุ่นในวันที่ 19 ตุลาคม ค.ศ.2018 กำกับโดย มัตสึนากะ โคจิ (松永大司) ผู้ที่รับบทเป็นเซจิคือ โยชิตะ โย (吉田羊) ภาพยนตร์มีความยาว 97 นาที

⁷ หมายถึงกลุ่มเด็กหนุ่มเลือดร้อน มาจากคำว่า “Yankee” ซึ่งเป็นชาวอเมริกันฝ่ายเหนือในช่วงสงครามกลางเมือง สำหรับในประเทศญี่ปุ่นเริ่มปรากฏตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 60-70 เป็นการรวมตัวของกลุ่มเด็กหนุ่มเลือดร้อน มักมีเรื่องขกต่อยกันเป็นประจำ และชื่นชอบความเร็วโดยเฉพาะมอเตอร์ไซด์ การแต่งกายช่วงแรกมักสวมกางเกงขาโต เสื้อคลุมยาว บางครั้งก็จะมีสีสันุดตาบาดตา และไว้ผมทรงเรจินท์ (regent hairstyle) ซึ่งหมายถึงการใส่ผมในผม และมักเป็นก้อนโตบนศีรษะ อย่างไรก็ตามก็ในญี่ปุ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่นในปัจจุบันแยงกี้จะแต่งตัวออกแนวฮิปปี้เสียมากกว่า

โตเกียว เรื่องสั้น ที่เรื่องราวต่างๆเกิดขึ้นในเมืองโตเกียวแล้ว⁸ ทำให้เป็นที่น่าสนใจว่าเหตุใดผู้เขียนจึงใช้สถานที่อื่นนอกประเทศญี่ปุ่นเป็นฉากสำคัญในเรื่องนี้⁹ และฉากในเรื่องนี้มีความสัมพันธ์หรือมีอิทธิพลต่อตัวละครเอกอย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

เพื่อศึกษาว่าการใช้พื้นที่ฉากอ่าวฮานาเลอีและภาพธรรมชาติในเรื่องมีความสัมพันธ์กับตัวละครเอกอย่างไร ตลอดจนศึกษาความหมายของการนำเสนอภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติในเรื่องด้วย เพื่อเป็นการค้นหาประเด็นหลักของเรื่องให้ผู้เขียนต้องการนำเสนอ นอกจากนี้เพื่อให้เห็นการใช้ภาพธรรมชาติและภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติของมูราคามิให้ชัดเจนขึ้น จะศึกษาเรื่อง “ไทยแลนด์” ซึ่งเป็นผลงานของมูราคามิเช่นเดียวกันเพิ่มเติม เนื่องจากเรื่อง “ไทยแลนด์” มีลักษณะตัวละครและโครงเรื่องคล้ายคลึงกับเรื่องอ่าวฮานาเลอี ไม่ว่าจะเป็นการใช้ตัวละครเอกเป็นผู้หญิงวัยกลางคน การมีโอกาสได้เดินทางไปยังต่างแดนและได้รับการเยียวยารักษาจิตใจ ณ ดินแดนแห่งนั้น

3. ขอบเขตของงานวิจัย

ขอบเขตของงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาผลงานเรื่อง “อ่าวฮานาเลอี” เป็นหลัก โดยจะวิเคราะห์การใช้ฉากเป็นอ่าวฮานาเลอี ตลอดจนภาพธรรมชาติที่ถูกนำเสนอออกมาว่ามีความสัมพันธ์หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวตัวละครเอกอย่างไร อนึ่งข้อความภาษาญี่ปุ่นจากเรื่อง “อ่าวฮานาเลอี” ใช้ต้นฉบับจาก 村上春樹 (2014) 『東京奇譚集』 東京：新潮社

4. บทวิเคราะห์

4.1 การใช้ภาพอ่าวฮานาเลอีเชื่อมโยงกับภาพธรรมชาติ

ชะจิหญิงวัยกลางคนได้เดินทางไปอ่าวฮานาเลอีเนื่องจากได้รับแจ้งข่าวการเสียชีวิตของบุตรชายคนเดียวของเธอจากสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ กรุงโฮโนลูลู ว่าเขา “โดนฉลามเล่นงานเสียชีวิตที่อ่าวฮานาเลอีตอนอายุสิบเก้าปี” (น.36) (「サチの息子は十九歳のときに、ハナレイ湾で大きな鯨に襲われて死んだ。」) (P.53) เธอรีบรุดไปที่นั่นเพื่อยืนยันว่าศพชายหนุ่มที่ถูกฉลามกัดขาด้านขวาขาดเป็นบุตรชายของเธอหรือไม่ เมื่อเธอเดินทางไปถึงสถานีตำรวจบนเกาะคาอูอิ ที่นั่นเธอได้พบกับชะกะตะตำรวจเชื้อสายชาวญี่ปุ่นผู้ที่นำเธอไปดูร่างบุตรชายของเธอ เมื่อได้พูดคุยกับชะกะตะเรื่องการจัดการศพของบุตรชายและสอบถามเขาเกี่ยวกับสถานที่ที่บุตรชายของเธอเสียชีวิตตลอดจนที่พักของเขาแล้ว ชะกะตะได้กล่าวกับชะจิว่า

・「『私からひとつ、あなたに個人的にお願いがあります』とサカタという初老の警官は別れ際にサチに言った。『ここカウアイ島では、自然がしばしば人の命を奪います。ごらんのようにここの自然はまことに美しいものですが、同時に時として荒々しく、致命的なものともなります。私たちはそういう可能性とともに、ここで生活しています。息子さんのことはとてもお気の毒に思います。心から同情します。しかしどうか今回のことで、この私たちの島を恨んだり、憎んだりしないでいただきたいのです。あ

⁸ เรื่องสั้นเรื่องอื่นๆที่เหลือ จะมีการระบุชัดเจนว่าอยู่ในเมืองโตเกียว แม้ว่าเรื่อง “เราต่างท่องไปในความบังเอิญ” ในตอนแรกผู้เขียนจะเล่าถึงประสบการณ์ของตัวเองที่ประเทศสหรัฐอเมริกาก็ตาม แต่เนื้อเรื่องหลักของตัวละครเอกจะอยู่ที่โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น หรือเรื่อง “ลิ่งจินะวะวะ” เองก็ตามก็ใช้ชื่อย่านสำคัญคือชินะวะวะ (品川) ในเมืองโตเกียวเช่นกัน

⁹ แม้ว่าตอนท้ายของเรื่องชะจิจะได้เจอกับ “นายมะขามช่อเดียว” อีกครั้ง ที่ “ร้านสตาร์บัคส์ใกล้สถานีรถไฟใต้ดินรปปงิ” แต่เหตุการณ์สำคัญต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเสียชีวิตของบุตรชายชะจิ หรือการเดินทางไปฮาวายทุกๆปีของชะจิ รวมถึงการได้พบเด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคนแล้วแต่เกิดที่อ่าวฮานาเลอีเป็นหลัก

なたにしてみれば勝手な言い分に聞こえるかもしれません。しかしそれが私からのお願いです。』」 (P.58) (คำแปล : “ผมมีเรื่องหนึ่งอยากจะขอร้องคุณเป็นการส่วนตัวครับ” ตำรวจวัยกลางคนที่ชื่อ ซะกะตะกล่าวกับซะจิก่อนจาก “ที่เกาะคาว่าอินี้ธรรมชาติคร่ำชีวิตคนบ่อยครั้ง ธรรมชาติของที่นี่งดงามอย่างที่เราเห็นแต่ในขณะเดียวกัน บางครั้งมันก็บ้าคลั่งจนทำให้ถึงแก่ความตายได้ พวกเราใช้ชีวิตที่นี่ร่วมกับความเป็นไปได้ที่ว่ามัน ครอบคลุมชายของคุณผมขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ผมรู้สึกสงสารจับใจ แต่ไม่ว่ายังไง ก็ไม่อยากจะให้คุณเคียดแค้นชิงชังเกาะของพวกเราเพราะเหตุการณ์นี้ สำหรับคุณแล้วอาจฟังดูเหมือนข้ออ้างที่เห็นแก่ตัว แต่นี่คือคำขอ ร้องจากผมครับ” (น.40)

ในช่วงแรกของเรื่องที่มีการระบุถึงความตายของบุตรชายของซะจิที่อ่าวฮานาเลอิ เกาะคาว่าอิ สามารถตีความได้ว่ามีการใช้ฉากอ่าวฮานาเลอิเชื่อมโยงกับภาพธรรมชาติ และยังสะท้อนถึงภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติด้วย กล่าวคือ ในด้านหนึ่งแม้ว่าจะมีความงดงามเพียงไรแต่ในอีกด้านหนึ่งกลับแฝงไปด้วยความน่ากลัว ความรุนแรง รวมถึงอำนาจของการทำลายล้างและสื่อถึงภาพความตาย และยังคงกล่าวได้ว่าเป็นสถานที่ที่ห่างไกลจากโลกของความเป็นจริง และการใช้ชีวิตประจำวันในเมืองหลวงใหญ่อย่างโตเกียว ในเรื่องสั้น “อ่าวฮานาเลอิ” นี้ มูราคามิได้ให้ตัวละครซะจิออกจากพื้นที่ของโลกแห่งชีวิตประจำวันไปยังสถานที่ที่ห่างไกลจากเมืองหลวงโตเกียว ซึ่งจุดนี้จะแตกต่างไปจากเรื่องสั้นเรื่องอื่น ๆ ที่เหตุการณ์ในเรื่องล้วนแล้วแต่ดำเนินไปในเมืองหลวงโตเกียว แต่ในเรื่องนี้เหตุการณ์สำคัญ ๆ ต่าง ๆ ล้วนเกิดขึ้นที่บริเวณอ่าวฮานาเลอิ การใช้ฉากในลักษณะเช่นนี้อาจเป็นการสร้างบรรยากาศให้กับเนื้อเรื่องว่าอาจจะมีเหตุการณ์ไม่คาดฝันหรือเหตุการณ์ชวนพิศวงเหนือจริงเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ยังพบการบรรยายภาพความโหดร้ายของธรรมชาติในตอนต้นเรื่องอีกแห่ง ซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจอันหดหู่ของซะจิที่กำลังอยู่ในความโศกเศร้าได้เป็นอย่างดี ซะจิขับรถไปยังอ่าวฮานาเลอิหลังจากทำพิธีฌาปนกิจบุตรชายเรียบร้อยแล้ว ในฉากนี้มีการบรรยายภาพทิวทัศน์รอบ ๆ ตัวเธอว่า 「数年前に襲った巨大な台風のおかげで、島の樹木のほとんどは、大きく変形するほどの打撃を受けていた。屋根を吹き飛ばされた木造家屋のあとはいくつか目にした。山のかたちが変わっているところもあった。自然が厳しい環境なのだ。」 (P.60) คำแปล : ความรุนแรงของพายุลูกใหญ่ที่เข้ามากระหน่ำเมื่อหลายปีที่แล้ว ทำให้ต้นไม้บนเกาะแทบทั้งหมดโดนพัดจนเปลี่ยนรูปร่างไปอย่างมาก และยังมีร่องรอยของบ้านไม้ที่ถูกพัดจนหลังคาปลิวอีกหลายหลังให้เห็น ภูเขาบางแห่งถึงกลับเปลี่ยนรูปร่างไป เป็นสภาพแวดล้อมที่แสดงถึงความโหดร้ายของธรรมชาติ”) (น.41) จากข้อความข้างต้น อาจสรุปได้ว่าในตอนแรกของเรื่องภาพของอ่าวฮานาเลอิซึ่งสื่อถึงสถานที่ที่เต็มไปด้วยธรรมชาติได้ถูกบรรยายผ่านมุมมองของซะจิว่า เป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นถึงความโหดร้ายของธรรมชาติ กระนั้นก็เป็นสถานที่ที่ทำให้เธอได้อยู่กับตัวเองไว้ซึ่งพ้นจากการจากโลกของความเป็นจริงดังที่กล่าวว่า 「重みを持つ過去は、どこかにあつけなく消え失せてしまったし、将来はずっと遠い、うす暗いところにあつた。どちらの時制も、今の彼女とはほとんどつながりをもっていなかった。彼女は現在という常に移行する時間性の中に座り込んで、(略)」 (P.61) (คำแปล : อดีตอันหนักอึ้งอันตรธานหายไปอย่างง่ายดายในอนาคต อยู่ในที่อันมืดสลัวห่างไกลสุดกู่ ไม่ว่ากาลเวลาฝ่ายใดก็แทบไม่เกี่ยวข้องกับตัวเธอในขณะนี้ เธอนั่งอยู่ในกาลเวลาอันเคลื่อนไหวเป็นนิรันดร์ซึ่งเรียกว่าปัจจุบัน (ย่อ)) (น.42) ในขณะนี้ซะจิต้องการ “เวลา” ในการเยียวยาจิตใจและกลับไปเป็นตัวของตัวเอง หลังจากเหตุการณ์ในครั้งนี้ ต่อมาซะจิได้เดินทางมาที่ฮานาเลอิทุกปีก่อนวันครบรอบวันตายของบุตรชายตนเอง และทำเช่นนั้นซ้ำ ๆ มาเป็นเวลากว่าสิบปี

4.2 การได้พบกับเด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นทั้งสอง

4.2.1 การได้แสดงบทบาทของ “แม่” อีกครั้ง

หลังจากบุตรชายได้เสียชีวิตไป ชะจิได้เดินทางไปทำอาวฮานาเลอิทุกปีเป็นระยะเวลาประมาณ 10 ปี จนเกิดเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมุมมองของเธอนั้นก็คือ การได้พบเห็น “เด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคนกำลังโบกรถ” (น.45) (「ヒッチハイクをしている日本人の若者二人」)(P.64) เป็นที่น่าสงสัยว่าไม่มีการระบุชื่อของเด็กหนุ่มทั้งสองคนนี้จนจบเรื่อง ทั้งคู่ถูกบรรยายเพียงแค่ว่า “คนหนึ่งตัวสูงผอมแก้งก้าง อีกคนหนึ่งอ้วนเตี้ยเป็นมะขามข้อเดียว” (น.45) (「一人は背が高くひょろひょろして、もう一人はずんぐりしていた。」)(P.64) อาจเป็นเพราะเห็นว่าเป็นคนญี่ปุ่นเหมือนกันและเด็กหนุ่มทั้งสองมีที่ท่า “เก๋ ๆ กัง ๆ” ชะจิจึงตัดสินใจรับทั้งสองขึ้นรถของตัวเอง เมื่อได้พูดคุยกับทั้งสองแล้ว ชะจิจึงทราบว่าทั้งสองตั้งใจจะไปเล่นกระดานโต้คลื่นที่อาวฮานาเลอิจากความบังเอิญในเรื่องจุดหมายปลายทางและวัตถุประสงค์ในการมาของเด็กหนุ่มสองคนซึ่งเหมือนกับบุตรชายของตน อาจกล่าวได้ว่าการมาถึงของเด็กหนุ่มทั้งสองกระตุ้นให้ชะจิหวนระลึกถึงบุตรชายตนเองอีกครั้ง ตั้งแต่การพบกันครั้งแรกระหว่างชะจิกับเด็กหนุ่มทั้งสองที่อาวฮานาเลอิ จนกระทั่งชะจิได้พบกับนาย “มะขามข้อเดียว” อีกครั้งที่โตเกียว เธอไม่เคยแพร่พรายเรื่องบุตรชายของเธอหรือแม้กระทั่งจุดประสงค์การเดินทางมาที่อาวฮานาเลอิให้เด็กหนุ่มทั้งสองได้ล่วงรู้เลย นอกจากนี้อีกสิ่งที่ย้ำเตือนให้เห็นถึงอายุของเด็กหนุ่มทั้งสองที่ไล่เลี่ยกับบุตรชายของตนสามารถพบได้จากคำบรรยายที่กล่าวว่า

・「『ほらね、そういうとこ、やっぱダンカイっすよ』とずんぐりが言った。

『すぐにムキになるとこな なんか、うちの母親そっくりだもん。』(P.70)(คำแปล: “เห็นไหมล่ะ อย่างที่บอกเลย คนยุคบูมจริงๆ ด้วย” นายมะขามข้อเดียวว่า “ฉุนเฉียวง่ายเหมือนแม่ผมไม่มีผิด” (น.49)

“คนยุคบูม” ในที่นี้หมายถึง 団塊の世代 หมายถึงคนที่เกิดในช่วงปี ค.ศ. 1947 (ปีโชวะที่ 22) ถึงปี ค.ศ. 1949 (ปีโชวะที่ 24) ซึ่งมีประมาณ 8,100,000 คน ในประเทศญี่ปุ่น คนที่เกิดในช่วงนี้ในภาษาญี่ปุ่นจะเรียกว่า 「第一ベビーブーム世代」 (เบบี้บูมรุ่นที่ 1) จะเห็นได้ว่าชะจิมียุ่รุ่นราวคราวเดียวกับแม่ของเด็กหนุ่ม อาจจะเป็นเพราะเด็กหนุ่มทั้งสองมีอายุไล่เลี่ยกับบุตรชายของตน และที่ท่าของพวกเขาก็ “เก๋ ๆ กัง ๆ” (頼りなさそう) หรือ “ชื่ออะไรไม่รู้อะไรสักอย่าง” (なんにも知らないぼけっとしたのが) แถมยังพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ และไม่ประสีเกี่ยวกับเรื่องของฮาวาย ชะจิจึงยื่นมือเข้าช่วยเหลือพวกเขาหลายอย่างเช่น

- การจัดแจงเรื่องที่พักให้

・「サチは自分の泊まっているコテージのマネージャーに話をして、二人のために部屋をみつけてもらった。彼女の紹介ということで、週ぎめの料金をかなり安くしてくれた。」(P.71) (คำแปล: ชะจิกุญกับผู้จัดการของบังกะโลที่เธอพักให้ช่วยหาห้องพักรักษาสำหรับสองคนเนื่องจากเธอเป็นคนช่วยแนะนำ ทางบังกะโลจึงลดราคาที่พักต่อสัปดาห์ให้ถูกลงมาก) (น.49)

- การช่วยจัดหากระดานโต้คลื่นให้

・「サチはマネージャに、どこか安い中古のサーフボードを売っているところはないかと尋ねてみた。マネージャは店を教えてくれた。」(P.72)(คำแปล: ชะจิลองถามผู้จัดการว่ามีที่ไหนขายกระดานโต้คลื่นมือสองราคาถูกบ้างไหม ผู้จัดการช่วยบอกร้านให้) (น.50)

- การดักเตือนเรื่องยาเสพติด

・「『あんたたちみたいな、なんにも知らないぼけっとしたのが、そいつらのい

いカモになるのよ』とサチは言った。『アイスってのはね、ハワイに蔓延しているハードなドラッグで、私も詳しいことは知らないけど、覚醒剤の結晶みたいなもの。安くて簡単で、いい気持ちになるけど、一回はまりこんだらあとは死ぬしかない。』」(P.69) (คำแปล : “พวกซี้บื้อไม่รู้จะรู้สึกอย่างไรแบบพวกเธอ เป็นเหมือนหนูมาให้พวกมันเช็ดเลยนะ” ซะจิว่า “ยาไอซ์นี่เป็นยาเสพติดร้ายแรงที่กำลังระบาดในฮาวาย ฉันก็ไม่ค่อยรู้รายละเอียด แต่มันเหมือนยาหล่อมประสาทที่เป็นผลึก ราคาถูกและหาง่าย แต่ถ้าเกิดติดขึ้นมาก็ถึงตายได้เลย”) (น.48)

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าซะจิได้ช่วยเหลือเด็กหนุ่มทั้งสองในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ทั้งคู่ได้เล่นกระดานโต้คลื่นที่อ่าวฮานาเลอิตามที่พวกเขาตั้งใจได้ เมื่อพิจารณาถึงอายุของซะจิกับเด็กหนุ่มทั้งสอง พฤติกรรมที่เป็นระยะคอยช่วยเหลือพวกเขา ตลอดจนวิธีการพูดที่ตรงไปตรงมา และกล้าที่จะสั่งสอนเด็กหนุ่มทั้งสองแม้ว่าจะเป็นคนที่พบเจอกันเป็นครั้งแรก อาจวิเคราะห์ได้ว่าจากการที่ได้พบเด็กหนุ่มสองคนนี้ได้เปิดโอกาสให้ซะจิได้แสดงบทบาทและได้ยืนยันความเป็น “แม่” ของตัวเองอีกครั้งหนึ่งซึ่งเป็นบทบาทที่เธอควรจะปฏิบัติต่อบุตรชายของเธอเอง แต่เธอได้ล้มเหลวที่จะทำสิ่งนี้ในอดีต ดังที่เธอก็รู้ตัวดีว่า “ฉันคงจะตามใจเด็กคนนั้นจนเสียคน” (น.57) (「私はたぶんあの子をスポイルしてしまったのだろう」)(P.81) ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทบรรยายเกี่ยวกับเรื่องบุตรชายของเธอนั้น จะเป็นในลักษณะที่ซะจิจะวิพากษ์วิจารณ์ต่อบุตรชายของเธอ และแทบจะไม่พบบทบรรยายที่กล่าวถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรในฐานนะ “แม่” ของซะจิเท่าที่ควร โดยซะจิได้ยกข้ออ้างที่ว่า “น่าจะต้องเลี้ยงอย่างเข้มงวดกว่านี้ กระนั้นเธอเองก็ไม่ว่าในทางปฏิบัติจริง ๆ จะต้องเข้มงวดอย่างไร งานของเธอยุ่งเหลือเกิน แล้วไม่มีความรู้เกี่ยวกับเด็กผู้ชายทั้งเรื่องร่างกายและจิตใจด้วย” (น.57) (「もっと厳しく育てるべきだったのかもしれない。でもだからといって、具体的にどのように厳しくすればよかったのか、彼女にはわからない。仕事が忙しすぎたし、男の子の心理や身体についてまったく知識がなかった。」) (P.81) ดังนั้นการได้พบเด็กหนุ่มทั้งสองได้ทำให้ซะจิได้ตระหนักรู้ในสิ่งที่เธอขาดหายไป นอกจากนี้การมองเห็นเด็กหนุ่มสองคนนี้ได้ซ้อนทับกับภาพบุตรชายของตนได้ถูกบรรยายไว้อย่างชัดเจนอีกแห่งตอนที่ซะจิได้ไปเห็นตอนเด็กหนุ่มสองคนเล่นกระดานโต้คลื่นในระหว่างที่เธอนั่งเล่นอยู่ที่ชายหาด

・「翌の朝、サチがいつものように砂浜に座って海を眺めていると、その日本人の若い二人組がやってきて、サーフィンを始めた。いかにも頼りなさそうな見かけに比べて、二人のサーフィンの腕は確かだった。(略) 目が明るく輝き、自信に満ちていた。弱々しいところはまったくない。きっと学校の勉強なんかしないで、波乗りで明け暮れているのだろう。彼女が死んでしまった息子がかつてそうであったように。」(P.72-73) (คำแปล : วันรุ่งขึ้น ซะจินั่งที่ชายหาดจ้องมองทะเลเหมือนอย่างเคย ชายหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคนก็มาและเริ่มเล่นกระดานโต้คลื่น เมื่อเทียบกับบุคลิกภายนอกที่ดูไม่ค่อยเอาไหนแล้ว ฝีมือการโต้คลื่นของทั้งคู่ถือว่าดีทีเดียว (ย่อ) ดวงตาสดใสเป็นประกายเปี่ยมไปด้วยความมั่นใจ ไม่มีความอ่อนล้าแม้แต่น้อย คงเป็นเพราะเธอแต่ได้คลื่นทั้งวันทั้งคืนไม่รำเรียนหนังสือ เหมือนอย่างที่เคยหนึ่งลูกชายที่ตายไปก็เคยเป็น) (น.50-51)

การมองภาพเด็กหนุ่มสองคนในขณะที่เล่นกระดานโต้คลื่นซ้อนทับกับลูกชายตนเองในฉากนี้ ทำให้ซะจิได้เห็นอีกด้านหนึ่งของเด็กหนุ่มสองคนนี้ กล่าวคือจากที่ซะจิเห็นว่าพวกเขา “ไม่เอาไหน” แต่เด็กหนุ่มทั้งสองกลับมีความสามารถในการเล่นกระดานโต้คลื่นและมีความสุขในสิ่งที่พวกเขาทำ การจ้องมองพวกเขาในอีกนัยหนึ่งก็เหมือนกับการได้จ้องมองบุตรชายตนเองอีกครั้ง เด็กหนุ่มสองคนนี้นอกจากจะปรากฏตัวเพื่อให้ซะจิได้แสดงบทบาทความเป็น

“แม่” แล้ว ยังช่วยให้ชะจิได้เรียนรู้และเข้าใจบุตรชายของตนได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

4.2.2 การได้ค้นพบและยอมรับตัวตนที่แท้จริง

ดังที่ได้อธิบายไปในส่วนหนันี้แล้วว่าการได้พบกับเด็กหนุ่มสองคนนี้ได้นำพาเอาการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชะจิ ซึ่งแต่เดิมทีเวลาที่เธอมาเยือนอ่าวฮานาเลอี เธอจะทำเพียงแค่นั่งเล่นที่ชายหาด ฝ้ามองดูเหล่านักเล่นกระดานโต้คลื่น ปล่อยให้เวลาให้ผ่านพ้นไปโดยไม่ทำอะไรอย่างอื่นเพื่อให้เวลาเยียวยาจิตใจของเธอ แต่ภายหลังจากการได้พบเด็กหนุ่มสองคนนี้แล้ว ทำให้ชะจิได้ทบทวนรำลึกและพิจารณาถึงเรื่องราวของบุตรชายตนเองอีกครั้ง ซึ่งขณะที่เธอได้คิดทบทวนเกี่ยวกับบุตรชายของเธอ ในอีกแง่หนึ่งชะจิก็ได้คิดทบทวนเรื่องราวในช่วงวัยรุ่นของตนเองไปพร้อมกันด้วย ในขณะที่บุตรชายของเธอชอบการเล่นกระดานโต้คลื่นเป็นชีวิตจิตใจ ชะจิเองก็รักการเล่นเปียโนมาตั้งแต่ชั้นมัธยมปลาย เธอมีพรสวรรค์ในการเล่นเปียโน กล่าวได้ว่าหากเธอได้ยื่นทำนองเพลงนั้น ๆ เพียงครั้งเดียว เธอก็สามารถ “แปรเปลี่ยนให้ไปอยู่บนคีย์บอร์ดได้” แต่เธอมีปัญหาอยู่ตรงที่ว่าเธอไม่สามารถสร้างสร้งงานดนตรีที่เป็นของตัวเองได้ สิ่งที่ทำได้อีกคือ การเล่นเลียนแบบเพลงต้นฉบับได้อย่างแม่นยำเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เธอจึงเป็นนักเปียโนมืออาชีพไม่ได้ ดังนั้นเมื่อสำเร็จชั้นมัธยมปลายเธอจึงตัดสินใจไปเรียนการทำอาหารแทน เพราะเธอไม่มีสิ่งอื่นที่อยากทำเป็นพิเศษ และเพราะ “พ่อทำกิจการร้านอาหาร” และเธอคิดจะเป็นผู้สืบทอดกิจการร้านต่อไป เธอจึงตัดสินใจไปเมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้ง ๆ ที่ชิคาโกไม่ใช่เมืองที่มีชื่อเสียงในด้านการทำอาหาร แต่เหตุผลที่เธอเลือกไปที่นั่นก็เพราะเธอมีญาติอาศัยอยู่ที่พร้อมจะรับประกันให้เธอ แต่สุดท้ายเมื่อเพื่อนของเธอชักชวนให้ไปเล่นเปียโนในบาร์ย่านดาวทาวน์ และเป็นงานที่มักจะได้ทิปก้อนโตอยู่เสมอ ในที่สุดชะจิก็เลิกเรียนทำอาหารและเลือกที่จะเล่นเปียโนแทน จากเหตุการณ์ในอดีตของชะจิเห็นได้ถึงการล้มเลิกความตั้งใจอย่างง่ายดายและไม่สามารถทำสิ่งที่ตั้งใจไว้จนสำเร็จได้ สุดท้ายเธอถูกส่งตัวกลับประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากเป็นแรงงานผิดกฎหมาย เมื่อกลับถึงญี่ปุ่นเธอก็ได้ยึดอาชีพนักเล่นเปียโน เก็บหอมรอมริบจนกระทั่งเปิดกิจการบาร์เปียโนของตนเองที่ย่านรปปงีได้ จะเห็นได้ว่าในที่สุดชะจิก็ไม่ได้ทำตามที่ตนเองเคยคิดเอาไว้ นั่นก็คือ การสืบทอดกิจการร้านต่อจากบิดา แต่เธอเลือกทำในสิ่งที่ตนเองชอบและถนัด คือการเล่นเปียโนแทน นอกจากนี้การแต่งงานกับสามีนักดนตรีแจ๊สที่อายุน้อยกว่าหนึ่งปี ผู้มีนิสัย “กักขะ” และมักจะทำร้ายร่างกายเธออยู่เนือง ๆ ทั้ง ๆ ที่ทุกคนต่างคัดค้านการแต่งงานในครั้งนี้แล้ว สะท้อนภาพวัยสาวของชะจิที่เลือกทำในสิ่งที่ตนเองชอบโดยไม่สนใจคนรอบข้าง ทำอะไรไม่เป็นขึ้นเป็นอันจากการเล่นเปียโนและน่าจะเป็นเด็กหัวดื้อที่คอยแต่จะสร้างปัญหาให้กับบิดามารดาของตนเองพอสมควร

เมื่อชะจิลองย้อนทบทวนเรื่องลูกชายอีกครั้ง บทบรรยายที่ออกมาจะไม่ได้เป็นลักษณะการแสดงความรู้สึกอาลัยอาวรณ์จากแม่สู่ลูก แต่จะเป็นการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์บุตรชายของตนเหมือนเป็นมุมมองของบุคคลที่สามเสียมากกว่า แน่แน่นอนว่าชะจิรักบุตรชายของตน แต่ถ้าหากไม่ใช่บุตรชายของตนแล้ว เธอเลือกที่จะไม่เข้าใกล้เขา เธอมองว่าเขา “ทั้งเอาแต่ใจ จิตใจไม่เคยจดจ่อกับสิ่งใด จัดการสิ่งที่ทำอยู่ในสำเร็จลุล่วงไม่ได้ (ย่อ) สิ่งทั้งหมดข้างก็มีเพียงการเล่นกระดานโต้คลื่น” (น.57) (「わがままで、集中力がなく、やりかけたことを成し遂げることができない。(略) 多少なりとも身を入れてやっていたのはサーフィンだけだったか、」) (P.80) ซึ่งนิสัยที่เธอได้วิจารณ์ตัวลูกชายในฉากนี้ อาจกล่าวได้ว่าได้ซ้อนทับกับภาพเธอในช่วงวัยรุ่นเช่นเดียวกัน ทั้งคู่มีความเหมือนกันในด้านที่จะทำแต่ในสิ่งที่ตนชื่นชอบโดยไม่สนใจคนรอบข้าง เธอมีความสุขกับการเล่นเปียโนเฉกเช่นเดียวกับการที่บุตรชายเธอมีความสุขกับการเล่นกระดานโต้คลื่น ดังที่ชะจิได้ข้อสรุปว่า “อย่างนี้สินะที่เรียกว่าสายเลือดเดียวกัน” (น.53) (「私だって若いときには似たようなことをしてたんだ」) (P.80) และด้วยเหตุนี้เธอจึงไม่มีสิทธิตำหนิเขา มิยาวากิ (Miyawaki, 2021, p.36) ได้อธิบายเกี่ยวกับการ

ที่ชะจิหวนนึกถึงอดีตของตนเองว่า “นั่นเป็นการทำให้ชะจิเกิดความรู้สึกเหมือนกับการได้เฟื่องมอดตนเองอีกครั้ง อาจจะได้คิดว่าเธอกำลังเฟื่องมอดตัวตนของเธอเองที่เธอไม่สามารถทำให้พอใจได้ เนื่องจากเขาเป็นลูกในไส้ของเธอเอง แน่แน่นอนเขาเป็นอีกร่างหนึ่งของเธอ ในกรณีที่เฟื่องมอดในฐานะมนุษย์ที่มีนิสัยเฉพาะติดตัวแต่ละคน แน่แน่นอนว่าเธออาจจะได้ค้นพบกับส่วนที่เป็นความจริงในนั้นที่ตนเองพยายามจะหลบหนีตลอดเวลา ดังนั้นเธอจึงไม่สามารถทำให้รักเขาได้ และไม่สามารถยอมรับในตัวตนที่เขาเป็นได้” ดังที่มียาวากิได้กล่าวเอาไว้ในส่วนนี้จึงอาจสรุปได้ว่าการได้หวนคิดถึงเรื่องราวของตนเองรวมทั้งบุตรชายอีกครั้ง ทำให้ชะจิได้ค้นพบ “ตัวตน” ที่แท้จริงของเธอ การก้าวมารับบทแม่ของชะจิทำให้ชะจิได้เข้าใจจิตใจของบิดามารดาตัวเองที่มีต่อการกระทำของเธอในอดีต และยังทำให้เธอเข้าใจบุตรชายของเธอมากขึ้นด้วย ซึ่งถ้าหากเธอไม่ได้พบกับ “นายโยง” และ “นายมะขามข้อเดียว” มากระตุ้นจิตสำนึกเรื่องบุตรชายของเธอแล้ว ชะจิน่าจะยังคงใช้ชีวิตแบบเดิมคือการมาที่อ่าวฮานาเลอิ จมดิ่งอยู่ในความเศร้าและความทุกข์ ทำได้แต่นั่งชมผู้คนเล่นกระดานโต้คลื่น ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเรื่อยไปอยู่ก็เป็นได้

เกี่ยวกับประเด็นนี้ โย (Yoo, 2014, p.229) ได้กล่าวว่า “ชะจิได้เห็นภาพเงาของบุตรชายที่เสียชีวิตไปในตัวของ ‘นายมะขามข้อเดียว’ คำพูดของนายมะขามข้อเดียวที่กล่าวว่า ‘คุณป้าก็พยายามเข้าเนอะครับ’”¹⁰ เป็นเหมือนคำพูดที่ทำให้กำลังใจแทนบุตรชายที่เสียชีวิตไป ‘ความปรารถนาของหัวใจ’ ที่กินระยะเวลายาวนานถึง 10 ปี ที่ต้องการจะแก้ไขความขัดแย้งกับบุตรชายของตนนั้น ได้ทำให้เกิด ‘เรื่องบังเอิญอันน่าเหลือเชื่อ’ นั่นก็คือการได้พบกับ ‘นายมะขามข้อเดียว’ ที่มาบอกกล่าวแทนภาพเงาของบุตรชายตนเอง” จากคำอธิบายของโยจะเห็นได้ว่า โยให้น้ำหนักในตอนท้ายของเรื่องที่ชะจิได้บังเอิญพบกับ “นายมะขามข้อเดียว” อีกครั้งที่โตเกียว แต่สำหรับผู้วิจัยคิดว่า ‘เรื่องบังเอิญอันน่าเหลือเชื่อ’ ที่เกิดขึ้นกับชะจิ คือการได้พบกับทั้ง “นายโยง” และ “นายมะขามข้อเดียว” ที่อ่าวฮานาเลอิ เสียมากกว่า ดังที่ได้กล่าวไปในตอนต้นว่า ผลงานรวมเรื่องสั้นของมูราคามิเล่มนี้ใช้ชื่อภาษาไทยว่า ‘ลึกลับ โตเกียว เรื่องสั้น’ ส่วนชื่อหนังสือในภาษาญี่ปุ่นคือ 『東京奇譚集』 ซึ่งคำว่า “奇譚” (Kitan) มีความหมายว่า “เรื่องลึกลับพิศวง” ในเรื่องสั้นแต่ละเรื่องจะมีกลิ่นอายของความเหนือจริง หรือความ “บังเอิญ”¹¹ ยกแก่การอธิบายเกิดขึ้น ซึ่งโยได้อธิบายถึงส่วนที่แสดงความเหนือจริงตรงจากที่ “นายมะขามข้อเดียว” สอบถามชะจิว่า “ช่วงที่คุณบ๊ออยู่ที่นี้ เคยเห็นนักโต้คลื่นญี่ปุ่นขาเดียวบ้างหรือเปล่าครับ?” (น.61) (「おばさん、ここで片脚の日本人のサーファーって見ました」) (P.87) โยได้กล่าวเกี่ยวกับส่วนนี้ว่า “การปรากฏของวิญญาณหากมองดูผิวเผินแล้วน่าจะเป็นส่วนประกอบทำให้เกิดบรรยากาศ “เรื่องลึกลับพิศวง” แต่การเกิดขึ้นของ “เรื่องลึกลับพิศวง” ในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” นั้นน่าจะเป็นผลพวงมาจากความปรารถนาของมนุษย์โดยที่ไม่รู้ตัวมากกว่า” (Yoo, 2014, p.229) เช่นเดียวกับโยมีผู้อ่านส่วนใหญ่มองว่าฉากการสอบถามถึงวิญญาณนักโต้คลื่นญี่ปุ่นขาเดียว เป็นส่วนสร้างบรรยากาศ “เรื่องลึกลับพิศวง” แต่สำหรับผู้วิจัยแล้วคิดว่า “เรื่องลึกลับพิศวง” ในเรื่องนี้จะเป็นบางสิ่งบางอย่างที่ตลใจชะจิในขณะที่ขับรถผ่านเด็กหนุ่มทั้งคู่ไปในตอนแรก แต่สุดท้าย “แต่ไปไม่ได้โลกก็เปลี่ยนใจรถกลับ” (น.45) (「しまらく進んでから思い直し、方向転換して戻った。」) (P.65) และเป็นการได้พบกับเด็กหนุ่มสองคนนี้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายลูกชายของเธอเสียมากกว่า อีกประเด็นที่คิดว่าไม่ควรมองข้ามก็คือเหตุการณ์ทั้งหมดเกิดขึ้นที่อ่าวฮานาเลอิ อันเป็นสถานที่ที่ร่ายล้อมไปด้วยธรรมชาติทางไกลจากชีวิตประจำวัน และเป็นสถานที่ที่เอื้อให้ชะจิ

¹⁰ เป็นคำพูดในตอนท้ายเรื่อง เป็นตอนที่ชะจิได้พบกับ “นายมะขามข้อเดียว” แต่ตอนปลายหลังจากเดินทางกลับจากอ่าวฮานาเลอิ ขณะหลบฝนภายในร้านสตาร์บัคส์ใกล้สถานีรถไฟใต้ดินปรังโย ในบทความของโย (2014) จะอธิบายโดยใช้สำนวนว่า “頑張ってください” ซึ่งมีความหมายว่า “พยายามเข้าเนอะ” มาจากในตัวเนื้อเรื่องซึ่งเขียนว่า 「おばさん頑張ってください」 (P.93) แต่ในฉบับแปลจะแปลว่า “คุณป้าก็เหมือนกันเนอะครับ” (น.66) ซึ่งข้อความส่วนนี้หากใช้ตามฉบับแปลเกรงว่าผู้อ่านจะเข้าใจได้ยาก ผู้วิจัยจึงขอแปลโดยอิงจากข้อความในบทความของโยแทน

¹¹ ตัวอย่างเช่น เรื่อง “เราต่างท่องไปในความบังเอิญ” (『偶然の旅人』) จะเห็นได้จากชื่อเรื่องมีการใช้คำว่า “偶然” ซึ่งมีความหมายว่า “เหตุบังเอิญ” รวมทั้งมูราคามิยังได้เล่าเรื่อง เหตุการณ์บังเอิญอัน “น่าประหลาดใจ” ที่เกิดขึ้นกับตัวเองในขณะที่เขาได้ไปเป็น “นักเขียนประจำสถาบัน” ณ มลรัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกาในตอนต้นของเนื้อเรื่องด้วย หรือในเรื่อง “สิ่งขึ้นชะงะ” (『品川猿』) ที่มีการสร้างตัวละครลิงที่พูดภาษามนุษย์ได้ เป็นต้น

ได้มีเวลาหยุดพักอยู่กับตัวเอง ได้คิดทบทวนสิ่งต่าง ๆ ซึ่งถ้าหากเป็นเมืองหลวงโตเกียวที่มีภาพพจน์ของความซ้ำซากจำเจกับการใช้ชีวิตประจำวันไปเรื่อย ๆ เธอคงไม่สามารถมีประสบการณ์อันพิเศษเช่นนี้ได้ ดังจะเห็นได้ว่ายามที่ชะจิอยู่ที่โตเกียว มีการบรรยายไว้ว่า “หลังจากลูกชายตาย ชะจิทุ่มเทกับงานมากกว่าที่ผ่านมา ในหนึ่งปีเธอมาที่ร้านแทบไม่เคยหยุด และเอาแต่เลยเปียโนเท่านั้น” (น.56) (「息子が死んだあと、サチは依然にも増して熱心に仕事をした。一年間ほとんど休みなく店に出てただただピアノを弾いた。」) (P.79) จากข้างต้นจึงสรุปได้ว่ามารากามีใช้ฉากอ่าวฮานาเลอเป็นพื้นที่ที่ “เรื่องลึกลับพิศวง” ยกแก่การอธิบายเกิดขึ้น และเป็นสถานที่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวชะจิ ทำให้เธอได้พบกับ “ความเป็นตัวตนของเธอ” ที่แท้จริง อันนำพาไปสู่จุดคลี่คลายปมปัญหาในจิตใจของตัวของเธอเองด้วย

4.2.3 การกลั่นคืนสู่ธรรมชาติและภาพธรรมชาติผู้บำบัดเยียวยา

ภายหลังจากที่ชะจิได้พบกับเด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับบุตรชายของตน เขาทั้งคู่ได้ทำให้เธอได้ขบคิดถึงเรื่องราวในอดีตของตน จนกระทั่งเรื่องของบุตรชายของเธอเอง ทำให้เธอค้นพบ “ตัวตน” ที่แท้จริงของตนเองและเข้าใจในตัวบุตรชายมากขึ้น ผลที่ตามมาก็คือทำให้เธอสามารถยอมรับในตัวตนของตนเอง รวมทั้งของบุตรชายและนำพาไปสู่การให้อภัยตนเองได้ จนเมื่อ “นายมะขามข้อเดียว” ได้มาสอบถามเรื่องชายหนุ่มนักไต่คลื่นญี่ปุ่นชาเดียว ซึ่ง “นายมะขามข้อเดียว” กับ “นายโยง” ไม่ทราบว่าเป็นวิญญาณ แต่ตัวชะจิหลังจากได้ไต่ถามถึงรายละเอียดต่าง ๆ เธอทราบว่าเป็นวิญญาณของบุตรชายของเธอ แต่เป็นที่น่าแปลกกว่าไม่ว่าเธอจะพยายามสอบถามผู้คนแถวนั้นอย่างไร เธอก็ไม่เคยเห็นวิญญาณของบุตรชายเลยแม้แต่ครั้งเดียว ในคืนก่อนที่จะกลับประเทศญี่ปุ่น คืนนั้นเธอร้องไห้เสียใจและรู้สึกน้อยใจที่ตนเองไม่ได้เห็นวิญญาณของบุตรชาย ในฉากนี้ได้มีการบรรยายไว้ว่า

・「サチは長い間濡れた枕に顔をうずめ、声を押し殺していた。私にはその資格がないのだろうか？ 彼女にはわからない。彼女にはわかるのは、何はともあれ自分がこの島を受け入れなくてはならないということだけだった。あの日系の警官が静かな声で示唆したように、私はここにあるものをそのとおり受け入れなくてはならないのだ。公平であれ不公平であれ、資格みたいなものがあるにせよないにせよ、あるがままに。サチは翌朝、健康な一人の中年女性として目を覚ました。そしてスーツケースをダッジ・ネオンの後部席に積み込み、ハナレイ・ベイをあとにした。」 (P.90) (คำแปล : ชะจิฟังหน้าลงบนหมอนที่เปียกชุ่มเป็นเวลานานเพื่อข่มเสียงให้เงียบลง ฉันไม่มีคุณสมบัติหรือ? เธอไม่รู้ สิ่งที่เราทั้งคู่คือ ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นเธอก็ต้องเปิดใจให้กับเกาะนี้ เธอต้องยอมรับสิ่งที่อยู่บนเกาะนี้อย่างที่ตำรวจเชื้อสายญี่ปุ่นคนนั้นเคยแนะนำด้วยน้ำเสียงราบเรียบ ไม่ว่าจะยุติธรรมหรือไม่ ไม่ว่าจะมามีสิ่งที่ถือเป็นคุณสมบัติอยู่หรือไม่ เธอก็ต้องยอมรับสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราวันรุ่งขึ้น เธอตื่นนอนอย่างผู้หญิงวัยกลางคนที่มีความสุขคนหนึ่ง จากนั้นก็เอากะเป๋เดินทางวางบนเบาะหลังของรถดอดจ์ นีออนและทิ้งอ่าวฮานาเลอไว้เบื้องหลัง) (น.64)

ฉากนี้แสดงให้เห็นถึงการเข้าใจตนเอง ยอมรับทุกสิ่งของชะจิ ผู้วิจัยคิดว่าการยอมรับในที่นี้หมายถึงการยอมรับความผิดพลาดของตนในอดีตที่เคยกระทำต่อบุตรชายรวมถึงการยอมรับความตายของเขา รวมไปถึงการให้อภัยตนเองด้วย ซึ่งเมื่อชะจิทำใจยอมรับสิ่งต่างๆ ได้ เธอก็จะได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์ที่เข้าครอบงำจิตใจเธอมาเป็นเวลานานนับสิบปี ความตายในที่นี้ก็เหมือนกับการได้กลับสู่วัฏจักรของธรรมชาติดังที่ชะกะตะ นายตำรวจที่ชะจิเคยพบในตอนแรกได้กล่าวไว้ว่า “ไม่ว่าจะด้วยอุดมการณ์ใด ความตายในสงครามล้วนเกิดจากความเคียดแค้นชิงชังที่มีในแต่ละฝ่าย แต่ธรรมชาติไม่ได้เป็นแบบนั้น ธรรมชาติไม่มีฝ่าย สำหรับคุณแล้วมันคงเป็นประสบการณ์ที่เจ็บปวด

แต่หากเป็นไปได้ก็ขอให้ลองคิดแบบนี้จะครับ ลูกชายของคุณไม่ได้อยู่ในวังวนของอุดมการณ์หรือความเคียดแค้นชิงชัง แต่เขากลับสู่วัฏจักรของธรรมชาติต่างหาก” (น.41) (『大儀がどうであれ、戦争における死は、それぞれの側にある怒りや憎しみによってもたされたものです。でも自然はそうではない。自然には側のようなものはありません。あなたにとっては本当につらい体験だと思いますが、できることならそう考えてみてください。息子さんは大儀や怒りや憎しみなんかとは無縁に、自然の循環の中に戻っていったのだと』) (P.59) จะเห็นได้ว่าในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” นอกจากจะมีการบรรยายภาพธรรมชาติที่มีอ่าวฮานาเลอิทำลายล้างดังปรากฏในข้อ 4.1 แล้ว ในขณะเดียวกันก็มีการบรรยายภาพธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่ช่วยเยียวยาทุกสรรพสิ่งด้วยเช่นกัน เป็นการนำเสนอภาพชัดตรงข้ามของธรรมชาติในอีกแง่หนึ่ง ซึ่งภาพชัดตรงข้ามของธรรมชาตินี้ได้ถูกเล่าผ่านประสบการณ์ของตัวละครเองที่มีการสูญเสียบุตรชายกลับคืนสู่ธรรมชาติในตอนแรก และในตอนท้ายๆ ตัวละครเองก็ได้รับการเยียวยาจากธรรมชาติที่อ่าวฮานาเลอิจนสามารถกลับมาเย็นหยดและก้าวผ่านความทุกข์ของตนเองได้ ยาบูโซเอ (Yabuzoe, 2019, p.138) กล่าวว่า “ ‘วัฏจักร’ เป็นกฎแห่งธรรมชาติ ‘วัฏจักร’ ของมนุษย์ทำให้ใกล้ชิดธรรมชาติ และปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับธรรมชาติได้ การกลมกลืนเข้ากับธรรมชาติจะช่วยเยียวยาการลาจากอันยากที่จะยอมรับได้”

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าในตอนแรกที่จะจิได้เดินทางมาที่อ่าวฮานาเลอิ เธอได้พบกับภาพธรรมชาติที่มีความรุนแรงและโหดร้าย รวมถึงธรรมชาติที่คร่าเอาชีวิตและทำลายล้างสิ่งต่างๆ นอกจากภาพธรรมชาติจะถูกบรรยายในความหมายเช่นนี้แล้ว ในอีกแง่หนึ่งภาพธรรมชาติที่อ่าวฮานาเลอิ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากการทำงานและโลกในชีวิตประจำวัน ที่นี้จะมีเวลาเป็นของตัวเองและได้ไตร่ตรองถึงเรื่องราวต่าง ๆ จนสามารถยอมรับกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ที่อ่าวฮานาเลอิซึ่งรายล้อมไปด้วยธรรมชาตินี้ยังเป็นสถานที่ที่เรื่องราวไม่คาดฝันจะเกิดขึ้นได้ ในที่นี้ก็คือการที่ชะจิได้พบกับเด็กหนุ่มทั้งสอง ได้ช่วยเหลือและทำหลายอย่าง ๆ เหมือนเป็นการชดเชยสิ่งที่เธอสมควรที่จะทำกับบุตรชายของตน ในที่สุดเธอได้รับการเยียวยาและเป็นที่สังเกตได้ว่าการบรรยายภาพธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจของตัวละครด้วย ดังในตอนท้ายจะเห็นได้ว่ามุมมองการบรรยายภาพธรรมชาติของอ่าวฮานาเลอิที่เล่าผ่านสายตาของชะจิมีการเปลี่ยนแปลงไปจากตอนแรก “ตอนที่ไม่ได้เล่นเปียโนเธอจะคิดถึงการอยู่ที่ฮานาเลอิสามสัปดาห์ช่วงปลายฤดูใบไม้ร่วง นึกถึงเสียงคลื่นที่ซัดเข้าหากับแนวเสียงของต้นแดงที่พลิ้วไหวยามต้องลม เมฆที่โดนลมสั่นค้ำพัดพาไป นกอัลบาทรอสส์ที่สยายปีกกว้างบินร่อนบนฟากฟ้า และคิดถึงสิ่งที่น่าจะรอเธออยู่ที่นี่ ตัวเธอ ณ ขณะนี้ ไม่มีเรื่องอื่นใดที่ต้องถวิลหาอีกแล้ว-อ่าวฮานาเลอิ” (น.67) (「ピアノを弾いていないときには、秋の終わりに三週間ハナレイに滞在することを考える。打ち寄せる波の音と、アイアイ・ツリーのそよぎことを考える。貿易風に流される雲、大きく羽を広げて空を舞うアルバトロス。そしてそこで彼女を待っているはずのもののことを考える。彼女にとって今のところ、それ以外に思いめぐらすべきことはなにもない。ハナレイ・ベイ。」) (P.94) ภาพธรรมชาติในตอนสุดท้ายแสดงให้เห็นถึงความสุขใจของชะจิ อ่าวฮานาเลอิที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติ ได้กลายเป็นดินแดนแห่งการพักผ่อนและสงบจิตใจของเธอ ซึ่งเธอจะไม่สามารถสัมผัสได้ในระหว่างที่เธออยู่ในโตเกียว ดังที่ภาพเมืองหลวงโตเกียวถูกบรรยายว่า “ฝนชู่ในฤดูร้อนทำให้พื้นถนนเปียกปอนเป็นสีเทาหม่น ท้องถนนมีรถติด รถแท็กซี่บีบแตรอย่างหงุดหงิด” (น.65) (「夏の通り雨が路上を黒く濡らしていた。道路は渋滞して、タクシーが苛立たしくクラクションを鳴らしていた。」) (P.91) ตัวอย่างนี้ได้สะท้อนภาพพจน์ของเมืองหลวงโตเกียวที่แสดงถึงความซ้ำซาก

จำใจ ความเหนื่อยหน่ายเต็มไปด้วยความเครียดซึ่ง ตรงกันข้ามกับภาพของอ่าวฮานาเลออย่างสิ้นเชิง

4.3 การใช้ภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติในผลงานเรื่อง “ไทยแลนด์” ของมูราคามิ

การบรรยายภาพชั่วตรงข้ามของธรรมชาติ และภาพธรรมชาติที่เยียวยาดใจตัวละครหลักจนตัวละครนั้น ๆ สามารถกลับมาเย็นหทัยได้อีกครั้งไม่ได้พบในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอ” เท่านั้น แต่พบว่ามูราคามิมีการใช้ลักษณะโครงเรื่องคล้ายคลึงกันมาแล้วในเรื่อง “ไทยแลนด์” (「タイランド」) ซึ่งรวมอยู่ในหนังสือชื่อ “อาฟเตอร์เดอะเควก บุตรหลานพระเจ้าลั้วเริงระบำ”¹² (『神の子どもたちはみな踊る』¹³) โฮริูกิจิ¹⁴ (Horuguchi, 2013, p.74) ได้ศึกษาประเด็น “ความบังเอิญ” ในเรื่อง “ลึกลับ ไตเกียว เรื่องสั้น” และอธิบายไว้ว่า “หากพิจารณาถึงประเด็นหลักร่วมของเรื่องสั้นหลายๆเรื่อง ผลงานเรื่องนี้¹⁵ มีรูปแบบคล้ายคลึงกับหนังสือชุดรวมเรื่องสั้น “อาฟเตอร์เดอะเควก บุตรหลานพระเจ้าลั้วเริงระบำ” ที่กล่าวถึงเรื่องแผ่นดินไหวใหญ่ฮันชิน¹⁶ ในปีค.ศ.1995” อย่างไรก็ตามโฮริูกิจิไม่ได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างเรื่อง “ไทยแลนด์” กับเรื่อง “อ่าวฮานาเลอ” ผู้วิจัยคิดว่าทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันหลายประการไม่ว่าจะเป็นการให้ตัวละครเอกเป็นผู้หญิงวัยกลางคนที่ประสบความสำเร็จในอาชีพหน้าที่การงาน แต่ล้มเหลวในเรื่องชีวิตคู่ ทั้งสองสูญเสียบุตร¹⁷ และได้มีโอกาสเดินทางไปยังดินแดนห่างไกลที่มีความแตกต่างจากโลกของการใช้ชีวิตประจำวันทั้งที่ทั้งสองใช้ชีวิตอยู่ ก่อนที่จะเข้าส่วนวิเคราะห์ผู้วิจัยขออธิบายเกี่ยวกับเรื่อง “ไทยแลนด์” พอสังเขปดังนี้

ซัทสึคิ¹⁸ พยาธิแพทย์เฉพาะทาง ได้เดินทางมาเข้าร่วมประชุมการประชุมระดับโลกเรื่องต่อมไทรอยด์ ที่กรุงเทพฯ ภายหลังจากการเกิดแผ่นดินไหวใหญ่ฮันชินหนึ่งเดือน ในอดีตเธอเคยทำงานที่โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยชิรฮอยด์ราวสิบปี และเคยแต่งงานกับสามีชาวอเมริกันแต่สุดท้ายได้หย่าร้าง เนื่องจากสามีนอกใจและติดแอลกอฮอล์ นอกจากนี้รถของเธอเคยถูกทุบไฟหน้า และมีข้อความเขียนว่า ‘รถไถ่’ ด้วยเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เธอตัดสินใจเดินทางกลับญี่ปุ่น จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสร้างตัวละครซัทสึคิและชะจิมีลักษณะคล้ายคลึงกันหลายประการ กล่าวคือช่วงวัยอายุที่เรียกได้ว่าเป็นผู้หญิงวัยกลางคน ทั้งสองเคยอาศัยอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงมีความเชี่ยวชาญในภาษาอังกฤษ เป็นผู้หญิงทำงานเก่งทั้งคู่เรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน แต่มีปัญหาครอบครัวโดยซัทสึคิหย่าร้างกับสามี ส่วนชะจิสามีเสียชีวิตไปก่อน ส่วนเรื่องลูกด้วยบาดแผลในจิตใจในอดีตทำให้ซัทสึคิไม่อยากมีลูก ส่วนชะจิบุตรชายก็ได้เสียชีวิตไป ทำให้ผู้หญิงทั้งสองคนนี้ต่างอยู่ในสภาพโศกเศร้า อีกประเด็นที่พบความคล้ายคลึงในตัวละครเอกทั้งสองคือ ทั้งคู่ได้เดินทางไปยังต่างแดนซึ่งมีเหตุการณ์ชวนพิศวง ยกแก่การอธิบายเกิดขึ้นและท้ายที่สุดทั้งสองได้แก้ไขปัญหามาบาดแผลภายในจิตใจ ณ สถานที่ต่างแดนอันร่ายล้อมไปด้วยธรรมชาติเหล่านั้น

ในเรื่องของการใช้ภาพธรรมชาติในเรื่อง “ไทยแลนด์” นั้นในช่วงแรกจะมีการบรรยายภาพธรรมชาติที่มีอานภาพการทำลายล้างผ่านเหตุการณ์แผ่นดินไหวใหญ่ฮันชิน ดังคำพูดของนิมิตคนขับรถและไกด์ชาวไทยที่คอย

¹² ชื่อเรื่องภาษาไทยใช้ตามฉบับแปลของ คมสัน นันทจิต. (แปล). (2558). *อาฟเตอร์เดอะเควก บุตรหลานพระเจ้าลั้วเริงระบำ*. สำนักพิมพ์กามะหยี่. กรุงเทพฯ

¹³ เรื่องสั้นแต่ละเรื่องทยอยตีพิมพ์ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ปีค.ศ.1999 จนถึงเดือนธันวาคมรวม 5 ครั้งในวารสาร ชินโจ (『新潮』) ก่อนจะตีพิมพ์รวมเล่มในหนังสือ『神の子どもたちはみな踊る』ในเดือนกุมภาพันธ์ ปีค.ศ.2000 หากดูเทียบกับระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น แม้ว่าจะเขียนขึ้นภายหลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวใหญ่ฮันชิน แต่เวลาในเรื่องสั้นได้บอกให้ผู้อ่านทราบว่าเหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้นระหว่างเหตุการณ์แผ่นดินไหวใหญ่ฮันชิน (วันที่ 17 เดือนมกราคม ปีค.ศ.1995) กับเหตุการณ์โจมตีแก๊สพิษซารินในสถานีรถไฟใต้ดินที่โตเกียว ในวันที่ 20 เดือนมีนาคมปีเดียวกันโดยกลุ่มลัทธิโอมชินริเกียว (オウム真理教)

¹⁴ โฮริูกิจิได้ศึกษาโดยมุ่งเน้นเรื่อง “ลึกลับชะวะวะ” เป็นหลัก

¹⁵ หมายถึงเรื่อง “ลึกลับ ไตเกียว เรื่องสั้น”

¹⁶ เหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ของญี่ปุ่น เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 17 มกราคม ค.ศ. 1995 มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่เกาะฮาวาจิ ซึ่งห่างจากเมืองโกเบราว 20 กิโลเมตร

¹⁷ ในเรื่อง “ไทยแลนด์” ไม่มีมีการระบุชัดเจนว่าตัวละครเอกสูญเสียบุตรอย่างไร ซึ่งหากอนุมานจากเนื้อเรื่องอาจจะเป็นการทำแท้ง และหลังจากนั้นตัวละครเอกก็ไม่สามารถตั้งครรภ์ได้อีก

¹⁸ ระบบการถอดเสียงตัวละครใช้ตามฉบับแปลภาษาไทย

ดูแลซัทสึกิระหว่างที่เธอพำนักอยู่ที่ประเทศไทยว่า「先月の神戸の大地震ではたくさんの人が亡くなりました。ニュースを見ました。とても悲しいことです。ドクターのお知り合いには、神戸に住んでおられる方はいらっしゃいませんか。」(P.107) (คำแปล “มีคนจำนวนมากต้องตายในเหตุการณ์แผ่นดินไหวเมื่อเดือนก่อน ผมได้ดูข่าวมันเป็นเรื่องน่าเศร้ามาก ช่วยบอกผมทีเถอะครับ ดอกเตอร์ว่าคุณรู้จักใครในโกเบบ้างไหม”) (น.103) หรือแม้กระทั่งความคิดของซัทสึกิเองที่เคยคิดว่า “เธอหวังให้เขาตายอย่างทุกข์ทรมาน ลึกลงไปในหัวใจเธอถึงกับปรารถนาอยากให้เกิดแผ่นดินไหว” (น.116) (「男が苦悶にもだえて死ぬことを求めた。そのためには心の底では地震さえを望んだ。」) (P.122) เธอโกรธเกลียด “ผู้ชายคนนั้นอยู่ที่โกเบ” ตลอดระยะเวลาสามสิบปีที่ผ่านมาแม้ว่าจะไม่ได้มีการอธิบายอย่างชัดเจนว่า “ผู้ชายคนนั้น” คือใคร แต่สามารถอนุมานได้จากเนื้อเรื่องได้ว่า “ผู้ชายคนนั้น” น่าจะเป็นบิดาเลี้ยงของเธอ และซัทสึกิน่าจะเคยผ่านการทำแท้งมาในอดีต

หลังจากการประสูติเสร็จสิ้นนิมิตได้พาซัทสึกิไปยังรีสอร์ตทหรุนอกตัวเมืองกรุงเทพฯ อันรายล้อมไปด้วยภาพธรรมชาติที่บรรยายไว้ว่า

「(略) 山の中にある高級リゾート・ホテルだった。谷間を流れる溪流を見おろすように建物が並んでいる。斜面に美しい原色の花が咲き乱れ、鳥たちが鋭い声で啼きながら、樹木から樹木へと飛びついていた。」(P.108) (คำแปล (ย่อ) รีสอร์ตทหรุนอกตัวเมืองภูเขา เมื่อมองจากตัวอาคารจะเห็นสายน้ำที่ไหลลดเลาะตามหุบเขาซึ่งตามเนินเขาปลูกดอกไม้ หลากสีสวยงาม ผู่นกส่งเสียงร้องแหลมขมะไพจากต้นไม้ต้นนั้นไปยังต้นนี้) (น.104)

และเพื่อให้ซัทสึกิได้มีความเป็นส่วนตัวและได้ว่ายน้ำได้ตามใจชอบ นิมิตได้พาเธอไปยังสระว่ายน้ำส่วนตัวที่อยู่ห่างจากรีสอร์ตครึ่งชั่วโมง โดยจะต้องขับรถยนต์ข้ามภูเขาไป จะเห็นได้ว่าในเรื่อง “ไทยแลนด์” เองก็มีการใช้ภาพต่างจังหวัดของประเทศไทย ซึ่งเป็นภาพสถานที่อันรายล้อมไปด้วยธรรมชาติในการบรรยายจิตใจตัวละคร เช่นเดียวกับเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ณ สระว่ายน้ำแห่งนี้ซัทสึกิได้พักผ่อนอย่างเต็มที่เป็นเวลาห้าวัน ท่ามกลางธรรมชาติโดยไม่ต้องทำอะไรอย่างอื่นนอกจากการว่ายน้ำ ฟังเพลง อ่านหนังสือ และยัง “เป็นโอกาสที่เธอจะไม่คิดถึงเรื่องอะไรเลย” (「何も考えないことだった」) จะเห็นได้ว่าในผลงานทั้งสองเรื่องมีการนำเสนอภาพชีวิตตรงข้ามของธรรมชาติเฉกเช่นเดียวกัน โดยจะนำเสนอภาพการทำลายล้างและภาพของการเยียวยา บำบัดรักษาสภาพจิตใจไปพร้อมๆ กัน

นอกจากจะมีการนำเสนอภาพชีวิตตรงข้ามของธรรมชาติแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าในผลงานทั้งสองเรื่องมีจุดที่คล้ายคลึงกันอีกประการคือ การนำเสนอความพิศวงหรือสิ่งที่ห่างไกลจากโลกของการใช้ชีวิตประจำวันในเมืองหลวง เป็นสิ่งที่ยากแก่การอธิบาย กล่าวคือในเรื่อง “อ่าวฮานาเลอิ” ผู้เขียนจะบรรยายการปรากฏตัวของวิญญาณชายหนุ่มนักเล่นกระดานโต้คลื่นขาเดียวชาวญี่ปุ่น ส่วนในเรื่อง “ไทยแลนด์” ผู้เขียนจะบรรยายเรื่อง “แม่หมอ” หรือที่นิมิตอธิบายให้ซัทสึกิฟังว่าเป็น “ผู้รักษาจิตวิญญาณ” ผู้สามารถตีความฝันได้ ซึ่งนิมิตได้พาซัทสึกิไปพบแม่หมอนี้ก่อนที่ซัทสึกิจะเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นหนึ่งวัน

แม่หมอสูงวัย “ผู้รักษาจิตวิญญาณ” เมื่อได้พบกับซัทสึกิ เธอได้กล่าวว่า “มีก้อนหินสีขาวแข็งแรงแรง ขนาดประมาณกำปั้นเด็ก” อยู่ในร่างกายซัทสึกิ เธอแนะนำว่าซัทสึกิจะต้องกำจัดก้อนหินสีขาวนั้นออกไป โดยในไม่ช้า

ซัทสึกิจะฝันเห็นขนาดใหญ่ ในฝันเธอต้องกำคอมันไว้ด้วยมือทั้งสองข้าง งูตัวนั้นจะช่วยกลืนก้อนหินให้เธอ นอกจากนี้แม่หมอยังได้พูดถึง “ชายคนนั้น” ผู้เคยสร้างบาดแผลให้กับซัทสึกิในอดีตอีกด้วย จะเห็นได้ว่าแม่หมอผู้นี้ได้ล่วงรู้ถึงปมปัญหาภายในจิตใจของซัทสึกิ รวมถึง “ผู้ชายคนนั้นอยู่ที่โกเบ” ที่เป็นผู้สร้างบาดแผลในจิตใจให้กับซัทสึกิอีกด้วย คาโตะ (Katou 2009, p.239) กล่าวว่า “ผลงานเรื่องนี้¹⁹ เป็นเรื่องราวการตื่นรู้ของผู้หญิงคนหนึ่งที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์แผ่นดินไหว และในขณะเดียวกันจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งนี้ ทำให้เธอต้องเผชิญหน้ากับความเกลียดชังอันลึกซึ้งต่อพ่อเลี้ยงที่ได้สังสมในเบื้องลึกของจิตใจ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องราวของ ‘การฟื้นตัวจากความเกลียดชัง’ ของตัวละครเอก จากประเด็นเหล่านี้ เรื่อง ‘ภาพเงาของบิดา’ และ ‘การฟื้นตัวจากความเกลียดชัง’ นั้นได้เริ่มปรากฏออกมาอย่างต่อเนื่องในผลงานของมูราคามิไม่ว่าจะเป็นเรื่อง *คาฟกา วิหาร นาคาตะ* (KAFKA ON THE SHORE)²⁰ หรือเรื่อง *ลิลลี่ โตเกียว เรื่องสั้น*” นอกจาก ‘การฟื้นตัวจากความเกลียดชัง’ ตามที่คาโตะได้กล่าวแล้ว ผู้วิจัยอยากขอสรุปว่าทั้งเรื่อง “อ่าวฮานาเลอี” และเรื่อง “ไทยแลนด์” มีส่วนที่คล้ายคลึงกันในการใช้ภาพชั่วคราวข้ามธรรมชาติ ในด้านการทำลายล้างและการเยียวยารักษา โดยผู้เขียนได้เสริมเอาปัจจัยเรื่องความลึกลับเหนือจริงในดินแดนอันห่างไกลเข้าไปเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นผลงานเรื่องใดในท้ายที่สุดตัวละครเอกทั้งสองก็ได้หลุดพ้นจากปมปัญหา ความทุกข์ทรมานในจิตใจและสามารถยืนหยัดใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ต่อไปได้

5.บทสรุป

เรื่อง “อ่าวฮานาเลอี” ของมูราคามิ ฮารุกิได้ใช้ฉากต่างไปจากเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆในหนังสือเล่มเดียวกัน เป็นอ่าวฮานาเลอีที่มลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งห่างไกลจากเมืองหลวงโตเกียว อ่าวฮานาเลอีในเรื่องนี้เป็นสถานที่ที่เชื่อมโยงกับภาพธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ พร้อมกันนี้ผู้เขียนยังได้นำเสนอภาพชั่วคราวข้ามของธรรมชาติอันได้แก่ธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่มิแสนยานุภาพในการทำลายล้าง กับภาพธรรมชาติที่เป็นสถานที่พักใจและเยียวยาจิตใจมนุษย์ที่อ่าวฮานาเลอีแห่งนี้จะจัดให้มีประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งสองด้านของธรรมชาติ และยอมรับความเป็นจริง จนในที่สุดเธอสามารถให้อภัยตนเองและก้าวข้ามผ่านความทุกข์ซึ่งครอบงำจิตใจเธอมานานนับสิบปี

นอกจากภาพที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติแล้ว อ่าวฮานาเลอียังถูกใช้เป็นสถานที่ที่เหตุการณ์พิศวงเกิดขึ้นได้ ซึ่งในที่นี้นอกจากจะมีการกล่าวถึงวิญญาณของบุตรชายซะจิแล้ว ก็ยังมีเหตุการณ์ความบังเอิญที่ซะจิได้พบกับเด็กหนุ่มชาวญี่ปุ่นสองคน ทั้งคู่เป็นผู้นำพาเอาความเปลี่ยนแปลงมาสู่ซะจิ การนำเสนอภาพชั่วคราวข้ามของธรรมชาติและโครงเรื่องการหลุดพ้นจากความทุกข์ของตัวละครเอกนี้ ยังสามารถพบได้ในผลงานเรื่อง “ไทยแลนด์” ของมูราคามิเช่นเดียวกัน

ทั้งซะจิและบุตรชายของเธอต่างได้รับประสบการณ์อันแสนพิเศษ ณ อ่าวฮานาเลอีแห่งนี้ที่ซึ่งรายล้อมไปด้วยธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ กล่าวได้ว่าทั้งสองต่างได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การเสียชีวิตของบุตรชายซะจิจึงคือการได้หวนคืนสู่ธรรมชาติและแน่นอนว่าในความตายก็ย่อมมีการเกิดใหม่สลับเปลี่ยนหมุนเวียนอยู่เสมอ การเกิดใหม่ในเรื่องนี้ก็คือตัวซะจิเอง ความผูกพันระหว่างเธอกับธรรมชาติ ณ สถานที่แห่งนี้ได้ให้ “พลังชีวิตใหม่” แก่เธอ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือการได้เกิดใหม่อีกครั้งและใช้ชีวิตที่เหลืออยู่อย่างคุ้มค่าและมีความสุขนั่นเอง

¹⁹ หมายถึงเรื่อง “ไทยแลนด์”

²⁰ ใช้ชื่อเรื่องตามชื่อฉบับแปลที่วางจำหน่ายในประเทศไทย โดยสำนักพิมพ์กัมมะหยี่ ชื่อเรื่องภาษาญี่ปุ่นคือ 『海辺のカフカ』

6. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์การใช้พื้นที่และภาพธรรมชาติในผลงานของมูราคามิ ฮารูกิซึ่งเป็นแนวทางการวิจัยที่ยังพบไม่มากในการศึกษาผลงานของนักเขียนท่านนี้ จึงหวังว่าผลจากงานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยส่งเสริมการวิเคราะห์ภาพพื้นที่ ตลอดจนภาพธรรมชาติในผลงานเรื่องอื่นๆ ของมูราคามิต่อไป อนึ่งเนื่องจากการศึกษาผลงานเพียงสองเรื่องที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน ผู้วิจัยมีแผนที่จะศึกษาผลงานเรื่องอื่น ๆ ของมูราคามิต่อไป เพื่อให้เห็นการสื่อความหมายผ่านการใช้พื้นที่และภาพธรรมชาติของมูราคามิได้อย่างชัดเจนและรอบด้านยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง(References)

- มูราคามิ ฮารุกิ (2558). *อาฟเตอร์เดอะเคเวก บุตรหลานพระเจ้าล้วนเรียงระบำ*. [神の子どもたちはみな踊る] (คมสัน นันทจิต, ผู้แปล), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กัมมะหยี่. (ต้นฉบับพิมพ์ ปี ค.ศ.2000)
- มูราคามิ ฮารุกิ (2556). *ลึกลับ.โตเกียว.เรื่องสั้น*. [東京奇談集]. (สร้อยสุตา ณ ระนองและคณะ, ผู้แปล), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กัมมะหยี่. (ต้นฉบับพิมพ์ ปี ค.ศ.2014)
- Hansen, G. M (2010). Murakami Haruki's female narrative: Ignored works show awareness of women's issues. *Japan studies association journal*, 8, 229-238.
- Murakami, H (2007). *Blind Willow, Sleeping Woman*. (Gabriel. P, and Rubin. J,Trans.), London : Vintage books. (Original work published 1980)
- 加藤典洋 (2009). 『村上春樹 イエローページ3』 東京 : 幻冬舎.
- 黒古一夫 (2007). 『村上春樹 : 「喪失」の物語から「転換」の物語へ』 東京 : 勉誠出版.
- 重岡徹 (2006). 「村上春樹『東京奇譚集』論」 『別府大学国語国文学』 48, 21-35.
- 津久井伸子 (2007). 「村上春樹『東京奇譚集』一家族という呪縛」 『宇都宮大学国語教育学会』 18, 12-30.
- 藤城孝輔 (2021). The Representation of Masculinity and the Politics of the Gaze in the Film Adaptation of Hanalei Bay. *THE BULLETIN of INTERNATIONAL INSTITUTE for EDUCATION*, 32, 41-53.
- 細谷博 (2008). 「減速された神秘、仕事する者たち—村上春樹『東京奇譚集』」 『南山大学日本文化学科論集』 8, 1-23.
- 堀口真理子 (2013). 「村上春樹『東京奇談集』における偶然性—「品川猿」の眠りと覚醒」 『相模国文』 40, 74-86.
- 宮脇俊文 (2021). 「村上春樹「ハナレイ・ベイ」と戦後日本人の歴史認識」 『成蹊大学経済経営論集』 52(1), 33-51.
- 村上春樹 (2000). 『神の子どもたちはみな踊る』 東京 : 新潮社.
- 村上春樹 (2014). 『東京奇談集』 東京 : 新潮社.
- 戴添隆一 (2019). 「村上春樹「ハナレイ・ベイ」 : 臨床心理学的一考察」 『京都光華女子大学京都光華女子大学短期大学部研究紀要』 57, 137-150.
- 葉菱 (2014). 「村上春樹『東京奇譚集』論—「共時性」・「受容」と奇譚の生成—」 『国語国文学研究』 49, 224-239.

หน่วยงานผู้แต่ง : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Affiliation: Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding email: piyanuchwiri@gmail.com

Received: 2023/02/10

Revised: 2023/03/23

Accepted: 2023/04/04

หน้าที่การใช้ดัชนีบริจเฉด ๕๐ ในการสนทนา เรื่องสัพพไพเราะของพุเรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย

บทคัดย่อ

๕๐ ถือเป็นดัชนีบริจเฉดตัวหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสนทนา งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ ๕๐ ในการสนทนาเรื่องสัพพไพเราะระหว่างผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยกับเพื่อนชาวญี่ปุ่นว่า ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยใช้ ๕๐ เพื่อทำหน้าที่อะไร มีสัดส่วนการใช้อย่างไร และอภิปรายถึงวิธีใช้ที่ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติและไม่ถูกต้อง ผลการศึกษาพบหน้าที่การใช้ ๕๐ ทั้งหมด 5 ประเภทเรียงตามลำดับสัดส่วนที่พบ ได้แก่ 1. หน้าที่แสดงความขัดแย้ง อันเป็นหน้าที่พื้นฐานในสัดส่วนมากที่สุดเช่นเดียวกับผู้พูดชาวญี่ปุ่น 2. หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา 3. หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา 4. หน้าที่เสริมข้อมูล และ 5. หน้าที่เปรียบเทียบ ตามลำดับ สำหรับแนวโน้มการใช้ในหน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา และหน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา ในสัดส่วนที่มากเมื่อเปรียบเทียบกับหน้าที่อื่น แสดงถึงความพยายามในการใช้ ๕๐ เพื่อเป็นกลยุทธ์การมีส่วนร่วมพูดคุยที่ผู้เรียนพยายามหิยบายเนื้อหาต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อใช้ในการสนทนาดำเนินอยู่ตลอด อย่างไรก็ตาม มีข้อควรระวังในการใช้ ๕๐ เพื่อทำ หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา เนื่องจากอาจทำให้คู่สนทนาารู้สึกว่าถูกเปลี่ยนอย่างกะทันหัน รวมไปถึงการใช้ ๕๐ ที่เกินขอบเขตการใช้งานจริงซึ่งอาจเป็นอิทธิพลจากภาษาแม่ จนทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติหรือเป็นการใช้งานที่ไม่ถูกต้อง

คำ

สำคัญ

ดัชนีบริจเฉด ๕๐, การสนทนาเรื่องสัพพไพเราะ, เปลี่ยนหัวข้อสนทนา, ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย

Functions of the Discourse Marker でも in Casual Chats Among Thai Learners of Japanese

Abstract

The discourse marker *でも* (demo) is considered one of the discourse markers that play a crucial role in conversation. The objective of this research is therefore to study the usage of *でも* in casual chats between Thai learners of Japanese and their Japanese friends to reveal the functions that *でも* serves for Thai learners of Japanese; the frequencies of the individual functions; and to discuss certain uses that are not natural sounding and that are incorrect. The findings indicate that the usage of the discourse marker *でも* has five functions, in descending order according to frequency of occurrence as follows: 1) *expression of contrast*, which is the same basic function as found with the most frequent occurrence among native Japanese speakers; 2) *topic shifting*; 3) *topic development*; 4) *addition of information*; and 5) *comparison*. The fact that the majority of uses of *でも* were for its *topic shifting* and *topic development* functions, as compared to uses for the other functions, demonstrate attempts to use *でも* as a conversational strategy to engage in a conversation where learners try to raise various issues to keep the conversation going. However, caution should be taken in the usage of *でも* regarding its *topic shifting* function, for some uses may give a conversational partner the feeling that the topic has shifted all of a sudden, and also in the usage of *でも* outside its actual scope of use, which may be influenced by the mother tongue, resulting in unnatural sounding or incorrect uses.

Key words

discourse marker *demo* (でも), casual chats, topic shifting, Thai learners of Japanese

1. บทนำ

เมื่อพูดถึง *でも* คนส่วนใหญ่มักนึกถึงคำสันธานที่ใช้เชื่อมประโยคแสดงความขัดแย้งระหว่างเนื้อความในประโยคหน้ากับประโยคหลังดังคำอธิบายวิธีใช้ *でも* ในพจนานุกรม 『教師と学習者のための日本語文型辞典』 ซึ่งเรียบเรียงโดย グループ・ジャマシイ (1998) ว่า 「文頭に用いてそれより前に述べられたことと相反することが続くことを表すもの。(คำที่ใช้ต้นประโยคเพื่อแสดงว่าเนื้อความที่ตามมาเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับสิ่งที่กล่าวไปก่อนหน้านี้)」 อย่างไรก็ตาม ความจริงแล้วนอกจากใช้เชื่อมประโยคทั้งสองเข้าด้วยกันซึ่งถือเป็นหน่วยระดับประโยคแล้ว *でも* ยังใช้เชื่อมถ้อยคำหรือคำพูดในการสนทนาซึ่งถือเป็นหน่วยระดับปริจเฉท¹ ที่มีขนาดใหญ่กว่าประโยคได้ด้วย รวมถึงสามารถใช้ทำหน้าที่อื่นนอกเหนือจากการแสดงความขัดแย้งกับเนื้อความข้างหน้าง่ายๆ ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

1A: 神奈川の桜は結構早いよ。(ดอกซากุระที่คานางาวะค่อนข้างบานเร็วนะ)

2B: へえ、そうだったんだ。(หืม อย่างนั้นหรือ)

3A: うん。(อือ)

4B: えっでもね、お友達住んでるよ、神奈川に。(เออแต่ว่านะเพื่อนเราอาศัยอยู่ที่นั่นนะที่คานางาวะ)

หน้าที่ของ *でも* ในตัวอย่างข้างต้นไม่ได้ใช้เพื่อแสดงความขัดแย้ง หากแต่ทำหน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนาหรืออาจกล่าวได้ว่า ในเชิงการสนทนา *でも* ทำหน้าที่เป็นดัชนีปริจเฉท² (談話標識/discourse marker) หรือตัวบ่งชี้ในระดับปริจเฉทที่บอกให้ผู้ร่วมสนทนาทราบเป็นนัยถึงการเปลี่ยนผ่านจากปริจเฉทหนึ่งไปสู่อีกปริจเฉทหนึ่ง และมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้การสนทนาดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังที่ Schiffrin (1987) กล่าวว่า ดัชนีปริจเฉทคือตัวพิกัดเชิงบริบท (コンテキスト座標/contextual coordinates) ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ร่วมสนทนาและเนื้อหาสำหรับการใช้ *でも* ของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นนั้น งานวิจัยของ 磯野・上仲 (2016) แสดงให้เห็นว่า *でも* เป็นหนึ่งในดัชนีปริจเฉทที่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นมักใช้เป็นกลยุทธ์ในการเปลี่ยนผลัดพูด อีกทั้งจากประสบการณ์สอนภาษาที่ผ่านมามีผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยมีแนวโน้มจะใช้ *でも* ในการสนทนาภาษาญี่ปุ่นและบางครั้งก็ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ *でも* ในการสนทนาเรื่องสัพเพเหระกับเพื่อนชาวญี่ปุ่นว่า ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยใช้เพื่อทำหน้าที่อะไร มีสัดส่วนการใช้อย่างไร การใช้ที่ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติมีลักษณะอย่างไร และอภิปรายผลที่ได้จากการศึกษาในตอนท้ายเพื่อสรุปภาพรวมของลักษณะเฉพาะในการใช้ *でも* ในการสนทนาของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย ตลอดจนตั้งข้อสังเกตความแตกต่างกับการใช้ของชาวญี่ปุ่นด้วย

2. คำจำกัดความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 คำจำกัดความ

การสนทนาเรื่องสัพเพเหระ³ งานวิจัยนี้อ้างอิงคำจำกัดความของ 筒井 (2012) ที่กล่าวไว้ดังนี้

¹ พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ทั่วไป) ฉบับปี 2560 ใช้คำว่า “สัมพันธสาร” หมายถึง ข้อความ/สาร/สาระที่ประกอบด้วยหน่วยภาษาที่ร้อยเรียงต่อเนื่องกันทั้งที่เป็นภาษาพูดและภาษาเขียนทุกประเภท ซึ่งเกิดขึ้นในบริบทสถานการณ์จริงเพื่อทำหน้าที่สนองเจตนาตามบางประการของมนุษย์ อาจเป็นการใช้ภาษาของคนคนเดียว

² คน หรือหลายคน

³ พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ทั่วไป) ฉบับปี 2560 ใช้คำว่า “ตัวบ่งชี้อัมพันธสาร”

⁴ บางงานวิจัยเรียกว่า “การสนทนาแบบเป็นกันเอง”

「特定の達成すべき課題がない状況において、あるいは課題があってもそれを行っていない時間において、相手と共に時を過ごす活動として行う会話。(การสนทนาซึ่งเป็นกิจกรรมการใช้เวลาร่วมกับอีกฝ่ายในสถานการณ์ที่ไม่มีเรื่องซึ่งต้องการบรรลุวัตถุประสงค์ใดเป็นพิเศษ หรือในช่วงเวลาที่แม้มีเรื่องที่ต้องทำแต่ไม่ได้อยู่ระหว่างการทำเรื่องดังกล่าว)」

(筒井 2012: 33)

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ても

ても เป็นหัวข้อด้านภาษาที่มีการศึกษาวิจัยหลากหลายแง่มุม เช่น งานวิจัยจากมุมมองสนทนาวิเคราะห์ของ 安井 (2012) หรืองานวิจัยจากมุมมองภาษาศาสตร์ของ 蓮沼 (2022) ในที่นี้จะยกตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

งานวิจัยการแบ่งประเภทหน้าที่ในการสนทนา

岩澤 (1985) อาจเรียกได้ว่าเป็นงานวิจัยที่บุกเบิกมุมมองใหม่ที่มีต่อคำสันธานเชื่อมความขัดแย้งว่าไม่ได้แสดงความสัมพันธ์แบบขัดแย้งเพียงอย่างเดียว อีกทั้ง ても ที่พบในการสนทนายังมีวิธีใช้อย่างอื่นนอกเหนือจากการแสดงความขัดแย้งอีกด้วย 岩澤 วิเคราะห์คำสันธานเชื่อมความขัดแย้งจำนวน 4 คำ ได้แก่ しかし, だから, ても, けれど ที่ปรากฏในหนังสือ นิตยสาร รายการโทรทัศน์ ซึ่งมีลักษณะข้อความแตกต่างกันแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบดังนี้ ข้อความเชิงการแสดงความคิดเห็นหรือตีความ (論説文) ข้อความบทสนทนา (会話文) และข้อความแบบปณิณกะ (随筆文) ผลการศึกษาพบว่า นอกจากหน้าที่แสดงความขัดแย้งแล้ว คำสันธานเหล่านี้ยังมีหน้าที่แบบอื่นอีก ได้แก่ หน้าที่เปรียบเทียบ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา และหน้าที่เสริมเนื้อหา งานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของคำสันธานว่า มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงทิศทางของข้อความ ส่วน ても เมื่อเปรียบเทียบกับคำสันธานตัวอื่นมักถูกนำมาใช้ในข้อความที่มีลักษณะเป็นภาษาพูด (ข้อความปณิณกะและข้อความบทสนทนา) และผู้หญิงนิยมใช้มาก งานวิจัยนี้จะอ้างอิงการแบ่งหน้าที่ของ 岩澤 และจะกล่าวโดยละเอียดอีกครั้งในข้อ 3.3

クワンチャイ (1999) ใช้ข้อมูลเสียงสนทนาอิสระของผู้พูดชาวญี่ปุ่นเพื่อศึกษาหน้าที่ของ ても ที่ปรากฏในภาษาพูดโดยอ้างอิงงานวิจัยของ 岩澤 (1985) แล้วจำแนกประเภทออกเป็น 4 หน้าที่ ได้แก่ 1. หน้าที่แสดงความขัดแย้ง 2. หน้าที่เปรียบเทียบ 3. หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา 4. หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา ผลการศึกษาพบว่า ในการสนทนามีการใช้หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนามากที่สุด รองลงมาคือหน้าที่แสดงความขัดแย้ง นอกจากนี้ クワンチャイ ยังวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแต่ละหน้าที่ว่าล้วนมีรากฐานมาจากหน้าที่แสดงความขัดแย้งซึ่งแฝงนัย “การปฏิเสธ (否定)” จึงทำให้หน้าที่ที่พบทั้งหมดล้วนแฝงนัยการปฏิเสธทั้งสิ้น เช่น หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนาที่ถือเป็นการปฏิเสธมุมมองและทำต่อเนื้อหาที่พูดถึงในถ้อยคำก่อนหน้า หรือหน้าที่เปลี่ยนหัวข้อการสนทนาที่ถือเป็นการปฏิเสธหัวข้อสนทนาที่กำลังพูดคุยอยู่ในหัวข้อสนทนาปัจจุบัน

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการแบ่งประเภทหน้าที่ของ ても มักศึกษาในมุมมองเชิงภาษาศาสตร์ภายใต้หัวข้อเรื่อง คำสันธานแสดงความขัดแย้ง เช่น 清水 (2017), 王 (2019) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของ 岩澤 (1985) ที่ได้เผยแพร่การศึกษาของ ても ไว้อย่างน่าสนใจข้างต้นทำให้เริ่มมีงานวิจัยที่ศึกษา ても ในฐานะที่เป็นดัชนีปริจเฉทมากขึ้น กล่าวคือมีทั้งงานวิจัยที่ศึกษาหน้าที่โดยเปรียบเทียบกับดัชนีปริจเฉทคำอื่นที่ปรากฏอยู่ส่วนต้นของถ้อยคำ เช่น 曹 (1996) และงานวิจัยที่แบ่งประเภทหน้าที่ของ ても ในภาพรวม เช่น 陳 (2008) อย่างไรก็ตาม การแบ่งประเภท

หน้าที่ในงานวิจัยดังกล่าวกลับมีจำนวนน้อยกว่า ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่าอาจไม่ครอบคลุมหน้าที่ で も ที่ปรากฏในข้อมูลงานวิจัยครั้งนี้ ในบทความนี้ผู้วิจัยจึงเลือกอ้างอิงการแบ่งประเภทหน้าที่ของ 岩澤 (1985) ที่ศึกษาจากข้อมูลที่เป็นภาษาพูดและแบ่งประเภทได้ครอบคลุมชัดเจนมากที่สุด

งานวิจัยที่ศึกษาจากมุมมองปริศนาวิเคราะห์ในการสนทนาของผู้พูดชาวญี่ปุ่น

初鹿野 (1998) ใช้ข้อมูลเสียงสนทนาจากรายการโทรทัศน์ที่มีลักษณะแตกต่างกัน 2 แบบ คือ รายการโถววาที่ที่มีการพูดแทรกเชิงลบมาก กับ รายการสัมภาษณ์ที่มีการพูดแทรกเชิงบวกมาก เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางภาษาที่เกิดขึ้นในตอนเปลี่ยนผลัด⁴ ว่าผู้พูดคนต่อไปตัดสินใจเริ่มผลัดด้วยตัวเองโดยใช้เทคนิคอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า で も เป็นหนึ่งในดัชนีปริศนาที่ผู้พูดชาวญี่ปุ่นนิยมใช้เนื่องจากสามารถทำหน้าที่ได้ทั้งการเปลี่ยนผลัดในขณะเดียวกันยังช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่นด้วยการบรรเทาความรุนแรงอันเนื่องมาจากการขัดขวาง (หรือพูดแทรก) คู่สนทนาที่กำลังทำหน้าที่ผู้พูดในปัจจุบัน อีกทั้งยังพบว่ามีการใช้คู่กับดัชนีปริศนาตัวอื่น เช่น 「いや、でも」 มากกว่าการใช้แบบเดี่ยว ๆ

若松 (2021) ใช้ข้อมูลเสียงสนทนาของผู้พูดชาวญี่ปุ่นจากฐานข้อมูล BTSJ (Basic Transcription System for Japanese) เพื่อศึกษาดัชนีปริศนาที่ปรากฏในส่วนต้นของหัวข้อสนทนา⁵ ของกลุ่มตัวอย่างที่เพิ่งรู้จักกันใน 2 ประเด็น คือ เรื่องขอบเขตถ้อยคำ (発話領域) และรูปแบบการพัฒนาหัวข้อ (話題展開型) ผลการศึกษาพบว่า で も มีขอบเขตถ้อยคำหรือเนื้อหาที่จะพูดต่อจากนี้กว้างกว่า กล่าวคือ เนื้อหาที่ตามมาอาจเป็นได้ทั้งเนื้อหาของผู้พูดเองหรือของอีกฝ่ายก็ได้ แตกต่างจากตัวบ่งชี้อื่นที่มีขอบเขตถ้อยคำเป็นได้แค่เพียงเนื้อหาของผู้พูดหรือของคู่สนทนาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ส่วนรูปแบบการพัฒนาหัวข้อสนทนาของ で も มีทั้งรูปแบบที่พัฒนาต่อจากหัวข้อสนทนาก่อนหน้าหรือพัฒนาต่อจากหัวข้อสนทนาที่เคยพูดถึงไปแล้วในอดีต ทั้งนี้ ไม่พบรูปแบบที่พัฒนาหัวข้อสนทนาจากข้อมูลใหม่ที่ยังไม่เคยพูดถึงมาก่อน ลักษณะเฉพาะตัวของ で も ที่ใช้เริ่มหัวข้อสนทนาจะแตกต่างจากตัวบ่งชี้อื่น โดยเป็นการเผยให้อีกฝ่ายเห็นถึงแง่มุมอื่นซึ่งแตกต่างจากแง่มุมที่อีกฝ่ายพูดมา ผลการศึกษาในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นขอบเขตการใช้ที่กว้างกว่าดัชนีปริศนาตัวอื่น

งานวิจัยเรื่องการใช้ で も ของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่น

木暮 (2002) ใช้ข้อมูลเสียงสนทนาของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นที่มีความสามารถเทียบเท่าระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงที่สนทนากับผู้พูดชาวญี่ปุ่น เพื่อศึกษาวิธีเปลี่ยนหัวข้อสนทนาของผู้เรียน ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ で も พบว่า で も ที่ผู้เรียนนำมาใช้ตอนเปลี่ยนหัวข้อสนทนาจะทำหน้าที่แสดงความขัดแย้งมากที่สุด และเมื่อผู้เรียนมีระดับความสามารถเพิ่มสูงขึ้นจะพบการใช้ในหน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนาและเปลี่ยนหัวข้อสนทนาเพิ่มมากขึ้น

近藤 (2004) ใช้ข้อมูลที่เก็บด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Storytelling) เปรียบเทียบระหว่างผู้พูดชาวญี่ปุ่นกับผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวฮ่องกงที่มีความสามารถอยู่ตรงกลางระหว่างระดับ N3 ถึง N2 เพื่อศึกษาปริศนาเรื่องรูปแบบของสำนวนภาษาที่ใช้เชื่อมข้อความ และพบว่าผู้เรียนใช้สำนวนภาษาเชื่อมข้อความในการเล่าเรื่องกระจุกตัวอยู่เพียงไม่กี่คำ⁶ สำหรับการเล่าเรื่องเพื่อดำเนินเนื้อหาที่แสดงความขัดแย้งพบการใช้ で も เป็นจำนวนมาก แต่กลับแทบไม่พบ けど, でも, から, ても, それでも ทั้งที่พบการใช้ในข้อมูลของผู้พูดชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

⁴ Sacks, Schegloff, & Jefferson (1974) เรียกช่วงหรือลำดับการพูดของผู้ร่วมสนทนาแต่ละคนว่า “ผลัด” โดยจะมีการรับส่งผลัดสลับกันไปมาระหว่างผู้ร่วมสนทนาหรือที่เรียกว่า “การเปลี่ยนผลัด (turn-taking)” ซึ่งช่วยให้การสื่อสารเป็นระเบียบเรียบร้อย กระจ่ายโอกาสการพูดระหว่างผู้ร่วมสนทนา อย่างไรก็ตาม บางครั้งอาจพบปัญหาเรื่องการเปลี่ยนผลัดเกิดขึ้น เช่น ผู้ร่วมสนทนาคนหนึ่งถูกขัดผลัดการพูด หรือเกิดการแจ้งเชิงผลัดขณะที่ผู้ร่วมสนทนาคนปัจจุบันกำลังพูดอยู่

⁵ 若松 (2021) ศึกษาดัชนีปริศนาที่ปรากฏในส่วนต้นจำนวน 4 ตัว ได้แก่ え, ええと, でも, なんか

⁶ สำนวนภาษาของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นที่พบในงานวิจัยของ 近藤 (2004) เช่น でも, から (บอกเหตุผล), คำกริยารูป て (บอกลำดับ), และ そして

สำหรับงานวิจัยเรื่องการแบ่งประเภท ถึงแม้ว่าจะยังคงมีความคลุมเครือในการจำแนกหน้าที่พัฒนาหัวข้อ สันทนากับหน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่บุกเบิกเรื่องการจำแนกหน้าที่ของ ๔๖ ในแง่มุมมองใหม่ที่อาศัยข้อมูลการสนทนา อีกทั้งยังวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแต่ละหน้าที่ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจหน้าที่ดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาจากมุมมองปริเฉทวิเคราะห์จะเน้นการวิเคราะห์ ๔๖ ในฐานะของดัชนีปริเฉทที่ปรากฏในส่วนต้นปริเฉทเพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะตัว ความนิยมในภาษาพูด การใช้ร่วมกับคำอื่น รวมถึงหน้าที่ในเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ เช่น การคุกคามหน้าด้านบวกของผู้ฟัง⁷ หรือสะท้อนแนวคิดเรื่องการแสดงความใส่ใจคำนึงถึงอีกฝ่าย ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้เกิดความกระจ่างคิดว่าเหตุใดในการสนทนาของผู้พูดชาวญี่ปุ่นจึงพบการใช้ ๔๖ ในฐานะดัชนีปริเฉทได้บ่อย รวมทั้งงานวิจัยเรื่องการใช้ ๔๖ ของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นก็ยิ่งช่วยตอกย้ำให้เห็นว่า ๔๖ เป็นกลยุทธ์สำคัญที่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นนำมาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสนทนาค่อนข้างมากจนบางครั้งอาจกลายเป็นปัญหาอันเนื่องจากการใช้ที่ไม่เป็นธรรมชาติ

3. ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 ข้อมูลกลุ่มตัวอย่างและวิธีเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสุ่มเก็บตัวอย่างการสนทนาเรื่องสัพเพเหระของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย (ต่อจากนี้ จะเรียกว่า “NNS”) กับผู้พูดชาวญี่ปุ่น (ต่อจากนี้จะเรียกว่า “NS”) เพศหญิง อายุระหว่าง 29-20 ปี ระยะเวลาการ 40-25 นาที จำนวน 8 กลุ่ม (แต่ละกลุ่มประกอบด้วย NNS 1 คน และ NS 2 คน รวมทั้งหมด 3 คน) เริ่มเก็บข้อมูล ตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม 2561 ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าบุคคลทั้งสามจะต้องรู้จักกันในระดับหนึ่ง เคยพูดคุย หรือทำกิจกรรมด้วยกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจะให้ NNS เป็นผู้ติดต่อเลือก NS อีก 2 คนอย่างอิสระตามเงื่อนไขที่กำหนด (เพศเดียวกัน อายุหรือชั้นปีการศึกษาใกล้เคียงกัน) ส่วน NNS จะต้องมีความสามารถภาษาญี่ปุ่นระดับค่อนข้างสูง หรือตั้งแต่ระดับ N2 ขึ้นไป ดังรายละเอียดข้อมูลกลุ่มตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์

ตารางที่ 1 รายละเอียดข้อมูลกลุ่มตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์

กลุ่มตัวอย่าง (รหัส)		ชั้นปี*หรืออายุ	JLPT	ระยะเวลาที่อาศัยในญี่ปุ่น	สถานที่เก็บข้อมูล	จำนวนเวลา
กลุ่ม 1 (PCY)	NNS	U3	N1	1 ปี	ห้องชมรม (ฮอกไกโด)	26 นาที
	NS1	U1				
	NS2	U1				
กลุ่ม 2 (MNE)	NNS	U3	N2	1 ปี	ร้านอาหาร (ชิบะ)	30 นาที
	NS1	U1				
	NS2	U1				
กลุ่ม 3 (PNT)	NNS	U3	N2	10 เดือน	ร้านอิซากายะ (ชิบะ)	32 นาที
	NS1	U2				
	NS2	U2				
กลุ่ม 4 (PKM)	NNS	24	N2	1.5 ปี	ร้านอาหาร (โตเกียว)	31 นาที
	NS1	24				
	NS2	24				

⁷ หน้าด้านบวก (Positive Face) คือ ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือต้องการให้สังคมยอมรับทั้งความคิดและการกระทำ รวมทั้งต้องการได้รับการยกย่องชื่นชม ซึ่งการใช้ ๔๖ จะแสดงความขัดแย้งไม่เห็นด้วย หรือไม่ยอมรับในสิ่งที่อีกฝ่ายพูดหรือคิด จึงเท่ากับเป็นการคุกคามหน้าด้านบวกของอีกฝ่าย

ตารางที่ 1 รายละเอียดข้อมูลกลุ่มตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์ (ต่อ)

กลุ่มตัวอย่าง (รหัส)		ชั้นปี*หรืออายุ	JLPT	ระยะเวลาที่อาศัยในญี่ปุ่น	สถานที่เก็บข้อมูล	จำนวนเวลา
กลุ่ม 5 (SWT)	NNS	U3	N1	1 ปี	หอพัก (โอซากา)	29 นาที
	NS1	U3				
	NS2	U3				
กลุ่ม 6 (WAN)	NNS	U3	N2	1 ปี	ร้านอาหาร (โอซากา)	36 นาที
	NS1	U4				
	NS2	U4				
กลุ่ม 7 (PCP)	NNS	D1	N1	3 ปี	ห้องเรียน (โอซากา)	30 นาที
	NS1	M1				
	NS2	M1				
กลุ่ม 8 (CYP)	NNS	D1	N2	2 ปี	ห้องวิจัย (โอซากา)	26 นาที
	NS1	M1				
	NS2	M2				

*สัญลักษณ์แสดงชั้นปีมีความหมายดังนี้ U=นักศึกษาระดับปริญญาตรี M=นักศึกษาระดับปริญญาโท D=นักศึกษาระดับปริญญาเอก

อนึ่ง ผู้วิจัยไม่ได้กำหนดสถานที่สำหรับเก็บข้อมูลเป็นพิเศษ ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทั้ง 3 คนใช้โอกาสที่พบกันเป็นปกติ เช่น ก่อน/หลังคาบเรียน การนัดกินข้าว ฯลฯ แล้วบันทึกเสียงสนทนาด้วยอุปกรณ์ที่มี เช่น โทรศัพท์มือถือ เพื่อให้ได้บทสนทนาที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด จากนั้นจึงนำมาถอดเสียง (Transcription) โดยอ้างอิงระบบตัวอักษรและสัญลักษณ์ของ 西阪仰・串田秀也・熊谷智子 (2008) ตามความหมายด้านล่างนี้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยให้เผยแพร่ข้อมูลบทสนทนาภายใต้ขอบเขตที่ไม่สามารถระบุตัวบุคคลได้

[	จุดเริ่มส่วนพูดที่ซ้อนกัน	:	:	เสียงพูดที่แปลงเสียงยาว
=	คำพูดที่พูดต่อเนื่องไปโดยไม่ขาดตอน	言葉		เสียงพูดที่ตั้ง
言h	เสียงหายใจออก หรือหัวเราะ	↑ ↓		ทำนองเสียงที่สูงหรือต่ำอย่างสุดโต่ง
(0. 0)	จำนวนวินาทีที่เสียงขาดหายไประหว่างพูด	.		เสียงข้างท้ายลดต่ำลงจนเกิดช่วงวรรคขึ้น
(.)	ช่วงเว้นว่างที่ต่ำกว่า (0.2)	,		เสียงข้างท้ายต่ำลงเล็กน้อยแต่ยังคงดำเนินต่อไป
¥ ¥	คำพูดที่พูดไปหัวเราะไป	?		เสียงข้างท้ายที่ขึ้นสูง

3.2 ขอบเขตการวิจัยและการขั้นตอนการวิเคราะห์

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาเฉพาะ で も ที่เป็นคำสันธานหรือคำเชื่อมประโยคซึ่งทำหน้าที่เป็นดัชนีปริจเฉทปรากฏอยู่ส่วนต้นของผลัด⁸ ซึ่งสามารถบ่งชี้ประเภทหน้าที่การใช้งานดังกล่าวได้ ดังนั้น で も ที่เป็นคำช่วยหรือคำประเภทอื่นที่นอกเหนือจากที่ระบุข้างต้น รวมถึง で も ที่ผู้วิจัยและเจ้าของภาษาไม่สามารถระบุหน้าที่ได้ชัดเจนเนื่องจากถ้อยคำขาดหายไป (เช่น ผู้พูดหยุดชะงักกลางคัน) จนไม่สามารถอนุมานหน้าที่จากบริบทแวดล้อมได้ จะไม่เข้าข่ายข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในครั้งนี้

⁸ อาจปรากฏการใช้ร่วมกับคำหรือวลีที่แสดงการบรรเทา (緩和語句) เช่น うーん, ああ หรือคำพูดแสดงการลังเล เช่น まあ, ああ, えーと หรือคำตอบรับคำพูดอีกฝ่ายในเบื้องต้น เช่น はい, ええ

ตัวอย่างข้อมูล

えっ、**でも**なんか、バイトしんどくないですか:?

どっち**でも**いい

ちょっと、ごはん食べるだけ**でも**したい

あ、**でも** (0.2) そうですね。

ผลการตัดสิน

เข้าข่าย

ไม่เข้าข่าย

ไม่เข้าข่าย

ไม่เข้าข่าย

เมื่อถอดข้อความเสียงออกมาเป็นตัวอักษรเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะแบ่งหน้าที่ตามเกณฑ์การจำแนกหน้าที่ซึ่งผลคำนวณค่า Kappa⁹ ที่ได้เท่ากับ 0.84625 ถือว่าข้อมูลมีความสอดคล้องกันในระดับดีมาก ทั้งนี้ หากมีความเห็นที่ไม่ตรงกัน ผู้วิจัยจะปรึกษาหารืออีกครั้งก่อนกำหนดประเภทหน้าที่ ส่วนการประเมินความเป็นธรรมชาติ ผู้วิจัยจะเปิดไฟล์เสียงสนทนาแล้วให้อาจารย์ชาวญี่ปุ่นช่วยประเมินว่า ในฐานะของผู้ที่ใช้ภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาแม่การใช้จุดใดบ้างที่ฟังแล้วรู้สึกไม่เป็นธรรมชาติหรือมีข้อผิดพลาด

3.3 การจำแนกประเภทหน้าที่ของ **でも**

ดังที่กล่าวในข้างต้นแล้วว่า งานวิจัยนี้จะอ้างอิงการจำแนกประเภทหน้าที่ตามงานวิจัยของ 岩澤 (1985) ที่มีการแบ่งประเภทได้ครอบคลุมและชัดเจนมากที่สุด โดย 岩澤 แบ่งประเภทหน้าที่ตามเกณฑ์เรื่องการมี/ไม่มีความสัมพันธ์แบบ 「Aである。Aでない (หรือ「否A」)」 กล่าวคือ หน้าที่ที่มีความสัมพันธ์แบบ 「Aである。Aでない」 ได้แก่ หน้าที่แสดงความขัดแย้ง กับ หน้าที่เปรียบเทียบ ส่วนหน้าที่ที่ไม่มีความสัมพันธ์แบบ 「Aである。Aでない」 ได้แก่ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา และหน้าที่เสริมข้อมูล แต่เนื่องจากตัวอย่างที่ 岩澤 ยกมายังมีความคลุมเครือในการจำแนกความแตกต่างบางหน้าที่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ปรับคำจำกัดความของแต่ละหน้าที่ดังตารางที่ 2 พร้อมยกตัวอย่างประกอบ¹⁰ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจมากยิ่งขึ้น และอธิบายความแตกต่างของหน้าที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันไว้ข้างท้าย

ตารางที่ 2 ประเภทหน้าที่ของ **でも**¹¹

หน้าที่	คำจำกัดความ
1. หน้าที่แสดงความขัดแย้ง (逆接・対立)	หน้าที่ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า 「Aである。Aでない」 การใช้ดัชนีปริงเจตแสดงความขัดแย้งจะแสดงความสัมพันธ์ซึ่งไม่สอดคล้องกัน ไม่เป็นไปในทางเดียวกันเพื่อแสดงเรื่องราวหรือข้อเท็จจริง (Aでない) ซึ่งแตกต่างกับถ้อยคำที่พูดมาก่อนหน้า (Aである) ในภาษาญี่ปุ่นอาจใช้ดัชนีปริงเจตอื่นแทนได้ เช่น ところが, しかし, それなのに {『本屋の森のあかり』について} ¹² 1NNS: えっ、少女漫画ですか。 2NS1: あ : : でも , 女性誌で : : 連載されてたかも。 3NNS: う : : ん。 4NS1: 少女ってゆうよりもちっと上かもしれないですね。

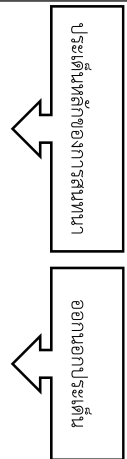
⁹ Cohen's kappa coefficient คือ ค่าสถิติที่ใช้ทดสอบความสอดคล้อง (consistency) ระหว่างผู้ให้ความเห็นทั้งสองฝ่ายว่ามีความคิดเห็นตรงกันมากน้อยเพียงใด โดยค่าสถิติที่อยู่ระหว่าง 0.81-1.00 หมายถึง ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องในระดับดีมาก

¹⁰ ผู้วิจัยปรับแก้ตัวอย่างบทสนทนาในตารางให้เข้าใจง่ายขึ้นโดยจะใช้สัญลักษณ์การถอดเสียงเฉพาะส่วนที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้ ตัวอย่างที่ยกมาในข้อ 4 ผลการวิเคราะห์จึงเขียนแสดงด้วยวิธีถอดเสียงตามกฎที่กล่าวไปในข้อ 3.1

¹¹ การแสดงหน้าที่ต่อจากนี้จะเขียนแสดงเป็นตัวเอน

¹² สัญลักษณ์ {} หมายถึง หัวข้อสนทนา

2. หน้าที่เปรียบเทียบ (対比)	หน้าที่ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า 「A である。A でない」 เช่นเดียวกับหน้าที่ข้อ 1 แต่หน้าที่เปรียบเทียบนี้จะพูดถึงบางสิ่งบางอย่าง 2 สิ่งเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างของข้อมูลทั้งสอง ในภาษาญี่ปุ่นอาจใช้ดัชนีปริศนาอื่นแทนได้ เช่น 一方, 他方, それに対して {NNS のお化けへの怖さ} 1NNS: なんか日本に来てから、一人で部屋にいても全然大丈夫みたいな。 2NS2: う : ん. 怖くないんだね。 3NNS: うん. でも自分の家に一人にいたら、なんか怖い. タイのうち.
3. หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา (話題展開・発展)	หน้าที่ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า 「A である。A でない」 อย่างชัดเจนเหมือนอย่างหน้าที่ข้อ 1 และข้อ 2 เนื่องจากเนื้อหาของถ้อยคำที่ตามมาไม่ได้แสดงการขัดแย้งหรือตรงข้ามกับถ้อยคำก่อนหน้า จึงทำให้ความหมายของการปฏิเสธเนื้อหาความถ้อยคำก่อนหน้าที่แฝงอยู่เบาบางลง ในที่นี้จะใช้เพื่อพัฒนาเข้าสู่หัวข้อสนทนาใหม่โดยนำเนื้อหาจากหัวข้อสนทนาก่อนหน้านี้ ในภาษาญี่ปุ่นอาจใช้ดัชนีปริศนาอื่นแทนได้ เช่น そこで, すると, で, そして {タイ語検定の批判} 1NS1: なんか結構タイ語の先生からすると、あれはちょっとな : みたいなこともあるみたいな感じ。 2NS2: ふ : : : ん. そっか。 3NS1: そうそうそう. まっでもなんか一つあると嬉しいな : : と。 4NS2: う : : んうんうんうん。 {NS1 のタイ語検定の感想} 5NS1: でも長文読解があつて : : タイ語なんですけど。 6NS2: うんうん。 7NS1: 全然読めなかった.
4. หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา (話題転換・回帰)	หน้าที่ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า 「A である。A でない」 อย่างชัดเจนเช่นเดียวกับหน้าที่ข้อ 3 แต่ต่างกันตรงที่เนื้อหาของถ้อยคำข้างหน้ากับข้างหลังไม่มีความสอดคล้องกันหรือเกี่ยวเนื่องกัน เป็นการหยิบยกประเด็นการสนทนาขึ้นมาใหม่ซึ่งไม่เชื่อมโยงกับเนื้อหาก่อนหน้านี้โดยตรง หรือใช้วกกลับสู่ประเด็นการสนทนาหลักดังตัวอย่างข้างล่าง ในภาษาญี่ปุ่นอาจใช้ดัชนีปริศนาอื่นแทนได้ เช่น ところで, 話に戻るけど {大阪のお雑煮} 1NS1: お雑煮もなんか、種類違いそう。 2NS2: なんか味噌で作るところない？ 3NS1: あっなんか、こっちは味噌。なんか大阪は味噌らしい。白味噌？ 4NS2: 白味噌？, 味噌？ 5NS1: うん. うちの味噌じゃない。 6NS2: 何？. 醤油？, すまし汁みたいな？ 7NS1: う : : ん. うち : あของ, 何？, 小豆と : , 8NS2: それお汁粉やる。 9NS1: お汁粉か、これは違うか hhhh やっぱ違う。 10NS2: hhhh それ甘いじゃん, しょっぱいやつやで, 豚汁みたいな味のやつ. 味オンチか？ 11NS1: うん. 12NS2: hhhh 13NS1: でもなんかびっくりしたもん, だってうちスーパーで働いとってさ : : , すごい, お正月前に : みんなが白味噌？買いたして : , もう品切れになって : .
5. หน้าที่เสริมข้อมูล (補足・情報追加)	หน้าที่ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า 「A である。A でない」 อย่างชัดเจนเช่นเดียวกับหน้าที่ข้อ 3 และข้อ 4 แต่ต่างกันตรงที่เป็นเพียงการเพิ่มเติมรายละเอียดบางอย่างหลังจากที่เนื้อหาการสนทนาขณะนั้นได้สิ้นสุดลงไปแล้ววาระหนึ่ง โดยอาจเป็นการเสริมตัวอย่างหรือเงื่อนไขเพิ่มเติมที่ตนเองเพิ่งพูดไปหรือผู้ร่วมสนทนาคนอื่นพูดถึงหรือยังพูดออกมาไม่หมด การเสริมข้อมูลจะช่วยให้การสนทนาในหัวข้อปัจจุบันดำเนินต่อไปได้อีก การใช้หน้าที่ でも ในหน้าที่นี้จะแทบไม่ปรากฏความหมายของการปฏิเสธเนื้อหาความของถ้อยคำที่อยู่ข้างหน้า ในภาษาญี่ปุ่นอาจใช้ดัชนีปริศนาอื่นแทนได้ เช่น あとは, しかも {日本でもミルクティー} 1NNS: 最近あれも人気じゃん, なんか日本で, う : : ン. タピオカ？ 2NS1: あ : : : 大好き。 3NNS: でも, めっちゃ並んでる.

หากจำแนกหน้าที่ทั้ง 5 จากมุมมองที่มีต่อการเปลี่ยนหัวข้อสนทนาแล้วอาจจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่มีผลต่อการเปลี่ยนหรือพัฒนาหัวข้อสนทนา (หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา) กับ กลุ่มที่ไม่มีผลต่อหัวข้อสนทนา แต่จะเปลี่ยนทิศทางการสนทนาในหัวข้อสนทนาปัจจุบันให้ดำเนินไปในทิศทางอื่นที่ แตกต่างกัน (หน้าที่แสดงความขัดแย้ง หน้าที่เปรียบเทียบ) หรืออาจช่วยประกอบการสนทนาขณะนั้นให้ยังคงดำเนิน ไปในทิศทางเดิมอยู่ด้วยการเสริมข้อมูล (หน้าที่เสริมข้อมูล)

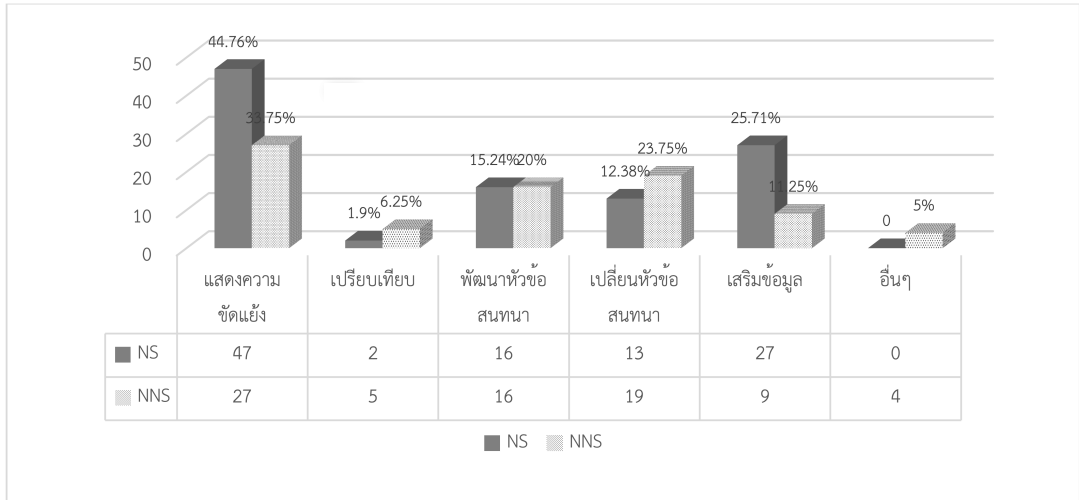
สำหรับประเด็นความแตกต่างระหว่าง หน้าที่แสดงความขัดแย้ง กับ หน้าที่เปรียบเทียบ นั้น แม้ว่าหน้าที่ทั้งสองจะมีความสัมพันธ์แบบขัดกันระหว่างเนื้อความข้างหน้ากับเนื้อความข้างหลังที่เหมือนกันแต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่าง กัน กล่าวคือ หน้าที่แสดงความขัดแย้ง เนื้อความที่ตามมาจะแสดงถึงการไม่เป็นไปตามสิ่งที่อีกฝ่ายกำลังคิดคาดคะเนจากเนื้อความข้างหน้า เช่น 「妹は美人だ。でも、モテない。」 เมื่อพูดขึ้นว่า “น้องสาวสวย” ผู้ฟังส่วนใหญ่ย่อมต้องคาดคะเนว่า “น้องสาวจะต้องเป็นคนเนื้อหอมอย่างแน่นอน” ทว่า ความจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น เพราะไม่มีใครเข้ามาจีบเลย ลักษณะแบบนี้คือการแสดงความขัดแย้ง ส่วน หน้าที่เปรียบเทียบ คือ การพูดถึงบางสิ่งบางอย่างที่มีลักษณะไม่เหมือนกันหรือตรงข้ามกันเชิงเปรียบเทียบ เช่น 「妹は美人だ。でも、私はデブだ。」 แสดงการเปรียบเทียบหน้าตาระหว่างน้องสาวกับตัวเอง ในทำนองเดียวกัน หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา กับ หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา ที่ถึงแม้จะมีจุดร่วมกันคือ การเปิดประเด็นสนทนาในหัวข้อใหม่ แต่ทั้งสองหน้าที่นี้มีขั้นตอนการเปิดประเด็นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา คือ การหยิบยกเนื้อหาบางส่วนในหัวข้อสนทนา ก่อนหน้านั้นมาพัฒนาให้กลายเป็นหัวข้อสนทนาใหม่ ในขณะที่ หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา คือ การเปิดประเด็นการสนทนาใหม่ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังพูดคุยสนทนาอยู่ในปัจจุบัน บางครั้งผู้ร่วมสนทนาอาจรู้สึกว่าการเปลี่ยนหัวข้อสนทนา มีความกระโดดหรือถูกเปลี่ยนอย่างกะทันหัน แต่การใช้ でも หรือ ところで จะช่วยบรรเทาความรู้สึกนี้ได้

4. ผลการวิเคราะห์

4.1 ภาพรวมการใช้ でも

การใช้ でも ที่ปรากฏในข้อมูลเสียงสนทนาครั้งนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 185 ครั้ง ในจำนวนนี้แบ่งเป็น NS (กลุ่มละ 2 คน รวม 16 คน) เท่ากับ 105 ครั้ง และ NNS (กลุ่มละ 1 คน รวม 8 คน) เท่ากับ 80 ครั้ง ซึ่งเมื่อเฉลี่ยจำนวนการใช้ต่อคนจะพบว่า NNS มีแนวโน้มจะใช้ でも ค่อนข้างสูง (NS = 6.6 ครั้งต่อคน และ NNS = 10 ครั้งต่อคน ¹³) แผนภาพที่ 1 แสดงจำนวนครั้งและสัดส่วนการใช้ でも จำแนกตามหน้าที่เปรียบเทียบระหว่าง NS กับ NNS ซึ่งปรากฏในกลุ่มตัวอย่างทั้ง 8 กลุ่ม รวม 24 คน (NS = 16 คน และ NNS = 8 คน)

¹³ วิธีคำนวณค่าเฉลี่ยของ NS คือ $105 \div 16 = 6.6$ ครั้ง และ NNS คือ $80 \div 8 = 10$ ครั้ง

แผนภาพที่ 1 จำนวนและสัดส่วนการใช้ ๔๖ จำแนกตามหน้าที่เปรียบเทียบระหว่าง NS กับ NNS

จากข้อมูลในแผนภาพที่ 1 NS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* มากที่สุดจำนวน 47 ครั้ง (44.76%) รองลงมาคือ *หน้าที่เสริมข้อมูล* 27 ครั้ง (25.71%) และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* 16 ครั้ง (15.24%) ในขณะที่ NNS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* มากที่สุดจำนวน 27 ครั้ง (33.75%) รองลงมาคือ *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* 19 ครั้ง (23.75%) และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* 16 ครั้ง (20%) ตามลำดับ จากผลดังกล่าวนี้จะเห็นทั้งจุดรวมและจุดที่แตกต่างระหว่างกลุ่มผู้เรียนกับกลุ่มชาวญี่ปุ่น กล่าวคือ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* ซึ่งเป็นวิธีใช้พื้นฐานของ ๔๖ มีการใช้ในสัดส่วนมากที่สุดทั้ง NS และ NNS อย่างไรก็ตาม หน้าที่รองลงมาที่ NS ใช้มากกลับเป็น *หน้าที่เสริมข้อมูล* และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* สะท้อนการใช้ที่เน้นเนื้อหาของการสนทนาในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเสริมข้อมูลที่ตัวเองพูดไปก่อนหน้าหรือเสริมข้อมูลที่ผู้ร่วมสนทนาคนอื่นพูดมาก่อนหน้าเพื่อให้การพูดคุยสนทนาดำเนินต่อเนื่องเรื่อยไปอีก หรือการพัฒนาหัวข้อสนทนาที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลการพูดคุยในหัวข้อสนทนาปัจจุบันอย่างใกล้ชิด ในขณะที่ NNS กลับพบว่ามีแนวโน้มที่จะใช้เพื่อทำ *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* มากเป็นอันดับรองลงมา สะท้อนการใช้ที่แตกต่างกันโดย NNS ไม่ได้ยึดติดกับเนื้อหาของหัวข้อสนทนาในขณะนั้นให้มีความลึกและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่มีแนวโน้มจะหยิบยกหัวข้อการสนทนาอันใหม่ขึ้นมาพูดเรื่อย ๆ เพื่อให้การสนทนาดำเนินต่อไป เนื่องจากข้อมูลที่น่าวิเคราะห์ในครั้งนี้ไม่ใช่วิธีการสนทนาที่มีวัตถุประสงค์ของการพูดคุยที่ชัดเจน เช่น ได้ว่าที่ แต่เป็นการพูดคุยในเรื่องทั่วไปจึงอาจปรากฏหน้าที่การใช้แบบอื่นเพิ่มขึ้นจาก *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* ไม่ว่าจะเป็น *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* และ *หน้าที่เสริมข้อมูล* ซึ่งต่างจากหน้าที่เดิมของ ๔๖ ที่ใช้แสดงความขัดแย้งหรือการปฏิเสธถ้อยคำข้างหน้าค่อนข้างมาก สำหรับหน้าที่อื่น ๆ จะกล่าวถึงในข้อ 4.2

4.2 รูปแบบการใช้ ㄷㅌ ของ NNS

การวิเคราะห์ผลในส่วนต่อจากนี้จะพูดถึงการใช้ ㄷㅌ จำนวน 80 ตัวอย่างที่พบในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ว่า NNS สามารถใช้งานแต่ละหน้าที่ได้อย่างถูกต้องเป็นธรรมชาติหรือไม่อย่างไรบ้าง

ตารางที่ 3 รูปแบบการใช้ ㄷㅌ จำแนกตามหน้าที่ของ NNS

หน้าที่	จำนวนการใช้ หน่วย : ครั้ง	ผลการพิจารณา		
		○	△	×
1. แสดงความขัดแย้ง	27	25 (92.6%)	1 (3.7%)	1 (3.7%)
2. เปรียบเทียบ	5	5 (100%)	0 (0%)	0 (0%)
3. พัฒนาหัวข้อสนทนา	16	15 (93.75%)	0 (0%)	1 (6.25%)
4. เปลี่ยนหัวข้อสนทนา	19	7 (40%)	12 (60%)	0 (0%)
5. เสริมข้อมูล	9	5 (55.56%)	2 (22.22%)	2 (22.22%)
อื่นๆ	4	0 (0%)	0 (0%)	4 (100%)
รวม	80 (100%)	57 (71.25%)	15 (18.75%)	8 (10%)

สัญลักษณ์ในตารางใช้แทนความหมายต่อไปนี้ ○ = ถูกต้องและเป็นธรรมชาติ △ = ไม่เป็นธรรมชาติ × = ไม่ถูกต้อง

จากตารางที่ 3 นี้กล่าวได้ว่า ในภาพรวม NNS ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความสามารถภาษาญี่ปุ่นในระดับค่อนข้างสูง (N1-N2) สามารถใช้ ㄷㅌ ในการสนทนาเพื่อทำหน้าที่ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี มีสัดส่วนการใช้งานที่ถูกต้องสูงถึง 71.25% โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน้าที่ที่แสดงความขัดแย้ง และ หน้าที่เปรียบเทียบ ซึ่งเป็นวิธีใช้พื้นฐานซึ่งกลุ่มตัวอย่างใช้ได้ถูกต้องเกือบทั้งหมด เช่นเดียวกับ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา ที่แม้ว่าอาจไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอธิบายวิธีใช้ในวิชาไวยากรณ์ของชั้นเรียนภาษาญี่ปุ่นมากนักแต่ก็สามารถใช้ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม NNS กลับไม่สามารถใช้เพื่อทำ หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา ทั้งที่หน้าที่ดังกล่าวมีลักษณะร่วมกับ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา ในแง่ของการหยิบยกหรือชูประเด็นการสนทนาในหัวข้อใหม่ ส่วน หน้าที่เสริมข้อมูล ที่ NS ใช้มากเป็นอันดับที่สอง แต่ NNS กลับใช้ในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อยและใช้ได้ไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นธรรมชาติในสัดส่วนเกือบครึ่งหนึ่งของการใช้ทั้งหมดที่พบ ดังนั้น เนื้อหาต่อจากนี้จะกล่าวถึงการใช้งานแต่ละหน้าที่ในรายละเอียด โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 4.2.1 หน้าที่ของ ㄷㅌ ที่ NNS ใช้ได้อย่างเป็นธรรมชาติ และ 4.2.2 หน้าที่ของ ㄷㅌ ที่ NNS ใช้งานไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมชาติ

4.2.1 หน้าท้อง ども ที่ NNS ใช้ได้อย่างเป็นธรรมชาติ

จากข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้พบว่า มี 3 หน้าท้องซึ่ง NNS ใช้ได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรมชาติ ได้แก่ หน้าท้องที่แสดงความขัดแย้ง หน้าท้องที่เปรียบเทียบ และ หน้าท้องที่พัฒนาเนื้อหา ซึ่งจะอธิบายในรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

หน้าท้องที่แสดงความขัดแย้ง

บทสนทนาที่ 1 MNE {千葉駅前の人気なタピオカの店}

1094	NS1	:	千葉 [駅の : ね, 『ごんちゃ』 [すごいよね.
1095	NNS	:	[うん.
1096	NS2	:	[『ごんちゃ』 できたよね.
1097	NNS	:	うそ : : : :
1098	NS1	:	すごい, 列もう.
1099	NNS	:	そうそうそう.
1100	NS2	:	こんな
1101	NNS	:	ね : : ? あ : : : [び, うん.
1102	NS2	:	[hhhhh
1103	NNS	:	[ども, 昼, う : : ん, なんか午後, 一時ぐらい, 行ったら : =
1104	NS2	:	うんうんうん.
1105	NNS	:	=人あまりいないよ.

หัวข้อสนทนาก่อนจะเข้าสู่บรรทัดที่ 1094 ได้มีการพูดคุยเรื่องร้านชานมไข่มุกยอดนิยมในสถานที่แห่งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงได้พัฒนากลายมาเป็นหัวข้อสนทนาปัจจุบันเริ่มตั้งแต่บรรทัดที่ 1094 โดย NS1 ได้เอ่ยถึงร้านชานมไข่มุกยอดนิยมอีกร้านที่ตั้งอยู่ที่สถานีรถไฟชิบะขึ้นมาด้วยถ้อยคำแสดงการเรียกร้องให้อีกฝ่ายเห็นด้วยกับความคิดตัวเองที่คิดว่าร้านนี้ก็ได้รับความนิยมอย่างมากเพราะมีคนเข้าคิวต่อแถวเยอะดังคำพูดในบรรทัดที่ 1094 ที่ว่า “ที่หน้าสถานีชิบะก็เนอะ ร้าน “Gong Cha” สุดยอดมากเลยเนอะ” และบรรทัดที่ 1098 ที่ว่า “คนต่อคิวกันเยอะเลยล่ะ” ซึ่งผู้ร่วมสนทนาทั้ง 2 คนก็เห็นด้วยจึงได้ตอบกลับไปยังคำพูดในบรรทัดที่ 1099 และบรรทัดที่ 1100 ทว่าหลังจากนั้น NNS ได้ใช้ ども เพื่อทำ หน้าท้องที่แสดงความขัดแย้ง กับเนื้อหาของถ้อยคำก่อนหน้า โดยกล่าวว่าร้านชานมดังกล่าวมีคนต่อคิวเยอะก็จริงแต่ตอนที่ตัวผู้พูด (NNS) ไปกลับไม่ค่อยมีคน เพื่อปฏิเสธเนื้อหาส่วนหนึ่งที่ NS1 พูดมาดังในบรรทัดที่ 1103 และบรรทัดที่ 1105 「ども, 昼, う : : ん, なんか午後, 一時ぐらい, 行ったら : 人あまりいないよ. (แต่ว่าตอนเที่ยง เออแบบไปช่วงบ่ายโมงมา ไม่ค่อยมีคนแล้วนะ)」 การใช้ ども ในหน้าท้องนี้ นอกจากใช้แสดงความขัดแย้งหรือปฏิเสธเนื้อหาส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดที่ผู้ร่วมสนทนาคนใดคนหนึ่งพูดขึ้นมาแล้ว ยังสามารถใช้แสดงความขัดแย้งภายในคำพูดของตัวเองได้ด้วยดังเช่นบทสนทนาที่ 2

บทสนทนาที่ 2 PKM {工作上、NNSにとって大変なこと}

254	NNS	:	=で、朝礼でやらなきゃいけないの、MC として、[朝礼とか、自分の：、部署の、発表？=
255	NS1	:	[ふ：：ん。
256	NS1	:	うん。
257	NNS	:	=今は担当やってんの。朝礼と、昼礼とか：、=
258	NS1	:	う：ん。
259	NNS	:	=で、全部なんか：、何だろう、時々時々ね、緊張しすぎて：、=
260	NS1	:	う：ん。
261	NNS	:	=￥日本語が出てこないの￥、みんなの前で：。
262	NS1	:	あ：：：：。
263	NNS	:	あれが：大変、いつも、なんかどうしたら、hh
264	NS1	:	いや：：そりゃ [そうだよ。
265	NNS	:	[落ち着かないと：。(2. 0) だからね、まあ (2. 0) Practice makes perfect. でも：
266		:	(3. 0)
267	NNS	:	《ため息》
268	NS2	:	たいへ：：ん。
269	NNS	:	大変、ほんと [に。
(省略)			
273	NNS	:	う：：ん、まあ練習、まあ毎日：やったら：、絶対慣れ：：、慣れるはずなんだけどね：。でも何回やっても￥慣れない￥。

บทสนทนาที่ 2 เป็นการระบายความทุกข์ในการทำงานของ NNS ซึ่งแทบจะครองผลัดพูดอยู่ฝ่ายเดียวตลอดทั้งหมดว่า ทั้งที่ตัวเองเป็นคนไทย (ชาวต่างชาติ) แต่กลับไม่ได้รับการยกเว้นหรือได้รับสิทธิพิเศษ ต้องรับผิดชอบงานหลายอย่างทั้งเป็นพิธีกรในการประชุมแผนกตอนเช้าดังคำพูดในบรรทัดที่ 254, 257, 259, 261, 263, 265 และ 269 ก่อนจะเข้าสู่คำพูดในบรรทัดที่ 273 ที่ว่า「う：：ん、まあ練習、まあ毎日：やったら：、絶対慣れ：：、慣れるはずなんだけどね：。でも何回やっても￥慣れない￥。(หากฝึกฝนหลายครั้งก็ย่อมจะเคยชิน แต่สำหรับตัวเองแล้วไม่ว่าจะฝึกสักกี่ครั้งก็ยังไม่ชินเสียที)」でも ในที่นี้แสดงความขัดแย้งต่อคำพูดของตัวเองที่พูดขึ้นก่อนหน้านี้ โดยผู้พูดเชื่อว่าถ้าฝึกฝนทำทุกวันก็น่าจะเคยชินแต่ในความจริงแล้วกลับไปไม่เป็นเช่นนั้น

หน้าที่เปรียบเทียบ

เนื่องจากข้อมูลเสียงสนทนาในงานวิจัยนี้เป็นการพูดคุยโดยไม่ได้ระบุจุดประสงค์ของการสนทนา จึงทำให้บางหน้าที่ไม่พบการใช้ที่บ่อยนักอย่างเช่น *หน้าที่เปรียบเทียบ* ซึ่งมักพบได้ในการสนทนาเพื่อเสนอขายสินค้าโฆษณาชวนเชื่อได้บ่อยมากกว่า แต่ถึงกระนั้น NNS ก็สามารถใช้หน้าที่นี้ได้อย่างถูกต้องทั้งหมดดังตัวอย่างบทสนทนาข้างล่าง

บทสนทนาที่ 3 PKM {NNSの現在の職場}

165	NNS	:	↑このほうが：，なんか（.）トレーニングのシステムとか：，＝
166	NS2	:	うん.
167	NNS	:	＝ちゃんと，なんか上司が：＝
168	NS2	:	うん.
169	NNS	:	＝サポートしてくれるし：，まっできない：，できないなんか，自分の：，＝
170	NS2	:	うん.
171	NNS	:	＝心配とか：，＝
172	NS2	:	うん.
173	NNS	:	＝なんか，なんだろ，（2. 0）何か問題があれば：いつでも，なんか相談できる：， [環境?＝
174	NS1	:	[あ：：：
175	NS2	:	[うん.＝
176	NS2	:	＝う：：ん.
177	NNS	:	う：：ん， でも： ，『NNS の前の職場』だったら：あんまり何だつけ：？，ちゃんと：トレーニングのスケジュールがなくて：（.）＝

บทสนทนาที่ 3 NNS เล่าถึงการทำงานในที่ปัจจุบันโดยเริ่มตั้งแต่บรรทัดที่ 165, 167, 169, 171, 173 และ 177 ว่า “ที่นี่แบบ（.）มีทั้งระบบการเทรนนิ่ง หัวหน้าก็คอยซัพพอร์ต แบบเวลาที่ไม่ได้ ทำไม่ได้ เออเวลาที่ตัวเองกังวลใจ (2.0) ยังไงดีละ มีสภาพแวดล้อมที่ถ้ามีปัญหาก็สามารถปรึกษาได้ตลอดมั้ง” จากนั้นก็ใช้ **でも** เปรียบเทียบกับที่ทำงานก่อนหน้านี้ในบรรทัดที่ 177 และ 179 ว่า “**でも：**，『NNSの前の職場』だったら：あんまり何だつけ：？，ちゃんと：トレーニングのスケジュールがなくて：（.）あんまりなんか，自分が今，今まで：，なんか，どこまで成長できるかがライティングしにくー，しにくかつたんじゃん.（แต่ถ้าเป็นที่『ที่ทำงานเดิมของ NNS』ล่ะก็ ไม่ค่อยจะแบบอะไรดีละ ไม่มีกำหนดการเทรนนิ่งที่ชัดเจน（.）ไม่ค่อยแบบว่าตัวเองตอนนี้ จนถึงตอนนี้เื่อพัฒนาไปถึงไหนแล้ว เามาเขียนรายงานลำบาก เขียนลำบากใช่ไหมละ）” เพื่อแสดงการเปรียบเทียบการทำงานระหว่างที่เดิมกับที่ปัจจุบัน

หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา

แม้ว่าการใช้ でも เพื่อทำ หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา อาจไม่ได้มีการเน้นย้ำในวิชาภาษาญี่ปุ่นของผู้เรียนชาวไทยมากนัก ทว่า ผลจากข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า NNS สามารถใช้หน้าที่นี้ได้เป็นอย่างดี โดยมีสัดส่วนความถูกต้องของการใช้ที่สูงมากหรือเท่ากับ 93.75% การใช้หน้าที่นี้สะท้อนถึงความพยายามช่วงชิงผลัดพูดมาเป็นของตัวเองซึ่งมีแนวโน้มการใช้ที่ค่อนข้างสูงเช่นเดียวกับ NS อาจเรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในกลยุทธ์การสนทนาของ NNS ดังตัวอย่างบทสนทนาที่ 4

บทสนทนาที่ 4 CYP {気仙沼が豊かな所である} → {津波被害や復旧されていない気仙沼}

589	NNS	:	気仙沼は結構、いい景色？	
590	NS1	:	うん	เคเซ็นนุมะเป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์
591	NS2	:	ふ : : [: : ン	
592	NNS	:	[ンで (1.0) 豊かだな : : : と思って	
593	NS2	:	うん、確かに。	เคเซ็นนุมะยังไม่ได้รับการฟื้นฟูความเสียหายที่เกิดจากสึนามิ
594	NNS	:	でもまだ復旧してないところ、[多い。	
595	NS2	:	[う : : ン、津波で、[うわ : :	
596	NS1	:	[へ : : :	
597	NNS	:	みんな初めて知った=タイ、タイの人みんな何と言うか、福島？ (。) のほうだけ。	

บทสนทนาที่ 4 ตั้งแต่บรรทัดที่ 589-593 เป็นการพูดคุยถึงเมืองเคเซ็นนุมะในแง่มุมมองที่ว่า เป็นสถานที่มีทัศนียภาพงดงามอุดมสมบูรณ์ ก่อนจะใช้เนื้อหาเกี่ยวกับเมืองเคเซ็นนุมะมาพัฒนาเป็นหัวข้อสนทนาใหม่ตั้งแต่บรรทัดที่ 594 เพื่อเล่าถึงเมืองนี้ในอีกแง่มุมมองที่ว่า ภาวะขณะนี้ก็ยังไม่มีการบูรณะฟื้นฟูความเสียหายจากเหตุการณ์สึนามิ และเป็นสถานที่ที่คนไทยไม่ค่อยรู้จัก ส่วนใหญ่รู้จักแต่ฟุกุชิมะ จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า NNS สามารถพัฒนาหัวข้อสนทนาเกี่ยวกับเมืองเคเซ็นนุมะจากแง่มุมมองหนึ่งไปอีกแง่มุมมองหนึ่งได้โดยมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงกันอยู่

4.2.2 หน้าที่ของ でも ที่ NNS ใช้งานไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมชาติ

จากข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้พบว่า มี 3 หน้าที่ซึ่ง NNS ใช้ไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ หน้าที่แสดงความขัดแย้ง หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา และ หน้าที่เสริมข้อมูล จะอธิบายในรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

หน้าที่แสดงความขัดแย้ง

ตัวอย่าง หน้าที่แสดงความขัดแย้ง ที่ไม่เป็นธรรมชาติซึ่งพบในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ แม้มีจำนวนน้อยแต่ก็อาจมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่น กล่าวคือการใช้คำสันธานที่แสดงความขัดแย้งเหมือนกันซ้ำ 2 ตัว และการละคำพูดมากเกินไปจนทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ บทสนทนาที่ 5 คือ ตัวอย่างการใช้ けど กับ でも ซึ่งทำหน้าที่เหมือนกันภายในผลัดพูดเดียวกัน ส่วนบทสนทนาที่ 6 คือ ตัวอย่างการละคำพูดมากเกินไป

บทสนทนาที่ 5 SWT {今日の授業で脱線した先生}

1060	NNS	:	今日も：＝
1061	NS2	:	うん.
1062	NNS	:	＝なんか、中世＝
1063	NS2	:	うんうん.
1064	NNS	:	＝中世時代？，[の授業＝
1065	NS2	:	[うんうん
1066	NS2	:	うんうん.
1067	NNS	:	＝取った けど ：，＝
1068	NS2	:	うん.
1069	NNS	:	＝ でも ，なんか，先生は：：＝ でも
1070	NS2	:	うん.
1071	NNS	:	＝hh なんか脱線が多いので：：＝
1072	NS2	:	うん hhhh
1073	NNS	:	＝なんか今日は全然，何も，[なんか歴史について＝
1074	NS2	:	[あ：：
1075	NS2	:	うん.
1076	NNS	:	＝教えていない，なんか，[今日は，幽霊の話.

บทสนทนาที่ 5 NNS กำลังพูดถึงอาจารย์ผู้สอนคนหนึ่งว่า 「今日も：なんか，中世 中世時代？，の授業取った~~けど~~：，~~でも~~なんか，先生は：：hh なんか脱線が多いので：：なんか今日は全然，何も，なんか歴史について教えていない，なんか，今日は，幽霊の話. (วันนี้เรียนก็แบบ...ลงเรียนวิชายุคกลางแต่... แต่ว่าคืออาจารย์hhชอบบอกนอกเรื่องแบบ..วันนี้ก็ไม่ได้สอนประวัติศาสตร์อะไรเลยแบบ...วันนี้เล่าเรื่องผี)」 อาจเป็นไปได้ว่าในขณะที่กำลังพูดไปคิดไปอยู่นั้น ผู้พูดอาจลืมไปแล้วว่าได้ใช้คำสันธาน ~~けど~~ ไปก่อนหน้านี้แล้ว จึงเลือกใช้ ~~でも~~ ที่มีหน้าที่เหมือนกันซ้ำออกมาอีกทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ

บทสนทนาที่ 6 PKM {NNSの現在の職場}

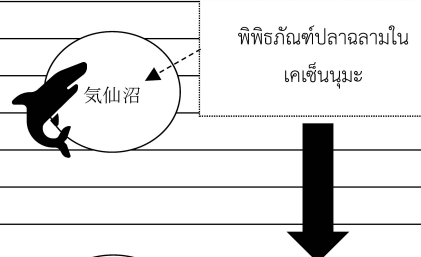
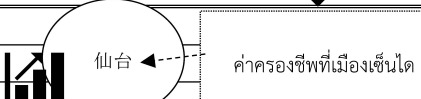
161	NS1	:	(まえと)，この，仕事比べてどう？
162	NNS	:	でもね ，このほうがいい.
163	NS1	:	あっいいい.
164	NS2	:	あっそうなんだ：.

ในบทสนทนาที่ 6 NNS ต้องการเล่าว่า ถึงแม้ว่าที่ทำงานปัจจุบันจะต้องเข้ากะกลางคืน แต่ถ้าเปรียบเทียบกับที่ทำงานก่อนหน้านี้แล้วที่ปัจจุบันดีกว่า ซึ่งควรพูดเนื้อหาในแง่ลบนำมาก่อนที่จะใช้ ~~でも~~ นำหน้าถ้อยคำที่แสดงความขัดแย้ง (เนื้อหาเชิงบวก) อย่างเช่น 「夜勤などのしんどさはあるけれど、前と比べてこのほうがいい。」 แต่ในที่นี้ NNS กลับละถ้อยคำที่ขีดเส้นใต้ไว้เหลือเพียง 「~~でも~~ね」 จึงทำให้การใช้ในที่นี้ไม่ถูกต้อง

หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา

อย่างที่กล่าวไปในข้างต้นแล้วว่า ถึงแม้ว่า NNS จะสามารถใช้ ~~でも~~ เพื่อทำ **หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา** ได้เป็นอย่างดีด้วยการหยิบยกเนื้อหาบางส่วนในหัวข้อสนทนาก่อนหน้านี้ขึ้นมาพัฒนาเป็นหัวข้อสนทนาต่อไปดังที่กล่าว

ไปในข้อ 4.2.1 ก็ตาม แต่ทว่า เมื่อต้องการเปลี่ยนหัวข้อการสนทนาที่กำลังพูดคุยอยู่ขณะนั้นพบว่าวิธีการเปลี่ยนหัวข้อสนทนาของ NNS มีข้อแตกต่างจากวิธีของชาวญี่ปุ่นที่ทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ ดังตัวอย่างบทสนทนาที่ 7 บทสนทนาที่ 7 CYP {気仙沼『海の市のシャークミュージアム』}→{仙台の物価}

637	NNS	:	彼女すごいシャーク見たいだから、すごいワイワイの気持ちで。	
638	NS1	:	hhhhh ↑ 確かに。	
639	NS2	:	あ : : :	
640	NS2	:	[確かに。	
641	NNS	:	[あ : : : なんか引いて、引いてた () > みたいな感じで。お : : :	
642	NS2	:	わ : : い, サメだ : : : って =	
643	NS2	:	= [思ったら、急に hhhh	
644	NNS	:	[サメだ。はいはい。	
645	NS2	:	ちょっと静かに () って。	
646	NNS	:	[静かに。うん。	
647	NS2	:	[hhhh, hh	
648	NS1	:	わかる。	
649	NS2	:	hhh	
650	NNS	:	あ : : , [でも, 仙台, 食べ物高いな。	
651	NS2	:	あっ確かにそうかも。	
652	NNS	:	高い。[高いよね?	

หัวข้อสนทนามาก่อนหน้าเริ่มตั้งแต่บรรทัดที่ 637 โดยพูดถึงพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำปลาดแลมอุมิโนอิชิซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองเคเซ็นนุมะ NNS กำลังเล่าถึงเพื่อนคนหนึ่งที่ได้ด้วยกันซึ่งรู้สึกตื่นเต้นมากเป็นพิเศษ ดูเหมือนว่าการสนทนาในหัวข้อนี้จะไปอย่างสนุกสนาน ผู้ร่วมสนทนาทุกคนมีความกระตือรือร้นในการร่วมพูดคุย สังเกตได้จากจังหวะการสนทนาที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและมีเสียงหัวเราะปนแทรกอยู่เป็นระยะ ดังนั้น หากจะต้องเริ่มสนทนาในหัวข้อใหม่ก็น่าจะพัฒนาหัวข้อจากสิ่งที่สัมพันธ์กับหัวข้อสนทนาในปัจจุบัน (เช่น เรื่องพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ ปลาดแลม หรือเมืองเคเซ็นนุมะ) หรืออาจย้อนกลับไปพูดคุยในหัวข้อสนทนาที่เคยพูดถึงก่อนหน้านี้ การที่ NNS เปลี่ยนไปสนทนาในหัวข้อใหม่เรื่องค่าครองชีพของเมืองเซินไดในบรรทัดที่ 650 ซึ่งไม่มีการเชื่อมโยงกับเนื้อหาใดเลยที่พูดมาก่อนหน้าอาจทำให้คนญี่ปุ่นรู้สึกไม่เป็นธรรมชาติ เหมือนกำลังถูกบีบบังคับให้ออกจากวงสนทนาเดิมมาเข้าสู่วงสนทนาใหม่อย่างกะทันหัน ถึงแม้ว่าการเริ่มสนทนาด้วยหัวข้อใหม่ในที่นี้จะสามารถทำได้เนื่องจากผู้ร่วมสนทนาทั้ง NS1 และ NS2 ให้สัญญาณเพื่อจบการสนทนาในหัวข้อพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำปลาดแลมอุมิโนอิชิด้วยการหัวเราะและเอ่ยถ้อยคำว่า “เข้าใจ” สั้น ๆ ดังบรรทัดที่ 647-649 โดยไม่แสดงท่าทีต้องการซึ่งผลัดพูดมาเป็นของตนเองก็ตาม

หน้าที่เสริมเนื้อหา

หน้าที่เสริมเนื้อหา คือการใช้ ても เพื่อให้ทิศทางสนทนาขณะนั้นยังคงดำเนินต่อไปดังเดิม หน้าที่ดังกล่าวนี้แทบไม่มีการพูดถึงในวิชาไวยากรณ์ภาษาญี่ปุ่น ทว่า จากข้อมูลครั้งนี้กลับพบว่า NS ใช้ในหน้าที่นี้มากเป็นอันดับสอง สะท้อนถึงความสำคัญของบทบาท ても ในการเสริมข้อมูลที่เป็นภาษาพูดสำหรับคนญี่ปุ่น สำหรับการใช้งานในหน้าที่นี้ของ NNS มีจำนวนน้อยครั้งและส่วนใหญ่เป็นการใช้ที่ไม่ถูกต้องหรือฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ บทสนทนาที่ 8 คือ การใช้ที่ไม่เป็นธรรมชาติ และบทสนทนาที่ 9 คือ การใช้ที่ไม่ถูกต้อง

บทสนทนาที่ 8 PCP {NNSが通学している回数}

49	NNS	:	でもなんか、あれこれちょっと：取って下さいって言われるので、＝
50	NS2	:	う：：ん。
51	NS1	:	[うんうん。 ควรพูดว่า 三日ぐらい来ていますけど,
52	NNS	:	＝それを取るのと：，TA もやってるから：[三日ぐらいは来てます。↙
53	NS1	:	[うんうん (.) うんうんうん。
54	NS2	:	[うんうんうんうん。
55	NNS	:	でも, その時間だけ？
56	NS2	:	[う：：ん。
57	NS1	:	[〇〇先生とは毎：：週：：

กรณีเสริมเนื้อหาของตัวเองที่พูดอยู่ภายในผลัดเดียวกันอย่างบรรทัดที่ 52 ที่ว่า 「それを取るのと：，TA もやってるから：三日ぐらいは来てます。(ลงเรียนวิชานั้นแล้วก็ทำงาน TA ด้วยเลยมาประมาณ 3 วัน)」 กับบรรทัดที่ 55 「その時間だけ？ (เฉพาะเวลานั้น (=เวลาเรียนกับเวลาทำงาน TA) เท่านั้น?)」 นั้น การใช้ **でも** ทำให้ฟังดูเหมือนเนื้อหาที่พูดอยู่ขาดตอนไม่ต่อเนื่องกัน กรณีเช่นนี้ควรใช้ **けど** เชื่อมต่อท้ายซึ่งทำหน้าที่เหมือนกันแต่จะฟังดูเป็นธรรมชาติมากกว่า

บทสนทนาที่ 9 PCP {共通の教え子①}

1056	NNS	:	今度 N2：受けるみたい [ですよ。十二月の。
1057	NS1	:	[あっほんと [ですか：：あ：：頑張ってほしい。
1058	NS2	:	[お：：：：：
1059	NS1	:	留学したいんですか？『教え子①』は。
1060	NNS	:	どうなんですかね：：？，まあその，いろいろその，あの，文部科学省の [奨学金も [受けてみたら って，＝
1061	NS1	:	[うん。
1062	NS2	:	[ね：：.
1063	NNS	:	＝ でも ゆうん，ですけど：：，どうするんですかね：：？
1064	NS1	:	[あっうんうん，うんうんうん。

บทสนทนาที่ 9 แสดงตัวอย่างการเสริมข้อมูลที่ไม่ถูกต้องของ NNS ซึ่งผู้พูดต้องการพูดว่า “ได้บอกลูกศิษย์ ① ไปแล้ว แต่ไม่รู้ว่าจะตัดสินใจจะทำยังง” สาเหตุที่ทำให้การใช้ **でも** เพื่อทำ หน้าที่เสริมข้อมูล ในที่นี้ไม่ถูกต้อง เนื่องจาก NNS ละคำพูดมากเกินไปจนกลายเป็นภาษาญี่ปุ่นที่ผิด กรณีเช่นนี้หากต้องการเสริมข้อมูลที่พูดไปนั้นควรพูดว่า 「でも、ゆってるんだけど、やらないんですよ (แต่แบบบอกไปแล้ว แต่เค้าไม่ทำนะ)」 หรือ 「勧めていることは勧めているが... (ก็ได้แต่แนะนำเค้าไปแล้ว...)」 ลองเปรียบเทียบกับบทสนทนาที่ 10 ซึ่งเป็นตัวอย่างการใช้ที่ถูกต้องของ NS

บทสนทนาที่ 10 PNT {NNSの留学生友達の帰国について}

414	NS1	:	『NNS の友達①の名前』はもう帰っちゃった?
415	NNS	:	まだ。『NNS の友達①の名前』と『NNS の友達②の名前』は三十日。
416	NS1	:	あ : : : そうなんだ, <u>まあ</u> でも結構長くいるね。
417	NNS	:	そうそう, あれちよっとね, 自分が : いやあれは失敗って。

บทสนทนาที่ 10 ในที่นี้ NS1 พูดเสริมต่อจากถ้อยคำของ NNS ที่ตอบคำถามเรื่องการเดินทางกลับประเทศของเพื่อนชาวต่างชาติคนหนึ่งว่าเดินทางกลับไปเมื่อวันที่ 30 โดยใช้ถ้อยคำแสดงความเข้าใจ ก่อนจะพูดเสริมเนื้อหาด้วยการแสดงความเห็นของผู้พูดตั้งบรรทัดที่ 416 ว่า「あ : : : そうなんだ, まあでも結構長くいるね。(อ้อ อย่างนี้เอง อืม แต่ก็อยู่นานเหมือนกันนะ)」โดยใช้ まあ ควบคุมในการแสดงความเห็นของตัวเอง

หน้าที่อื่น ๆ

เนื่องจากมีบางตัวอย่างของ NNS ไม่สามารถจำแนกหน้าที่ได้ตามการแบ่งประเภทดังตารางที่ 2 แต่มีความน่าสนใจบางประการเนื่องจากอาจเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของภาษาแม่ ผู้วิจัยจึงขอยกมาอธิบายในผลการวิเคราะห์ครั้งนี้ด้วย

บทสนทนาที่ 11 CYP {タイ人友達のの運転のし方}

(省略)			
508	NNS	:	運転手がやばい。『NNS の友達の名前』ちゃん, ナビ見てって。 <u>でも</u> ちよっと, [スピード落としてよ。
509	NS2	:	[hh, hh
510	NS1	:	[hhhhhh
511	NS1	:	もうちよっと [ゆっくり走って
512	NNS	:	[¥ () ¥
513	NS2	:	[hhh, hh [hhhh
514	NNS	:	[ナビ見て, 教えて : : >ってみたいな感じ<? <u>でも</u> ちよっと : : >って感じ

ในบทสนทนาที่ 11 NNS กำลังเล่าถึงเพื่อนคนไทยที่ขับรถนำหวาดเสียวตอนที่ไปเที่ยวให้ผู้ร่วมสนทนาฟังตั้งบรรทัดที่ 508 ว่า「運転手がやばい。『NNS の友達の名前』ちゃん, ナビ見てって。 でもちよっと, スピード落としてよ (ขับรถแย่มาก (เรา) บอกว่า “『ชื่อเพื่อน NNS』 ดูแผนที่นำทางสิ でもちよっと ลดความเร็วลงเลย)” และบรรทัดที่ 514 「ナビ見て, 教えて : : >ってみたいな感じ<? でもちよっと : : >って感じ (อารมณ์ประมาณว่า “แกดูแผนที่นำทางแล้วบอกมาสิ” ประมาณแบบ “でもちよっと”))」 ซึ่งอาจารย์ชาวญี่ปุ่นก็ไม่สามารถตัดสินได้ว่า でも ในที่นี้ทำหน้าที่อะไร อีกทั้งยังใช้ควบคู่กับ ちよっと ซึ่งไม่พบวิธีพูดเช่นนี้ กรณีเช่นนี้สำหรับคนญี่ปุ่นอาจใช้แค่「ちよっと ちよっと」 แต่หากลองนึกเป็นภาษาไทยซึ่งมีคำพูดว่า “แต่เดี๋ยวก่อน” ใช้เวลาต้องการเรียกขัดจังหวะอีกฝ่ายและนี่อาจเป็นการพยายามใช้กลยุทธ์ทางภาษาของผู้เรียนจนปรากฏเป็นข้อผิดพลาดขึ้นจากการถ่ายโอนเชิงลบจากภาษาแม่

5. สรุปและอภิปรายผล

จากข้อมูลตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์ในครั้งนี้พบว่า ㄟㄹㄹ ซึ่งทำหน้าที่เป็นดัชนีปริจเฉทที่ NNS ใช้ในการสนทนาเรื่องสัพเพเหระมีการใช้ที่เหมือนและต่างไปจาก NS สามารถสรุปได้ดังนี้

1. พบการใช้ ㄟㄹㄹ ใน 5 หน้าหลัก ได้แก่ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* *หน้าที่เปรียบเทียบ* *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* และ *หน้าที่เสริมข้อมูล*

2. สัดส่วนการใช้แต่ละหน้าที่พบว่า NNS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* มากที่สุดเช่นเดียวกับ NS ส่วนหน้าที่ซึ่งใช้มากเป็นอันดับรองลงมาพบว่ามีแตกต่างกัน คือ NNS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* มากเป็นอันดับรองลงมาตามลำดับ ในขณะที่ NS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่เสริมข้อมูล* และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* มากเป็นอันดับรองลงมาตามลำดับ

3. ความถูกต้องและเป็นธรรมชาติของการใช้แต่ละหน้าที่ในการสนทนาของ NNS พบว่า หน้าที่ที่ NNS ใช้ได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรมชาติ ได้แก่ *หน้าที่แสดงความขัดแย้ง* *หน้าที่เปรียบเทียบ* และ *หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนา* ส่วนหน้าที่ที่ยังใช้งานได้ไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* และ *หน้าที่เสริมข้อมูล*

ผลการใช้ในภาพรวมของทั้ง NS และ NNS สะท้อนให้เห็นว่า ㄟㄹㄹ ในภาษาเขียนกับภาษาพูดแตกต่างกัน กล่าวคือในภาษาเขียนจะใช้แสดงความขัดแย้งหรือเปรียบเทียบ ส่วนใหญ่มักเป็นหน้าที่เชิงลบ ในขณะที่ภาษาพูดพบหน้าที่ในเชิงบวกร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็นการเสริมข้อมูล การพัฒนาเนื้อหาการสนทนา ที่ช่วยให้การสนทนาดำเนินไปอย่างราบรื่นไม่หยุดชะงัก โดยเฉพาะการสนทนาเรื่องสัพเพเหระที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการพูดคุยเพื่อสร้างหรือกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมสนทนา จึงทำให้พบการใช้ในหน้าที่เชิงลบในสัดส่วนที่ลดลง ตรงกับผลการศึกษาของ 岩澤 (1985) ที่กล่าวว่า ยิ่งเป็นภาษาพูดมากเท่าไรการใช้ในหน้าที่แสดงความขัดแย้งจะยิ่งลดลง ในทางกลับกันจะยิ่งพบการใช้หน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนามากขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ 木暮 (2002) ที่กล่าวว่า ผู้เรียนใช้ ㄟㄹㄹ ในหน้าที่แสดงความขัดแย้งมากที่สุด และเมื่อความสามารถภาษาญี่ปุ่นสูงขึ้น การใช้ในหน้าที่พัฒนาหัวข้อสนทนาหรือหน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนาจะเพิ่มขึ้นตาม ผลการศึกษาค้างนี้ก็เป็นเรื่องยืนยันอย่างชัดเจนว่า ㄟㄹㄹ ซึ่งทำหน้าที่เป็นดัชนีปริจเฉทในการสนทนามีขอบเขตการใช้ที่กว้าง ไม่ได้เป็นเพียงคำสันธานที่เชื่อมความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่สำคัญอื่นด้วย ดังที่ Schiffrin (1987) กล่าวว่า คำสันธานโดยปกติจะมีหน้าที่พื้นฐานซึ่งอยู่ในโครงสร้างแนวคิด แต่เมื่อถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบภายในโครงสร้างการสนทนาแล้วจะมีหน้าที่อื่นเพิ่มเติมด้วย (Schiffrin 1987: 316) ตัวอย่างเช่นการตอบคำถามของครูที่ถามว่า “เรียนภาษาญี่ปุ่นเพราะอะไร” แล้วนักเรียนตอบกลับว่า “ไม่ใช่ค่ะ หนูไม่ได้เรียนเพราะชอบอะไรที่เกี่ยวกับญี่ปุ่น แต่พอได้เรียนแล้วก็รู้สึกชอบค่ะ” การใช้คำว่า “แต่” ในที่นี้ไม่ใช่การแสดงความขัดแย้งกับถ้อยคำข้างหน้า แต่เป็นการให้ข้อมูลเสริมโดยเพิ่มเนื้อหาตอบในมุมมองที่ต่างออกไปซึ่งช่วยเติมเต็มความคาดหวังของอีกฝ่ายที่ถามขึ้นมาเท่ากับเป็นการรักษาน้ำใจอีกฝ่ายไปพร้อมกัน

ประเด็นปัญหาสำคัญที่พบคือ NNS ใช้เพื่อทำ *หน้าที่เปลี่ยนหัวข้อสนทนา* ในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงแต่กลับใช้ไม่เป็นธรรมชาติ จากหน้าที่อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของ ㄟㄹㄹ ที่ช่วยเอื้อให้เปลี่ยนหัวข้อได้อย่างนุ่มนวลโดยไม่ทำให้ผู้ร่วมสนทนาารู้สึกว่าการสนทนาถูกขัดจังหวะนี้มีข้อควรระวังเช่นกัน 浜田 (1995) อธิบายว่า หัวข้อสนทนาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาด้วยวิธีเช่นนี้ จะไม่ใช่หัวข้อที่มีเนื้อหาใหม่ทั้งหมดโดยไม่มีมีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่พูดมาในหัวข้อก่อนหน้าหรือเนื้อหาที่เคยพูดถึงแล้ว และใช้ได้เฉพาะการเปลี่ยนเป็นเรื่องที่ผู้ร่วมสนทนาต้องมีความรู้เรื่องดังกล่าวร่วมกันเท่านั้น (浜田 1995: 203) ถ้าไม่มียกย่องใช้จำนวนอื่นในการเปลี่ยนหัวข้อสนทนาแทน สอดคล้องกับงานวิจัยของ 稗田 (2003) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนหัวข้อการสนทนาที่ใช้ ㄟㄹㄹ ในตำแหน่งดัชนีปริจเฉทเพื่อนำเข้าสู่หัวข้อ

สนทนาถัดไปหรือเพื่อดึงกลับสู่หัวข้อสนทนาเดิมก่อนหน้านี้ เท่ากับเป็นการบอกให้ผู้ร่วมสนทนารับรู้ถึงทิศทางการสนทนาต่อจากนี้ อย่างไรก็ตาม การดึงกลับสู่หัวข้อสนทนาเดิมนี้นี้จะต้องเป็นเนื้อหาหลักของการสนทนา (本筋) หากไม่เช่นนั้นแล้วจะทำให้ฟังดูไม่เป็นธรรมชาติ ซึ่งกรณีนี้จะต้องใช้สำนวนในการดึงกลับสู่หัวข้อสนทนาเดิมอื่นแทน เช่น 話は戻るけど (稗田 2003: 201) ดังนั้น ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยจึงควรตระหนักถึงเรื่องการเปลี่ยนหัวข้อสนทนาที่ไม่มีความเชื่อมโยงกับเนื้อหาของถ้อยคำก่อนหน้านี้ และไม่เคยมีการพูดถึงมาก่อน ควรเลี่ยงไปใช้ดัชนีปริจเฉทตัวอื่นที่แสดงการเปลี่ยนหัวข้ออย่างชัดเจน เช่น ところで, 話は変わるけど สำหรับเหตุผลที่ NNS ใช้หน้าท่อนี้ไม่เป็นธรรมชาตินั้น ผู้วิจัยสังเกตวิธีสนทนาในภาษาไทยของบุคคลรอบตัวและพบว่า มีการใช้คำว่า “แต่” “เออแต่ว่า” “แต่ว่านะ” “แต่แบบ” ในการสนทนาทั่วไปทั้งที่ไม่ได้ทำ หน้าทีแสดงความขัดแย้ง กับถ้อยคำที่พูดมาก่อนหน้า จึงสันนิษฐานว่าการใช้คำว่า “แต่” ในภาษาไทยอาจทำหน้าที่ได้หลากหลายและมีขอบเขตการใช้ที่ค่อนข้างกว้าง อิทธิพลดังกล่าวจึงสะท้อนออกมาให้เห็นผ่านทางการใช้ภาษาดังกล่าว โดยผู้เรียนพยายามมีส่วนร่วมในการสนทนาอย่างกระตือรือร้นตามแบบฉบับของตน จนบางครั้งอาจเกิดข้อผิดพลาดหรือไม่เป็นธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างที่ไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นธรรมชาติที่พบเหล่านี้ เมื่ออยู่ในการสนทนาจริงที่มีบริบทแวดล้อมอื่นร่วมด้วยก็ช่วยให้ผู้ร่วมสนทนาคาดเดาความหมายที่แท้จริงได้ว่าผู้เรียนต้องการสื่อสารอะไร จึงทำให้การสนทนาสามารถดำเนินต่อไปได้

การใช้ でも เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงของ NNS ที่พบในข้อมูลครั้งนี้แสดงถึงความพยายามมีส่วนร่วมในการสนทนา จนอาจกล่าวได้ว่า でも น่าจะเป็นหนึ่งในกลยุทธ์สำคัญที่ผู้เรียนชาวไทยในการสนทนา อย่างไรก็ตาม หากสังเกตการสนทนาของคนญี่ปุ่นโดยทั่วไปจะพบการใช้ดัชนีปริจเฉทตัวอื่นร่วมด้วย เช่น だけれど, しかし, ただ ซึ่งทำหน้าที่เหมือนกันแต่อาจใช้ในเนื้อหาสถานการณ์หรือคู่สนทนาที่แตกต่างกันออกไป และแม้ว่าดัชนีปริจเฉททั้ง 3 คำนี้จะเป็คำที่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นซึ่งมีความสามารถระดับ N1 และ N2 น่าจะมีความรู้อยู่แล้ว แต่ในการสนทนาจริงกลับพบว่า NNS มีแนวโน้มเลือกใช้เพียง でも ในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับ NS อีกทั้งการระมัดระวังไม่ใช้ でも เปิดประเด็นการสนทนาในหัวข้อใหม่ซึ่งไม่เคยมีการพูดถึงเรื่องดังกล่าวมาก่อน การพูดเสริมเนื้อหา หรือการแสดงความคิดเห็นที่ละเอียดยาวเกินไป รวมถึงไม่ใช้ดัชนีปริจเฉทหน้าที่เดียวกันซ้ำซ้อนก็จะช่วยให้ใช้ภาษาญี่ปุ่นได้อย่างเป็นธรรมชาติมากขึ้น

การเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นโดยเฉพาะการสนทนา ผู้สอนมักเน้นการสอนไวยากรณ์ คำศัพท์ สำนวน หรือกลวิธีการสนทนาแต่ละสถานการณ์ ทั้งที่ความจริงแล้วการสื่อสารภาษาญี่ปุ่นได้ตรงตามเจตนาและเป็นธรรมชาตินั้น การใช้ดัชนีปริจเฉทอย่าง でも ที่เป็นตัวส่งสัญญาณให้ผู้ร่วมสนทนาทราบว่าต่อจากนี้ผู้พูดจะพัฒนาบทสนทนาไปในทิศทางใดนั้นก็เป็เรื่องสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การใช้ดัชนีปริจเฉทผิดหน้าที่อาจสร้างความรู้สึกงอแงต่อผู้ร่วมสนทนา จึงควรเน้นย้ำหน้าที่การใช้ที่ถูกต้อง นอกจากนี้ จากข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า การออกเสียง でも ในหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์แบบขัดแย้ง NS จะออกเสียงพยางค์ も ยาวกว่าเป็น 「でも : :」 ส่วนระดับเสียง (Pitch) พบว่า ระดับเสียงสูงอยู่ที่ 「で」 และระดับเสียงต่ำอยู่ที่ 「も」 ในขณะที่ NNS มีการออกเสียงทั้งสั้นยาวและสูงต่ำที่หลากหลาย ซึ่งประเด็นเรื่องการออกเสียงนี้ควรฝึกฝนให้ผู้เรียนออกเสียงได้อย่างถูกต้องเพื่อให้สื่อเจตนาได้ตรงตามที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่ได้วิเคราะห์เรื่องคำเกิดรวม เช่น 「えっ+でも」 「まあ+でも」

「う : ん+でも」 แต่จากการสังเกตข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า NNS มีแนวโน้มที่จะใช้ でも ในตำแหน่งต้นของปริจเฉทแบบเดี่ยว ทั้งที่คำที่เกิดรวมเหล่านี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากในการสนทนาภาษาญี่ปุ่นและมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดด้านวัจนปฏิบัติศาสตร์ รวมถึงประเด็นเรื่องอิทธิพลคำว่า “แต่” ในภาษาไทยที่มีขอบเขตการใช้งานกว้างกว่า でも หรือไม่อย่างนั้น ผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์ในงานวิจัยต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ทั่วไป) ฉบับราชบัณฑิตยสภา. กรุงเทพมหานคร: เอบีซี อินเตอร์กรุ๊ป.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. (1974). *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*. *Language*, 50(4), 696 - 735.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 磯野英治・上仲淳 (2016). 「日本語学習者がターン交替時に使用するディスコースマーカ― : 日本語母語話者との比較」 『日本語研究』 36, 87-95.
- 岩澤治美 (1985). 「逆接の接続詞の用法」 『日本語教育』 56, 39-50.
- 王琪 (2019). 「共時的観点からみた日本語逆接接続表現の文法化 : 自然談話の分析に基づいて」 『言語文化論究』 43, 27-44.
- 木暮律子 (2002). 「日本語母語話者と日本語学習者の話題転換表現の使用について」 『第二言語としての日本語の習得研究』 5, 5-23.
- クワンチャイ, セーク (1999). 「会話における接続詞の「でも」について」 『東京外国語大学日本研究教育年報』 3, 21-42.
- グループ・ジャマシイ (1998). 『教師と学習者のための日本語文型辞典』 東京 : くろしお.
- 近藤邦子 (2004). 「香港の大学における日本語学習者によるストーリーテリングの接続表現の問題点」 『早稲田大学日本語教育研究』 5, 77-92.
- 清水由貴子 (2017). 「逆接を表す表現」 中俣尚己(編) 『現場に役立つ日本語教育研究5コーパスから始まる例文作り』 (135-158). 東京 : くろしお.
- 曹永湖 (1996). 「談話における「でも」の機能について」 『文化』 59(3.4), 17-230.
- 陳相州 (2008). 「日本語会話データに見られる対比談話標識の使用実態」 『言葉と文化』 9, 237-252.
- 筒井佐代 (2012). 『雑談の構造分析』 東京 : くろしお.
- 西阪仰・串田秀也・熊谷智子 (2008). 「特集『相互行為における言語使用 : 会話データを用いた研究』について」 『社会言語科学』 10(2), 13-15.
- 初鹿野阿れ (1998). 「発話ターン交代のテクニク―相手の発話中に自発的にターンを始める場合―」 『東京外国語大学留学生日本語教育センター論集』 24, 147-162.
- 蓮沼昭子 (2022). 「取り立て詞「だって」について―とりたて表現の体系における「も」「でも」との対照―」 『日本語日本文学』 32, 18-35.
- 花村博司 (2015). 「日本語の会話における話題転換研究の概観 : 日本語教育に生かすための研究をめざして」 『言語文化学研究』 10, 65-102.
- 浜田麻里 (1995). 「サテ、デハ、シカシ、トコロデー転換の接続詞―」 宮島達夫・仁田義雄(編) 『日本語類義表現の文法 (下) 』 (600-607). 東京 : くろしお.

- 稗田三枝 (2003). 「会話の展開と談話標識—談話標識「でも」に焦点を当てて」『日本語・日本文化研究』13, 193-202.
- 安井永子 (2012). 「接続詞「でも」の会話分析研究：悩みの語りに対する理解・共感の提示において」『名古屋大学文学部研究論集』58, 89-102.
- 若松史恵 (2021). 「話題開始部の冒頭に現れる言語形式についての一考察—談話標識「え」「ええと」「でも」「なんか」に着目して—」『社会言語科学会』24(1), 173-188.
-

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Affiliation: Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Corresponding email: Yuphawan.S@chula.ac.th

Received: 2023/01/26

Revised: 2023/03/19

Accepted: 2023/04/04

การจัดการความสัมพันธ์ด้วยถ้อยคำขอโทษ เชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษาเปรียบเทียบการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังชาวไทยและชาวญี่ปุ่น ผ่านการใช้ “ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์” เพื่อแสดงการตระหนักรู้ถึงความไม่เหมาะสมของภาษาที่ตนเองใช้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาสถานการณ์การสนทนาที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษดังกล่าวในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังให้ดำเนินไปตามแนวทางที่ผู้พูดต้องการ จากการเก็บข้อมูลบทสนทนาในละครโทรทัศน์ไทย และญี่ปุ่น ผู้วิจัยพบสถานการณ์ที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษดังกล่าวในการจัดการความสัมพันธ์ในภาษาไทย 3 สถานการณ์ ได้แก่ เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง และเมื่อผู้พูดกล่าวตำหนิหรือต่อว่าผู้ฟัง ขณะที่ในภาษาญี่ปุ่นนั้นนอกจากพบสถานการณ์เดียวกันกับในภาษาไทยทั้ง 3 สถานการณ์ข้างต้นแล้ว ยังพบอีก 5 สถานการณ์ ได้แก่ เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง และเมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งสิ้น 8 สถานการณ์ โดยเป็นสถานการณ์ที่ผู้พูดกำลังจะกล่าวหรือได้กล่าวถ้อยคำที่เป็นการละเมิด “สิทธิ” ของผู้ฟัง ไม่ว่าจะเป็น “สิทธิการมีส่วนร่วม” และ “สิทธิความเท่าเทียม” ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่แตกต่างกันของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น โดยพบว่าชาวไทยมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับเรื่อง “หน้า” ของผู้สนทนา ขณะที่ชาวญี่ปุ่นมักให้ความสำคัญกับการควบคุมตัวเองของผู้พูดในการปฏิสัมพันธ์เพื่อจัดการความสัมพันธ์ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

คำ

สำคัญ

การขอโทษ, ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์, การจัดการความสัมพันธ์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดการความสัมพันธ์ด้วยถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2563

Rapport Management through Thai and Japanese Apologetic Metapragmatic Comments

Abstract

This research explores how Thai and Japanese interlocutors manage rapport through apologetic metapragmatic comments (AMC), reflecting the speaker's awareness of the inappropriateness of their own language use. The aims of the study are to identify the communicative situations in which Thai and Japanese AMC are used in order to manage the relationship between the interlocutors. By using the data collected from interactions in Thai and Japanese TV dramas, the findings show that the AMC used in Thai data can be classified according to three categories: asking personal questions, refusing an invitation, and criticizing/complaining. In addition to the same situations found in Thai data, Japanese AMC are used further in the following five situations: complimenting, requesting, teasing, explaining or telling the speaker's story, and suggesting. In most interactional situations, Japanese AMC are used when the hearer's "right and obligation" (both "association right" and "equity right") tend to be threatened by the speaker, while Thai AMC tend to be used when "face" threatening behavior has occurred. These results reveal some of the differences between Thai speakers' face concerns and Japanese speakers' interdependent self-construal in the interactions.

Key words

apology, apologetic metapragmatic comment, rapport management

1. บทนำ

ชาวญี่ปุ่นมักถูกมองว่าเป็นชนชาติที่มีความสุภาพและมักกล่าวขอโทษต่อกันบ่อยครั้งและในหลากหลายสถานการณ์ แม้เรื่องที่ว่ากล่าวขอโทษจะเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อยก็ตาม (Tanaka, Spencer-Oatey & Cray, 2008, p. 74) นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นยังมักขอโทษก่อนถามคำถามที่เป็นเรื่องส่วนตัวของผู้ฟังหรือก่อนแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากผู้ฟัง ซึ่งสามารถมองได้ว่าเป็นการขอโทษเกี่ยวกับความไม่เหมาะสมของการใช้คำพูดของผู้พูดเอง Pizziconi (2007) ผู้ศึกษาการขอโทษในภาษาญี่ปุ่นท่านหนึ่งเรียกถ้อยคำขอโทษในบริบทดังกล่าวนี้ว่า “ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์” (Apologetic Metapragmatic Comments หรือ AMC) ซึ่งเป็นการขอโทษที่มีที่มาจากตรรกะความรู้สึกของผู้พูดว่าการใช้ภาษาแบบใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับบริบทการสนทนาที่กำลังมีส่วนร่วมอยู่ในขณะนั้น เมื่อผู้พูดเห็นว่าการใช้ภาษาของตนไม่เหมาะสม ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษ ซึ่งการขอโทษนั้นเท่ากับเป็นการแสดงความคิดเห็น (comment) ของผู้พูดต่อถ้อยคำของตนเอง เช่น “shitsureina hanashi de moushiwake arimasen” ‘ขอโทษที่พูดเสียมารยาท’ (Pizziconi, 2007, p. 59) การขอโทษในแบบดังกล่าวเป็นการขอโทษที่พบอยู่ในชีวิตประจำวันทั่วไปและอาจถือเป็นคำพูดตามแบบแผนที่คนญี่ปุ่นใช้สื่อสารเพื่อแสดงความสุภาพและความใส่ใจที่มีต่อกันก็ได้ อย่างไรก็ตามในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นแม้ว่าผู้เรียนชาวไทยจะได้เรียนรู้สำนวนการขอโทษต่าง ๆ และถูกเน้นย้ำว่าควรกล่าวขอโทษเมื่อกระทำการบางอย่างที่เป็นกรรบกวนผู้อื่น แต่การขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์นี้ก็กลับยังไม่ได้ถูกเน้นย้ำมากนัก ทั้งที่แสดงถึงความเอาใจใส่ของผู้พูดที่มีต่อความรู้สึกของผู้ฟังซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่สนทนาเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ที่ปรากฏในภาษาญี่ปุ่นและนำมาเปรียบเทียบกับในภาษาไทย เพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้พฤติกรรมการใช้ภาษาที่เหมาะสมของชาวญี่ปุ่นสำหรับผู้เรียนชาวไทยต่อไป

สำหรับสังคมไทย การขอโทษถือเป็นวัจนกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและใส่ใจกับความรู้สึกของคู่สนทนา (ทัศนีย์, 2556, น. 236) ถึงแม้ว่าในภาษาไทยจะมีสำนวนหรือถ้อยคำตายตัวสำหรับบ่งชี้เจตนาขอโทษ (เช่น “ขอโทษ” “ขอประทานโทษ” “ขออภัย”) ไม่มากนักดังเช่นในภาษาญี่ปุ่น แต่ถ้อยคำเหล่านี้ก็ถูกนำมาใช้ในหลากหลายสถานการณ์เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ในการสื่อความรู้สึกเสียใจของผู้พูดให้ผู้ฟังได้รับรู้ อาทิ เมื่อแสดงการยอมรับผิด เมื่อต้องการปฏิเสธผู้ฟัง เมื่อต้องการเรียกความสนใจจากผู้ฟัง หรือเพื่อแสดงมารยาททางสังคม (ทัศนีย์, 2542; วรวรรณ, 2548) ในบรรดาสถานการณ์การขอโทษในภาษาไทยเราอาจพบการขอโทษเมื่อผู้พูดตระหนักถึงความไม่เหมาะสมของภาษาที่ตนใช้อยู่บ้างไม่มากนักน้อย การศึกษาเปรียบเทียบสถานการณ์ที่ปรากฏถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์รวมถึงบทบาทของถ้อยคำขอโทษดังกล่าวในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้สนทนาของทั้งสองภาษาจึงอาจทำให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับความเหมาะสมของการใช้ภาษาทั้งในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นได้ชัดเจนมากขึ้น

บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษการใช้ถ้อยคำขอโทษจากมุมมองด้านอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ (metapragmatics)¹ เพื่อสะท้อนมุมมองของผู้ใช้ภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นว่า สถานการณ์การสนทนาแบบใดที่มองว่าเป็นการกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง หรืออาจทำให้ผู้ฟังไม่พอใจและพึงกล่าวขอโทษ สำหรับการวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้ภาษาที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการจัดการความสัมพันธ์

¹ การศึกษาด้านอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ คือ การศึกษาการใช้ภาษาจากมุมมองที่ว่า คนเราสามารถใช้อย่างไรเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อ “ภาษา” ของตนเองและของผู้อื่นได้มีความเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร ภาษาที่เป็นเป้าหมายของการแสดงความคิดเห็นเรียกว่า “ภาษาวัตถุ” (object language) และ ภาษาส่วนที่เป็นการแสดงความคิดเห็น เรียกว่า ข้อคิดเห็นเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์ (metapragmatic comments) (Lucy, 1993)

(rapport management) ของ Spencer-Oatey (2008) เพื่อหาคำตอบว่าชาวญี่ปุ่นและชาวไทยกล่าวถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์ใดบ้าง โดยผู้วิจัยพิจารณาจาก “ภาษาวัตถุ” (object language) หรือภาษาที่เป็นเป้าหมายของการขอโทษว่าเป็นพฤติกรรมคุกคามความสัมพันธ์ (rapport-threatening behavior) ลักษณะใด

2. กรอบการวิเคราะห์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก่อนอื่นผู้วิจัยจะอธิบายแนวคิดและการศึกษาเกี่ยวกับการขอโทษและการขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ จากนั้นจะทบทวนทฤษฎีเรื่อง “การจัดการความสัมพันธ์” ที่ใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ ตามลำดับ

2.1 “การขอโทษ” และ “การขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์”

“การขอโทษ” เป็นวัจนกรรมหนึ่งที่มีผู้ศึกษาอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 เป็นต้นมา การศึกษาในเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ มักศึกษาการขอโทษจากมุมมองเรื่องความสุภาพเชิงภาษา (linguistic politeness) โดยถือว่า การขอโทษแสดงถึงความรู้สึกเสียใจของผู้พูดหรือความรู้สึกผิดของผู้พูดต่อ “การกระทำ” ที่ได้เกิดขึ้นแล้วหรือกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต และผู้พูดต้องการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง (Owen, 1983, p. 124)

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การศึกษาเกี่ยวกับการขอโทษมีทั้งที่เป็นงานที่ศึกษาการใช้สำนวนการขอโทษและศึกษากลวิธีการขอโทษ ทั้งการขอโทษในภาษาใดภาษาหนึ่งและการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรม สำหรับการศึกษาการขอโทษในภาษาญี่ปุ่นนั้น ส่วนใหญ่มุ่งวิเคราะห์ความหมายและวิธีใช้คำว่า “sumimasen” เป็นหลัก เนื่องจากเป็นสำนวนที่ชาวญี่ปุ่นใช้ในหลากหลายบริบท ไม่ว่าจะเป็นฐานะคำขอโทษ การเรียกขาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้คำว่า “sumimasen” ในบริบทแสดงความขอบคุณซึ่งบ่งชี้ถึงมุมมองของชาวญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญกับความระมัดระวังที่จะไม่เป็นภาระของผู้อื่นและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน (Kogawa, 1995; Ide, 1998; Long, 2010; Ohashi, 2013) ชาวญี่ปุ่นมักกล่าวขอโทษในสถานการณ์ที่แม้ว่าผู้พูดจะเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์จากการกระทำบางอย่างของผู้ฟัง แต่ถ้าสิ่งที่ผู้พูดได้ประโยชน์เป็นการทำให้ผู้ฟังถูกรบกวนในทางใดทางหนึ่ง สถานการณ์นี้ชาวญี่ปุ่นจะไม่กล่าวขอบคุณ แต่จะกล่าวขอโทษด้วยถ้อยคำ “sumimasen” แทน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่อง “บุญคุณ” หรือ “on” ในภาษาญี่ปุ่น (Ide, 1998, p. 527) เกี่ยวกับประเด็นนี้ Long (2010) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า มีปัจจัยสองประการที่เกิดขึ้นพร้อมกันและแปรผกผันกันทำให้ชาวญี่ปุ่นใช้คำว่า “sumimasen” ในบริบทของการขอบคุณ ได้แก่ “ความคาดหวัง” (expectedness) และความรู้สึก “เสียใจ” (regret) กล่าวคือ ในสถานการณ์ที่ผู้พูดมีความคาดหวังต่ำหรือไม่ได้คาดหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้ฟัง ผู้พูดจะมีระดับความเสียใจสูง เนื่องจากรู้สึกผิดที่ทำให้อีกฝ่ายเดือดร้อนทั้ง ๆ ที่ไม่มีความจำเป็น (Long, 2010, p. 1074)

สำหรับการศึกษาการขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์นั้น กล่าวได้ว่ายังมีอยู่อย่างจำกัดเมื่อเทียบกับการศึกษาในเชิงวัจนปฏิบัติศาสตร์ที่มักศึกษากลวิธีการสื่อเจตนาขอโทษและการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับบริบทการสนทนา งานวิจัยที่ศึกษาการขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาญี่ปุ่นและภาษาไทยเท่าที่ผู้วิจัยพบ ได้แก่ การศึกษาของ Pizziconi (2007) ที่วิเคราะห์กลไกของการกล่าวขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาญี่ปุ่น โดยนำแนวคิดเรื่องการแสดงตัวตน “self” ของผู้พูดมาอธิบายการปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ผ่านทางเว็บบอร์ด และการศึกษาของอดินุช ปิ่นเงิน (Pin-ngern, 2015) ที่ได้วิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการขอโทษในภาษาอังกฤษของผู้เรียนชาวไทยว่ามีความสัมพันธ์กับระดับการตระหนักรู้เชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาใด

ที่เปรียบเทียบการขอโทษในมุมมองด้านอภิวินิจฉัยปฏิบัติศาสตร์ของสองวัฒนธรรม ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะเปรียบเทียบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวินิจฉัยปฏิบัติศาสตร์ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่นว่าปรากฏในสถานการณ์ใดบ้าง ด้วยความมุ่งหวังที่จะให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย ให้มีความเข้าใจในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวไทยและชาวญี่ปุ่นด้วยการขอโทษเชิงอภิวินิจฉัยปฏิบัติศาสตร์นี้

2.2 แนวคิดเรื่อง “การจัดการความสัมพันธ์”

ผู้วิจัยวิเคราะห์สถานการณ์การสนทนาที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวินิจฉัยปฏิบัติศาสตร์ในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นโดยใช้แนวคิดเรื่อง “การจัดการความสัมพันธ์” ตามแนวคิดของ Spencer-Oatey (2008) แนวคิดเรื่องการจัดการความสัมพันธ์นับเป็นทางเลือกหนึ่งของการศึกษาเรื่องความสุภาพ (politeness) ที่นักอภิวินิจฉัยปฏิบัติศาสตร์หลายท่านให้ความสนใจ Spencer-Oatey มีความเห็นว่า คนทั่วไปมักเข้าใจคำว่า “ความสุภาพ” ในแง่ของการใช้ภาษาที่เป็นทางการ หรือการใช้ภาษาที่แสดงความยกย่องเคารพผู้อื่นเท่านั้น แต่บ่อยครั้งที่การใช้ภาษาที่ไม่สุภาพขนาดนั้นกลับมีความเหมาะสมมากกว่า เนื่องจากถ้อยคำสุภาพหรือไม่สุภาพขึ้นอยู่กับบริบทเป็นสำคัญและไม่มีประโยชน์ที่ถูกกำหนดมาตั้งแต่ต้นว่าสุภาพหรือไม่สุภาพ ดังนั้นความสุภาพจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับข้อกับความเหมาะสม (appropriateness) มากกว่า (2008, p.2) ด้วยเหตุที่ Spencer-Oatey มุ่งอธิบายประเด็นการใช้ภาษาเพื่อสร้าง/รักษาตลอดจนคุกคามความกลมเกลียวกันของความสัมพันธ์เชิงสังคม เธอจึงใช้คำว่า “rapport management” แทนการใช้คำว่า “politeness”

แนวคิดดังกล่าวอธิบายไว้ว่า ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมสนทนาในการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น ผู้ร่วมสนทนาย่อมต้องจัดการกับองค์ประกอบ 3 ประการที่มีความเชื่อมโยงกัน นั่นคือ (1) “หน้า” (face) แบ่งออกเป็น “หน้า” เชิงความสามารถ (quality face) ซึ่งหมายถึง ความต้องการการยอมรับว่าคนคนหนึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการทำงานหรือทำกิจกรรมหนึ่ง ๆ และ “หน้า” เชิงบทบาท (identity face) ซึ่งหมายถึง ความปรารถนาที่จะได้รับการยอมรับว่าปฏิบัติตนได้สมกับบทบาท (role) ที่ตนเองเป็นอยู่ (2) สิทธิและหน้าที่ทางสังคม (sociality rights and obligation) คนเรามักมองว่าตนเองมีสิทธิและหน้าที่บางอย่างที่มีความเชื่อมโยงกับผู้อื่น และมีความคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เป็นไปตามสิทธิและหน้าที่นั้น หากผู้สนทนาคนใดคนหนึ่งไม่ปฏิบัติตามพฤติกรรมที่เป็นที่คาดหวังก็จะส่งผลเสียต่อความสัมพันธ์ที่มีต่อกันได้ Spencer-Oatey เสนอว่า สิทธิและหน้าที่ในเชิงสังคมของแต่ละคนขึ้นอยู่กับหลักการพื้นฐาน 2 ประการ ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมหรือที่เรียกว่า สิทธิความเท่าเทียม (equity right) ทั้งแง่ของผลประโยชน์ (cost-benefit) และในแง่ของอำนาจ (autonomy-imposition) ประการที่สองคือ สิทธิการมีส่วนร่วม (association right) ซึ่งได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการยอมรับในฐานะเป็นพวกพ้องเดียวกัน หรือสิทธิในเรื่องส่วนตัวที่บุคคลอื่นไม่ควรก้าวล่วง (3) เป้าหมายของการปฏิสัมพันธ์ (interactional goals) คนเรามักมีเป้าหมายในการสนทนาเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารข้อมูล (transactional) (task-focus) หรือในเชิงความสัมพันธ์ (relational) ก็ตาม

นอกจากนี้ Spencer-Oatey ยังได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่เป็นการคุกคามความสัมพันธ์เอาไว้ 3 ด้าน ตามองค์ประกอบข้างต้น ได้แก่ (1) การคุกคาม “หน้า” (face threatening behavior) เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ ต่อว่า (2) การคุกคามเรื่อง “สิทธิ” หรือ การละเมิดการปฏิบัติหน้าที่ (rights-threatening/ obligation-omission behavior) เช่น เมื่อสอบถามในเรื่องที่มีความเป็นส่วนตัวมากเกินไป ผู้ถามคำถามถึงว่ากำลังคุกคามสิทธิการมีส่วนร่วม (association right) และ (3) การคุกคามเป้าหมายของการสนทนา (goal threatening behavior)

คือการขัดขวางไม่ให้เป้าหมายของผู้ร่วมสนทนาประสบผลสำเร็จ เช่น เมื่อคู่สนทนามีคำถามที่ต้องการคำตอบแต่ผู้พูดปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงไม่ตอบคำถามนั้น

ผู้วิจัยนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์การสนทนาที่มีถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่น จากนั้นจะพิจารณาบทบาทของถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์นั้น ๆ ว่าเป็นการขอโทษด้วยมีเป้าหมายอย่างไรในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง โดยจะนำมาวิเคราะห์ตามแนวคิดที่ Spencer-Oatey ได้กล่าวเอาไว้ถึงเป้าหมายของการจัดการความสัมพันธ์ 4 ประการ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างสิ้นไหลขณะการสนทนา (2000, pp. 29-30) ได้แก่ (1) เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ (rapport enhancement orientation) 2) เพื่อรักษาความสัมพันธ์ (rapport maintenance orientation) (3) เพื่อแสดงความเพิกเฉยต่อความสัมพันธ์ (rapport neglect orientation) และ (4) เพื่อท้าทายความสัมพันธ์ (rapport challenge orientation)

3. วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การสนทนาที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในการจัดการความสัมพันธ์ของผู้ใช้ภาษาชาวไทยและชาวญี่ปุ่น ผู้วิจัยใช้ข้อมูลการสนทนาที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ของไทยและญี่ปุ่น ภาษาละ 5 เรื่อง ละครโทรทัศน์ญี่ปุ่นที่ใช้เป็นข้อมูลมีความยาวโดยเฉลี่ย 10 ตอน ตอนละ 50-60 นาที ส่วนละครโทรทัศน์ไทยมีความยาวโดยเฉลี่ย 13-15 ตอน ตอนละ 110 นาที ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลภาษาที่ทันสมัย ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกละครที่ออกอากาศภายในรอบ 10 ปี ระหว่าง ปี พ.ศ. 2553-2563 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการทำงานในสายอาชีพใดอาชีพหนึ่ง เนื่องจากเป็นบริบทที่มีแนวโน้มที่จะปรากฏการปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งส่งผลให้มีการจัดการความสัมพันธ์

ตารางที่ 1 รายชื่อละครโทรทัศน์ที่นำมาใช้เป็นข้อมูล

ละครไทย	ออกอากาศ (พ.ศ.)	ละครญี่ปุ่น	ออกอากาศ (พ.ศ.)
(1) แอบรักออนไลน์	2557	Nigeru wa haji daga yaku ni tatsu	2559
(2) ลมซ่อนรัก	2558	Guranmezono Tokyo	2562
(3) กามเทพปราบมาร	2560	Alive	2562
(4) ออกเกือบหักแอบรักคุณสามี	2563	Unsung Cinderella	2563
(5) ร้อยเล่ห์มารยา	2563	Haken no hinkaku	2563

ในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นมีถ้อยคำเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมว่า ทำหน้าที่สื่อเจตนาขอโทษอย่างตรงไปตรงมาอยู่หลายคำด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น “ขอโทษ” “ขออภัย” ขอประทานโทษ” ในภาษาไทย หรือ “sumimasen” “gomenasai” “shitsuri” “waruine” ในภาษาญี่ปุ่น (วรวรรณ, 2548) ในขั้นแรกผู้วิจัยนำถ้อยคำขอโทษทั้งหมดที่ปรากฏในข้อมูลมาพิจารณา จากนั้นคัดเลือกเฉพาะการขอโทษที่แสดงการตระหนักรู้เชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์มาวิเคราะห์ กล่าวคือ ประเด็นของการขอโทษต้องเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม เช่น “a, shitsurei. ukkari yokeina koto iimashita ne” (‘อ๊ะ ขอโทษ ผมเผลอพูดอะไรไม่เข้าเรื่อง ไปนะ’) ผู้พูดกล่าวขอโทษที่คำพูดของเขาก่อนหน้านี้มีความไม่เหมาะสมและอาจผลให้ผู้ฟังไม่พอใจ เนื่องจากเป็นการสอบถามที่ละเมิดต่อความเป็นส่วน

ตัวของผู้ฟัง ผู้วิจัยถือว่า คำว่า “shitsurei” ในบริบทนี้เป็นถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ต่อ “ภาษาวัตถุ” ซึ่งได้แก่การถามคำถามที่เกิดขึ้นอย่างไม่เหมาะสม

4. การจัดการความสัมพันธ์ด้วยถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์การสนทนา

การขอโทษเป็นวัจนกรรมหนึ่งที่เราใช้เมื่อมีการกระทำความผิดหรือมีการละเมิดบรรทัดฐานของสังคมเกิดขึ้น เช่น การปล่อยให้ผู้อื่นรอนาน ซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิความเท่าเทียม (equity right) ที่ทำให้ผู้อื่นต้องเสียเวลา หรือใช้ภาษาในการสนทนากับบุคคลหลายคนโดยใช้ภาษาที่รู้กันเฉพาะบางคน ซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิในการมีส่วนร่วม (association right) ของผู้ที่ถูกกันออกไป ตลอดจนอาจเป็นการทำให้ผู้อื่นเสียหน้า (face) ในแง่ของการไม่มีความสามารถ เป็นต้น (Spencer-Oatey, 2008, p. 19) ในหัวข้อที่ 4 นี้ ผู้วิจัยแสดงผลการวิเคราะห์การกระทำที่ไม่เหมาะสมในแง่ของการใช้ภาษาหรือคำพูด อันเป็นเหตุให้ผู้พูดกล่าวถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ และเปรียบเทียบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อจัดการกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังในสถานการณ์เหล่านั้น

จากข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าสถานการณ์ที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาไทยมีจำนวน 3 สถานการณ์ ได้แก่ (1) เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง (2) เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง (3) เมื่อผู้พูดกล่าวคำทนิหรือต่อว่าผู้ฟัง ส่วนในภาษาญี่ปุ่นนั้น นอกจากพบสถานการณ์เดียวกันกับในภาษาไทยแล้วยังพบสถานการณ์เพิ่มอีก 5 สถานการณ์ ได้แก่ (4) เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง (5) เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม (6) เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง (7) เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง และ (8) เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งสิ้น 8 สถานการณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบสถานการณ์ที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์
ในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น

สถานการณ์การใช้ถ้อยคำขอโทษ เชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์	ประเภทของการคุกคามความสัมพันธ์	การปรากฏในข้อมูล	
		ไทย	ญี่ปุ่น
1. เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง	1) สิทธิการมีส่วนร่วม + หน้าเชิงบทบาท 2) สิทธิการมีส่วนร่วม	✓ ✓	✓ ✓
2. เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง	1) เป้าหมายการสนทนา + หน้าเชิงบทบาท 2) เป้าหมายการสนทนา + หน้าเชิงบทบาท + หน้าเชิงความสามารถ	✓ ✓	✓ ✗
3. เมื่อผู้พูดกล่าวคำทนิหรือต่อว่าผู้ฟัง	1) หน้าเชิงบทบาท 2) หน้าเชิงบทบาท + หน้าเชิงความสามารถ 3) หน้าเชิงความสามารถ	✓ ✓ ✗	✓ ✓ ✓
4. เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง	สิทธิการมีส่วนร่วม	✗	✓
5. เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม	สิทธิความเท่าเทียม	✗	✓
6. เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง	หน้าเชิงบทบาท	✗	✓

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบสถานการณ์ที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์
ในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น (ต่อ)

สถานการณ์การใช้ถ้อยคำขอโทษ เชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์	ประเภทของการคุกคามความสัมพันธ์	การปรากฏในข้อมูล	
		ไทย	ญี่ปุ่น
7. เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง	1) สิทธิความเท่าเทียม 2) สิทธิการมีส่วนร่วม	✗ ✗	✓ ✓
8. เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบท ที่ไม่เหมาะสม	1) หน้าเชิงลบบาท 2) สิทธิการมีส่วนร่วม	✗ ✗	✓ ✓

4.1 เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง

สถานการณ์ที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ประเภทแรกนี้พบทั้งในข้อมูลภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น เป็นการสนทนาระหว่างผู้พูดและผู้ฟังที่ไม่มีความสนิทสนมกัน โดย “ภาษาวัตถุ” ที่เป็นต้นเหตุของการขอโทษ คือ ถ้อยคำที่เป็นการถามคำถามที่ไม่เหมาะสมเมื่อพิจารณาจากหลักการเรื่อง “สิทธิการมีส่วนร่วม” ที่ผู้ฟังย่อมไม่ปรารถนาให้บุคคลที่ไม่สนิทสนมได้รู้เรื่องส่วนตัวของตน นอกจากนี้หากผู้ฟังอยู่ในสถานการณ์บีบบังคับที่ต้องให้คำตอบและคำตอบนั้นทำให้ผู้ฟังเสียหน้าในทางใดทางหนึ่ง การที่ผู้พูดละเมิดความเป็นส่วนตัวนั้นอาจทำให้ผู้ฟังต้องเสีย “หน้าเชิงลบบาท” ได้อีกด้วย สถานการณ์นี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับการคุกคามองค์ประกอบของความสัมพันธสองประการดังกล่าว

ตัวอย่างที่ 1 และ 2 ผู้พูดกล่าวขอโทษหลังจากตระหนักว่า ถ้อยคำของตนเป็นการคุกคาม “สิทธิการมีส่วนร่วม” ของอีกฝ่าย ในภาษาไทยปรากฏการขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ในกรณีที่ผู้พูดและผู้ฟังมีสถานภาพเท่ากันหรือมีความสนิทสนมกันเพียงผิวเผิน แต่ผู้พูดเข้าใจผิดคิดว่าสนิทสนมกับผู้ฟังและสามารถสอบถามเรื่องส่วนตัวได้ ส่วนในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นพบว่า แม้ผู้พูดจะอยู่ในบทบาทหน้าที่ที่มีสิทธิในการสอบถามข้อมูลส่วนตัวของผู้ฟัง แต่ผู้พูดก็ยังขอโทษผู้ฟังก่อนเริ่มการถามอยู่ดี

ตัวอย่างที่ 1 ในงานเลี้ยงรุ่น “เอม” ถูกเพื่อนถามเกี่ยวกับเรื่องที่เธอกำลังไม่สบายใจ

1 เพื่อน: แล้วเป็นไงเอม เรื่องนึ่มอะ โอเคไหม

2 เอม: [นิ่งเงียบ]

3 เพื่อน: ขอโทษนะ คือเราปากหมาเอง พอดีมีหมาอยู่ในปากเยอะ มันเป็นแบบนี้

(ละครเรื่อง “ร้อยเล่ห์มารยา” ตอนที่ 8)

ถ้อยคำของผู้พูด (เพื่อน) ที่เป็นการถามเรื่องเกี่ยวกับ “นึ่ม” น้องสาวของเธอที่กำลังมีเรื่องไม่ลงรอยกัน ส่งผลให้ผู้ฟัง (“เอม”) นิ่งเงียบไป การที่ผู้ฟังนิ่งเงียบไม่ตอบคำถามแสดงถึงความรู้สึกระอกระอ่วนที่จะให้คำตอบในเรื่องส่วนตัว การขอโทษของผู้พูดตามด้วยถ้อยคำที่เป็นการต่อว่าตนเอง (ผลัดที่ 3) จึงแสดงการตระหนักถึงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ที่มีต่อข้อความที่เป็นการถามคำถามของตน (ผลัดที่ 1) ว่ามีความไม่เหมาะสมในแง่ที่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้ฟังที่ไม่ปรารถนาให้บุคคลอื่นนอกเหนือไปจากบุคคลที่ผู้ฟังต้องการให้รับรู้ได้รู้เรื่องส่วนตัวของตน ขณะเดียวกันยังสะท้อนถึงการเข้าใจผิดในสิทธิการมีส่วนร่วมของผู้พูดเอง ที่คิดไปว่าตนมีความสนิทสนมกับผู้ฟังและมีสิทธิ์ที่จะมีส่วนร่วมในเรื่องส่วนตัวของผู้ฟังได้ เมื่อผู้พูดตระหนักถึงความไม่เหมาะสมที่ตนเองถาม ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษเพื่อการจัดการความสัมพันธ์ครั้งนี้ไม่ให้ผู้ฟังถือโทษโกรธผู้พูด

ในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นปรากฏการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อจัดการความสัมพันธ์ในการถามเรื่องส่วนตัวของผู้อื่นด้วยเช่นกัน การขอโทษลักษณะนี้แสดงการตระหนักรู้ล่วงหน้าถึงความไม่เหมาะสมของการถามที่กำลังจะเกิดขึ้น

ตัวอย่างที่ 2 “อาโออิ” เป็นเภสัชกรประจำโรงพยาบาล เธอเข้าไปยังห้องผู้ป่วยรายหนึ่ง (คุณ “โอมิเอะ”) พบว่าผู้ป่วยอาเจียน เธอจึงสอบถาม “มาริเอะ” ผู้ที่อยู่เฝ้าผู้ป่วยในขณะนั้น เพราะเข้าใจว่าเป็นญาติที่อยู่ดูแล

- 1 มาริเอะ: Shinohara Marie to ii masu
 (‘ชื่อ ชิโนฮาระ มารีเอะค่ะ’)
- 2 อาโออิ: Omie san mukashi ookina byouki o sareta toka, saikin taichoo ga warukatta toka,
 nanika gozon arimasenka
 (‘คุณโอมิเอะ เมื่อก่อนเคยป่วยหนัก หรือระยะนี้มีอาการผิดปกติอะไรบ้างไหมคะ’)
- 3 มาริเอะ: sa
 (‘เอ่อ’)
- 4 อาโออิ: **shitsurei desukedo, Omie san to dooiuu go kankeide?**
 (‘ขอโทษนะคะ แต่ไม่ทราบว่าคุณเป็นอะไรกับคุณโอมิเอะหรือคะ’)
- 5 มาริเอะ: Omie san wa (.) ichioo chichi desu
 (‘คุณโอมิเอะ จะว่าไปก็ เป็นพ่อค่ะ’)

(ละครเรื่อง “Unsung Cinderella” ตอนที่ 2)

จากตัวอย่างนี้ เมื่อผู้ฟังไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับการรับประทานยาของผู้ป่วยได้ อีกทั้งยังเรียกผู้ป่วยโดยใช้คำว่า -san (‘คุณ’) ผู้พูด (“อาโออิ”) ซึ่งเป็นเภสัชกรจึงจำเป็นต้องถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ฟังและผู้ป่วย แต่ก่อนถามผู้พูดได้กล่าวขอโทษขึ้นก่อนซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้พูดตระหนักรู้ว่าการถามคำถามที่จะเกิดขึ้นตามมาในผลัดเดียวกันมีความไม่เหมาะสม เพราะในฐานะบุคคลคนหนึ่ง ผู้ฟังย่อมมีสิทธิที่จะไม่บอกให้ผู้อื่นทราบถึงเรื่องส่วนตัวที่เธอเรียกพ่อตัวเองว่า “คุณโอมิเอะ” ซึ่งดูท่าทางเห็นเนื่องจากเธอไม่ได้อยู่กับพ่อตั้งแต่เด็ก การขอโทษที่แสดงความตระหนักรู้ถึงความไม่เหมาะสมในคำพูดของผู้พูดจึงเป็นการป้องกันล่วงหน้าไม่ให้ผู้ฟัง (“มาริเอะ”) รู้สึกไม่พอใจที่ถูกถามละลาบละลัง

ตัวอย่างที่ 1 และตัวอย่างที่ 2 ข้างต้น แม้จะเป็นสถานการณ์ที่ผู้พูดกล่าวขอโทษเนื่องจากความไม่เหมาะสมของถ้อยคำของผู้พูดเองละเมิดต่อ “สิทธิการมีส่วนร่วม” ของผู้อื่นเช่นเดียวกัน แต่ตำแหน่งของถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ของทั้งสองภาษากลับปรากฏแตกต่างกัน ในภาษาไทยผู้พูดตระหนักรู้ถึงความไม่เหมาะสมหลังจากเห็นท่าทีของผู้ฟัง ถ้อยคำขอโทษนั้นจึงถูกนำมาใช้เพื่อแสดงความเสียใจต่อผู้ฟังและสะท้อนถึงความต้องการที่จะรักษาความสัมพันธ์กับผู้ฟังให้ดีขึ้น ในขณะที่ยกภาษาญี่ปุ่นเป็นการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ในฐานะถ้อยคำกล่าวเกริ่นก่อนการถามคำถามที่ไม่เหมาะสม เพื่อป้องกันการตำหนิจากผู้ฟังเนื่องจากผู้พูดมีความจำเป็นทางวิชาชีพที่ต้องถามคำถามดังกล่าว

นอกจากการคุกคามด้านสิทธิการมีส่วนร่วมแล้วในทั้งสองภาษายังปรากฏสถานการณ์ที่เป็นการคุกคามความสัมพันธ์ด้าน “สิทธิการมีส่วนร่วม” และ “หน้าเชิงบทบาท” ในเวลาเดียวกัน ผู้พูดตั้งใจกล่าวถึงหรือถามถึงเรื่องส่วนตัวที่ผู้ฟังไม่ประสงค์ให้ผู้อื่นรับรู้เพราะอาจทำให้ผู้ฟังเสียหน้าในเชิงสังคมได้ แม้ผู้พูดจะทราบดีว่า การถามคำถามของตนจะส่งผลให้ผู้ฟังเสียทั้ง “สิทธิการมีส่วนร่วม” และ “หน้าเชิงบทบาท” และอาจทำให้ผู้ฟังไม่พอใจ แต่ผู้พูด

ก็ยังคงกล่าวถ้อยคำที่เป็นการถามคำถามที่ไม่เหมาะสมต่อไป โดยไม่สนใจผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง

ตัวอย่างที่ 3 “ดาว” มาหาแม่ของ “กิม” ที่บ้าน ทั้งสองรู้จักกันมาก่อน แต่ไม่ได้ชอบพอกันเท่าใดนักเนื่องจากดาวเคยคบหากับกิมแต่เลิกกันไปแล้วระยะหนึ่ง

- 1 แม่ของกิม: ได้ยินว่าเธอหย่าแล้ว
 - 2 ดาว: (.) ค่ะ
 - 3 แม่ของกิม: แล้วคิดจะกลับมาหากิมรึเปล่า
 - 4 ดาว: [นิ่งเงียบ]
 - 5 แม่ของกิม: **ฉันคงต้องขอโทษที่พูดกับเธอตรง ๆ** แต่เราจะได้เข้าใจกันดี ฉันไม่เคยรังเกียจเลยนะว่าเป็นแม่หม้าย แต่ฉันยังจำที่กิมเขาเสียใจเพราะเธอได้ [...] แล้วตอนนี้เธอคิดจะกลับมาหากิม ฉันว่ามันไม่ยุติธรรมเท่าไร
- (ละครเรื่อง “กามเทพปราบมาร” ตอนที่ 3)

ตัวอย่างนี้ การขอโทษของผู้พูด (แม่ของกิม) แสดงถึงการตระหนักว่าภาษาวัตถุที่เป็นการถามคำถามของตนเอง (ผลัดที่ 3) มีความไม่เหมาะสม เนื่องจากเป็นการถามอย่างตรงไปตรงมาและคำตอบที่ต้องการจากผู้ฟังอาจทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าคุณกล่าวก้าวความเป็นส่วนตัว เพราะแม้ว่าผู้พูดและผู้ฟัง (“ดาว”) จะเคยรู้จักกันมาก่อน แต่ไม่ได้มีความสนิทสนมกัน นอกจากนี้การถามอย่างตรงไปตรงมายังทำให้ผู้ฟังเสียหน้าเชิงบทบาททางสังคมได้ เพราะในฐานะผู้หญิงที่เพิ่งหย่ากับสามี การกลับมาหาคนรักเก่าโดยทันทีอาจดูไม่เหมาะสมในสายตาของคนทั่วไป การขอโทษในสถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า แม่ผู้พูดจะยังคงให้เกียรติผู้ฟังโดยแสดงการตระหนักถึง “หน้า” และ “สิทธิ์” ของผู้ฟังอยู่ แต่การที่ผู้พูดยังคงอธิบายถึงสาเหตุที่ตนต้องถามคำถามที่ไม่เหมาะสมนั้นต่อไปทั้ง ๆ ที่ทราบว่าคุณฟังไม่พอใจ บ่งชี้ว่าผู้พูดไม่ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก หรือกล่าวอีกทางหนึ่งคือเป็นการใช้ถ้อยคำขอโทษที่แสดงการเพิกเฉยต่อความสัมพันธ์

ตัวอย่างที่ 4 เกสเซอร์ “เซโนะ” เกิดอาการปวดท้องอันเนื่องมาจากมะเร็งในกระเพาะ รองหัวหน้าแผนกที่ไม่ค่อยลงรอยกันเดินมาผ่านจึงเข้ามาถาม

- 1 รองหัวหน้าแผนก: *daijoubu desuka? muri o shinai hooga ii desuyo.*
hora, okaasama mo hatakitzume datta soo janai desuka.
(‘เป็นอะไรหรือเปล่า ไม่ไหวก็อย่าฝืนเลย นี่ได้ยินมาว่า แม่ของคุณที่เสียชีวิตจากการทำงานหนักจนตายไม่ใช่หรือ’)
- 2 เซโนะ: [ท่าทางไม่พอใจ เดินเข้ามาใกล้]
- 3 รองหัวหน้าแผนก: *a, shitsutei. ukkari yokeina koto iimashita ne. dewa*
(‘อ๊ะ ขอโทษ ผมเผลอพูดอะไรไม่เข้าเรื่อง ไปนะ’)

(ละครเรื่อง “ansangu shinderera” ตอนที่ 9)

การขอโทษของผู้พูด (รองหัวหน้าแผนก) ตามด้วยถ้อยคำที่ว่า “ผมเผลอพูดอะไรไม่เข้าเรื่อง” แสดงการตระหนักถึงจริยวัตรปฏิบัติศาสตร์ต่อภาษาวัตถุของผู้พูด (ผลัดที่ 1) ว่าเป็นการถามที่ไม่เหมาะสมที่ถามถึงการเสียชีวิตของแม่ของผู้ฟัง (เซโนะ) ในฐานะเกสเซอร์ของโรงพยาบาล “เซโนะ” ย่อมไม่อยากจะเปิดเผยให้ใครรู้ว่าเขามีอาการป่วยที่รุนแรงจนไม่สามารถทำงานได้ เมื่อผู้พูดถามถึงเรื่องนี้ อีกทั้งยังแสดงถึงการรู้ข้อมูลส่วนตัวของผู้ฟังและเปรียบเทียบว่ามีลักษณะเหมือนกันจึงทำให้ผู้ฟังไม่พอใจ เพราะเป็นการคุกคามสิทธิ์ความมีส่วนร่วมของผู้ฟังที่

ไม่ยากให้ผู้อื่นรับรู้การป่วย และคุกคามหน้าเชิงบทบาทในฐานะเภสัชกรของโรงพยาบาลที่เป็นที่คาดหวังว่าต้องทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วย การที่เขาป่วยเสียเองทำให้อาจถูกมองว่าไม่เหมาะสมที่จะทำหน้าที่ของเขา หากพิจารณาจากการตอบสนองของผู้ฟังที่มีท่าทีไม่พอใจ ผู้วิจัยจึงมองว่า ในกรณีนี้ผู้พูดใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์เป็นเพียงเครื่องมือแสดงการรับรู้มารยาททางสังคมของผู้พูดเอง เพื่อป้องกันไม่ให้คู่สนทนาตำหนิผู้พูดได้ว่าไม่รู้กาลเทศะ แต่ไม่ได้เป็นไปเพื่อสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกันให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

4.2 เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง

ในการปฏิเสธครั้งหนึ่งๆ ผู้สนทนาย่อมมีเป้าหมายของการสื่อสารเสมอ เมื่อไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ผู้สื่อสารจึงอาจเกิดความหงุดหงิด รำคาญ หรือไม่พอใจอีกฝ่ายหนึ่งได้ ในส่วนของการปฏิเสธนั้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธคำชวน ปฏิเสธการตอบคำถาม หรือปฏิเสธที่จะยอมกระทำการต่างถือเป็นการคุกคามเป้าหมายของการสนทนาทั้งสิ้น เนื่องจากการตอบที่ไม่พึงประสงค์สำหรับผู้ฟัง (dispreferred response) (Spencer-Oatey, 2008, p.228) และส่งผลต่อการปฏิเสธทำให้ผู้พูดต้องกล่าวขอโทษตามมาเพื่อแสดงเจตนาของตนที่ยังคงต้องการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้ฟังเอาไว้ ผู้วิจัยพบการขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์นี้ทั้งในข้อมูลภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น โดยเป็นการแสดงการตระหนักรู้ต่อผลกระทบของถ้อยคำปฏิเสธว่าจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังเนื่องจากการขัดต่อเป้าหมายของผู้ฟังที่ปรารถนาให้ผู้พูดปฏิบัติตาม และการคุกคามหน้าเชิงบทบาททางสังคม

ตัวอย่างที่ 5 และ 6 เป็นสถานการณ์ที่ผู้พูดปฏิเสธคำเชิญชวนของผู้ฟัง ซึ่งพบในข้อมูลภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น การปฏิเสธนี้เป็นการคุกคามเป้าหมายการสนทนาและหน้าเชิงบทบาทในเวลาเดียวกัน ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษขึ้นก่อน

ตัวอย่างที่ 5 แดนชลชวนวรลีสไปร่วมงานวันเกิดที่ร้านของเขาแต่วรลีสไม่สามารถไปได้

- 1 แดนชล: ผมอยากจะชวนพี่ลีสมากินเลี้ยงวันเกิดที่ร้านของผม
เอาเป็นว่าเดี๋ยวผมจะส่ง location ร้านของผมไปให้พี่ลีสนะครับ [...]
- 2 วรลีส: เอ่อ (.) แต่ว่าวันนี้ที่ต้องทำงานอะ พี่ขอโทษนะแต่ว่าพี่คงไปไม่ได้จริงๆ อะ
- 3 แดนชล: งั้นแล้วแต่พี่ลีสจะตัดสินใจแล้วกันครับ (.) ยังไงผมก็จะรอ

(ละครเรื่อง “กามเทพปราบมาร” ตอนที่ 2)

ในตัวอย่างนี้ ผู้พูด (“วรลีส”) ถูกชวนให้ไปร่วมงานวันเกิด การขอโทษของผู้พูดบ่งชี้การให้ความเห็นล่วงหน้าต่อภาษาวัตถุที่เธอกำลังจะกล่าวต่อไป (“พี่คงไปไม่ได้จริงๆ”) ว่าเป็นการปฏิเสธและผลของการกล่าวถ้อยคำปฏิเสธจะทำให้ผู้ฟังไม่สมหวังตามที่เขาต้องการ นั่นคือ การที่ผู้พูดไปร่วมงาน นอกจากนี้ภาษาวัตถุที่เป็นการปฏิเสธดังกล่าวยังอาจทำให้ผู้ฟังเสียหน้าเชิงบทบาทในฐานะรุ่นน้องที่มีความสนิทสนมกัน และในฐานะที่เป็นเจ้าของวันเกิดที่พึงได้รับการให้ความสำคัญจากรุ่นพี่ที่สนิท การขอโทษถูกนำมาใช้รักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังโดยป้องกันไม่ให้ผู้ฟังถือโทษโกรธผู้พูดที่ไม่ให้ความสำคัญกับวันเกิดของเขา

ในภาษาญี่ปุ่น พบการขอโทษต่อภาษาวัตถุที่เป็นการปฏิเสธคำชวนของผู้ฟัง และภาษาวัตถุที่เป็นการปฏิเสธที่จะตอบคำถาม มักอยู่ในรูปแบบประโยคไม่สมบูรณ์ มีบางส่วนของประโยคที่ถูกละคำเอาไว้เพื่อสื่อเจตนาปฏิเสธโดยอ้อม

ตัวอย่างที่ 6 หัวหน้าชวนลูกน้องไปดื่มฉลองการนำเสนองานสำเร็จในเย็นวันนั้น แต่ “ซาโตะนากะ” ซึ่งเป็นลูกน้องคนหนึ่งไม่สามารถไปได้

- 1 หัวหน้า: Satonaka, mise tte doko desuka
 (‘ซาโตะนากะ ไปร้านไหนดี’)
- 2 ซาโตะนากะ: sumimasen boku, chotto yari nokoshita shigoto ga arun de
 (‘ขอโทษครับ พอดีผมมีงานที่ทำค้างอยู่นิดหน่อยนะครับ’)
- 3 หัวหน้า: nan dayo tsukiai waruina
 (‘ไม่ไปเป็นเพื่อนกันเลยนะ’)

(ละครเรื่อง “haken no shinkaku” ตอนที่ 1)

ผู้พูด (“ซาโตะนากะ”) มีสถานภาพเป็นลูกน้อง เมื่อเขาได้รับการชวนจากผู้ฟังซึ่งเป็นหัวหน้า เขาย่อมถูกคาดหวังว่าจะไม่ปฏิเสธ แต่เมื่อผู้พูดไม่สามารถไปตามคำชวนนั้นได้ เขาจึงแสดงออกถึงการตระหนักรู้ต่อภาษาวัตถุที่เป็นการปฏิเสธนั้นล่วงหน้าว่าจะไม่เป็นไปตามที่หัวหน้าคาดหวังคือการไปดื่มด้วยกัน และอาจทำให้ผู้ฟังเสียหน้าเชิงบทบาทของความเป็นหัวหน้าที่ลูกน้องไม่ปฏิบัติตาม

นอกจากการขอโทษต่อภาษาวัตถุที่เป็นการปฏิเสธซึ่งถือเป็นการคุกคามเป้าหมายการสนทนาและหน้าเชิงบทบาทแล้ว ในข้อมูลภาษาไทย ผู้วิจัยยังพบการขอโทษเนื่องจากการปฏิเสธของผู้พูดเป็นการคุกคามหน้าเชิงความสามารถอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 7 ลูกค้า “คุณทรงภพ” พาซินแสมาร่วมประชุมกับทีมสถาปนิกเพื่อขอให้ปรับแบบของการก่อสร้างอาคาร

- 1 ซินแส: มันเป็นศิลปะชั้นสูงอาซินแสถึงต้องให้แก้ไขอะเยอะเยขนาดนี้ แล้วอีกอย่างนี่เนียอาซินแสได้ผู้คงตามหลักของโปียี่สี่เถียวของคุณอาทรงภพแล้ว
- 2 สถาปนิก: ขอโทษนะครับ คือผมเข้าใจอาจารย์กับคุณทรงภพนะครับ แต่ว่าตอนนี้เราดำเนินการตามแบบไปแล้วกว่า 70% นะครับ
- 3 ซินแส: 70% อะไร [...]

(ละครเรื่อง “อกเกือบหักแอบรักคุณสามี” ตอนที่ 2)

ในตัวอย่างนี้ ผู้พูด (“สถาปนิก”) ปฏิเสธที่จะไม่แก้ไขแผนงานตามผู้ฟัง (“ซินแส”) ต้องการการขอโทษของผู้พูดแสดงการตระหนักรู้ว่า ภาษาวัตถุที่เป็นการชี้แจงสาเหตุที่เขาไม่สามารถแก้แผนการก่อสร้างตามผู้ฟังบอกได้ อาจส่งผลให้เป้าหมายการสนทนาของผู้ฟังไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้การที่ผู้ฟังได้อธิบายถึงหลักการด้านดวงชะตาและฮวงจุ้ยสามารถพิจารณาได้ว่าผู้พูดกำลังแสดงถึงความเชี่ยวชาญของตนเพื่อโน้มน้าวให้สถาปนิกเห็นถึงความสำคัญและยอมแก้ไขตามที่ตนต้องการ แต่กลับถูกผู้พูดปฏิเสธซึ่งแสดงถึงการไม่ให้การยอมรับในความสามารถของซินแสที่กล่าวมา ประกอบกับผู้ฟังเป็นแขกที่ลูกค้าเชิญมาซึ่งในฐานะพนักงานบริษัทผู้พูดจำเป็นต้องรับฟังความเห็นและปฏิบัติตาม แต่ผู้พูดกลับไม่ปฏิบัติตาม จึงกล่าวได้ว่าภาษาวัตถุของการกล่าวขอโทษในที่นี้ถือเป็นการคุกคามต่อความสัมพันธ์ในสามองค์ประกอบดังกล่าว ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษเพื่อป้องกันความไม่พอใจของผู้ฟังที่ถูกปฏิเสธให้เบาบางลง

4.3 เมื่อผู้พูดกล่าวตำหนิหรือต่อว่าผู้ฟัง

การตำหนิหรือการต่อว่าผู้อื่นถือเป็นการจู่โจมหน้า (face attack) เนื่องจากเป็นการทำลายภาพลักษณ์ของผู้คนที่ต้องการการยอมรับ (Leech, 2014, pp. 218-221) เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเรื่องการจัดการความสัมพันธ์

กล่าวได้ว่า การตำหนิหรือการต่อว่าผู้อื่นเกี่ยวข้องกับการคุกคาม “หน้า” ซึ่งอาจเป็นหน้าเชิงความสามารถ หน้าเชิงบทบาท หรือหน้าทั้งสองแบบในคราวเดียวกัน จากข้อมูลผู้วิจัยพบการขอโทษในสถานการณ์การกล่าวตำหนิหรือต่อว่าผู้ฟังในทั้งข้อมูลภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นในภาษาไทยพบว่า ภาษาวัตถุของการขอโทษในสถานการณ์นี้เป็นการต่อว่า การตำหนิผู้ฟังอย่างตรงไปตรงมาซึ่งถือเป็นวิธีหนึ่งของการแสดงความไม่สุภาพ (bald on record impoliteness) (Culpeper, 1996, p. 356) เพื่อบังคับให้ผู้ฟังทราบล่วงหน้าถึงการกล่าวถ้อยคำที่จะเป็นการทำลายความสัมพันธ์อย่างเปิดเผย ทั้งนี้พบว่า การขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ที่ปรากฏในสถานการณ์นี้ข้อมูลภาษาไทยเป็นการกล่าวขอโทษโดยผู้พูดเป็นผู้ริเริ่มเอง ในขณะที่ในภาษาญี่ปุ่นพบว่าเป็นการขอโทษย้อนหลัง เกิดขึ้นเมื่อผู้ฟังมีท่าทีไม่พอใจ ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษเพื่อรักษาความสัมพันธ์หลังจากที่ตระหนักว่าคำพูดของตนอาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่าเป็นการตำหนิผู้ฟัง

ตัวอย่างที่ 8 ต่อไปนี้ผู้พูดทำให้ผู้ฟังเสียหน้า ทั้งหน้าเชิงบทบาททางสังคมที่ผู้ฟังปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสมกับตำแหน่งของตน และเสียหน้าเชิงความสามารถที่ไม่อาจปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตัวอย่างที่ 8 อวศยาหัวหน้าแผนกของบริษัทแห่งหนึ่งเรียกประชุมพนักงานแต่เช้า ทำให้พนักงานคนหนึ่งไม่พอใจ

- 1 อวศยา: การเรียกประชุมของฉันทุครั้งมีความสำคัญต่อบริษัท ไม่ได้เรียกมาเล่นขยของพวกคุณ
 ไม่พร้อมไม่ได้ ไม่มีคำว่าไม่พร้อมสำหรับบริษัทนารากร(.)เข้าใจนะ
- 2 รัน: ชาว่วนที่ต้องเรียกทุกคนมาประชุมในเช้าวันนี้ ก็คือชาวของคุณชุกเกียรติสะดุคฟุตบอลบาทล้มหน้า
 ผับดัง หัวคะมา
- 3 เพ็ญ: ((หัวเราะ)) นี่เหอะชาว่วนที่คุณปลุกให้เราตื่นขึ้นมามาตอนตี 5 ไ้เราก็คิดว่า ชาว่วนจะสำคัญ
 มากกว่านี้ เช่น ชาว่วนเครื่องบินชนตึก สงคราม หรือว่าท่อน้ำมันระเบิด **ขอโทษนะคะ** ถ้าอย่างงี้เนี่ย
 ชาว่วนบ้านเจจิงจก 4 หัวเนี่ย อาจจะมีผลต่อตลาดหุ้นมากกว่ารีเปล่าคะคุณอวศยา แบบนี้
 บอกได้เลยคะว่าเสียเวลานอนซัด ๆ ดิฉันเข้าใจ นะคะว่าผู้หญิงอายุมากอย่างคุณแล้วก็ไม่มีการอบ
 ครัวเนี่ยมันอาจจะใช้เวลาว่างมากเกินไป ขอตัวนะคะ

(ละครเรื่อง “แอบรักออนไลน์” ตอนที่ 1”)

ในตัวอย่างนี้ ผู้พูด “เพ็ญ” กล่าวถึงสาเหตุที่ผู้ฟัง (“อวศยา”) จำเป็นต้องเรียกทุกคนมาประชุมแต่เช้าว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญแต่อย่างใด ในพลัดเดียวกันนั่นเองผู้พูดได้กล่าวถ้อยคำขอโทษ ตามด้วยการต่อว่าผู้ฟังอย่างตรงไปตรงมา ถ้อยคำขอโทษนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ที่ทำหน้าที่หลายประการ กล่าวคือ การที่ผู้พูดขอโทษขึ้นก่อนการตำหนิสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักของผู้พูดว่า ภาษาวัตถุของตนที่เป็นการกล่าวต่อว่าอย่างตรงไปตรงมาจะทำให้ผู้ฟังเสียหน้าในแง่ของความสามารถในการทำงานที่ขาดทักษะในการประเมินว่าเรื่องใดเป็นเรื่องใหญ่ที่จะมีผลต่อตลาดหุ้นและเรียกประชุมด้วยเรื่องเพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ยังสามารถมองได้ว่าการขอโทษนั้นไม่ได้เป็นการขอโทษอย่างแท้จริง เพียงแต่ผู้พูดต้องการสร้างภาพลักษณ์ให้ผู้ฟังเห็นว่าตนเป็นผู้รู้มารยาททางสังคมว่าจะไม่ควรพูดหรือไม่ควรพูด โดยถ้อยคำขอโทษในสถานการณ์นี้ทำหน้าที่เรียกความสนใจจากผู้ฟังก่อนที่จะกล่าวถ้อยคำเชิงประชดประชันเพื่อทำลายต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังต่อไป

ในข้อมูลภาษาญี่ปุ่น ปรากฏการขอโทษต่อภาษาวัตถุของผู้พูดที่เป็นการคุกคามหน้าเชิงความสามารถของผู้ฟัง ภาษาวัตถุดังกล่าวไม่ได้เป็นการต่อว่าอย่างตรงไปตรงมา หากแต่เป็นเพียงการตั้งข้อสงสัยและสอบถามผู้ฟังเพื่อความแน่ใจ

ตัวอย่างที่ 9 โจจินาขนมที่ผ่านการตรวจวิเคราะห์จากห้องแลปมาแล้วว่ากินแล้วผอมมาโพรโหมต แต่กลับมีนักวิจารณ์อาหารแอบนำสูตรไปและตีพิมพ์บทความว่ากินแล้วอ้วนเนื่องจากมีส่วนผสมบางอย่าง โจจินิงมาที่ห้องแลป

- 1 ไชจิ: masaka to omoimasuga, de-ta no kaizan toka wa shite nain desu ne
(‘แต่คิดว่าอาจจะเป็นไปได้เลย ะครับ ข้อมูลคงไม่มีอะไรผิดพลาดนะครับ’)
- 2 นักวิจัย: nan to itte runda kimi wa. [...] ((สับสนไม่พอใจ))
(‘นี่คุณพูดอะไรอย่างนี้’)
- 3 ไชจิ: soo desune shitsurei shimashita
(‘นั่นสินะครับ ขอโทษที่เสียมารยาทครับ’)

ถ้อยคำของผู้พูด (“โซจิ”) ที่พูดต่อนักวิจัยแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการตำหนิโดยตรง แต่ก็อาจทำให้ผู้ฟังคาดการณ์ได้ว่า ผู้พูดกำลังตั้งข้อสงสัยในความสามารถของเขาในฐานะที่นักวิจัยที่เป็นผู้เชี่ยวชาญห้องแลป และอาจคิดว่านักวิจัยทำงานผิดพลาด แม้ว่าผู้พูดจะกล่าวอย่างระมัดระวังโดยเกริ่นก่อนว่า “แต่คิดว่าอาจจะเป็นไปได้เฉย ๆ นะครับ” (“masaka to omoimasuga”) แต่นักวิจัยก็ไม่พอใจอยู่ดี ส่งผลให้ต้องมีการกล่าวขอโทษตามมาเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์กับผู้ฟังที่อาจต้องมีการติดต่อกันต่อไปในอนาคต

4.4 เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง

ตัวอย่างที่ 10 หัวหนาแผนก (“ซาโตะนากะ”) พนักงานหญิง “โอมะเอะ” และพนักงานหญิงคนหนึ่งขึ้นลิฟต์มาด้วยกัน พนักงานหญิงได้ยืนมาว่า “โอมะเอะ” เป็นคนที่มีความสามารถหลายด้านมาก จึงถามหัวหน้าซึ่งเคยทำงานกับโอมะเอะมาก่อนและมีความสนิทสนมกัน หัวหน้าจึงเล่าให้ฟังว่าโอมะเอะสามารถพูดได้หลายภาษา

(ละครเรื่อง “haken no hinkaku” ตอนที่ 2)

ในตัวอย่างนี้ผู้พูด (“ซาโตะนากะ”) มีความสนิทสนมกับผู้ฟังซึ่งเป็นพนักงานชั่วคราว แต่ในสถานการณ์นี้ผู้พูดไม่ได้พูดกับผู้ฟังโดยตรง แต่พูดกับพนักงานอีกคนหนึ่งซึ่งเพิ่งรู้จักกับผู้ฟังได้ไม่นาน ภาษาวัตถุที่เป็นการวิจารณ์ในแง่ดีหรือเรียกได้ว่าเป็นการชื่นชมผู้ฟังของผู้พูดอาจถูกมองได้ว่าเป็นการเปิดเผยข้อมูลที่ผู้ฟังไม่ได้อยากให้คนอื่นรู้มากนัก การกล่าวคำหยาบของผู้ฟัง (ในผลัดที่ 2) ได้กระตุ้นให้ผู้พูดรู้สึกถึงความไม่เหมาะสมของถ้อยคำของตนจึงกล่าวขอโทษในท้ายที่สุด เพื่อแสดงถึงความเสียใจต่อพฤติกรรมที่พูดที่ไม่เหมาะสมในแง่ของการละเมิดสิทธิการมีส่วนร่วมของผู้ฟัง

4.5 เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม

ในฐานะบุคคลทั่วไปเราย่อมมีสิทธิ์กระทำในสิ่งที่ตนเองต้องการหรือไม่ต้องการได้ และพึงเคารพในสิทธิ์ข้อเดียวกันนี้ของผู้อื่นเช่นเดียวกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งต้องการให้อีกฝ่ายกระทำสิ่งที่ตนต้องการ ย่อมมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้เสียเปรียบและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ได้เปรียบ กล่าวคือมีความไม่เท่าเทียมในแง่ของผลประโยชน์ได้และเสีย (cost-benefit) เกิดขึ้น (Leech, 2014, p. 136) สถานการณ์ที่มีการขอร้องให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ถ้อยคำที่เป็นการขอร้องถือเป็นการคุกคามสิทธิ์ความเท่าเทียมของผู้อื่น ผู้วิจัยพบว่าชาวญี่ปุ่นมีการขอโทษเชิงอภิวาจันปฏิบัติศาสตร์ต่อภาษาวัตถุ ซึ่งสะท้อนการตระหนักของผู้พูดต่อผลของภาษาวัตถุของตนเองจะทำให้ผู้ฟังไม่อาจทำในสิ่งที่เขาต้องการได้ ซึ่งถือเป็นการสูญเสีย (cost) (Spencer-Oatey, 2008, p. 19)

ตัวอย่างที่ 11 ซาโตะนากะหัวหน้าบริษัทตัวแทนจำหน่ายข้าวกล่องพูดคุยกับผู้ผลิตว่าทางบริษัทต้องการลดต้นทุนลงจึงขอให้เปลี่ยนเป็นใช้กล่องข้าวที่ทำจากพลาสติกแทนแบบเดิมที่ทำจากไม้ไผ่

- 1 ซาโตะนากะ: ima tsukatteiru ki no bentoubako no saikoo ga nakunari shidai
 kochira no purasuchikku no mono ni kirikaete kudasai
 korede ikko 165 en kosutogen ni narimasu
 ‘ผมคงต้องขอให้ไม่ใช่ไม้เป็นวัสดุทำกล่องข้าวแบบที่ใช้อยู่’
 ‘กรุณาใช้กล่องพลาสติกแบบนี้ครับ ถ้าทำแบบนี้จะประหยัดต้นทุนได้กล่องละ 165
 เยนครับ’
- 2 เจ้าของ: ((เจียบ)))
- 3 ซาโตะนากะ: sasa no ha mo nakushimashou sumimasen
 ‘ส่วนใบไม้ก็ไม่ใช่ละครับ ขอโทษครับ’
- 4 เจ้าของ: ((เจียบ)) sodesu ka
 ‘อย่างนั้นหรือครับ’

(ละครเรื่อง “haken no shinkaku” ตอนที่ 6)

การที่ผู้พูด (ซาโตะนากะ) ขอร้องให้ผู้ฟังใช้วัสดุตามที่เขาต้องการถือเป็นการคุกคามสิทธิ์ความเท่าเทียมเนื่องจากผลของการขอร้องคือผู้ฟังถูกจำกัดสิทธิ์ในการใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุทำกล่องข้าวทั้ง ๆ ที่เคยใช้มาก่อนหน้านี้ ในตัวอย่างนี้ การขอโทษของผู้พูดสะท้อนการตระหนักถึงอภิวาจันปฏิบัติศาสตร์ต่อผลของถ้อยคำที่เป็นการขอร้องของตนว่า ทำให้ผู้ฟังลำบากใจ หลังจากสังเกตว่าผู้ฟังนั่งเจียบไปและมีสีหน้าเป็นกังวล ผู้พูดจึงกล่าวการขอโทษเพื่อแสดงถึงความเสียใจที่เขาจำเป็นต้องกล่าวเช่นนั้น

4.6 เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง

การหยอกล้อ (teasing) เป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสนิทสนมกันระหว่างผู้ร่วมสนทนา และถือเป็นกลวิธีแสดงความสามารถเชิงบวก (positive politeness) อย่างหนึ่ง เนื่องจากผู้พูดให้การยอมรับผู้ฟังว่าเป็นพวกพ้องเดียวกันผ่านความเข้าใจมุกตลกตลอดจนความหมายแฝงเชิงซ้ำซ้อนร่วมกัน (Leech, 2014; Holmes, 2000) ในหลายกรณีการหยอกล้อมักปรากฏในรูปแบบของการสร้างไม่สุภาพ (mock impoliteness) ซึ่งเป็นการแสดงความสนิทสนมกันโดยใช้ถ้อยคำที่มีรูปภาพที่ไม่สุภาพ แต่สิ่งที่ต้องการสื่อเจตนาไปยังผู้ฟังกลับไม่เป็นไปในเชิงลบดังเช่นรูปภาพ (Culpeper, 2011, p. 208) ผู้วิจัยพบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์การหยอกล้อระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังเฉพาะในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น เป็นการขอโทษต่อถ้อยคำของผู้พูดเองที่หากพิจารณาจากรูปภาพอาจมองได้ว่าเป็นการคุกคามหน้าหรือสิทธิ์บางประการของผู้ฟัง แต่เมื่อพิจารณาจากบริบทการสนทนาสามารถวิเคราะห์ได้ว่า แท้จริงแล้วผู้พูดไม่ได้ตั้งใจคุกคามผู้ฟังเพียงแต่สร้างสถานการณ์ให้ดูเหมือนเป็นเช่นนั้น

ตัวอย่างที่ 12 ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้พูดอาจไม่ได้มีเจตนาที่จะหยอกล้อผู้ฟังแต่ในครั้งแรก หากแต่เป็นผู้ฟังที่แกล้งไม่พอใจหรือแกล้งเสียใจจากคำพูดของผู้พูด ส่งผลให้ผู้พูดต้องกล่าวขอโทษตามมา การขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์นี้อาจเป็นการให้ข้อคิดเห็นต่อถ้อยคำของตนที่เป็นการคุกคาม “หน้า” หรือ “สิทธิ์” ของผู้ฟังก็ได้ ขึ้นอยู่กับหัวข้อที่ผู้ฟังนำมาหยอกล้อ

ตัวอย่างที่ 12 ยูกะเด็กสาววัยรุ่นเป็นคนไข้ที่รักษาตัวอยู่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งมาเป็นเวลานาน วันหนึ่งเพื่อนของยูกะที่พักอยู่ห้องเดียวกันได้ออกจากโรงพยาบาลไปเธอจึงรู้สึกเหงา เมื่อเธอบอกลาเพื่อนแล้ว มิโดริ ซึ่งทำงานอยู่ในโรงพยาบาลและคุ้นเคยกับยูกะเป็นอย่างดี จึงปลอบใจยูกะด้วยการบอกว่า เธอเตรียมของหวานที่ยูกะชอบมาพร้อมกับอาหารกลางวันด้วยแล้ว

- 1 ยูกะ: “nanka onaka ga suite kichatta”
‘รู้สึกหิวขึ้นมาแล้วละ’
- 2 มิโดริ: “kyou no chuushoku yuka ga sukina mikan zeri- tsuite kita yo”
‘วันนี้เตรียมเจลลี่ส้มที่ยูกะชอบใส่มาพร้อมกับอาหารกลางวันด้วยละ’
- 3 ยูกะ: “mou okochama jyanai dakara ((หิวเพราะ))”
‘ไม่ใช่เด็กแล้วสักหน่อย ((หิวเพราะ))’
- 4 มิโดริ: “sore ga shitsurei shimashita”
‘ขอโทษจ๊ะ (ที่เสียมารยาท) ((หิวเพราะ))’

(ละครเรื่อง “Unsung Cinderella” ตอนที่ 1)

ถ้อยคำที่สื่อถึงเจตนาปลอบใจในตัวอย่างที่ 12 (ผลที่ 2) ดูเหมือนเป็นการคุกคามหน้าเชิงบทบาทของผู้ฟัง (“ยูกะ”) ที่อยากให้ผู้พูด (“มิโดริ”) ยอมรับว่าเป็นผู้ใหญ่ไม่ใช่เด็ก สังเกตจากการที่ผู้ฟังได้ตอบถ้อยคำปลอบใจนั้นด้วยการต่อว่าว่า “ไม่ใช่เด็กแล้วสักหน่อย” การดำเนินดังกล่าวได้กระตุ้นให้มิโดริเห็นว่า คำพูดปลอบใจที่ตนกล่าวนั้นไม่เหมาะสมส่งผลให้เธอต้องกล่าวขอโทษตามมา อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารูปแบบภาษาจะแสดงถึงความรู้สึกไม่พอใจของผู้ฟัง แต่เนื่องด้วยถ้อยคำตำหนิดังกล่าวมาพร้อมกับการหัวเราะ ซึ่งถือเป็นการวางกรอบให้ผู้พูดเห็นว่าเป็นการพูดเล่นหรือหยอกล้อกัน การขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ที่ปรากฏจึงมองได้ว่า ไม่ได้แสดงความเสียใจของผู้พูด แต่เป็นการตอบกลับการพูดเล่นของผู้ฟังเพื่อให้ผู้ฟังได้รับการโต้ตอบตามที่คาดหวัง

4.7 เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง

สถานการณ์การใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวัจจนปฏิบัติศาสตร์อีกสถานการณ์หนึ่งที่ผู้วิจัยพบในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น คือ เมื่อผู้พูดบรรยายหรือบอกเล่าเรื่องราวของตนเองเป็นเวลานาน หรือพูดเรื่องของตนเองในบริบทที่ไม่เหมาะสม ถ้อยคำของผู้พูดที่เป็นการเล่าเรื่องราวของตนเองสามารถมองได้ว่าเป็นให้ความสำคัญกับตัวเองมากกว่าการให้ความสำคัญกับผู้ฟัง ซึ่งถือเป็นการคุกคามผู้ฟังในเรื่อง “สิทธิ์” เป็นสำคัญ ทั้งสิทธิ์ความเท่าเทียมและสิทธิ์การมีส่วนร่วม กล่าวคือ ในความเป็นจริงผู้ฟังไม่มีความจำเป็นต้องรับฟังเรื่องของผู้พูด ดังนั้นการที่ต้องฟังจึงเป็นการทำให้ผู้ฟังต้องเสียเวลาและเสียสิทธิ์ความเท่าเทียมในการเลือกรับฟังหรือไม่รับฟังก็ได้ นอกจากนี้ยังเป็นการคุกคามสิทธิ์ความมีส่วนร่วมเมื่อผู้พูดพูดในเรื่องที่ผู้ฟังไม่จำเป็นต้องทราบเพราะไม่ได้มีความสนทนาระหว่างกันมากนัก แต่เมื่อผู้พูดกล่าวถึงเรื่องราวของตนเองจึงทำให้ผู้ฟังจำเป็นต้องรับรู้โดยปริยาย

ตัวอย่างที่ 13 เป็นการขอโทษที่ของ “มิคุริ” ที่เธอได้บอกเล่าความรู้สึกของตนเองให้กับ “ชิสึกิ” ว่าเธอรู้สึกโชคร้ายที่เธอรับงานทำความสะอาดที่บ้านของเธอ

มิคุริ: Suzuki san ga amido kitzuitari, kaji o onegaishite yokattatte, motto tsutzukete hoshikatta tte itte kureta toki, a, kore date, omocchatta (.) ureshiku natchatteiru. annakoto (.) sumimasen topyoushi mo nai koto wasurete kudasai
‘ที่คุณชิสึกิสังเกตเห็นเรื่องมั่งลวดและหัววานเรื่องงานบ้านต่าง ๆ ตอนที่คุณบอกว่าอยากให้ทำงานไปเรื่อย ๆ ฉันรู้สึกดีใจอย่างบอกไม่ถูกเลยคะ อา ขอโทษนะคะฉันคงพูดอะไรแปลก ๆ ลืมมันไปเถอะนะคะ’

(ละครเรื่อง “nigeru wa haji ga yakunitatsu” ตอนที่ 1)

ผู้พูด (มิคุริ) บอกเล่าความรู้สึกภาคภูมิใจของตนกับผู้ฟัง (“ชิสึกิ”) ซึ่งมีบทบาทเป็นนายจ้าง ด้วยความเป็นนายจ้างที่รู้จักกันไม่นาน เขาไม่มีความจำเป็นต้องรับฟังความรู้สึกซึ่งถือเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้พูด แต่เมื่อผู้พูดกล่าวขึ้นมา การบอกเล่านั้นจึงทำให้ผู้ฟังต้องรับฟังถ้อยคำนั้น การขอโทษของผู้พูดจึงแสดงการตระหนักรู้ของเธอที่มีต่อถ้อยคำบอกเล่าเรื่องส่วนตัวนั้นว่า ทำให้ผู้ฟังต้องมารับรู้ในเรื่องที่ไม่จำเป็นต้องรับรู้ ซึ่งถือเป็นการคุกคามสิทธิ์ความมีส่วนร่วมของผู้ฟัง และยังเป็นการคุกคามหน้าเชิงบทบาทของผู้ฟังที่เป็นนายจ้างที่พึงรักษาระยะห่างกับลูกน้องอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 14 ชาโตนาเกะมาดิมที่ร้านที่โอมาเอะทำงานพิเศษ ทั้งสองคุยกัน ชาโตนาเกะกลุ้มใจเรื่องที่เค้าจะต้องเป็นคนปลดโซจิเพื่อนของเขาออกจากงาน จึงเล่าความรู้สึกของตนให้โอมาเอะฟังโดยเกริ่นถึงความหลังอยู่เป็นเวลานาน

- 1 ชาโตนาเกะ: seikaku ni ieba, era o shita senshu ga sugoi to, dou gambaruka, so o miru no ga sukinan desu. koukou 3 nen saigo no natsu no taikai, daiji bamen de era o shitan desu. demo kare wa tsugi no tsugi de piccha no mae ni kurai tsuite kuraitsuite kare wa...
‘เอาจริง ๆ นะ ผมว่าคนที่ตีลูกพลาคันี่สุดยอดเลย เขาต้องพยายามแค่ไหนกันนะ ผมขอบคุณนะครับ ตอนการแข่งขันช่วงฤดูร้อนตอนม.6 เขาตีลูกออกเขาก็ยังคงพยายามวิ่งไปที่หน้าพิชเชอร์ เขา...’
- 2 โอมาเอะ: bikkuri suru hodo hanashi ga nagai
(‘ช่างเป็นเรื่องที่ยาวอะไรขนาดนี้’)

- 3 ชาโตนากะ: sumimasen.
 (‘ขอโทษครับ’)

(ละครญี่ปุ่น “haken no shinkaku” ตอนที่ 7)

ผู้พูดในตัวอย่างนี้กล่าวขอโทษเมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเองโดยใช้เวลานานจนเกินไป ซึ่งถือเป็นการคุกคามเรื่องสิทธิ์ความเท่าเทียมของผู้ฟัง ทำให้ผู้ฟังเสียเวลาโดยไม่จำเป็น การที่ผู้พูดเล่าเรื่องราวสมัยเด็กของตนโดยไม่พูดเข้าประเด็น ทำให้ผู้ฟังต้องรอฟัง ถือเป็นการคุกคามสิทธิ์ความเท่าเทียมของผู้ฟังที่ทำให้ผู้ฟังต้องเสียเวลา การขอโทษจึงแสดงตระหนักรู้ของผู้พูดต่อความไม่เหมาะสมดังกล่าว โดยปรากฏเมื่อผู้ฟังมีปฏิกิริยาแสดงความไม่พอใจ ผู้พูดจึงกล่าวขอโทษเพื่อปรับความสัมพันธ์ให้ผู้ฟังไม่ถือโทษโกรธและรับฟังในสิ่งที่ผู้พูดเล่าต่อไป

4.8 เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม

ผู้วิจัยพบการใช้ถ้อยคำขอโทษในสถานการณ์เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม ภาษาวัตถุที่ผู้พูดตระหนักถึงเป็นถ้อยคำแสดงความเห็นต่อเรื่องที่ไม่ได้อยู่ในขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของตนหากแต่เป็นหน้าที่ของผู้ฟัง เมื่อผู้พูดให้ความเห็นดังกล่าวจึงเป็นการคุกคามหน้าที่เชิงบทบาทของผู้ฟังที่ผู้พูดได้เข้าไปก้าวก่ายบทบาทนั้น

ตัวอย่างที่ 15 แพทย์ตรวจพบว่า “เซโนะ” ซึ่งเป็นเภสัชกรประจำโรงพยาบาลเป็นมะเร็งที่ต่อมหมวกไต จึงแนะนำให้รักษาด้วยการกินยา แต่เซโนะรู้ดีว่า การกินยาเพียงแต่ชะลอการลุกลามเท่านั้น

- 1 เซโนะ: kouganzaichiryō hajimetemo naoru kanousei wa kagiri naku zero ni chikai desu yone.
 Shigoto mo yamenakereba naranai. dattara iryouyoumayaku de itami o osaeru youni shite dekiru kagiri konomama ima no seikatsu o okutta hou ga
 (‘ต่อให้เริ่มใช้ยาต้านมะเร็ง แต่ก็โอกาสหายก็อาจจะแทบไม่มีสินะครับ แถมผมยังต้องเลิกทำงาน ถ้าเป็นอย่างนั้นผมขอ morfins แก้ปวดและใช้ชีวิตแบบเดิมต่อไปเท่าที่ทำได้ดีกว่า’)
- 2 แพทย์: Seino kun
 (‘เซโนะ’)
- 3 เซโนะ: a- sumimasen. kouiu no wa sensei ga kimeru koto desu yone.
 Demo saigo ni dou ikiruka wa jibun de kimetai desu
 (‘อา ขอโทษครับ เรื่องแบบนี้เป็นเรื่องที่คุณหมอดัดสินใจ แต่ว่าผมอยากจะเป็นคนตัดสินใจด้วยตัวเองว่าจะมีชีวิตอยู่จนถึงวาระสุดท้ายยังไงครับ’)

(ละครเรื่อง “Unsung Cinderella” ตอนที่ 9)

ปกติแล้วผู้ที่มีบทบาทในการให้คำแนะนำเรื่องการค้าเนินชีวิตของผู้ป่วยคือแพทย์ แต่ในกรณีนี้ ด้วยความที่ผู้พูดเป็นเภสัชกรที่รู้เรื่องยาเป็นอย่างดีเขาจึงพูดในเรื่องที่ก้าวก่ายบทบาทหน้าที่ของผู้ฟังที่เป็นแพทย์ จนแพทย์ต้องเรียกชื่อเขาเพื่อเป็นการปราม การที่แพทย์เอ่ยชื่อของผู้พูดแสดงให้เห็นว่า แพทย์รู้สึกถึงการถูกคุกคามหน้าที่เชิงบทบาทหน้าที่ เมื่อผู้พูดตระหนักถึงความไม่เหมาะสมของถ้อยคำของตนจึงกล่าวขอโทษ เพื่อปรับให้การสนทนาดำเนินไปตามบทบาท (role) ที่ควรจะเป็นสำหรับการปฏิสัมพันธ์ในบริบททางการแพทย์ที่แพทย์มีสิทธิ์ในการพูดหรือถามมากกว่าผู้ป่วย (Coates, 2013, p. 211)

ตัวอย่างที่ 16 เป็นการขอโทษเมื่อผู้พูดกล่าวแสดงความคิดเห็นทั้งที่เป็นคนนอกซึ่งไม่มีสิทธิ์ในการแสดง

ความคิดเห็น การกล่าวแสดงความเห็นของผู้พูดจึงเป็นการละเมิดสิทธิ์ของผู้ที่อยู่ในวงสนทนานั้นที่อาจไม่ต้องการให้ผู้พูดมีส่วนร่วม

ตัวอย่างที่ 16 เพื่อนที่เปิดร้านขายของชวนมิคริมาร่วมประชุมกับกลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า เพื่อช่วยหาทางเพิ่มยอดขาย มิคริเพิ่งเข้าร่วมประชุมกลุ่มเป็นครั้งแรก และยังไม่รู้จักร่วมประชุม

- 1 มิคริ: a. jinja maaketto kasai shitewa?, ima toshibu demo ironna tokoro de shikenteki ni yatteru (...) omise ni hito ga konai nara okugai de ibento toshite uttemiteirundesu. kazokutzure mo kite kuresou da shi, suupaani shika ikanai okyakusan tachi mo shoutengai ni kono omise ga attanda. aratamete ninshiki shitekureru kamo
เราลองออกร้านที่ศาลเจ้าไหมคะ ตอนนี้อย่างในเมืองก็กำลังทดลองทำกันอยู่ (...) ถ้าลูกค้าไม่เข้ามาในร้าน เราก็จัดอีเว้นท์ขายนอกร้านดูสิคะ ลูกค้าก็น่าจะพากันมาเป็นครอบครัว ลูกค้าที่ไปแต่ซูเปอร์ ก็จะได้เห็นด้วยว่ามีร้านแบบนี้ในย่านร้านค้าด้วยนะ น่าจะเป็นการเปิดมุมมองใหม่ด้วย
- 2 ที่ประชุม: ((เงียบ))
- 3 มิคริ: sumimasen
(‘ขอโทษค่ะ’)
- 4 ชายคนหนึ่ง: iie yarou
(‘ไม่หรอก ทำกันเถอะพวกเรา’)

(ละครเรื่อง “nigeru wa haji ga yakunitatsu” ตอนที่ 10)

ผู้พูด (มิคริ) มาเป็นเพื่อนเพื่อนของเธอในการประชุมกับผู้ประกอบการ เมื่อได้ฟังการประชุมมาระยะหนึ่ง เธอได้กล่าวแสดงความเห็นซึ่งส่งผลให้ผู้ฟังทุกคนในที่นั้นนิ่งไป เธอสังเกตถึงความผิดปกตินั้นและตระหนักว่าผู้ฟังอาจไม่ต้องการให้เธอมีส่วนร่วมในการประชุมก็เป็นได้เนื่องจากเธอไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประชุมนี้ การขอโทษของผู้พูดจึงแสดงการตระหนักรู้ถึงความไม่เหมาะสมของการแสดงความเห็นที่อาจเป็นการละเมิดต่อสิทธิ์การมีส่วนร่วมของผู้สนทนาที่อยู่ในสถานที่นั้น

ตัวอย่างที่ 17 ในห้องเตรียมยาต้านมะเร็ง ขณะที่หัวหน้าแผนกและเภสัชกรกำลังช่วยกันเตรียมยาอยู่นั้น อะอิฮาระเภสัชกรใหม่ที่เพิ่งเข้าทำงานได้ไม่นาน ได้เข้ามาสังเกตการณ์ เธอไม่เคยเข้ามาในห้องเตรียมยาต้านโรคมะเร็งมาก่อน เมื่อเธอเห็นหัวหน้าแผนกที่กำลังทำงานตรงตู้ปลอดเชื้อเธอจึงสนใจ

- 1 อะอิฮาระ: hee
(‘โอ้โฮ’)
- 2 หัวหน้าแผนก: are, igaito kyoumi aru?
(‘เอ๊ะ ไม่น่าเชื่อว่าเธอจะสนใจด้วยหรือ’)
- 3 อะอิฮาระ: hai. anzen kabinetto nai no sagyou toka, chotto jikkenpokure kakkoii naa tte. Yakusaishi ni naru toki, kouiu no imeeji shitetan desuyone. (.) a, nanka suimimasen kudaranai douki de
(‘ค่ะ การทำงานในตู้ปลอดเชื้อแบบนี้ เหมือนการทดลองเลย ดูดีมากเลยค่ะ ฉันนึกภาพเภสัชกรไว้แบบนี้ล่ะค่ะ (.) อ๊ะ เอ่อ ขอโทษค่ะ ที่พูดเรื่องไร้สาระ’)

4 หัวหน้าแผนก: Aihara san, yorozu ni kite hajimete sekkyokutekina kanji kamo
(‘คุณอะฮิฮาระ นี่เป็นครั้งแรกเลยนะที่รู้สึกว่าคุณกระตือรือร้นแบบนี้’)

(ละครเรื่อง “Unsung Cinderella” ตอนที่ 5)

หากพิจารณาบริบทการสนทนาที่เกิดขึ้นในสถานที่ทำงานและผู้ร่วมสนทนาจำลองอยู่ระหว่างการปฏิบัติหน้าที่ การตอบคำถามของผู้พูด (“อะฮิฮาระ”) ที่แสดงความรู้สึกตื่นตื้นตันอย่างตรงไปตรงมาซึ่งเป็นแนวทางการสนทนากับคนที่สนิทสนมกันถือว่าไม่เหมาะสม เมื่อผู้พูดตระหนักถึงความไม่เหมาะสมนั้นเธอจึงกล่าวขอโทษตามด้วยถ้อยคำที่เป็นการวิจารณ์คำพูดของเธอเอง ทั้งนี้เราอาจมองว่า การพูดเรื่องไร้สาระของผู้พูดไม่ได้ทำความเดือดร้อนประการใดให้กับผู้ฟัง แต่สำหรับชาวญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญกับการกล่าวถ้อยคำต่อบุคคลตามแต่ละบทบาทหรือสถานภาพ (Haugh, 2004, p.20) ถ้อยคำของผู้พูดที่กล่าวความรู้สึกของตนเองอย่างชัดเจนนี้จึงถือว่าไม่เหมาะสมกับบริบท การขอโทษของผู้พูดจึงทำหน้าที่ลดความสำคัญของตัวเองลงเพื่อไม่ให้ผู้ฟังต้องใส่ใจ เนื่องจากการขอโทษในลักษณะนี้เป็นการทำลาย “หน้า” (face) ของผู้พูดเองเพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากผู้ฟัง

5. สรุปและอภิปรายผล

ตามที่ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ของ Spencer-Oatey (2008) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความสัมพันธ์อันประกอบด้วย “หน้า” “สิทธิ์ทางสังคม” และ “เป้าหมายของการสนทนา” มาวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ในภาษาญี่ปุ่นมีการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์ที่หลากหลายกว่าในภาษาไทย โดยพบทั้งสิ้น 8 สถานการณ์ ได้แก่ (1) เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง (2) เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง (3) เมื่อผู้พูดกล่าวตำหนิหรือต่อว่าผู้ฟัง (4) เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง (5) เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม (6) เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง (7) เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง และ (8) เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม ในขณะที่พบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์ในภาษาไทยเพียง 3 สถานการณ์ คือ สถานการณ์ที่ (1) – (3) สถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่มีพฤติกรรมการคุกคามองค์ประกอบของความสัมพันธ์ทั้ง 3 ประการข้างต้น นำมาซึ่งการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอวัจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อจัดการความสัมพันธ์ให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมตามเป้าหมายที่ผู้พูดต้องการ

เมื่อนำถ้อยคำขอโทษที่พบในสถานการณ์ต่าง ๆ ข้างต้นมาอภิปรายในประเด็นเรื่องเป้าหมาย 4 ประการของการจัดการความสัมพันธ์ อันได้แก่ เพื่อรักษาความสัมพันธ์ เพื่อแสดงความเพิกเฉยต่อความสัมพันธ์ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ และเพื่อสร้างความขัดแย้งระหว่างผู้พูดและผู้ร่วมสนทนา สามารถอภิปรายได้ว่า สถานการณ์ (1) เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง และ (2) เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง ผู้ใช้ภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นต่างใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวินบัญญัติศาสตร์เพื่อ “รักษาความสัมพันธ์” อันเป็นเป้าหมายแต่ดั้งเดิมของวินัยกรรมการขอโทษเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวขอโทษก่อนหรือหลังจากที่ผู้พูดได้สอบถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟังแล้วก็ตาม โดยมีพื้นฐานอยู่บนเจตนาของผู้พูดที่ต้องการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ฟังต่อไป อย่างไรก็ตาม สาเหตุของการกล่าวขอโทษนั้นมีความแตกต่างกันบางประการซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองเรื่องความเหมาะสม/ไม่เหมาะสมของชาวไทยและชาวญี่ปุ่นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมในมุมมองของผู้พูดชาวไทย มักเป็นสถานการณ์ที่ผู้พูดทำให้ผู้ฟังเสีย “หน้า” ทั้ง “หน้าเชิงบทบาท” และ “หน้าเชิงความสามารถ” เช่น เมื่อผู้พูดปฏิเสธผู้ฟัง การปฏิเสธนั้นนอกจากขัดขวางเป้าหมายการสนทนาของผู้ฟังแล้ว ยังทำให้ผู้ฟังเสียหน้าเชิงบทบาททางสังคมที่ไม่ได้รับการยอมรับ การใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวินบัญญัติศาสตร์จะแสดงให้เห็นถึงกลเม็ดหน้าทางบทบาทสังคมที่ผู้พูดตระหนักถึงความ

ไม่เหมาะสมที่ถ้อยคำของตนทำให้ผู้ฟังไม่พอใจ ทั้งนี้ผู้วิจัยพบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อเป้าหมายนี้ในภาษาญี่ปุ่นเช่นกัน แต่นอกจากชาวญี่ปุ่นจะขอโทษเมื่อทำให้ผู้อื่นเสียหายเชิงบทบาทแล้ว ยังปรากฏความพยายามที่จะรักษาความสัมพันธ์หลังจากที่ผู้พูดละเมิด “สิทธิ์ทางสังคม” อีกด้วยซึ่งเป้าหมายของการขอโทษอาจมีระดับความไม่เหมาะสมค่อนข้างน้อยในมุมมองของคนทั่วไป เช่น ในสถานการณ์ที่ (4) เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง (7) เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง และ (8) เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม

จากผลการวิจัยที่พบการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ในสถานการณ์ (1) เมื่อผู้พูดถามเรื่องส่วนตัวของผู้ฟัง ผู้วิจัยพบว่า ในกรณีของภาษาไทย การขอโทษนั้นอาจไม่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป้าหมาย “รักษาความสัมพันธ์” ในทุกกรณี หากผู้พูดยังคงดำเนินการคุกคามความเป็นส่วนตัวต่อไปอย่างไม่ลดละทั้ง ๆ ที่เห็นสัญญาณไม่พอใจของผู้ฟัง การขอโทษนั้นอาจไม่ได้เป็นการขอโทษที่แท้จริง เป็นเพียงการกล่าวตามมารยาทเพื่อแสดงการรับรู้คำถามของตนไม่เหมาะสมเท่านั้น ซึ่งเข้าข่ายการสื่อสารที่แสดง “การเพิกเฉยต่อความสัมพันธ์” เนื่องจากแสดงถึงการไม่ให้ความสำคัญต่อผลกระทบของคำพูดของตนที่มีต่อความสัมพันธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่ามีการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อเป้าหมาย “ทำลายความสัมพันธ์” อีกด้วย ซึ่งเป้าหมายนี้มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่ (3) เมื่อผู้พูดกล่าวตำหนิหรือต่อว่าผู้ฟัง เฉพาะกรณีที่ผู้พูดมีเจตนาที่จะคุกคามหน้าเชิงบทบาทหรือสิทธิ์การมีส่วนร่วมของผู้ฟังอย่างจงใจ เช่น การกล่าวขอโทษก่อนการต่อว่าผู้ฟังซึ่งหน้าในภาษาไทย และการขอโทษหลังจากกล่าวเย้ยหยันผู้ฟังแล้วในภาษาญี่ปุ่น ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยพบเพียง 1 ตัวอย่างจากในข้อมูลภาษาญี่ปุ่น จึงถือได้ว่าเป็นเพียงข้อสังเกตว่าในชีวิตจริงอาจเป็นไปได้ที่จะมีการใช้ถ้อยคำขอโทษในลักษณะเช่นนี้

เป้าหมายของการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ที่พบในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นเท่านั้นคือ การขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อ “เสริมสร้างความสัมพันธ์” โดยพบในสถานการณ์ที่ (6) เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง ซึ่งผู้ฟังและผู้พูดมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเป็นทุนเดิม ผู้พูดกล่าวขอโทษเพื่อให้ดูเหมือนเป็นการรักษาความสัมพันธ์เนื่องจากตามความหมายของถ้อยคำของการหลอกล้อดูเหมือนเป็นการคุกคามต่ออีกฝ่าย ทั้งที่ในความเป็นจริงผู้พูดไม่ได้เจตนาที่จะคุกคาม ในทางตรงกันข้ามกลับแสดงถึงความต้องการที่จะให้การยอมรับ ซึ่งถือเป็นการให้ความสำคัญกับ “สิทธิ์ในการมีส่วนร่วม” ของผู้ฟัง

จากผลการศึกษาข้างต้นผู้วิจัยพบข้อสังเกตเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างมุมมองด้านความสุภาพของชาวไทยและชาวญี่ปุ่นบางประการ นั่นคือ ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ที่พบในข้อมูลภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น ซึ่งได้แก่ (4) เมื่อผู้พูดกล่าวชมผู้ฟัง (5) เมื่อผู้พูดขอร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม (6) เมื่อผู้พูดหยอกล้อผู้ฟัง (7) เมื่อผู้พูดบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง (8) เมื่อผู้พูดแสดงความคิดเห็นในบริบทที่ไม่เหมาะสม สามารถพิจารณาได้ว่า เป็นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังด้วยการใช้ถ้อยคำขอโทษเพื่อลดความสำคัญของผู้พูดลงไปเป็นสำคัญ สะท้อนถึงมุมมองเรื่องความสุภาพของชาวญี่ปุ่นดังที่ปรากฏในการศึกษาของนักภาษาศาสตร์หลายท่าน (อาทิ Haugh, 2004; Aoki, 2010) ที่พบว่า หัวใจสำคัญการแสดงความสุภาพในภาษาญี่ปุ่นคือการใช้ภาษาได้อย่างเหมาะสมกับสถานภาพหรือบทบาทของตนเองที่มีความสัมพันธ์กับผู้ฟัง ตลอดจนแสดงความให้เกียรติและอ่อนน้อมต่อบุคคลอื่น (Haugh, 2004, p. 20) นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นมีการระมัดระวังในการใช้คำพูดเพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อสิทธิ์ทางสังคมของผู้อื่น แม้ว่าในบางกรณีผู้พูดจะมีบทบาทหรือหน้าที่ที่มี “อำนาจ” มากกว่าผู้ฟัง ดังเช่นการสนทนาในบริบทสถานที่ทำงาน (professional talk) แต่ผู้พูดชาวญี่ปุ่นยังคงแสดงการตระหนักถึงการถูกล้ำในสิทธิ์ความเป็นส่วนตัว โดยกล่าวขอโทษเพื่อแสดงการตระหนักรู้ถึงความไม่เหมาะสมนั้น นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเฝ้าระวังและให้ความสำคัญในรายละเอียดแม้เพียงเล็กน้อย เช่น การพูดเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง

นานเกินไป เอาแต่พูดเรื่องของตนเอง โดยผู้พูดสังเกตได้ด้วยตนเองว่าผู้พูดกำลังทำให้ผู้ฟังเสียเวลา ประเด็นนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ Aoki (2010) ที่พบว่า ชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับสิทธิ์ทางสังคมมากกว่าในขณะที่ชาวไทย จะใช้ความสำคัญกับการละเมิด “หน้า” เป็นสำคัญ (Aoki, 2010, p. 289) ผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “หน้า” ในสังคม ไทย (อาทิ Ukosakul, 2005) มองว่า สำหรับชาวไทยแล้ว “หน้า” เป็นเสมือน “อัตตา” (ego) ความเป็นตัวตนของ คนคนนั้น ทำให้พฤติกรรมการสื่อสารของชาวไทยมักแสดงให้เห็นถึงการหลีกเลี่ยงการทำให้ “ตัวตน” ของคู่สนทนา เสียหาย รวมถึงมีการ “รักษาหน้า” (face-saving) ในการสนทนา (Ukosakul, 2005, p. 119)

การศึกษาในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มที่สำคัญของการใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ ในการจัดการความสัมพันธ์ของชาวไทยและชาวญี่ปุ่นซึ่งมีทั้งข้อที่เหมือนและข้อที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์เป็นการรวบรวมจากละครโทรทัศน์ของไทยและญี่ปุ่น ซึ่งแม้จะทำให้ได้มาซึ่งสถานการณ์ การใช้ถ้อยคำขอโทษเชิงอภิวจนปฏิบัติศาสตร์ที่หลากหลาย แต่ยังคงมีข้อจำกัดตรงที่ไม่สามารถควบคุม ความคล้ายคลึงกันของสถานการณ์เพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบการใช้คำขอโทษที่ปรากฏในข้อมูลสองภาษาได้ ดังนั้น สำหรับการศึกษานี้ในอนาคตต่อไปหากมีการเก็บข้อมูลภาษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างสองวัฒนธรรมในบริบทที่มีความ คล้ายคลึงกัน หรือเก็บข้อมูลจากแหล่งอื่นที่สามารถควบคุมปัจจัยแวดล้อมได้อาจทำให้เห็นถึงมุมมองการใช้ภาษา ต่างวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- ทัศนีย์ เมฆถาวรวัฒนา. (2556). ความหมายทางวัจนปฏิบัติศาสตร์ของคำว่า ขอโทษ ในภาษาไทย. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 53(1), 221-239.
- วรรณณ เพื่อจงรศักดิ์. (2548). ศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการขอโทษของคนญี่ปุ่นและคนไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Aoki, A. (2010). Rapport management in Thai and Japanese social talk during group discussion. *Pragmatics*, 20(3), 289-313.
- Coates, J. (2013). *Women, men and everyday talk*. Palgrave Macmillan.
- Culpeper, J. (1996). Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25, 349-367.
- Culpeper, J. (2011). *Impoliteness*. Cambridge University Press.
- Haugh, M. (2004). Revisiting the conceptualization of politeness in English and Japanese. *Multilingua*, 23, 1-28.
- Holmes, J. (1986). Compliments and compliment responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics*, 28, 485-508.
- Holmes, J. (2000). Politeness, power and provocation: How humour functions in the workplace. *Discourse Studies*, 2(2), 159-185.
- Ide, R. (1998). "Sorry for your kindness": Japanese interactional ritual in public discourse. *Journal of Pragmatics*, 29, 509-529.
- Ide, S. (2005). How and why honorifics can signify dignity and elegance: The indexicality and reflexivity of linguistic rituals. In R. T. Lakoff & S. Ide (Eds.), *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness* (pp. 45-64). John Benjamins.
- Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press.
- Long, C. (2010). Apology in Japanese gratitude situations: The negotiation of interlocutor role-relations. *Journal of Pragmatics*, 42, 1060-1075.
- Lucy, J. (1993). *Reflexive language*. Cambridge University Press.
- Ohashi, J. (2013). *Thanking and politeness in Japanese balancing acts in interaction*. Palgrave Macmillan.
- Owen, M. (1983). *Apologies and remedial interchanges: A study of language use in social interaction*. Mouton Publishes.
- Pin-ngern, A. (2015). *An interlanguage pragmatic study of Thai EFL learners' apology: Linguistic realization and metapragmatic awareness*. [doctoral dissertation]. Chulalongkorn University.
- Pizziconi, B. (2007). Facework and multiple selves in apologetic metapragmatic comments in Japanese. In W. Bublitz & A. Hübler (Eds.), *Metapragmatics in use* (pp. 49-72). John Benjamins.
- Spencer-Oatey, H. (ed.). (2000). *Culturally speaking: Managing rapport through talk across cultures*. Continuum.
- Spencer-Oatey, H. (ed.). (2008). *Culturally speaking: Culture, communication and politeness theory*. Continuum.
- Tanaka, N., Spencer-Oatey, H., & Cray, E. (2008). Apologies in Japanese and English. In H. Spencer-Oatey (ed.), *Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory* (2nd edition) (pp. 73-94). Continuum.

- Ukosakul, M. (2005). The significant of 'face' and politeness in social interaction as revealed through Thai 'face' idioms. In R. Lakoff & S. Ide (Eds.), *Broadening the horizon of linguistic politeness* (pp. 117-128). John Benjamins.
- 小川 治子 (1995). 「感謝とわびの定式表現—母語話者の使用実態の調査からの分析」 『日本語学』 85, 38-52.
- 杉戸清樹 (1989). 「言語行動についてのきまりことば」 『日本語学』 8, 4-14.
-

หน่วยงานผู้แต่ง: วิทยาลัยศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

Affiliation: College of Liberal Arts, Rangsit University

Corresponding email: worrawan.f@rsu.ac.th

Received: 2023/02/10

Revised: 2023/03/31

Accepted: 2023/04/25

การศึกษาเปรียบเทียบกริยาช่วยประกอบท้าย คำกริยา“ได้” ในภาษาไทยกับสำนวน ในภาษาญี่ปุ่นผ่านนวนิยายแปล

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยา แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะกับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น ผู้วิจัยเก็บตัวอย่างกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยา ช่วยประกอบท้ายคำกริยาและสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นจากนวนิยายแปลภาษาญี่ปุ่น-ไทย และนวนิยายแปล ไทย-ญี่ปุ่น ผลการวิจัยพบว่า กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแบ่งประเภทตามโครงสร้างและความหมายเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ 2) ความเป็นไปได้ 3) ความน่าจะเป็น 4) การอนุญาต 5) ความต้องการ/การเรียกร้อง จากการเปรียบเทียบกับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นพบว่า โครงสร้าง “ความสามารถ/ สมรรถภาพ/สมรรถนะ” และ “ความเป็นไปได้” มีสำนวนคู่เทียบที่ไม่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะมากกว่า ร้อยละ 90 ในทางตรงกันข้าม โครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง” มีสำนวนคู่เทียบ ที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะมากกว่าร้อยละ 70 ส่วน “การอนุญาต” พบการใช้สำนวนที่แสดงความหมายใน เชิงทัศนภาวะและไม่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะเป็นจำนวนใกล้เคียงกัน โดยภาพรวมสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น มีแนวโน้มใช้สำนวนที่ไม่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะมากกว่าร้อยละ 90 ปัจจัยหลักที่ส่งผลให้เกิดความ แตกต่างดังกล่าว ได้แก่ ความนิยมใช้กรรมกริยาในภาษาญี่ปุ่น

คำ

สำคัญ

“ได้”, กริยาช่วย, ทัศนภาวะ, ภาษาญี่ปุ่นและภาษาไทย, นวนิยายแปล

A Comparative Study of the Thai Auxiliary Verb Dâi and its Japanese Equivalent in Translated Novels

Abstract

This research aims to study the relationship between the auxiliary verb dâi, expressing the meaning of modality, and its Japanese translations. The data were collected from Japanese novels and translations and Thai novels and translations. The results reveal that the auxiliary verb dâi expresses the meaning of modality divided by structures and meanings into five categories: 1) ability/capability/capacity; 2) probability; 3) possibility; 4) permissibility; and 5) desire/demand. The results of comparing the Japanese translations reveal that over 95% of the translations of “ability/capability/capacity” and “probability” are non-modality expressions. In contrast, over 70% of the Japanese translations of “possibility” and “desire/demand” are modality expressions. However, there was one structure for which the Japanese translations showed an equal proportion of modality expressions and non-modality expressions: “permissibility.” The overall results indicate that the Japanese translations tend to be non-modality expressions at more than 90%. These differences are relevant to the wide use of intransitive verbs in Japanese.

Key words

dâi, auxiliary verb, modality, Japanese and Thai, translated novels

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา¹

สำนวนในภาษาหนึ่งอาจแปลเป็นอีกภาษาหนึ่งได้หลากหลายสำนวน ยกตัวอย่างสำนวนแสดงการคาดคะเน ‘だろ う’ ในภาษาญี่ปุ่น สามารถแปลเป็นภาษาไทยด้วยคำว่า “คง” “อาจ” และ “น่าจะ” (ปรัชญาภรณ์ รัตน์พงศ์ ภิญญ, 2562) กริยา “ได้” ในภาษาไทยก็เช่นเดียวกัน สามารถแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นได้หลายสำนวนดังตัวอย่าง (2) – (4) ประธานที่ละไว้

(สรรพนามบุรุษที่ 1, 2)	(1) เล่นเปียโน <u>ได้</u> นะ ²	
(สรรพนามบุรุษที่ 1, 2)	(2) ピアノが <u>ひけます</u> よ。	(ความสามารถ, ความเป็นไปได้)
(สรรพนามบุรุษที่ 1)	(3) ピアノを <u>ひきましょう</u> か。	(การเสนอความช่วยเหลือ)
(สรรพนามบุรุษที่ 2)	(4) ピアノを <u>ひいてもいい</u> ですよ。	(การอนุญาต)

ตัวอย่าง (1) – (4) เป็นประโยคที่ละบุรุษสรรพนาม ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เกิดการตีความได้หลากหลาย ทั้งนี้เนื่องจากทั้งภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาที่สามารถละบุรุษสรรพนามในประโยคได้ (Uehara, 2012) ตัวอย่าง (1) ประโยคในภาษาไทยละบุรุษสรรพนามที่เป็นประธานของประโยค ทำให้สามารถตีความได้หลายแบบ ดังในประโยคภาษาญี่ปุ่น (2) – (4) สำนวนภาษาญี่ปุ่นในตัวอย่าง (2) ใช้กริยา ‘ひく’ ผันรูปสามารถเป็น ‘ひける’ และสามารถตีความได้สองความหมาย กล่าวคือ หากตีความว่าประธานของประโยคคือสรรพนามบุรุษที่ 1 (ต่อไปจะเรียกว่า “บุรุษที่ 1, 2, 3”) สามารถตีความเป็นการแสดงความสามารถว่า ผู้พูดมีความสามารถในการเล่นเปียโน หรือ หากตีความว่าประธานของประโยคคือบุรุษที่ 2 อาจตีความในความหมายว่ามีความเป็นไปได้ในการกระทำกริยาว่า ผู้ฟังสามารถที่จะเล่นเปียโนได้ ตัวอย่าง (3) ภาษาญี่ปุ่นใช้รูปการเสนอความช่วยเหลือ ‘みましょう’ กับกริยา ‘ひく’ เป็นรูป ‘ひきましょう’ ในความหมายว่า ผู้พูด (บุรุษที่ 1) เสนอแก่ผู้ฟังว่าจะเล่นเปียโนให้ ในขณะที่ตัวอย่าง (4) เป็นการตีความว่าประธานของประโยคคือบุรุษที่ 2 เนื่องจากประโยคภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวนการอนุญาต โดยใช้กริยา ‘ひく’ ร่วมกับสำนวน ‘～てもいい’ ที่ใช้ในการแสดงการอนุญาต เป็น ‘ひいてもいい’ ในความหมายว่า ผู้พูดอนุญาตให้ผู้ฟังเล่นเปียโน ผู้ฟัง (บุรุษที่ 2) จึงเล่นเปียโนได้

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กริยา “ได้” เพียงหนึ่งคำ สามารถแปลเป็นสำนวนในภาษาญี่ปุ่นได้มากกว่าหนึ่งรูป กริยา “ได้” ในภาษานั้น เป็นคำที่มีหลายหน้าที่ (polyfunctional word) นอกจากทำหน้าที่เป็นกริยาหลักแล้ว ยังสามารถใช้เป็นกริยาช่วยประกอบหน้าหรือท้ายกริยาเพื่อแสดงความหมายต่าง ๆ ได้ (อุภิต ศิลปสาร, 2548, 85-86; Takahashi & Methapisit, 2004, 702-713; Iwasaki & Ingkaphirom, 2009, 350) เมื่อใช้เป็นกริยาหลัก หมายถึง “รับมาหรือตกมาเป็นของตัวเอง” (พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2556) แต่เมื่อนำไปใช้เป็นกริยาช่วยประกอบหน้าคำกริยา นำไปใช้บอกอดีตกาล เช่น “ปีที่แล้วได้ไปญี่ปุ่น” เป็นต้น เมื่อนำไปใช้เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยา จะแสดงความหมายหลากหลาย เช่น การแสดงความสามารถ เช่น “เขาพูดภาษาญี่ปุ่นได้” การแสดงการอนุญาต เช่น “คุณจะมีบัตรนี้เลยก็ได้” (Takahashi & Methapisit, 2004, 702-713; Iwasaki & Ingkaphirom, 2009, 167, 350) เป็นต้น เมื่อผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยต้องแต่งประโยคภาษาญี่ปุ่นในสถานการณ์การขออนุญาตโดยมีประโยคภาษาไทยดังตัวอย่าง (5) ผู้เรียนมีแนวโน้มตีความกริยา “ได้” ว่า

¹ บทความนี้ได้รับการสนับสนุนจาก “ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่/นักวิจัยใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช (Grant for Development of New Faculty Staff, Ratchadaphiseksomphot Endowment Fund, Chulalongkorn University)” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ประโยคตัวอย่างที่ไม่ได้ระบุชื่อเรื่องเป็นประโยคตัวอย่างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

เป็นประโยคที่แสดงความสามารถในการกระทำกริยา จึงมีแนวโน้มแต่งประโยคภาษาญี่ปุ่นดังตัวอย่าง (6)

(5) (ฉัน) กินส้มลูกนี้ได้ไหม

(6) ? (私は) このみかんが食べられますか。

ตัวอย่าง (5) กริยา “ได้” ในประโยค “(ฉัน) กินส้มลูกนี้ได้ไหม” ปรากฏเป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยา “กิน” แสดงการขออนุญาตกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า ผู้พูด (ฉัน) ถามคู่สนทนาว่า จะอนุญาตให้ผู้พูด (ฉัน) กินส้มลูกนี้หรือไม่ ในขณะที่ตัวอย่าง (6) ประโยคภาษาญี่ปุ่นใช้กริยา ‘食べる’ ในรูปแสดงความสามารถ ประโยค (6) จึงมีความหมายว่า “(ฉัน) สามารถกินส้มลูกนี้ได้หรือไม่” เป็นการถามคู่สนทนาถึงความสามารถของตนเอง ซึ่งไม่เป็นประโยคที่เป็นธรรมชาติในภาษาญี่ปุ่นและไม่ตรงกับสิ่งที่ต้องการสื่อ ประโยคที่ถูกต้องในการขออนุญาตกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งคือ สำนวน ‘V. てもいい’ ดังตัวอย่าง (7)

(7) (私は) このみかんを食べてもいいですか。

Takahashi and Methapisit (2004) ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางหน้าที่และความหมายของกริยา “ได้” ในภาษาไทย และได้จัดแบ่งความหมายของกริยา “ได้” ตามลักษณะทางโครงสร้างสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 โครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้”

หน้าที่	โครงสร้าง	ความหมาย	ตัวอย่าง
กริยาหลัก	1. [(NP) ได้ NP]	emergence	มานะ <u>ได้</u> รางวัลที่หนึ่ง
กริยาช่วย	2. [(NP) ได้ VP]	realization	มานะ <u>ได้</u> ไปกรุงเทพฯ
ประกอบหน้า คำกริยา	3. [(NP) VP] จน [ได้ VP]	action-result realization	ผมพยายามเปิดไปจน <u>ได้</u> เย็น อยู่หน้าสุด
กริยาช่วย ประกอบท้าย คำกริยา	4. [(NP) VP ได้ (NP/VP)] 4.1 [(agent NP) VP ได้ (physical quantity NP)] 4.2 [(NP) VP ได้ (temporal quantity NP)] 4.3 [(NP) VP ได้ (subjective quality VP)]	resultant realization accomplishment effect attainment	มานะจับปลา <u>ได้</u> สองตัว แอร์มันก็เย็นขึ้นมา <u>ได้</u> สอง สามวันแล้วมันก็กลับไม่เย็น ขึ้นมาอีก เขาทำงาน <u>ได้ดี</u>
กริยาช่วย ประกอบท้าย คำกริยา (แสดง ความหมายเชิง ทัศนภาวะ)	5. [(NP) VP (ก็) ได้] 5.1 [(agent NP) VP ได้] 5.2 [(non-agent participant NP) VP ได้] 5.3 [(setting NP) VP ได้] 5.4 [(NP) อาจจะ VP (ก็) ได้] 5.5 [(allowed agent NP) VP (ก็) ได้]	potentiality ability capability/capacity possibility probability permissibility	มานะเล่นเปียโน <u>ได้</u> ตุ๊กตาดูวันนี้หัวเราะได้ร้องให้ <u>ได้</u> ที่นี้สู้บรูห์ <u>ได้</u> พรุ่งนี้ฝนอาจจะตก <u>ก็ได้</u> คุณจะมาเมื่อไหร่ <u>ก็ได้</u>

(สรุปจาก Takahashi and Methapisit, 2004, 702-713)

จากการแบ่งประเภทตามตารางที่ 1 Takahashi and Methapisit (2004, 714) อธิบายว่า โครงสร้างที่ 1 – 4 เป็นโครงสร้างที่อธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกจริงในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (actual world) ส่วนโครงสร้างที่ 5 แสดงเหตุการณ์ที่มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นโดยไม่ได้รับรู้ช่วงเวลาแน่นอน (potential world) กล่าวคือเป็นการแสดง

ความหมายในเชิงทัศนภาวะ³ (modality) จะเห็นได้ว่าความหมายของกริยา “ได้” ในตัวอย่าง (2) – (4) เป็นความหมายเชิงทัศนภาวะที่ปรากฏในความหมายของความสามารถหรือความเป็นไปได้ (5.1 – 5.3) ซึ่งจัดอยู่ในทัศนภาวะแสดงความสามารถเชิงพลวัต (Dynamic Modality) และความหมายที่แสดงการอนุญาต (5.5) ซึ่งจัดอยู่ในทัศนภาวะแสดงความปรารถนา (Deontic Modality) แต่หากมองในมุมของภาษาญี่ปุ่นแล้ว สำนวน ‘V.てもゝいゝ’ ที่ใช้ในการแสดงการขออนุญาตนั้น จัดอยู่ในสำนวนที่แสดงทัศนภาวะในการประเมินค่า (Evaluative Modality) (日本語記述文法研究会, 2003, 91) ในขณะที่สำนวนที่แสดงความสามารถนั้น ภาษาญี่ปุ่นไม่ได้จัดอยู่ในสำนวนแสดงทัศนภาวะ แต่เป็นสำนวนที่แสดงวาก (Voice) (日本語記述研究会, 2009, 207) สันนิษฐานได้ว่า ความแตกต่างในเรื่องประเภทของคำนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้กริยา “ได้” ในภาษาไทยเทียบได้กับสำนวนในภาษาญี่ปุ่นได้มากกว่าหนึ่งสำนวน ความแตกต่างทั้งเรื่องของความหลากหลายทางหน้าที่และความหมายของกริยา “ได้” รวมถึงประเภทของคำที่แตกต่างกันระหว่างสองภาษานี้ อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดการใช้ผิดในผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยได้

งานวิจัยที่เปรียบเทียบสำนวนของภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น ส่วนใหญ่เป็นการเปรียบเทียบจากมุมมองของกริยา ‘もら’ ในภาษาญี่ปุ่นกับสำนวนแปลในภาษาไทย เช่น งานของ Sujiwarodom (2009) และ Sirimachan (2013) เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยทั้งสองงานนี้ทำให้ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยเข้าใจถึงความหมายที่มีในตัวกริยา ‘もら’ รวมถึงการใช้ในรูปกริยาช่วย ‘V.てももら’ ว่ามีความหมายที่เทียบได้กับสำนวนในภาษาไทยสำนวนใดบ้าง หนึ่งในสำนวนแปลในภาษาไทยนั้นมีสำนวนที่ใช้กริยา “ได้” หรือ “ได้รับ” ในภาษาไทย แต่ผลการวิจัยนี้ไม่อาจทำให้เข้าใจในมุมมองกลับกันได้ว่า กริยา “ได้” ในภาษาไทยมีความสัมพันธ์กับสำนวนแปลในภาษาญี่ปุ่นอย่างไร โดยเฉพาะกริยา “ได้” ที่ปรากฏในตำแหน่งกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยาที่มีความหมายหลากหลายดังที่ได้กล่าวมา

ส่วนงานที่ศึกษาเกี่ยวกับความหมายของกริยา “ได้” เปรียบเทียบกับประโยคในภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ 田中 (2004) โดยอธิบายว่า กริยา “ได้” ที่ใช้เป็นกริยาช่วยนั้น โดยปรกติจะปรากฏท้ายกริยาหลักแต่มีวิธีการใช้ที่ปรากฏหน้ากริยาหลักด้วยเช่นกัน ซึ่งความหมายพื้นฐานโดยทั่วไปคือการแสดงความสามารถ (田中, 2004, 276) นอกจากนี้ 田中 (2004) แบ่งโครงสร้างของกริยา “ได้” ตามกริยาที่มักปรากฏร่วมและทำให้เกิดความหมายต่าง ๆ ทำให้สามารถเข้าใจถึงความหมายอันหลากหลายของกริยา “ได้” เมื่อปรากฏร่วมกับกริยาตัวอื่น ๆ ได้มากยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากงานของ 田中 (2004) เป็นการจัดประเภทความหมายโดยวิเคราะห์ร่วมกับกริยาอื่นที่ปรากฏในประโยคโดยไม่ได้พิจารณาร่วมกับตำแหน่งที่กริยา “ได้” ปรากฏ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่า กริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยามีความหมายอย่างไร อีกทั้งยังไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกริยา “ได้” ในภาษาไทยกับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นได้อย่างชัดเจน

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น งานวิจัยนี้จึงเห็นความสำคัญของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสำนวนในภาษาญี่ปุ่นที่เป็นคู่เทียบกับกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยาที่ใช้แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ เพื่อให้ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความเหมือนหรือความแตกต่างทางความหมายของสำนวนในภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น อีกทั้งยังช่วยลดข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการใช้ภาษาของผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทย รวมถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม

³ ทัศนภาวะ (modality) จัดเป็นประเภททางไวยากรณ์หนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำหรือความคิดเห็นของผู้พูดที่ใช้ในการบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Palmer, 2001, 1) กล่าวคือ เป็นการแสดงความเชื่อหรือความคิดเห็นของผู้พูดที่มีต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

2. วัตถุประสงค์งานวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยาและความหมายในเชิงทัศนภาวะกับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น แบ่งเป็น 2 ประเด็นหลักดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยาที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะและสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น
- 2) เพื่อเปรียบเทียบการแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะของกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น

3. ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ขอบเขตงานวิจัย

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทนำว่า กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะสามารถแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นได้หลายสำนวน ความแตกต่างนี้อาจส่งผลให้เกิดการใช้รูปภาษาญี่ปุ่นผิดในผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยได้ ในเบื้องต้นผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นสำรวจสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาในภาษาไทยก่อน และจะดำเนินการเปรียบเทียบในมุกกลับจากสำนวนภาษาญี่ปุ่นเป็นไทยในครั้งต่อไป

3.2 กลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นเพื่อให้สามารถเปรียบเทียบสำนวนในสถานการณ์เดียวกันจึงเลือกเก็บข้อมูลจากนวนิยายแปล โดยเก็บตัวอย่างจากนวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น 3 เล่ม และนวนิยายแปลญี่ปุ่น-ไทย 3 เล่ม นวนิยายทั้ง 6 เล่มนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกจากนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ชีวิตประจำวัน มีตัวละครที่หลากหลาย และได้รับการเผยแพร่ในรูปแบบภาพยนตร์หรือละครโทรทัศน์ เนื่องจากการนำนวนิยายมาผลิตซ้ำในรูปแบบดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่านวนิยายเรื่องนั้นได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคม

คำว่า “สำนวนคู่เทียบ” ในงานวิจัยนี้ ในกรณีนวนิยายแปลญี่ปุ่น-ไทย หมายถึง สำนวนภาษาญี่ปุ่นที่ปรากฏในนวนิยายต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น กรณีนวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น หมายถึง สำนวนภาษาญี่ปุ่นที่ปรากฏในนวนิยายฉบับแปลภาษาญี่ปุ่น ผู้วิจัยเก็บตัวอย่างจากนวนิยายแปลภาษาญี่ปุ่น-ไทย และนวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น โดยเลือกเก็บจากกริยา “ได้” ที่ปรากฏตำแหน่งหลังคำกริยาที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ (ประเภทที่ 5) (เนื่องจากในงานนี้วิเคราะห์กริยา “ได้” เพียงตำแหน่งเดียว และปรากฏในความหมายเชิงทัศนภาวะเท่านั้น ในงานวิจัยนี้จะขอใช้คำว่า “กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา” ตลอดงานวิจัย) โดยใช้เกณฑ์ทางโครงสร้างและความหมายของ Takahashi & Methapisit (2004) ดังตารางที่ 1

อนึ่ง งานวิจัยนี้ไม่เก็บตัวอย่างคำที่มีการใช้ “ได้” ในกรณีต่อไปนี้

- 1) กรณีที่เป็นลูกคำตามที่ระบุไว้ในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556) ได้แก่ ได้กลิ่น, ได้กัน, ได้การ, ได้ความ, ได้คิด, ได้คืบจะเอาศอก, ได้ช่อง, ได้ชื่อ, ได้ดิบได้ดี, ได้ตัว, ได้ท่า, ได้ท้าย, ได้ที, ได้ทีชีแพะโล้, ได้น้ำได้ท่า, ได้น้ำได้เนื้อ, ได้นิน, ได้ราคา, ได้ฤกษ์, ได้สติ, ได้ส่วน, ได้ส่วนสัด, ได้หน้า, ได้หน้าสืมหลัง, ได้หน้าได้ตา, ได้เปรียบ, ได้เรือถีบแพ, ได้เสีย, ได้เสียกัน, ได้แก่, ได้แกงเผ็ดน้ำพริก, ได้แดด, ได้แรง, ได้ใจ

- 2) กรณีที่กลายเป็นความหมายประจำคำหรือสำนวนที่ใช้เป็นประจำ โดยอ้างอิงและปรับจาก 田中 (2004, 286) ได้แก่ เป็นไปได้, ไปกันได้, เข้ากันได้, ใช้ (การ) ได้, หาที่เปรียบไม่ได้, หาตัวจับไม่ได้, หาค่าไม่ได้, หาไม่ได้, เสียไม่ได้, เอาแน่ไม่ได้, อวดเก่งไม่ได้, ใช้ไม่ได้, ช่วยไม่ได้, ไร้วางใจไม่ได้, ยกเลิกไม่ได้, แยกจากกันไม่ได้, ขาดเสียไม่ได้, ทนอยู่นิ่งไม่ได้, ว่าไม่ได้, เอาชนะไม่ได้, เข้ากันไม่ได้
- 3) กรณีที่กลายเป็นคำทางไวยากรณ์ ได้แก่ ให้ได้, จะได้ เป็นต้น งานวิจัยนี้ไม่เก็บตัวอย่างประโยคในกรณีนี้ที่สำนวนแปลในภาษาญี่ปุ่นใช้คำที่เป็นคำนาม เช่น ‘可能’ เป็นต้น

3.3 วิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินงานวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) เก็บตัวอย่างจากนวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น 3 เล่ม และนวนิยายแปลญี่ปุ่น-ไทย 3 เล่ม เล่มละ 50 ตัวอย่าง โดยเก็บตัวอย่างตามลำดับที่ปรากฏ 50 ตัวอย่างแรก รวมทั้งสิ้น 300 ตัวอย่าง โดยเริ่มเก็บข้อมูลจากกริยา “ได้” ที่ทำหน้าที่กริยาช่วยประกอบท้ายคำกริยาที่ปรากฏในต้นฉบับและฉบับแปลภาษาไทยก่อน จากนั้นจึงนำไปเปรียบเทียบกับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นในต้นฉบับและฉบับแปลภาษาญี่ปุ่น
- 2) นำข้อมูลตัวอย่างทั้ง 300 ตัวอย่างมาวิเคราะห์หาสัดส่วนโครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา โดยอ้างอิงโครงสร้างจาก Takahashi and Methapisit (2004) เพื่อศึกษาว่าสำนวนที่ใช้ในปัจจุบันมีโครงสร้างที่แตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมาหรือไม่ อย่างไร และมีปริมาณการใช้แต่ละสำนวนในสัดส่วนเท่าไร
- 2) วิเคราะห์สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นว่า มีการใช้สำนวนรูปแบบใด ในสัดส่วนเท่าไร มีข้อจำกัดทางความหมายและโครงสร้างที่เหมือนหรือแตกต่างจากกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาในภาษาไทยอย่างไร โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ 1. สำนวนคู่เทียบที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ และ 2. สำนวนคู่เทียบที่ไม่ใช่สำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ โดยใช้เกณฑ์การแบ่งสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นว่าสำนวนใดเป็นสำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะหรือไม่ของ 日本語記述文法研究会 (2003) เนื่องจากเป็นการแบ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและมีกรอ้างอิงโดยทั่วไป
- 3) นำประโยคตัวอย่างที่แบ่งกลุ่มตามข้อ 2 มาวิเคราะห์เปรียบเทียบว่า กริยา “ได้” ที่ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นมีการแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะที่แตกต่างกันอย่างไร

4. ผลการวิจัย

4.1 โครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้”

งานวิจัยนี้อ้างอิงโครงสร้างประโยคและความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาจาก Takahashi and Methapisit (2004) เนื่องจากมีการแบ่งความหมายจำแนกตามโครงสร้างอย่างชัดเจน นอกจากนี้ จากการรวบรวมประโยคตัวอย่างทั้งสิ้น 300 ตัวอย่าง พบโครงสร้างที่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะแต่ไม่ปรากฏในงานวิจัยของ Takahashi and Methapisit (2004) ได้แก่ โครงสร้าง “(NP_{2nd person/3rd person}) V. ได้ (แล้ว/เลย)” ที่แสดงความต้องการ/การเรียกร้อง (Desire/Demand) ถึงแม้ว่าในงานวิจัยนี้จะพบโครงสร้างนี้เพียง 3 ตัวอย่าง หรือเพียงร้อยละ 1 แต่ทั้ง 3 ตัวอย่าง แสดงให้เห็นลักษณะทางโครงสร้างและความหมายที่ชัดเจน รวมถึงเมื่อเทียบกับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นยังพบการใช้สำนวนที่สื่อความหมายในลักษณะเดียวกัน (ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อ 4.2) อีกทั้งยังส่งผลต่อการวิเคราะห์ความหมายในเชิงทัศนภาวะเปรียบเทียบกับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น ผู้วิจัยจึง

จำแนกโครงสร้างนี้ออกเป็นอีกหนึ่งโครงสร้าง ผลจากการวิเคราะห์กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาจำแนกตามโครงสร้างและความหมายแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 โครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแสดงความหมายเชิงทัศนภาวะ

ความหมาย		โครงสร้างและตัวอย่างประโยค	จำนวนตัวอย่าง (ประโยค)	
ความสามารถ/ สมรรถภาพ/สมรรถนะ (Ability/Capability/ Capacity)	ความสามารถ (Ability)	NP (สามารถ) VP ได้ (สมชายพูดภาษาญี่ปุ่นได้)	223 (74.33%)	259 (86.33%)
	สมรรถภาพ/สมรรถนะ (Capability/Capacity)	NP non-agent participant (สามารถ) VP ได้ (คอมพิวเตอร์เครื่องนี้เชื่อมต่อไวไฟได้)	36 (12%)	
ความเป็นไปได้ (Possibility)		NP setting VP ได้ (เรื่องแบบนี้มีโอกาสเกิดขึ้นได้)	2 (0.67%)	
ความน่าจะเป็น (Probability)		NP (บางที) (อาจจะ) VP (ก็) (เป็น/ คง) ได้ (สมชายอาจจะมาก็ได้)	14 (4.67%)	
การอนุญาต (Permissibility)		NP to be allowed agent / NP setting VP (ก็) ได้ (คุณจะกลับก่อนก็ได้)	22 (7.33%)	
ความต้องการ/การเรียกร้อง (Desire/Demand)		(NP 2nd person/3rd person) V. ได้ (แล้ว/เลย) (ตื่นได้แล้ว)	3 (1%)	
รวม			300 (100%)	

จากตารางที่ 2 พบว่า กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาจำนวน 300 ตัวอย่าง พบความหมาย “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” เป็นจำนวนมากที่สุด 259 ตัวอย่าง (86.33%) แบ่งประเภทย่อย ได้แก่ “ความสามารถ” 223 ตัวอย่าง (74.33%) และ “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” 36 ตัวอย่าง (12%) ความหมายที่พบการใช้เป็นจำนวนรองลงมา ได้แก่ “การอนุญาต” 22 ตัวอย่าง (7.33%) “ความน่าจะเป็น” 14 ตัวอย่าง (4.67%) และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง” 3 ตัวอย่าง (1%) ตามลำดับ ความหมายที่พบเป็นจำนวนน้อยที่สุด ได้แก่ “ความเป็นไปได้” 2 ตัวอย่าง (0.67%) รายละเอียดของแต่ละโครงสร้างและสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นจะอธิบายใน หัวข้อ 4.2 และ 4.3

4.2 ผลการวิเคราะห์สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น

ตารางที่ 3 ประเภทสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นจำแนกตามโครงสร้าง

และความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา

โครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยา		สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะ					สำนวนแสดงทัศนภาวะ (เช่น ‘だ ろう’ ‘かも しれ ない’ เป็นต้น)	รวม (N=300)
		กริยารูป สามารถ และสำนวน แสดงความ สามารถ(เช่น V. DIC こ とがで きる เป็นต้น)	คำกริยา (อกรรมกริยา/ สกรรมกริยา)	สำนวน แสดงการ เปลี่ยนแปลง (เช่น ‘なる’ ‘ように なる’ เป็นต้น)	วางก (เช่น 受身, 使役 เป็นต้น)	สำนวน อื่น ๆ (ไม่ตรง ตาม ต้นฉบับ)		
ความสามารถ/ สรรรถภาพ/ สมรรถนะ	ความ สามารถ	89 (39.91%)	72 (32.29%)	10 (4.48%)	8 (3.59%)	42 (18.83%)	2 (0.90%)	223 (100%)
	สรรรถภาพ/ สมรรถนะ	8 (22.22%)	13 (36.11%)	2 (5.56%)	0 (0%)	13 (36.11%)	0 (0%)	36 (100%)
ความเป็นไปได้		0 (0%)	0 (0%)	2 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (100%)
ความน่าจะเป็น		0 (0%)	1 (7.14%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (21.43%)	10 (71.43%)	14 (100%)
การอนุญาต		1 (4.55%)	2 (9.09%)	0 (0%)	1 (4.55%)	7 (4.55%)	11 (50.00%)	22 (100%)
ความต้องการ/ การเรียกร้อง		0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (100%)	3 (100%)
รวม		98 (32.67%)	88 (29.33%)	14 (4.67%)	9 (3%)	65 (21.67%)	26 (8.66%)	300 (100%)

จากการวิเคราะห์ประเภทของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นทั้งหมด 300 ตัวอย่าง จำแนกตามโครงสร้างและความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแสดงดังตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์พบว่า โครงสร้างที่สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าสำนวนแสดงทัศนภาวะมี 2 โครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้าง “ความสามารถ/สรรรถภาพ/สมรรถนะ” และ “ความเป็นไปได้” ในขณะที่โครงสร้างที่ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าหรือเท่ากับสำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะมี 3 โครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” “การอนุญาต” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง”

โครงสร้าง “ความสามารถ/สรรรถภาพ/สมรรถนะ” จำนวน 259 ตัวอย่าง แบ่งเป็นโครงสร้าง “ความสามารถ” 223 ตัวอย่าง และ โครงสร้าง “สรรรถภาพ/สมรรถนะ” 36 ตัวอย่าง ในจำนวนนี้พบสำนวนแสดงทัศนภาวะเพียง

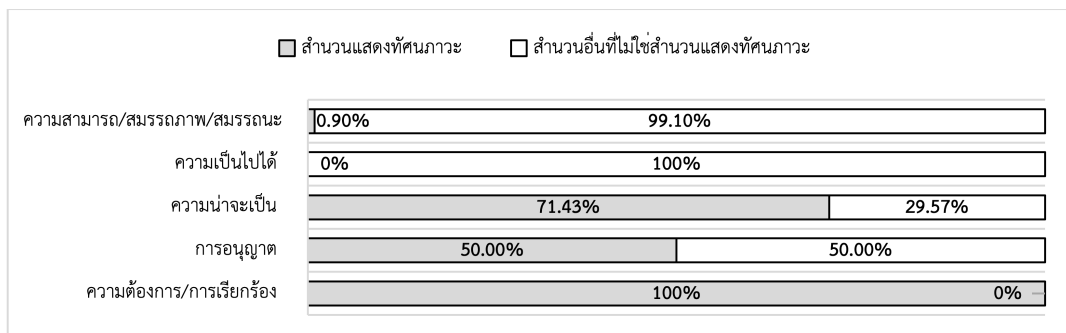
2 ตัวอย่าง (0.90%) ในโครงสร้าง “ความสามารถ” ถึงแม้โครงสร้าง “ความสามารถ” และ “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” จะแสดงความหมายในเชิงความสามารถที่คล้ายคลึงกัน และพบการใช้สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน แต่มีแนวโน้มในการใช้สำนวนที่แตกต่างกัน กล่าวคือ โครงสร้าง “ความสามารถ” มีแนวโน้มจะใช้กริยารูปสามารถหรือสำนวนแสดงความสามารถมากที่สุด จำนวน 89 ตัวอย่าง (39.91%) รองลงมา ได้แก่ คำกริยา 72 ตัวอย่าง (32.29%), สำนวนอื่น ๆ 42 ตัวอย่าง (18.83%), สำนวนแสดงการเปลี่ยนแปลง 10 ตัวอย่าง (4.48%), และ วาจก 8 ตัวอย่าง (3.59%) ตามลำดับ ในขณะที่โครงสร้างแสดง “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” กลับพบว่ามีแนวโน้มจะใช้คำกริยา และ สำนวนอื่น ๆ เป็นจำนวนมากที่สุด 13 ตัวอย่าง (36.11%) รองลงมา ได้แก่ กริยารูปสามารถหรือสำนวนแสดงความสามารถ 8 ตัวอย่าง (22.22%), และ สำนวนแสดงการเปลี่ยนแปลง 2 ตัวอย่าง (5.56%) ตามลำดับ

โครงสร้างที่มีแนวโน้มที่จะใช้สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าสำนวนที่แสดงทัศนภาวะอีกหนึ่งโครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้าง “ความเป็นไปได้” พบว่าจากตัวอย่างทั้ง 2 ตัวอย่าง สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวนแสดงความเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ตัวอย่าง (100%)

ในทางตรงกันข้าม โครงสร้างที่ใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าหรือเท่ากับสำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะ ได้แก่ โครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” “การอนุญาต” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง” โดยโครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” และ “การอนุญาต” มีแนวโน้มใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะจำนวน 10 ตัวอย่าง และ 11 ตัวอย่าง ตามลำดับ (71.43% และ 50%) ส่วนโครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง” พบการใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะทั้ง 3 ตัวอย่าง (100%)

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่า กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นนั้น มีแนวโน้มในการใช้คำกริยารูปสามารถ (เช่น 食べられる) หรือสำนวนแสดงความสามารถ (เช่น ‘กริยารูปพจนานุกรม + ことができる’) เป็นจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือคำกริยา (สกรรมกริยา/อกรรมกริยา) และพบการใช้สำนวนที่แสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนน้อย โดยมีสำนวนคู่เทียบที่เป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าสำนวนที่ไม่ได้แสดงทัศนภาวะเพียง 3 โครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” “การอนุญาต” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง”

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์สัดส่วนสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่ใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะกับสำนวนที่ไม่แสดงทัศนภาวะจำแนกตามโครงสร้างของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแสดงรายละเอียดได้ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 สัดส่วนการแสดงความหมายเชิงทัศนภาวะของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นจำแนกตามโครงสร้างของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา

จากแผนภูมิที่ 1 จะเห็นว่ากรณีที่ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มเลือกใช้สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนแสดงทัศนภาวะ (Non-Modality Expressions) เป็นจำนวนมากกว่าสำนวนแสดงทัศนภาวะ (Modality Expressions) ได้แก่ กริยา “ได้” ที่ปรากฏในโครงสร้าง “ความเป็นไปได้” และ “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” มีสัดส่วน 100% และ 99.10% ตามลำดับ กรณีที่ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มเลือกใช้สำนวนที่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะมากกว่าสำนวนอื่น ๆ ได้แก่ โครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง” และ “ความน่าจะเป็น” มีสัดส่วน 100% และ 71.43% ตามลำดับ ในขณะที่โครงสร้าง “การอนุญาต” พบว่าภาษาญี่ปุ่นเลือกใช้สำนวนที่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะและสำนวนอื่น ๆ ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ 50% โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นในหัวข้อถัดไป

4.3 การเปรียบเทียบกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น โดยแบ่งการอภิปรายเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ 4.3.1) สำนวนคู่เทียบที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ 4.3.2) สำนวนคู่เทียบที่ไม่ใช่สำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ

4.3.1 สำนวนคู่เทียบที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ

จากตารางที่ 3 พบว่า โครงสร้างและความหมายที่พบการใช้สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าหรือเท่ากับสำนวนที่ไม่ได้แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ ได้แก่ “การอนุญาต” “ความน่าจะเป็น” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง”

(1) โครงสร้าง “การอนุญาต (Permissibility)”

โครงสร้าง “การอนุญาต (Permissibility)” มีรูปประโยค “(NP_{to be allowed agent} / NP_{setting}) VP (ก็) ได้” คำนามในโครงสร้างนี้ใช้ได้ทั้งคำนามที่เป็นสิ่งมีชีวิต (ตัวอย่าง (8)) และสิ่งไม่มีชีวิต (ตัวอย่าง (9)) ลักษณะร่วมของคำนามทั้งสองประเภท คือ เป็นคำนามที่ได้รับการอนุญาตให้กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ สถานที่ ฉาก หรือเหตุการณ์ที่ได้รับการอนุญาตให้กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ นอกจากนี้ ยังพบการใช้ “ก็” ปรากฏร่วมกับ “ได้” เป็น “ก็ได้” ในการแสดงความหมาย “การอนุญาต” ดังตัวอย่าง (8) – (9)

(8) “อยู่นอกบริษัทเรียกมาโอะก็ได้นะ สมัยเป็นนักเรียนทุกคนก็เรียกอย่างนั้นนี่” (陽[หญิงสาว])

(9) “ก็โอคุตะบอกเองนี่ว่า ‘ที่ไหนก็ได้’ ฉันถึงได้เลือกสตั๊ก ฉันอยากกินเนี่ยนะ” (陽[หญิงสาว])

สำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นที่พบในโครงสร้างนี้เป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะที่แสดงความหมายการอนุญาตเช่นเดียวกับในภาษาไทย ได้แก่ ‘V.てもいい / N.でもいい’ หรือสำนวนแสดงการแนะนำ ได้แก่ ‘ーばいい’ ทั้งกรณีประธานของประโยคเป็นคำนามที่เป็นสิ่งมีชีวิต (ตัวอย่าง (10) – (11)) และสิ่งไม่มีชีวิต (ตัวอย่าง (12))

(10) เสร็จเรื่องพิธีการแล้ว ใครที่มีผู้ปกครองมารับก็กลับได้
儀式は終わった。保護者が迎えに来ている者たちは帰ってもよかった。
(เวลา[時間])

(11) แม่บอกว่าลุงมาอยู่ด้วยได้ สัญญาต่าง ๆ นานาว่าจะพาเที่ยว ฟังจากเสียงใส่ๆ ลุงก็รู้ว่ามืออะไรมากกว่านั้น
おじさんにお母さんのアパートメントに泊まればいいというんだ。いろ

んなところを案内してあげるから、どうしてもきてほしい。

(กะทิ[カティ])

- (12) น้ำอาบบอกว่าคุณลุงหมออยากให้แม่เข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาล จะเป็นที่หัวหินนี้หรือที่กรุงเทพฯก็ได้

ダーおばさんに聞くと、こういった。「お医者さんはお母さんを入院させたがっているのよ。地元の病院でも、バンコクの大病院でもいいから」

(กะทิ[カティ])

จากตัวอย่าง (10) และ (12) จะเห็นได้ว่า ภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวน ‘V.てもいい / N.てもいい’ ในการแสดงความหมายของการอนุญาต (日本語記述文法研究会, 2003, 118) โดยสามารถใช้ได้ทั้งกรณีที่ผู้พูดอนุญาตให้ผู้ฟังหรือบุคคลอื่นกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือในกรณีที่ประธานของประโยคเป็นบุคคลอื่นหรือเป็นสิ่งที่ของ (陳 2019, 10) สำนวนแสดงการอนุญาตในภาษาญี่ปุ่นจัดเป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะประเมินค่า⁴ (評価のモダリティ) โดยมีความหมายหลักคือการแสดงถึงเหตุการณ์/สถานการณ์ที่ได้รับการอนุญาต (日本語記述文法研究会, 2003, 118; 高梨, 2010, 70) ส่วนตัวอย่าง (11) ภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวน ‘～ばいい’ เป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะประเมินค่าเช่นเดียวกัน โดยแสดงความหมายในเชิงแนะนำให้อีกฝ่ายกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่ออีกฝ่าย (日本語記述文法研究会, 2003, 99; 高梨, 2010, 52) ตัวอย่าง (11) ภาษาไทยใช้ “ได้” ในโครงสร้างแสดงการอนุญาตในขณะที่สำนวนคู่เทียบใช้สำนวน ‘～ばいい’ ที่แสดงความหมายเชิงแนะนำ อนุมานได้ว่าภาษาญี่ปุ่นมองเหตุการณ์ว่าแม่ของกะทิแนะนำให้ลุงมาอยู่กับตน

(2) โครงสร้างแสดง “ความน่าจะเป็น (Probability)”

โครงสร้าง “ความน่าจะเป็น (Probability)” มีรูปประโยค “(NP) (บางที) (อาจจะ) VP (ก็) (เป็น/ คง) ได้ (NP)” โครงสร้างนี้มีการใช้คำวิเศษณ์ “บางที” หรือ “อาจจะ” เพื่อเสริมความหมายการคาดคะเน นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้คำว่า “ก็” ร่วมกับ “ได้” เป็น “ก็ได้” “ก็เป็นได้” “ก็คงได้” ในการแสดงการคาดคะเนด้วยความเชื่อมั่นน้อย เพื่อเสริมความหมายแสดงความไม่แน่ใจ (hedging) Iwasaki and Ingkaphirom (2009, 176) กล่าวถึง “ก็” ในภาษาไทยว่า เป็นคำช่วยเชื่อมความมีหน้าที่หลัก 5 หน้าที่ หนึ่งในนั้นทำหน้าที่เป็นตัวบ่งชี้การตอบรับ (response marker) และได้พัฒนาจนนำมาใช้เป็นคำแสดงความไม่แน่ใจ (hedging) เช่น “ส่วนใหญ่ก็คุยกับกับแขกบ้างนะคะ” เนื่องจากโครงสร้างแสดง “ความน่าจะเป็น” แสดงการคาดคะเนเหตุการณ์โดยที่ผู้พูดไม่มั่นใจในข้อมูลจึงพบการใช้คำวิเศษณ์ “บางที” “อาจจะ” หรือคำช่วยเชื่อมความที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง (13)

- (13) บางทีเขาอาจเกรงว่าจะกลายเป็นถามเรื่องเหล่านี้น้า ๆ หลายหนทำให้อีกฝ่ายรำคาญใจก็เป็นได้

(博士[ดอกเตอร์])

โครงสร้างนี้พบสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่เป็นสำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะมากกว่าสำนวนที่ไม่แสดงความหมายดังกล่าว สำนวนคู่เทียบที่พบในโครงสร้างนี้ เช่น สำนวนแสดงทัศนภาวะ ‘～かもしれない’, ‘～だろう (でしょう)’ เป็นต้น ดังตัวอย่าง (14) – (15)

⁴ ทัศนภาวะประเมินค่า (評価のモダリティ) หมายถึง การแสดงมุมมองในเชิงประเมินค่าของผู้พูดที่มีต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เช่น ประโยค ‘この部屋の本は自由に読んでもいいですよ。’ ใช้ ‘～てもいい’ เพื่อแสดงการประเมินของผู้พูดต่อสถานการณ์การอ่านหนังสือในห้องนี้ว่า “อนุญาต” ให้ผู้ฟังกระทำการอ่าน (日本語記述文法研究会, 2003, 91)

(14) บางที่มันอาจเหมือนคติประจำใจมากกว่ารู้สึกจริงจังกับมันก็ได้"

もしかしたら、本当に自分の気持ちからというよりも、自分で決めた行動の規範なのかもしれない

(เวลา[時間])

(15) ภาษาญี่ปุ่นที่สอนไว้ให้ แม้ว่าอังศุมาลินจะบอกว่าลืมหืมด หมอก็อยากจะขอเตือนให้พยายาม
ฟื้นฟูบ้าง เพราะบางที่มันอาจจะช่วยอะไรได้ภายหลัง

教えてあげた日本語、いつか役に立つこともあるだろう。

(คู่กรรม[メナム])

จากตัวอย่าง (14) – (15) จะเห็นได้ว่า กริยา “ได้” ที่ปรากฏในความหมาย “ความน่าจะเป็น” มีแนวโน้มปรากฏร่วมกับคำวิเศษณ์เสริมความ เช่น “บางที่” “อาจ” “อาจจะ” เป็นต้น ในขณะที่สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มในการใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะที่หลากหลายกว่าขึ้นอยู่กับระดับความเชื่อมั่นในข้อมูล สำนวน ‘一かもしれない’ และ ‘一だろう (でしょう)’ เป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะสัญญา (認識のモダリティ) แสดงความหมายของการคาดคะเนเหตุการณ์ แตกต่างกันในระดับความเชื่อมั่น โดย ‘一かもしれない’ มีระดับความเชื่อมั่นที่น้อยกว่า ‘一だろう (でしょう)’ จึงอาจมีความเป็นไปได้ที่เหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้น หรืออาจจะไม่เกิดขึ้น หรืออาจมีความเป็นไปได้อื่นแฝงอยู่ (日本語記述文法研究会, 2003, 153) ตัวอย่าง (14) ภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวน ‘かもしれない’ เพื่อแสดงความเชื่อมั่นในระดับน้อย ตัวอย่าง (15) ภาษาญี่ปุ่นใช้สำนวน ‘だろう’ แสดงความเชื่อมั่นในระดับที่มากขึ้น

ปรัชญาภรณ์ รัตนพงศ์ภิญโญ (2562) ศึกษาสำนวน ‘だろう’ กับสำนวนแปลในภาษาไทย พบว่ามีแนวโน้มแปลโดยใช้รูปทัศนภาวะสัญญา (Epistemic Modality) “คง” “อาจ” และ “น่าจะ” มากที่สุด สำนวนคู่เทียบที่ปรากฏในโครงสร้าง “ความน่าจะเป็น” นี้ใช้สำนวน ‘だろう’ ซึ่งในภาษาไทยพบการใช้คำวิเศษณ์ “คง” หรือ “อาจ” เช่นเดียวกับที่ปรัชญาภรณ์กล่าว แต่การปรากฏร่วมของคำวิเศษณ์ดังกล่าวกับกริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยาในโครงสร้างนี้ไม่ได้กล่าวถึงในงานวิจัยของปรัชญาภรณ์

(3) โครงสร้างแสดง “ความต้องการ/การเรียกร้อง (Desire/Demand)”

โครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง (Desire/Demand)” มีรูปประโยค “(NP^{2nd person/3rd person}) V. ได้ (แล้ว/เลย)” เช่น “ตื่นได้แล้ว” “กินได้เลย” เป็นต้น โครงสร้างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับโครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง” นี้ ปรากฏในงานของ 田中 (2004) ที่เปรียบเทียบ “ได้” ที่ปรากฏในตำแหน่งต่าง ๆ กับสำนวนในภาษาญี่ปุ่น 田中 (2004, 287) กล่าวว่ากริยา “ได้” เมื่อนำมาใช้เป็นกริยาช่วยนอกจากแสดงความหมายเกี่ยวข้องกับความสามารถแล้ว ยังนำไปใช้แสดงความหมายในเชิงวัฒนธรรมปฏิบัติศาสตร์ โดยหนึ่งในความหมายดังกล่าวมีการแสดงความหมายเชิงชักชวนและขอร้อง (勧誘と要求) เป็นวิธีการพูดแนะนำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความหวังดีให้กับผู้ฟัง หรือแสดงความคาดหวังต่อผู้ฟัง เช่น “สำเร็จแน่ผื่นหวานไว้ได้” (きつとうまくいく、期待して待っていてくれ) “ถ้ามีโอกาสไปญี่ปุ่น ไปหาผมตามที่อยู่นี้ได้เลยครับ” (もし日本へ来る機会があったら、この住所に訪ねてきてください) เป็นต้น 田中 (2004) อธิบายความหมายของกริยา “ได้” ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ไม่ได้อธิบายข้อจำกัดทางโครงสร้างที่ทำให้เกิดความหมายนี้ขึ้น

งานวิจัยนี้พบข้อจำกัดทางโครงสร้างของโครงสร้างนี้ คือ คำนามในโครงสร้างนี้จะเป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 หรือบุรุษที่ 3 โครงสร้างประโยคนี้อาจมีบางส่วนที่ใกล้เคียงกับ “ได้” ที่แสดงความหมาย “การอนุญาต” แตกต่าง

กันที่ “ได้” ในความหมายนี้จะปรากฏในบทสนทนาระหว่างผู้พูดและสรรพนามบุรุษที่ 2 หรือบุรุษที่ 3 โดยแสดงความหมายว่าผู้พูดต้องการหรือเรียกร้องให้ผู้ฟังหรือบุคคลอื่นกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความหมายจะแปรผันเป็นความหมายเชิงชักชวนหรือคำสั่ง ขึ้นอยู่กับระดับของแรงผลักดัน (働きかけ) ของผู้พูดที่มีต่อคำนามสรรพนามบุรุษที่ 2 หรือบุรุษที่ 3 เนื่องจากความหมายของ “ได้” ที่ปรากฏในโครงสร้างนี้ เป็นการแสดงความต้องการ/การเรียกร้องของผู้พูดต่อผู้ฟังหรือบุคคลอื่น โดยมีนัยว่า “ถึงเวลาอันสมควรจะกระทำ A แล้ว” จึงมีลักษณะกึ่งคำสั่ง ด้วยเหตุนี้จึงไม่พบการใช้ในกรณีที่ผู้พูดมีอาวุโสต่ำกว่าผู้ฟัง

นอกจากนี้ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า “ได้” ที่ปรากฏในโครงสร้างนี้มีความหมายใกล้เคียงกับกริยา “ได้” ที่แสดงความหมาย “การขออนุญาต” อย่างไรก็ตาม สามารถจำแนกความหมายได้โดยการเติมคำแสดงการณลักษณะ (aspect) “แล้ว” หลังกริยา “ได้” Iwasaki and Ingkaphirom (2009, 160) กล่าวถึงความหมายของ “แล้ว” ว่า ใช้แสดงความหมายการเสร็จสมบูรณ์ (perfect/anterior aspect) สามารถใช้ร่วมกับกริยาแสดงสภาพ (stative verb) หรือกริยาไม่แสดงสภาพ (non-stative verb) ได้ Iwasaki and Ingkaphirom (2009, 161) ยกตัวอย่างกรณีที่ “แล้ว” ปรากฏร่วมกับภาคแสดงที่แสดงสภาพ (stative predicate) เช่น “สวย” ในตัวอย่าง “สวยแล้ว” ว่า แสดงความหมายว่าสภาพนั้นได้ถึงจุดที่สูงสุด กล่าวคือ แสดงสภาพจากจุดที่ไม่สวยดำเนินไปจนถึงจุดที่สวย จึงอนุมานได้ว่าการปรากฏร่วมของ “แล้ว” ทำให้โครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง” นี้แสดงความหมายว่า “ถึงเวลาหรือถึงจุดที่ควรกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง” การเติม “แล้ว” ได้หรือไม่ได้ดังตัวอย่าง (16') และ (17') จึงสามารถทำให้จำแนกความหมายระหว่างโครงสร้าง “การขออนุญาต” กับ “ความต้องการ/การเรียกร้อง” ได้

- (16) เอาละ ทุกคนมากันครบแล้ว กินข้าวได้
- (16') เอาละ ทุกคนมากันครบแล้ว กินข้าวได้แล้ว
- (17) อ๊ะ เสือโค้ตนะ ใช้ไม้แขวนข้างหลังได้เลย
- (17') ? อ๊ะ เสือโค้ตนะ ใช้ไม้แขวนข้างหลังได้แล้ว

(陽[หญิงสาว])

ตัวอย่าง (16) ผู้พูดพูดกับผู้ฟังโดยมีนัยว่า “ถึงเวลาอันสมควรที่ผู้ฟังควรกินข้าว” มีความหมายกึ่งบังคับหรือคำสั่งจากผู้พูด เมื่อเติม “แล้ว” หลัง “ได้” ดังตัวอย่าง (16') จึงยังคงความหมายเดิมไว้ได้ ในขณะที่ตัวอย่าง (17) เป็นเพียงการบอกกล่าวให้ผู้ฟังทราบถึงการกระทำที่ผู้ฟังสามารถกระทำได้หรือผู้พูดอนุญาตให้กระทำ ไม่ได้แสดงความหมายว่า “ถึงเวลาอันสมควรที่กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง” เมื่อเติม “แล้ว” หลัง “ได้” ดังตัวอย่าง (17') จึงทำให้ความหมายเปลี่ยนและไม่สามารถถ่ายทอดเจตนาของผู้พูดได้อย่างชัดเจน

โครงสร้าง “ความต้องการ/การเรียกร้อง” นี้ปรากฏเพียง 3 ตัวอย่าง สันนิษฐานว่าเนื่องจากโครงสร้างนี้เป็นการแสดงความต้องการ/การเรียกร้องของผู้พูดต่อผู้ฟังที่อยู่ตรงหน้าเป็นส่วนใหญ่ จึงมีแนวโน้มที่จะปรากฏในบทสนทนามากกว่าบทบรรยาย การเก็บข้อมูลจากนวนิยายจึงมีข้อจำกัดทำให้พบโครงสร้างนี้เป็นจำนวนน้อย อย่างไรก็ตาม ข้อมูลทั้ง 3 ตัวอย่างที่พบสามารถระบุแนวโน้มของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นได้ โดยพบสำนวนคู่เทียบที่เป็นกริยารูปคำสั่ง (命令形) (ตัวอย่าง 18) สำนวนแสดงการสั่ง ‘～なさい’ (ตัวอย่าง 19) และกริยารูปแสดงเจตนาหรือชักชวน (しよう) (ตัวอย่าง 20)

- (18) “บอกแล้วไงว่าอันตรายนะ ลงมาได้แล้ว เดี่ยวตกลงมาตายจะอดไปมหาวิทยาลัยที่โตเกียวนะ”
「危ないって！とにかく下りてこいよ。落ちて死んだら東京の大学行けないぞ」

(陽[หญิงสาว])

- (19) ผมนอนจมอยู่กับความคิดบนพื้นนอนสักพัก แม่ก็มาเรียก “เดี๋ยวตื่นได้แล้วนะ”
しばらく布団のなかでぼんやりしていると、母がやって来て、「そろそろ起きなさい」と言った。

(世界[อยากรู้เรื่อง])

- (20) “ไม่ได้คำนวณอย่างละเอียดหรอก ฉันแค่ใช้สัญชาตญาณแบบเดียวกับเธอเท่านั้น เอาล่ะ
ก้าวสู่ขั้นต่อไปได้แล้ว”
「いちいち計算しているわけじゃない。君が使ったのと同じ直感を働かせているだけだ。さあ、次の段階へ進もう」

(博士[ดอกเตอร์])

กริยารูปคำสั่ง สำนวนแสดงการสั่งหรือขอร้องในภาษาญี่ปุ่นจัดเป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะประเภทการเรียกร้องการกระทำ (行為要求のモダリティ) (日本語記述研究会, 2003, 66) แสดงการเรียกร้องของผู้พูดให้ผู้ฟังกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยรูปประโยคคำสั่งในภาษาญี่ปุ่นสามารถใช้ได้ทั้งการเปลี่ยนกริยาเป็นรูปคำสั่ง เช่น ‘起しろ’ ‘来い’ เป็นต้น และการใช้สำนวน ‘～なさい’ ในขณะที่กริยารูป ‘しよう’ ที่ใช้แสดงเจตนาจัดเป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะประเภทการแสดงเจตนา (意志のモダリティ) (日本語記述研究会, 2003, 52) แสดงการตัดสินใจของผู้พูด ณ ขณะที่พูดที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และกริยารูป ‘しよう’ ที่ใช้แสดงการชักชวนจัดเป็นสำนวนแสดงทัศนภาวะประเภทการแสดงการชักชวน (勧誘のモダリティ) เป็นความหมายที่ขยายออกมาจากสำนวนแสดงทัศนภาวะประเภทการแสดงเจตนา กล่าวคือผู้พูดมีเจตนาจะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งและต้องการดึงให้ผู้ฟังเข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำนั้นด้วย (日本語記述研究会, 2003, 63) จะเห็นได้ว่าสำนวนที่กล่าวมาทั้งสามสำนวนมีความสัมพันธ์กันในเชิงความหมาย จากการที่สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นพบการใช้ทั้งสำนวนแสดงการสั่งและสำนวนแสดงเจตนาหรือชักชวน อนุมานได้ว่าพฤติกรรมการแสดงความต้องการ/การเรียกร้องเป็นการแสดงเจตนาของผู้พูด ระดับของการแสดงเจตนาจะเป็นคำสั่งหรือการชักชวนขึ้นอยู่กับแรงผลักดัน (働きかけ) ของผู้พูด ณ ขณะที่พูด

4.3.2 สำนวนคู่เทียบที่ไม่ใช้สำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ

โครงสร้างกริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยาที่มีสำนวนคู่เทียบที่ไม่ใช้สำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะมากกว่าสำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ ได้แก่ “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” และ “ความเป็นไปได้”

(1) โครงสร้าง “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ (Ability/Capability/Capacity)”

โครงสร้าง “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” แบ่งออกเป็น “ความสามารถ” และ “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” โดยโครงสร้าง “ความสามารถ” มีรูปประโยค “NP (สามารถ) VP ได้” และโครงสร้าง “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” มีรูปประโยค “NP ^{non-agent participant} (สามารถ) VP ได้” ถึงแม้ทั้งสองโครงสร้างจะแสดงความหมายในเชิงของความสามารถเหมือนกัน แต่กลับพบแนวโน้มในการใช้สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่แตกต่างกัน

โครงสร้าง “ความสามารถ” เป็นโครงสร้างที่ใช้ในการบ่งชี้ความสามารถของคำนามที่เป็นผู้กระทำ กริยาที่ปรากฏร่วมเป็นกริยาแสดงเจตนา โดยปรกติจึงมีแนวโน้มที่จะใช้ในกรณีที่ประธานเป็นสิ่งมีชีวิต สำนวนคู่เทียบของโครงสร้างนี้จึงมีแนวโน้มที่จะใช้กริยารูปสามารถ เช่น ‘飲める’ เป็นต้น ดังตัวอย่าง (21) หรือสำนวนแสดงความสามารถ ‘กริยารูปพจนานุกรม + ことができる’ ดังตัวอย่าง (22)

(21) “ทานน้ำเต้าหู้ได้หรือเปล่า”

「大豆ミルクは飲めますか？」

(เวลา[時間])

(22) แม่ถือหนังสืออ่านไม่ได้ ก็ใช้วิธีฟังจากเทปแทน

本を持つこともできないから、朗読したテープを聞いたんだ。

(กะทิ[カティ])

สำนวนคู่เทียบที่พบรองลงมา ได้แก่ คำกริยา โดยพบการใช้กรรมกริยาเป็นจำนวนมาก อกรรมกริยาในภาษาญี่ปุ่นสามารถแสดงความหมายความสามารถและใช้กับสิ่งไม่มีชีวิตได้โดยไม่สามารถเปลี่ยนเป็นรูปสามารรถได้ เช่น ‘傘がバッグに入る’ ‘雨が降る’ เป็นต้น ทั้งสองประโยคนี้หากเปลี่ยนกริยาเป็นรูปสามารรถจะทำให้ผิดไวยากรณ์ (高見他, 2004, 87) คำกริยาในภาษาไทยส่วนใหญ่ไม่มีความหมายของความสามารถแฝงอยู่จึงใช้เพียงคำกริยาหลักประกอบกับ “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาเพื่อแสดงความสามารถดังตัวอย่าง (23) – (24) ภาษาไทยใช้กริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยา “สอบ” และ “ล่วงรู้” เพื่อแสดงความสามารถในการกระทำกริยาของคำนามที่เป็นประธาน “หนู” และ “เรา” ในขณะที่สำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นไม่ได้ใช้กริยารูปสามารรถ แต่กลับใช้เพียงกรรมกริยา ‘合格する’ และ ‘わかる’

(23) ถึงหนูสอบได้แม่ก็ไม่ให้ไป

お前が合格しても外国へは行かせないよ

(คู่กรรม[メナム])

(24) แค่อยากบอกว่าพรหมลิขิตนี้เป็นเรื่องที่เราไม่มีวันล่วงรู้ได้จริง ๆ

人の縁というのはわからないもんだ、というようなことが言いたかった

(陽[หญิงสาว])

ในทางตรงกันข้าม โครงสร้างแสดง “สมรรถภาพ/สมรรถนะ” พบสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นเป็นคำกริยาเป็นจำนวนมากที่สุด คำกริยาที่พบเป็นจำนวนมากคือ อกรรมกริยา โครงสร้างนี้ใช้แสดงสมรรถภาพหรือสมรรถนะของคำนามที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิตซึ่งภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มใช้กรรมกริยา ดังตัวอย่าง (25) – (26)

(25) ที่อันตรายถึงชีวิตก็คือกล้ำเนื้อช่วยในการหายใจทำงานไม่ได้อย่างเช่น กระบังลม กล้ามเนื้อออกมotto 恐ろしいことに、空気を吸うために肺を動かす筋肉まで止まってしまうのだ。

(กะทิ[カティ])

(26) ต่อให้ทัศนทัศน์นั้นอลังการสักแค่ไหนก็ไม่อาจสั่นคลอนหัวใจของผมได้ไม่ว่าทัศนียภาพจะงดงามสักเพียงใดก็ไม่อาจทำให้ผมรู้สึกรื่นรมย์ได้เลย

どんな雄大な景色にも心は動かないし、どんな美しい光景も、ぼくを楽しませない。

(世界[อยากгурอง])

ถึงแม้ว่าในภาษาไทยจะไม่มีการแบ่งแยกระหว่างกรรมกริยาและอกรรมกริยาได้อย่างชัดเจน อีกทั้งกริยาบางตัวสามารถเป็นได้ทั้งกรรมกริยาและอกรรมกริยาในเวลาเดียวกัน เช่น “ฉันทเปิดประตู” (กรรมกริยา) หรือ “ประตูเปิด” (อกรรมกริยา) (Iwasaki & Ingkaphirom, 2009, 166) แต่สามารถพิจารณาจากบริบทได้ว่ากริยาตัว

ใดเป็นกรรมกริยาหรือไม่ แตกต่างจากภาษาญี่ปุ่นที่มีรูปแบบแยกกรรมกริยาหรือกรรมกริยาอย่างชัดเจน ดังตัวอย่าง (25) – (26) ภาษาไทยใช้กริยา “ทำงาน” และ “สั้นคลอน” ในลักษณะของกรรมกริยากับกริยา “ได้” เพื่อแสดงสมรรถนะของคำนามไม่มีชีวิต ในขณะที่ภาษาญี่ปุ่นใช้กรรมกริยา ‘止まる’ และ ‘動く’ ตามลำดับ จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กรณีที่ประธานเป็นคำนามที่ไม่มีชีวิต ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้กรรมกริยา ในขณะที่ภาษาไทยมีแนวโน้มที่จะใช้กรรมกริยา เช่น “เมฆบดบังพระจันทร์” ‘月が雲に隠れた’ เป็นต้น (กนกวรรณ เลหาบุรณะกิจ คตะกิริ, 2565, 180) ด้วยเหตุนี้ จึงอนุมานได้ว่าลักษณะเฉพาะของภาษาญี่ปุ่นในการใช้กรรมกริยาในกรณีที่ประธานเป็นคำนามที่ไม่มีชีวิตนี้ส่งผลให้พบการใช้กรรมกริยาในสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

(2) โครงสร้าง “ความเป็นไปได้ (Possibility)”

โครงสร้าง “ความเป็นไปได้ (Possibility)” มีรูปประโยคคือ “(NP_{setting}) VP ได้” ตัวอย่างประโยค เช่น “ที่นี่สามารถสูบบุหรี่ได้” เป็นการแสดงความเป็นไปได้หรือโอกาสที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ใช่การแสดงความสามารถในงานวิจัยนี้พบตัวอย่างกริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยาที่แสดงความหมายนี้เพียง 2 ตัวอย่าง โดยประโยคคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของทั้ง 2 ตัวอย่าง ไม่ใช่ประโยคที่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ ดังตัวอย่าง (27) – (28)

- (27) ลูกคิดบ้างไหมว่าถ้ามันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ เรื่องเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร
 ちょっと考えてごらん、もし本当にその通りなのなら、どうしてこんな風になったのか。

(เวลา[時間])

- (28) “ก็ชื่อ โอกิ คินโนะสึเกะนะ ยังงั้นก็เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ นอกจากนักมวยปล้ำอาชีพเท่านั้นแหละ”
 「大木金之助なんて、プロレスラーにでもなるかなさそんな名前じゃないか」

(世界[อยากรู้เรื่อง])

สำนวนคู่เทียบที่ปรากฏในตัวอย่าง (27) – (28) เป็นสำนวนแสดงการเปลี่ยนแปลงทั้งสองประโยค ตัวอย่าง (27) ภาษาไทยใช้รูปประโยค “เรื่องเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร” โดยใช้ “ได้” ประกอบท้ายกริยา “เกิดขึ้น” แสดงความหมายว่า เรื่องราวที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ว่ามีความเป็นไปได้หรือมีโอกาสในการเกิดขึ้นน้อยมาก ในขณะที่สำนวนคู่เทียบใช้รูปกริยา ‘なる’ กล่าวคือมองเหตุการณ์ในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงมากกว่าเป็นเรื่องของความเป็นไปได้ ส่วนตัวอย่าง (28) ภาษาไทยใช้ “ได้” ในประโยค “ยังงั้นก็เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้” เพื่อกล่าวถึงชื่อ “โอกิ คินโนะสึเกะ” ว่าเป็นชื่อของนักมวยปล้ำอาชีพ ไม่มีความเป็นไปได้หรือโอกาสที่จะเป็นชื่ออย่างอื่น ในขณะที่สำนวนคู่เทียบใช้กริยา ‘なる’ เช่นเดียวกับตัวอย่าง (27) กล่าวคือ ภาษาญี่ปุ่นมองเหตุการณ์เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงหรือกลายเป็นคำนามตัวนั้น มากกว่าจะมองในเรื่องของความเป็นไปได้เช่นเดียวกับภาษาไทย

5. สรุปผลและอภิปรายผล

5.1 สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา

จากหัวข้อ 4.3 ที่ได้เปรียบเทียบกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่หลากหลาย สามารถสรุปแนวโน้มของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ตารางเปรียบเทียบสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา

ความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา		สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น
ความสามารถ/ สมรรถภาพ/ สมรรถนะ	ความสามารถ	- กริยารูปสามารถ - สำนวนแสดงความสามารถ ‘V.DIC ことができる’ - คำกริยา (อกรรมกริยา > สกรรมกริยา)
	สมรรถภาพ/สมรรถนะ	คำกริยา (อกรรมกริยา > สกรรมกริยา)
ความเป็นไปได้		สำนวนแสดงการเปลี่ยนแปลง ‘なる’ ‘ようになる’
ความน่าจะเป็น		- สำนวนแสดงการคาดคะเน ‘～だろう(でしょう)’ ‘～かもしれない’
การอนุญาต		- สำนวนแสดงการอนุญาต ‘V.てもいい / N.でもいい’ - สำนวนแสดงการให้คำแนะนำ ‘～ばいい’
ความต้องการ/การเรียกร้อง		- กริยารูปคำสั่ง (命令形) - สำนวนแสดงการสั่ง ‘～なさい’ - กริยารูปแสดงเจตนาหรือชักชวน (しよう)

ตารางที่ 4 สรุปแนวโน้มสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา จะสังเกตได้ว่าเนื่องจากกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาในภาษาไทยนั้นมีความหมายที่หลากหลายนอกเหนือจากการแสดงความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ จึงมีแนวโน้มจะปรากฏสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่หลากหลายเช่นเดียวกัน จากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่า ความหมาย “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” นอกจากกริยารูปสามารถ หรือ สำนวนแสดงความสามารถแล้ว ยังพบการใช้คำกริยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากคำนามนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะเลือกใช้ชื่อกรรมกริยา ส่วนความหมาย “ความเป็นไปได้” ภาษาญี่ปุ่นจะใช้สำนวนการเปลี่ยนแปลง ‘なる’ หรือ ‘ようになる’ ซึ่งอนุมานได้ว่าภาษาญี่ปุ่นมองเหตุการณ์เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง

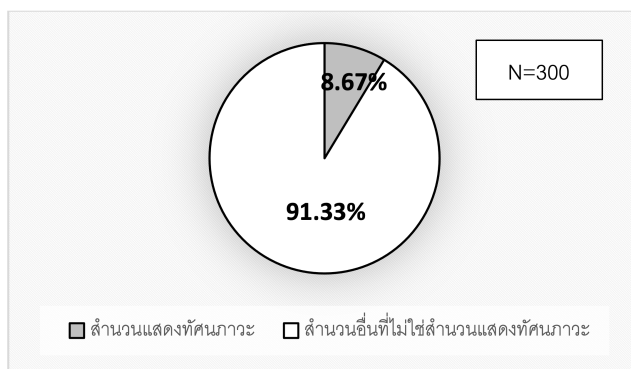
ส่วนความหมาย “ความน่าจะเป็น” “การอนุญาต” “ความต้องการ/การเรียกร้อง” ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้สำนวนคู่เทียบที่เป็นสำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ โดยพบการใช้มากกว่าหนึ่งสำนวน ความหมาย “ความน่าจะเป็น” ภาษาญี่ปุ่นเลือกใช้สำนวนแสดงการคาดคะเน ‘～だろう(でしょう)’ หรือ ‘～かもしれない’ ขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นในข้อมูลหรือหลักฐานสนับสนุนของผู้พูด หากมีความเชื่อมั่นมากภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้สำนวน ‘～だろう(でしょう)’ แต่หากมีความเชื่อมั่นน้อย ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะเลือกใช้สำนวน ‘～かもしれない’ แตกต่างจากภาษาไทยที่ใช้ “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาเพื่อแสดงความหมายนี้ โดยอาจใช้คำกริยาวิเศษณ์ เช่น “อาจจะ” “บางที” หรือ “คงจะ” วางหน้าประโยคเพื่อเสริมความหมายหรือแสดงระดับความเชื่อมั่นของข้อมูล ความหมาย “การอนุญาต” ภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มจะใช้สำนวนแสดงการอนุญาต ‘V.てもいい / N.でもいい’ หรือ สำนวนแสดงการแนะนำให้อีกฝ่ายกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ‘～ばいい’ ส่วนความหมาย “ความต้องการ/การเรียกร้อง” แสดงความหมายว่า “ถึงเวลาอันสมควรจะกระทำ A แล้ว” ซึ่งมีลักษณะกึ่งคำสั่ง ถึงแม้ว่าในงานวิจัยนี้จะพบข้อมูลเพียง 3 ตัวอย่าง แต่สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของทั้ง 3 ตัวอย่าง มีแนวโน้มที่จะใช้สำนวนแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะที่มีความหมายที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ กริยารูปคำสั่ง (命令形) สำนวนแสดง

การสั่ง ‘～なさい’ หรือ กริยารูปแสดงเจตนาหรือชักชวน (しよう) ทั้ง 3 ส่วนวนเป็นการแสดงเจตนาของผู้พูดในการสั่งหรือชักชวน โดยระดับของการแสดงเจตนาจะเป็นคำสั่งหรือการชักชวนขึ้นอยู่กับแรงผลักดันของผู้พูด ณ ขณะที่ถูกพูด

จากข้อมูลสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาที่แสดง ความหมาย “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” นอกจากกริยารูปสามารถและสำนวนแสดงความสามารถแล้วยังสามารถใช้กริยาในกรณีที่ประธานเป็นสิ่งไม่มีชีวิตได้ ซึ่งไม่นิยมใช้ในภาษาไทย ดังนั้นหากต้องพิจารณาเลือกใช้สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแล้ว จำเป็นต้องคำนึงถึงประธานที่ปรากฏในประโยคว่าเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต เพื่อเลือกใช้สำนวนให้เหมาะสมและเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาที่แสดง ความหมาย “ความน่าจะเป็น” “การอนุญาต” และ “ความต้องการ/การเรียกร้อง” สามารถเลือกใช้สำนวนในภาษาญี่ปุ่นได้มากกว่าหนึ่งสำนวนขึ้นอยู่กับมุมมองต่อเหตุการณ์ของผู้พูดว่าจะเลือกใช้สำนวนใด ดังนั้นก่อนเลือกใช้สำนวนในภาษาญี่ปุ่น ควรพิจารณากริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาในภาษาไทยว่าแสดง ความหมายใด และเลือกมุมมองในการบอกเล่าเหตุการณ์ในลักษณะใดจึงจะสามารถเลือกใช้สำนวนคู่เทียบ ภาษาญี่ปุ่นให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ

5.2 การเปรียบเทียบการแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยากับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น

จากหัวข้อ 4.3 จะเห็นได้ว่า สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยสำนวนที่แสดง ความหมายในเชิงทัศนภาวะและสำนวนที่ไม่แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ สรุปในภาพรวมได้ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 สัดส่วนการแสดงความหมายเชิงทัศนภาวะของสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่น

ถึงแม้ว่ากริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยาในภาษาไทยทั้ง 5 โครงสร้างจะแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ แต่จากแผนภูมิที่ 2 จะเห็นได้ว่าในภาพรวมภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มเลือกใช้สำนวนที่ไม่แสดงทัศนภาวะมากถึง 91.33% ในขณะที่ใช้สำนวนแสดงทัศนภาวะเพียง 8.67% จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบในหัวข้อ 4.3 จะเห็นได้ว่า สำนวนที่พบเป็นจำนวนมากที่สุด ได้แก่ คำกริยา โดยเฉพาะกริยาที่ปรากฏในโครงสร้าง “ความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ” ซึ่งเป็นโครงสร้างที่มีจำนวนประโยคตัวอย่างปรากฏมากที่สุด

ในขณะที่ภาษาไทยใช้กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ ภาษาญี่ปุ่นมี

แนวโน้มใช้อรรถกริยา อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีความหมายของความสามารถอยู่ในตัว (高見他, 2004) เช่น ‘合格する’ ‘わかる’ เป็นต้น ภาษาญี่ปุ่นสามารถใช้กริยาเหล่านี้แสดงความหมายความสามารถได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนเป็นรูปแสดงความสามารถ เช่น ‘試験に合格した’ (สอบผ่าน (สอบได้)) ‘このことがわかる’ (เข้าใจเรื่องนี้ได้) เป็นต้น นอกจากการแสดงความหมายความสามารถที่ส่งผลให้ภาษาญี่ปุ่นมีการใช้อรรถกริยาเป็นจำนวนมากแล้ว ยังพบว่ากรณีที่ประธานเป็นคำนามไม่มีชีวิตภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มในการใช้อรรถกริยามากกว่า สรรกริยา ความนิยมในการใช้อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของภาษาญี่ปุ่นว่าเป็น ภาษาที่เน้นโครงสร้างอรรถกริยาเพื่อแสดงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าเน้นที่การกระทำของบุคคล หรือเป็นภาษา ที่เน้นสถานการณ์ (situation focus language) (กนกวรรณ เลาบุรณะกิจ คตะศิริ, 2562) อนุมานได้ว่าลักษณะ เฉพาะในภาษาญี่ปุ่นที่กล่าวมานี้เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความแตกต่างในการใช้ระหว่างกริยา “ได้” ประกอบ ท้ายคำกริยาแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะกับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น

5.2 สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาแสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ กับสำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่น โดยเก็บข้อมูลจากนวนิยายแปลภาษาญี่ปุ่น-ไทย และ นวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น ผลการ วิจัยพบว่า สำนวนคู่เทียบภาษาญี่ปุ่นของกริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาโดยภาพรวมมีแนวโน้มจะใช้สำนวนที่ไม่ แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะเป็นจำนวนมากกว่าสำนวนที่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะ เช่น กริยารูปสามารถ สำนวนแสดงความสามารถ อรรถกริยา เป็นต้น จากผลการวิจัยสามารถอนุมานได้ว่า หนึ่งในปัจจัยหลักที่ส่งผลให้ เกิดความแตกต่างดังกล่าว ได้แก่ ความนิยมใช้อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่น ซึ่งอรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นส่วนใหญ่ สามารถใช้ในความหมายแสดงความสามารถได้และนิยมใช้ในกรณีที่ประธานเป็นคำนามไม่มีชีวิต ความแตกต่าง ดังกล่าวนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดข้อผิดพลาดในการใช้ภาษาญี่ปุ่นของผู้เรียนชาวไทย โดยเฉพาะการแสดง ความหมายความสามารถของอรรถกริยาและความนิยมใช้อรรถกริยาในกรณีที่ประธานของประโยคเป็นคำนาม ไม่มีชีวิตดังตัวอย่าง (29)

(29) * ドアを開けようとしたが、なかなか ドアが開けられなかった。

(cf. ドアを開けようとしたが、なかなか ドアが開けなかった。)

ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยมีแนวโน้มสร้างประโยคภาษาญี่ปุ่นดังตัวอย่าง (29) เพื่อแสดงความหมายว่า “พยายามเปิดประตูแล้ว แต่เปิด (ประตู) ไม่ได้สักที” ภาษาไทยไม่สามารถใช้เพียงกริยา “เปิด” เพื่อแสดง ความสามารถได้ จำเป็นต้องใช้กริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยา จึงนิยมใช้สรรกริยาแล้วเติม “ได้” ประกอบท้ายกริยา เพื่อแสดงความหมายความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะ ในขณะที่ภาษาญี่ปุ่นกรณีที่ประธานเป็นคำนามไม่มีชีวิต จะนิยมใช้อรรถกริยา ในประโยคนี้ใช้เพียงกริยา ‘開く’ ในรูปปฏิเสธก็สามารถแสดงความหมายดังกล่าวได้ ไม่นิยมใช้สรรกริยาในรูปสามารถเช่นในภาษาไทย การใช้ผิดดังเช่นประโยค (29) นี้อาจเนื่องมาจากผู้เรียนยัง ไม่เข้าใจความหมายของอรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นที่มีนัยของความสามารถอยู่ในตัวและความนิยมใช้อรรถกริยา ในกรณีที่ประธานเป็นคำนามไม่มีชีวิต

ดังนั้นในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นให้กับผู้เรียนชาวไทย ควรให้ความรู้เกี่ยวกับความแตกต่างทาง ความหมายของกริยา “ได้” ประกอบท้ายกริยาที่แสดงความหมายเชิงทัศนภาวะว่า สามารถเทียบเคียงได้กับสำนวน ภาษาญี่ปุ่นที่หลากหลาย ทั้งสำนวนที่แสดงทัศนภาวะเหมือนกันและสำนวนที่ไม่ได้แสดงความหมายในเชิงทัศนภาวะ

ตลอดจนอธิบายความแตกต่างของอรรถกริยาในภาษาไทยกับภาษาญี่ปุ่นว่า อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นนั้นสามารถแสดงความหมายความสามารถ/สมรรถภาพ/สมรรถนะได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนเป็นรูปสามารถเช่นกริยาในภาษาไทย อีกทั้งภาษาญี่ปุ่นยังมีแนวโน้มในการใช้อรรถกริยาในกรณีประธานเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ผู้วิจัยหวังว่าหากชี้แนะแนวทางตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จะช่วยให้ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นชาวไทยเข้าใจทั้งภาษาแม่ของตนและภาษาเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น รวมถึงเชื่อมโยงไปสู่การลดข้อผิดพลาดในการใช้ภาษาญี่ปุ่นของผู้เรียนชาวไทยได้

6. ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากงานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากนวนิยายแปลเพื่อเทียบสำนวนที่ปรากฏในสถานการณ์เดียวกัน ซึ่งข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่เป็นบทบรรยาย แต่จากผลการวิจัยที่พบว่า มีการใช้กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยาในความหมาย “ความต้องการ/การเรียกร้อง” ซึ่งมีแนวโน้มปรากฏในบทสนทนา หากเพิ่มข้อมูลที่เป็นบทสนทนาให้มากขึ้น อาจพบกริยา “ได้” ในความหมายนี้มากขึ้นและสามารถวิเคราะห์สำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นได้ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ กริยา “ได้” ในภาษาไทย นอกจากปรากฏในตำแหน่งท้ายคำกริยาแล้ว ยังปรากฏในตำแหน่งหน้าคำกริยาเพื่อแสดงความหมายอื่น ๆ ดังที่กล่าวในหัวข้อที่ 1 เช่น “ปีที่แล้วได้ไปญี่ปุ่น” เป็นต้น การวิเคราะห์เพิ่มเติมในความหมายและหน้าที่อื่น ๆ ในประโยคจะทำให้เห็นภาพรวมของกริยา “ได้” กับสำนวนคู่เทียบในภาษาญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของการประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในไทย สามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการสอนไวยากรณ์ขั้นต้นในการอธิบายการใช้อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นว่า อรรถกริยาในภาษาญี่ปุ่นมีความหมายของการแสดงความสามารถ/สมรรถนะ/สมรรถภาพอยู่ในตัว หากต้องการแสดงความหมายดังกล่าวของคำนามที่ไม่มีชีวิต ภาษาญี่ปุ่นนิยมใช้อรรถกริยามากกว่าใช้สัรรกริยารูปสามารถ เช่น สถานการณ์ที่ผู้พูดพยายามเปิดประตู แต่เปิดไม่ออก ภาษาญี่ปุ่นนิยมใช้ ‘ドアが開かない’ กล่าวคือ ใช้อรรถกริยา ‘開く’ ในรูปปฏิเสธ แสดงความหมายว่า “ประตูเปิดไม่ออก” ในขณะที่ผู้พูดชาวไทยมีแนวโน้มแต่งประโยคจากภาษาไทยว่า “ (ฉัน) เปิดประตูไม่ได้” แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า ‘ (私は) ドアが開けられない’ กล่าวคือ ใช้สัรรกริยา ‘開ける’ ทำเป็นกริยารูปสามารถ ‘開けられる’ เพื่อให้มีความหมายตรงกันกับภาษาไทย แต่เนื่องจากในสถานการณ์นี้ ภาษาญี่ปุ่นไม่นิยมใช้สัรรกริยารูปสามารถ ประโยคนี้จึงกลายเป็นประโยคภาษาญี่ปุ่นที่ไม่เป็นธรรมชาติ

นอกจากนี้ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนการแปล เช่น หากต้องการแปลประโยคภาษาไทยที่มีการใช้กริยา “ได้” ประกอบท้ายคำกริยา ควรพิจารณาความหมายของกริยา “ได้” ที่ปรากฏในประโยคนั้น เนื่องจากสามารถแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นได้หลายสำนวน เช่น สามารถใช้กริยารูปสามารถ หรือ สำนวน ‘～てみる’ ได้ ทั้งนี้ต้องพิจารณาบริบทและรูปประโยคประกอบเพื่อเลือกใช้สำนวนภาษาญี่ปุ่นให้ถูกต้อง

เอกสารอ้างอิง (References)

- กนกวรรณ เลหาบุระกิจ คตะกิริ. (2565). *มองภาษาญี่ปุ่นผ่านการเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรัชญารณ รัตนพงศ์ภิญโญ. (2562). การศึกษารูปประโยคだろ う Daroo ในภาษาญี่ปุ่นกับสำนวนแปลในภาษาไทย กรณีศึกษาจากงานวรรณกรรม และบทสนทนาในละครโทรทัศน์. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences, and arts)*, 12 (6), 2459-2475. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/201873/161494>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 : เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. สืบค้นจาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- อุปกิตศิลปสาร. (2548). *หลักภาษาไทย: อักษรวิธี วลีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 13)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- Iwasaki, S., & Ingkaphirom, P. (2009). *A reference grammar of Thai*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality (2nd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Takahashi, K., & Methapisit, T. (2004). Observations on form and meaning of dâi. In Buraphat, S. (Ed.), *Papers from the 11th Annual Meeting of the Southeast Asian Linguistics Society 2001 (2004)*, pp. 701-719). Arizona: Arizona State University.
- Uehara, S. (2012). The cognitive theory of subjectivity in a cross-linguistic perspective: Zero 1st person pronouns in English, Thai and Japanese. In T. Miyamoto, N. Ono, K. Thepkanjana, & S. Uehara. (Eds.), *Typological studies on languages in Thailand and Japan*, (pp. 119-136). Tokyo: Hituzi Syobo.
- Sirimachan, S. (2013). 『「もらう」と「～てもらう」の意味・用法—それに対応するタイ語表現の考察—』 東京 : 絢文社.
- Sujiwarodom, S. (2009). 「受動受益的『～テモラウ』文とそれに対応するタイ語の表現」 『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』 6, 11-22.
- 高梨信乃 (2010). 『評価のモダリティー現代日本語における記述的研究—』 東京 : くろしお出版..
- 高見澤孟・ハント蔭山裕子・池田悠子・伊藤博文・宇佐美まゆみ・西川寿美 (2004). 『新・はじめての日本語教育 1 日本語教育の基礎知識』 東京 : アスク.
- 田中寛 (2004). 『統語構造を中心とした日本語とタイ語の対照研究』 東京 : ひつじ書房.
- 陳琳俊 (2019). 「日本語の『Vでもいい』の意味について」 『名古屋大学人文学研究論』 2, 165-176.
- 日本語記述文法研究会 (2003). 『現代日本語文法4: 第8部モダリティー』 東京 : くろしお出版.

日本語記述文法研究会 (2009). 『現代日本語文法2: 第3部格と構文 第4部ヴォイス』 東京 : くろしお出版.

ข้อมูลนวนิยายแปล (คำในวงเล็บที่ขีดเส้นใต้คือชื่อย่อที่ใช้ในบทความ)

นวนิยายแปลญี่ปุ่น-ไทย:

คะตะยะมะ เคียวอิชิ. (2548). *อยากถูกรักบอกรักให้ทั้งโลก* [世界の中心で、愛をさけぶ] (ฤทัยวรรณ เกษสกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์. (ต้นฉบับพิมพ์ ปี ค.ศ. 2001) (世界[อยากถูกรัก])

โคะมิยะยะ โอซะมุ. (2558). *หญิงสาวในแสงตะวัน* [陽だまりの彼女] (น้ำทิพย์ เมธเศรษฐ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: Sunday Afternoon Publication. (ต้นฉบับพิมพ์ ปี ค.ศ. 2008). (陽[หญิงสาว])

โอะวะวะ โยโกะ. (2547). *ดอกเตอร์กับรูป และสูตรรักของเขา* [博士の愛した数式] (อัษฎา-น้ำทิพย์ เมธเศรษฐ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: JBOOK สำนักพิมพ์ในเครือ Bliss Publishing. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 2005) (博士[ดอกเตอร์])

นวนิยายแปลไทย-ญี่ปุ่น:

ชิริบายบูน, วิมอน (1978). 『メナムの残照』 (คุกรุม) (西野順治郎 訳), 東京 : 角川. (原著1969年). (คุกรุม[เมนาม])

เซ-วิกุน, ปราปัสซอน (2015). 『瓶の中の時間』 (เวลาในขวดแก้ว) (藤野勲 訳), Bangkok : Nilubol Publishing House. (原著1985年) (เวลา[時間])

เบะจิบา, เจี้ยน (2006). 『タイの少女カティ』 (ความสุขของกะทิ) (大谷真弓 訳), Tokyo : Kodansha. (原著2003年) (กะทิ[คาตี])

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Affiliation: Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Corresponding email: salilrat.k@chula.ac.th

Received: 2023/01/04

Revised: 2023/02/21

Accepted: 2023/02/21

คำยืมในภาษาญี่ปุ่น การวิเคราะห์ผ่านข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการใช้คำยืมที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ 2 ประเภทได้แก่ 1) เว็บไซต์ข่าวออนไลน์ yahoo.co.jp ซึ่งเป็นภาษาทางการ และ 2) ข้อความในทวิตเตอร์ซึ่งเป็นภาษาไม่ทางการ โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคำยืมในเชิงปริมาณและความหลากหลายของการใช้คำ 2) ศึกษารูปแบบของคำยืมในปัจจุบันว่าเป็นไปตามระบบเสียง ระบบคำ และระบบไวยากรณ์ของภาษาญี่ปุ่นหรือไม่ และมีการใช้ที่แตกต่างจากภาษาเดิมอย่างไร ผลการวิจัยพบว่าการใช้คำยืมในเว็บไซต์ข่าวออนไลน์ yahoo.co.jp และทวิตเตอร์มีความหลากหลายสอดคล้องกับงานวิจัยของ 福田 圭子 (2007) คำยืมโดยทั่วไปมีหลักการสร้างคำตามระบบภาษาญี่ปุ่นทั้งระบบเสียง ระบบคำ และระบบไวยากรณ์ แต่มีข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยนี้ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ (国立国語研究所, 2004; Yoneda, 1996) คือ (1) การใช้มีแนวโน้มใช้เพื่อแสดงความใหม่ ความทันสมัยของภาษามากกว่าการใช้เพื่อเรียกสิ่งของหรือแนวคิดที่ไม่มีคำในภาษาญี่ปุ่น (2) การใช้คำยืมในความหมายที่แคบเฉพาะเจาะจงมากกว่าความหมายเดิม ได้แก่ ピル、ミス、アテンド ที่มีการใช้เฉพาะเจาะจงแตกต่างจาก pill miss และ attend ในภาษาอังกฤษ และพบ (3) การใช้ที่ไม่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงและการสร้างคำที่ประกอบด้วยโมระระหว่าง 2-4 โมระ พบจำนวน 4 คำคือ パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムービーチケ

คำ

สำคัญ

คำยืม, ข่าวออนไลน์, ทวิตเตอร์, ระบบเสียง, ระบบคำ, ระบบไวยากรณ์

Loanwords in Japanese: The Analysis of Online News and Twitter

Abstract

This research studies loanwords from two data resources: online news in Yahoo.co.jp (formal language) and Twitter’s posted messages (non-formal language) in order to investigate the quantity and variety of loanwords. The focuses were on the phonological system, word system, and grammatical system of Japanese loanwords and the usages of those words. The findings showed that there was a variety of loanword usages, as found in previous study (Fukuda et al., 2007). The loanwords were adopted in the phonological system, word system, and grammatical system. Nevertheless, the specific findings found in this study related to previous study (Kokuritsukokugokenkyusho, 2004; Yoneda, 1996) were as follows: (1) loanwords were used to show modernity and to follow a trend rather than to express concepts or things for which there was no original Japanese equivalent; (2) the loanwords pill, miss, and attend were used according to narrow meanings and were different from when they were used in English; and (3) there were four words—pāsonarutore, kinryokutore, kurejittoka, mūbīchike—that “broke” the phonological rules and the 2-4 mora-word formation

Key words

loanwords, online news, Twitter, phonological system, word system, grammatical system

1. บทนำ

คำว่าคำยืมในงานวิจัยนี้หมายถึงคำที่มาจากภาษาต่างประเทศทั้งคำเดี่ยวและคำประสมที่มีคำที่มาจากภาษาต่างประเทศ (外来語) เป็นส่วนประกอบ ทั้งนี้ไม่รวมถึงคำที่มาจากภาษาจีน (漢語) คำยืมมีแนวโน้มการใช้ในภาษาญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นในทุกรอบที่มีการสำรวจ เช่นในงานของ田中 (2006, อ้างถึงใน 山下, 2007) ที่เปรียบเทียบคำยืมที่บรรจุในพจนานุกรมภาษาญี่ปุ่นเล่มปี 2002 ว่ามีคำยืมบรรจุอยู่ที่ร้อยละ 9 แต่ในการใช้ในนิตยสารที่ออกในช่วงปี 1994 พบการใช้มากถึงร้อยละ 34.8 และเมื่อเทียบกับการสำรวจการใช้ในนิตยสารในช่วงปี 1956 ที่มีเพียงร้อยละ 9.8 ทำให้เห็นการใช้เชิงปริมาณที่ก้าวกระโดดจากปี 1956 ถึง 1994 และมีการศึกษาคำยืมในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และทีวี (福田ほか, 2007) พบว่ามีการใช้คำยืมหลากหลายคำ (Type frequency is high) แต่ความถี่ในการปรากฏคำยิมนั้นไม่สูงมากนัก (Token frequency is low) ในขณะที่คำในภาษาญี่ปุ่น (Native Japanese, 和語) พบการใช้คำหลากหลายน้อยกว่า แต่ละคำมีความถี่ในการใช้สูง แม้แต่นวนิยายเก่าที่ชนะรางวัล Akutagawa Prize ในปี 1976 ก็พบการใช้คำยืมภาษาอังกฤษมากกว่า 1000 คำในจำนวนหน้า 152 หน้าของนวนิยาย โดยส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 80 เป็นคำนามซึ่งคำนามเข้ากับระบบภาษาญี่ปุ่นได้ง่าย

มีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มการใช้คำยืมในอนาคตจะเพิ่มมากขึ้น จากผลการสำรวจความคิดเห็นของ 国立国語研究所 (2004) ต่อคำถามที่ว่ารู้สึกว่ามีโอกาสใช้คำยืมบ่อยขนาดไหน พบว่าคำตอบคือ “มีบ่อยครั้ง” และ “มีบางครั้ง” รวมกันมีมากกว่าร้อยละ 80 และมีแนวโน้มจะมีการใช้คำยืมเพิ่มมากขึ้น ในคนช่วงอายุ 10-39 ปีที่มีทัศนคติเชิงบวก ในขณะที่คนอายุมากกว่า 60 ปี มีทัศนคติเชิงลบต่อการเพิ่มการใช้คำยืมซึ่งมองว่าการเพิ่มขึ้นของคำยืมจะทำให้เกิดปัญหาด้านการสื่อสารภาษาญี่ปุ่น ทั้งนี้แต่เดิมคำยืมมีแนวโน้มใช้ใน 3 ลักษณะ คือ

- (1) ใช้สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนในญี่ปุ่น เช่น ツイッター、アンコール、テレワーク
- (2) ใช้เป็นคำศัพท์เฉพาะทาง เช่น オゾン、インフレーション
- (3) ใช้เพื่อปรับเปลี่ยนภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ให้มีความใหม่ ทันสมัย เช่น 職業婦人 เป็น キャリアウーマン

Tsunoda (1988) อธิบายว่าเนื่องจากไม่สามารถแปลทุกคำได้ และไม่มีคำที่มีความเท่าเทียมกันกับแนวคิดหรือสิ่งของในภาษาอังกฤษ จึงจำเป็นต้องใช้คำยืมแทน แต่จากการเจริญขึ้นของสังคมนานาชาติ ความเป็นโลกแห่งข้อมูลข่าวสารที่มีการสื่อสารผ่านสื่อที่หลากหลาย จึงมีการใช้คำยืมเพิ่มมากขึ้น มีการใช้คำศัพท์เฉพาะทางที่ควรใช้ในแวดวงเฉพาะทางมากขึ้น ซึ่งคำเหล่านี้หากไม่ใช่คนที่อยู่ในแวดวงก็อาจไม่เข้าใจความหมาย เช่น คำว่า オイルロンダリング (oil laundering) เป็นคำศัพท์เฉพาะในวงการซื้อขายน้ำมัน แต่เมื่อนำมาเผยแพร่เป็นข่าวกลับมีการใช้ในรูปแบบภาษาญี่ปุ่น (ทำเป็นคำกริยาโดยการเติมหน่วยคำเติมหลังคำ 「-する」) และไม่มีการอธิบายความหมายเพิ่มเติมหรือใช้คำที่เข้าใจได้ง่ายทดแทน เช่น

- (1) 「ロシア産の原油禁輸というが、オイルロンダリングされたときに、第三国を経由して市場に出てきたものが、ロシアのものかどうか判断するのはものすごく難しい。(Yahoo. co. jp 『正念場の商社 脱露エネルギー調達』 2022)
- มีการห้ามนำเข้าน้ำมันดิบของรัสเซีย แต่เมื่อน้ำมันถูกผสม เป็นการยากที่จะตัดสินว่าน้ำมันที่ออกสู่ตลาดผ่านประเทศที่สามเป็นน้ำมันของรัสเซียหรือไม่ (oil laundering ความหมาย 第三国で別の産地の原油と混ぜたり、経由地ですり替えたりして換金すること (Quara 『オイルロンダリングはなんですか』 <https://jp.quora.com/>))

คำว่า *オイルロンダリング* เป็นกระบวนการผสมน้ำมันดิบในประเทศที่สาม แล้วสับเปลี่ยนนำเข้ามาในประเทศผู้ซื้อโดยผู้ซื้อไม่ทราบแน่ชัดว่าน้ำมันนั้นมาจากแหล่งที่ตนไม่ประสงค์ซื้อหรือคว่าบาตรอยู่หรือไม่ เห็นได้ว่าหากไม่ใส่คำอธิบาย oil laundering ก็ยากที่จะเข้าใจความหมายได้ทันที

งานวิจัยที่ผ่านมา (国立国語研究所, 2004; 田中, 2006, อ้างถึงใน 山下, 2007) สรุปได้ว่ามีการใช้คำยืมมากขึ้น อย่างไรก็ดี ในงานวิจัยก่อนหน้าศึกษาคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรม นิยสารและนวนิยาย สำหรับงานวิจัยนี้ต้องการสำรวจสภาพการใช้คำยืมในปัจจุบันจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างจากงานวิจัยก่อนหน้า ผู้วิจัยได้ศึกษาการใช้คำยืมจาก 2 แหล่งข้อมูล คือ (1) ข่าวออนไลน์ในเว็บไซต์ yahoo.co.jp ระหว่างวันที่ 12-13 พฤษภาคม 2565 จากประเภทข่าวย่อย 8 ประเภท คือ 国内、国際、経済、エンタメ、スポーツ、IT、科学、地域 จำนวนข่าวทั้งหมด 173 ข่าว และ (2) ข้อความที่โพสต์ผ่านทวิตเตอร์ ในระหว่างวันที่ 16 พฤษภาคม ถึง 19 มิถุนายน 2565 จำนวนโพสต์ 2,000 โพสต์ เพื่อศึกษาคำยืมในเชิงปริมาณและความหลากหลายของการใช้คำเปรียบเทียบกับระหว่างแหล่งข้อมูลภาษาทางการ เช่นข่าวออนไลน์ และภาษาในสังคมออนไลน์ที่ไม่ทางการ เช่น ทวิตเตอร์ นอกจากนี้ยังศึกษาการใช้คำยืมในปัจจุบันว่าเป็นไปตามระบบเสียง ระบบคำ และระบบไวยากรณ์ของภาษาญี่ปุ่นหรือไม่ และมีการใช้ที่แตกต่างจากภาษาเดิมอย่างไร โดยเฉพาะจงเลือกคำยืมจากข่าวออนไลน์ในเว็บไซต์ yahoo.co.jp เนื่องจากลักษณะภาษาเป็นภาษาข่าวที่เป็นทางการมีการแบ่งประเภทของข่าวอย่างชัดเจน ส่วนทวิตเตอร์เป็นตัวแทนแหล่งข้อมูลภาษาไม่ทางการที่คนญี่ปุ่นมีแนวโน้มใช้เป็นจำนวนมากจากการสำรวจของ 総務省情報通信政策研究所 (2020)

2. ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การปรับคำยืมเข้าสู่ระบบภาษาญี่ปุ่นประกอบไปด้วย ระบบเสียง ระบบคำ และระบบไวยากรณ์

2.1 ระบบเสียงแบบภาษาญี่ปุ่น

ภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาโมระ (拍言語) โมระเป็นหน่วยเสียงที่เล็กที่สุด ส่วนภาษาอังกฤษเป็นภาษาพยางค์ (音節言語) (国立国語研究所, 1990, p. 22) การออกเสียงคำภาษาต่างประเทศที่ถูกปรับมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นจึงเป็นการออกเสียงแบบโมระ โดยส่วนใหญ่ 1 โมระ จะเทียบได้กับ 1 พยางค์ หรือ CV เมื่อ C คือพยัญชนะ (consonant) และ V คือสระ (vowel)

โครงสร้างพยางค์ของคำภาษาอังกฤษเมื่อถูกนำเข้าสู่ระบบเสียงภาษาญี่ปุ่นมีโครงสร้างดังนี้

โครงสร้างพยางค์	คำภาษาอังกฤษ	โครงสร้างพยางค์ภาษาญี่ปุ่น	คำภาษาญี่ปุ่น
ภาษาอังกฤษ			
CVC	pass [pæs]	CVCV	パス [pasu]
CCVC	thrill [θrɪll]	CVCVCV	スリル [suriru]
CCCVC	stress [stres]	CVCVCVCV	ストレス [sutoresu]

นอกจากการรักษาโครงสร้างพยางค์ให้เป็นพยางค์เปิดตามตัวอย่างข้างต้นแล้ว ลักษณะของภาษาอังกฤษที่แตกต่างจากภาษาญี่ปุ่นอีกประการหนึ่งคือ การที่ภาษาอังกฤษมีลักษณะของคลัสเตอร์พยัญชนะ (子音群 หรือ consonant cluster) ซึ่งภาษาญี่ปุ่นไม่มี (Riney & Anderson-Hsieh, 1993, p. 28) ในคำว่า stress [stress] มีคลัสเตอร์พยัญชนะ คือ st ซึ่งอยู่ในโครงสร้างเสียงแบบ CC (CVC) โดย CC เป็นคลัสเตอร์พยัญชนะ เมื่อออกเสียงในภาษาญี่ปุ่น มีการรักษาโครงสร้างเสียงของคำให้เป็น CVCVCVCV โดยการเติมสระระหว่างคลัสเตอร์พยัญชนะ st

ได้เป็น スト (レス) [sutoresu]

โดยทั่วไปรูปย่อจะมีโครงสร้างเสียงหรือจำนวนโมระขั้นต่ำที่มากกว่า 2 โมระ และไม่เกิน 4 โมระ และรูปย่อจะไม่ลงท้ายด้วยเสียงหนัก เสียงหนักประกอบไปด้วยหน่วยเสียงพิเศษ (特殊拍, special mora) คือ เสียงลงท้าย /N/ เสียงซ้อน /Q/ และเสียงยาว /R/ โดยเมื่อย่อเป็นคำสั้นโครงสร้างเสียงจะไม่อยู่ในโครงสร้างเสียงแบบ LH (light syllable, heavy syllable) (Ito, 1990; 窪田, 2010) ซึ่งกฎโครงสร้างเสียงนี้ถูกนำมาใช้กับคำยืมเพื่อที่ต้องการจะทำให้ขนาดของคำสั้นลง

2.2 ระบบการสร้างคำในภาษาญี่ปุ่น

การสร้างคำในภาษาญี่ปุ่น มีทั้งชนิดการประสมคำ (compounding) การประสานคำ (derivation) และการทำให้คำย่นย่อลงด้วยกระบวนการทำคำให้สั้น (clipping) การที่คำยืมมีการสร้างคำลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นส่วนหนึ่งของภาษาญี่ปุ่น คำยืมปรากฏเป็นคำสั้นในหลาย ๆ รูปแบบ (文, 2017, pp. 24-25; 窪田, 2002)

คำเดี่ยวย่อเหลือ 2-4 โมระ เช่น

アマ (アマチュア) amateur	ビル (ビルディング) building
バスケ (バスケットボール) basketball	トイレ (トイレット) toilet
エアロビ (エアロビクス) aerobics	リハビリ (リハビリテーション) rehabilitation

คำประสม ส่วนใหญ่ย่อเหลือ 4 โมระ โดยนำ 2 โมระ มาจากคำหน้าและคำหลัง เช่น

アメフト (アメリカンフットボール) American football
エアコン (エアコンディショナー) air conditioner
ハイテク (ハイテクノロジー) high technology
マスコミ (マスコミュニケーション) mass communication
ワープロ (ワードプロセッサー) word processor

ทฤษฎีโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ (phonological structure and word formation) ที่ใช้อธิบายการสร้างคำสั้น (clipping) ในภาษาอังกฤษที่ถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นมีทฤษฎีของ Ito (1990) ที่สรุปได้คือรูปย่อจะมีโมระขั้นต่ำที่มากกว่า 2 โมระ และไม่เกิน 4 โมระ โดยจะไม่อยู่ในโครงสร้างเสียงที่ลงท้ายเสียงด้วยเสียงพยางค์หนักแบบ LH โดย H คือเสียงหนักซึ่งประกอบด้วยหน่วยเสียงพิเศษ (特殊拍, special mora) คือ เสียงลงท้าย /N/ เสียงซ้อน /Q/ และเสียงยาว /R/

3. ระบบไวยากรณ์แบบภาษาญี่ปุ่น

คำยืมเมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นมีการปรับเปลี่ยนระบบไวยากรณ์ของคำให้เข้ากับระบบภาษาญี่ปุ่น คือ

1. การทำให้เป็นคำกริยาในภาษาญี่ปุ่นด้วยการเติมหน่วยคำเติมหลังคำ 「-する」 และ 「-る」

diet (noun) ダイエット	する (verb)	sabotage (noun) サボる	(verb)
service (noun) サービス	する (verb)	harmony (noun) ハモる	(verb)
2. การทำให้เป็นคำคุณศัพท์ な ด้วยการเติม な เพื่อขยายคำนามที่ตามหลัง เช่น

hard (adjective) ハード	な	modern (adjective) モダン	な
real (adjective) リアル	な	simple (adjective) シンプル	な

3. การทำให้เป็นคำคุณศัพท์ ㄴ ด้วยการเติม ㄴ เพื่อขยายคำนามที่ตามหลังพบจำนวนไม่มาก มีเพียง 3 คำ คือ now (adjective) 나우ㄴ erotic (adjective) 에로ㄴ emotional (adjective) 에모ㄴ

ในงานวิจัยของ 那須 (1992) ก็ระบุวิธีการรับคำยืมมาใช้คล้ายกับทฤษฎีข้างต้น กล่าวคือมีวิธีการนำคำยืมมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นดังนี้

- (1) การปรับคำยืมให้เข้ากับระบบเสียงในภาษาญี่ปุ่น เช่น การลดเสียง (音の脱落) การเพิ่มเสียงสระ (母音の添加) เช่น lemonade อยู่ในรูปคำยืม ラムネ
- (2) การทำคำให้สั้น (語形の短縮) เช่น パーマネント ย่อเป็น パーマ
- (3) การเปลี่ยนแปลงความหมาย (意味用法の変化)
- (4) การเปลี่ยนชนิดคำโดยการเติมหน่วยคำผัน (活用語尾の付加による品詞の転換) เช่น アルバイト + する

3. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

3.1 ความหลากหลายของการใช้คำยืมเปรียบเทียบระหว่างชาวออนไลน์และทวิตเตอร์ นำเสนอผลการวิจัยผ่านตารางที่ 1-2 ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 คำยืมจากชาวออนไลน์ yahoo.co.jp

จำนวนข่าว	คำยืม			
	ไม่นับคำซ้ำ (word type)	นับคำซ้ำ (word token)	คำที่มีความถี่มากกว่า 1	คำที่มีความถี่ 1 ครั้ง เท่านั้น
173	164	315	61	103
			37.20%	62.80%

คำยืมที่พบในชาวออนไลน์พบจำนวน 315 คำ คำที่มีการใช้ซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง เท่ากับ 61 คำ คิดเป็นร้อยละ 37.20 และคำที่มีการใช้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น เท่ากับ 103 คำ คิดเป็นร้อยละ 62.80 จากจำนวนคำไม่นับซ้ำ 164 คำ

ตารางที่ 2 คำยืมจากทวิตเตอร์

จำนวนข้อความ	คำยืม			
	ไม่นับคำซ้ำ (word type)	นับคำซ้ำ (word token)	คำที่มีความถี่มากกว่า 1	คำที่มีความถี่ 1 ครั้ง เท่านั้น
2,000	376	638	112	264
			29.79%	70.21%

คำยืมที่พบในทวิตเตอร์พบจำนวน 638 คำ คำที่มีการใช้ซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง เท่ากับ 112 คำ คิดเป็นร้อยละ 29.79 และคำที่มีการใช้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น เท่ากับ 264 คำ คิดเป็นร้อยละ 70.21 จากจำนวนคำไม่นับซ้ำ 376 คำ

จากสัดส่วนที่เปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่ามีการใช้คำยืมในทวีตเตอร์ค่อนข้างหลากหลายกว่าคำยืมที่พบในข่าวออนไลน์ คำที่ปรากฏเพียงครั้งเดียวในทวีตเตอร์มีจำนวนมากกว่าในข่าวออนไลน์ ส่วนข่าวออนไลน์มีแนวโน้มใช้คำยืมซ้ำคำเดิมมากกว่าพิจารณาได้จากสัดส่วนคำที่มีความถี่การปรากฏมากกว่า 1 ครั้ง แต่หากพิจารณาผลรวมระหว่างคำที่มีความถี่มากกว่า 1 ครั้ง เปรียบเทียบกับคำที่มีความถี่ 1 ครั้ง เท่านั้นจะเห็นว่าทั้งในข่าวออนไลน์ yahoo.co.jp และทวีตเตอร์มีจำนวนคำที่มีความถี่ 1 ครั้ง เท่านั้นมากกว่า คือ ร้อยละ 62.80 ต่อ 37.20 และร้อยละ 70.21 ต่อ 29.79 ตามลำดับ ประเด็นการใช้คำยืมที่หลากหลายที่พบในสองแหล่งข้อมูลในงานวิจัยนี้สอดคล้องกับการสำรวจแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และทีวีของ 福田ほか (2007) ที่พบการใช้คำยืมหลากหลายเช่นกัน

3.2 แนวโน้มเหตุผลในการใช้

จากความหลากหลายของคำยืมที่ปรากฏในทวีตเตอร์ พบการใช้แทนที่คำที่มีอยู่เดิมแล้วในภาษาญี่ปุ่น เช่น ルーム(部屋)、バイアス(先入観)、ラスト(最後) และพบกรณีเช่นนี้ในข่าวออนไลน์เช่นกัน เช่น エリア(地域) ทำให้เห็นว่าคำกล่าวที่ว่าคำยืมถูกใช้เพื่ออธิบายแนวคิดหรือสิ่งของที่ไม่พบในภาษาญี่ปุ่นนั้นมีแนวโน้มจะลดลงและถูกแทนที่ด้วยเหตุผลใช้เพื่อปรับเปลี่ยนภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ให้มีความใหม่ ทันสมัย

(2) ルーム着いたよー今日23時から空き沢山あるからみんな会いに来てくれるー? (Twitter)

(3) これが医療従事者のバイアスなのだと思います。我々だけではなく医療従事者にもバイアスがあることも理解すべきです。 (Twitter)

(4) 5月31日(月)。5月も今日でラストです。 (Twitter)

(5) 強い雨のエリアは東へ広がる見通しです。 (yahoo.co.jp)

จากการตรวจสอบกับเจ้าของภาษา ประโยค (2)-(5) ยืนยันว่าสามารถใช้คำที่มีอยู่ในภาษาญี่ปุ่นคือ 部屋、先入観、最後、地域 แทนคำว่า ルーム、バイアス、ラスト、エリア โดยเฉพาะข้อ (2) ที่ควรใช้คำว่า 部屋 แทนจะเหมาะสมกว่า

ทั้งนี้ยังพบการใช้เกิน (overgeneralization) ของคำว่า ゲート (gate) โดยปกติใช้ในความหมายประตูทางผ่านของสถานที่ขนาดใหญ่ เช่น สนามบิน สนามกีฬา เช่นการใช้ในประโยค (6) ที่หมายถึงประตูทางเข้าสนามกีฬาเบสบอล

(6) 明日から京セラ参戦する方へ。入場時間3グループ6ゲートでスタンドアルファベット席でした。5時入場の時点でアリーナかなり埋まっていました! (Twitter)

แต่มีการใช้ประตูของร้านสะดวกซื้อในประโยค (7) ซึ่งพบใน Twitter

(7) コンビニの熱々の八宝菜を抱えてゲート通ったら体温チェックで再検査になってしまった。ちゃんと体温感知してるのね! 流石だわ。 (Twitter)

การใช้ลักษณะนี้แม้จะสื่อสารได้ แต่เป็นการใช้ที่ค่อนข้างแปลกแยกไปจากการใช้ปกติ โดยประโยคนี้ควรใช้คำว่า (自動) ドア หรือ 入口 หรือ 検査のとこ (ろ) จะเหมาะสมมากกว่า

จากตัวอย่างประโยคที่ค้นได้แสดงถึงการใช้ที่มีแนวโน้มใช้เกินหลักการที่ว่าใช้เมื่อไม่มีคำเทียบเท่าในภาษาญี่ปุ่น ทั้งนี้มีแนวโน้มใช้เพื่อปรับเปลี่ยนภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ให้มีความใหม่ ทันสมัย โดยตัวอย่างการใช้ที่พบข้างต้นส่วนใหญ่พบในแหล่งทวีตเตอร์ซึ่งจากการสำรวจในปี 2019 ทวิตเตอร์เป็นแพลตฟอร์มการสื่อสารปัจจุบันที่เป็น

ที่นิยมในหมู่คนวัยทำงานและวัยรุ่นช่วงอายุ 10-30 ปี ลักษณะอาชีพที่มีการใช้มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 74.4 คือนักเรียนนักศึกษา รองลงมาร้อยละ 40.3 คือ คนทำงานประจำ (総務省情報通信政策研究所, 2020) ช่วงวัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลสำรวจของ 国立国語研究所 (2004) ที่คนช่วงอายุ 10-39 มีมุมมองต่อการใช้คำยืมและเหตุผลการใช้คำยืมที่พบมากในการสำรวจของ 国立国語研究所 คือการให้ความรู้สิ่งใหม่ (もつとも新しいと感じる表現) ทั้งนี้จึงสรุปได้ว่าแนวโน้มการใช้คำยืมที่ประกอบไปด้วย 3 เหตุผลหลัก คือ (1) ใช้สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนในญี่ปุ่น (2) ใช้เป็นคำศัพท์เฉพาะทาง และ (3) ใช้เพื่อปรับเปลี่ยนภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ให้ความทันสมัยนั้น มีแนวโน้มการใช้ด้วยเหตุผลในข้อ (3) มากขึ้น

3.3 การใช้ตามระบบเสียง ระบบคำ และระบบไวยากรณ์ของภาษาญี่ปุ่น

3.3.1 ด้านระบบเสียง

คำยืมที่พบการใช้ในข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์ยังคงเป็นไปตามกฎการทับเสียงด้วยคาตากานะ คือ รักษาโครงสร้างพยางค์แบบ CV เช่น

คำยืมลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะ	สัทอักษร	โครงสร้างพยางค์
クック		CVCCV
cook	kuk	CVC
タップ (する)		CVCCV
tap	tæp	CVC
アテンド (する)		CVCVCCV
attend	ə'tend	CCVCC

หรือกรณีที่โครงสร้างเดิมในภาษาอังกฤษอยู่ในโครงสร้าง CV อยู่แล้ว เมื่อทับศัพท์เป็นภาษาญี่ปุ่นด้วยคาตากานะก็อยู่ในโครงสร้าง CV เช่นเดิม เช่น

คำยืมลงท้ายด้วยเสียงสระ	สัทอักษร	โครงสร้างพยางค์
デビュー		CVCV
debut	dei.bju	CVCV
トライ (する)		CVCV
try	traɪ	CCV

สรุปคือคำยืมที่พบจากสองแหล่งข้อมูลมีโครงสร้างพยางค์แบบ CV เป็นไปตามทฤษฎีที่กล่าวไว้ทั่วไป

3.2.2 ด้านการสร้างคำ

จากการสำรวจคำยืมจากแหล่งข้อมูลสองแหล่งพบรูปแบบคำสั้น (clipped words, 短縮語) จำนวน 22 คำ โดยคำสั้นทั้ง 22 คำ พบในทวิตเตอร์ ส่วนในข่าวออนไลน์พบ 1 คำ เท่านั้น คือ プレ ซึ่งเป็นคำที่พบซ้ำในทวิตเตอร์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้จากการตรวจสอบกับทฤษฎีกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ (phonological structure and word formation) (Ito, 1990; 窪田, 2010) แสดงผลได้ตามตารางที่ 3

ตารางที่ 3 คำสั้นที่พบในข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์กับกฎโครงสร้างเสี่ยงกับการสร้างคำ

คำสั้น (คำเต็ม)	คำภาษาอังกฤษ	กฎโครงสร้างเสี่ยงกับการสร้างคำ ✓ • ✕
デモ (デモンストレーション)	demonstration	✓
リブ (リブライ)	reply	✓
プロフ (プロフィール)	profile	✓
デフレ (デフレーション)	deflation	✓
モチベ (モチベーション)	motivation	✓
パフォ (パフォーマンス)	performance	✓
リアルタイ (リアルタイム)	real time	✓
ノンアル (ノンアルコール)	non-alcohol	✓
筋トレ (筋力トレーニング)	strength training	✓
筋力トレ (筋力トレーニング)	strength training	✕
クレカ (クレジットカード)	credit card	✓
クレジットカ (クレジットカード)	credit card	✕
サブスク (サブスクリプション)	subscription	✓
リストラ (リストラクチャリング)	restructuring	✓
ムビチケ (ムービーチケット)	movie ticket	✓
ムービーチケ (ムービーチケット)	movie ticket	✕
アラフォ (アラウンド・フォーティー)	around forty	✓
パソトレ (パーソナルトレーニング)	personal training	✓
パーソナルトレ (パーソナルトレーニング)	personal training	✕
昼ラン (昼休みランニング)	daytime running	✓
ソロツー (ソロツーリング)	solo touring	✓
インフラ (インフラストラクチャー)	infrastructure	✓

Ito (1990) กล่าวว่าหากมีรูปคำสั้นแล้ว รูปอื่น ๆ ก็ไม่นิยมใช้ ประเด็นนี้พบกรณีที่ทำให้คำกล่าวนี้อาจไม่เป็นจริงในกรณีคำเต็ม ได้แก่

筋力トレーニング (strength training) พบการใช้รูปคำสั้น 2 แบบ คือ

- (1) 筋力トレ (2) 筋トレ

パーソナルトレーニング (personal training) พบการใช้รูปคำสั้น 2 แบบ คือ

- (3) パーソナルトレ (4) パソトレ

ムービーチケット (movie ticket) พบการใช้รูปคำสั้น 2 แบบ คือ

- (5) ムービーチケ (6) ムビチケ

クレジットカード (credit card) พบการใช้รูปคำสั้น 2 แบบ คือ

- (7) クレジットカ (8) クレカ

รูปคำสั้น (1) 筋力トレ, (3) パーソナルトレ, (5) ムービーチケ, (7) クレジットカ เป็นตัวอย่างการใช้ในปัจจุบันที่ไม่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ โดยทั่วไปรูปคำสั้นจะมีโมระชั้นต่ำที่มากกว่า 2 โมระและไม่เกิน 4 โมระ (Ito, 1990; 窪田, 2010) โดยอยู่ระหว่าง 2-4 โมระ แต่ทั้ง (1), (3), (5), (7) ต่างก็เป็นผลผลิตของการย่อคำที่เกินกว่า 4 โมระ โดยมีลักษณะร่วมกันคือคำหน้า 筋力、パーソナル、ムービーและ クレジット ไม่มีการย่อคำให้สั้น กล่าวได้ว่าทั้ง 4 คำเป็นปรากฏการณ์การใช้ที่ไม่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ

แต่ทั้งนี้การใช้ในรูปแบบ (1), (3), (5), (7) ก็ยังพบการใช้ควบคู่กับรูปคำสั้นที่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ (2) 筋トレ、(4) パソトレ、(6) ムビチケ、(8) クレカ โดยจากการสำรวจการใช้ที่ปรากฏในทวีตเตอร์พบการใช้ในจำนวนที่หลากหลายพอ ๆ กัน ตัวอย่างการใช้ เช่น

パーソナルトレ・パソトレ

(8) 今日はこの後パーソナルトレがあるのでもう一度ジム行きます。

(9) で、今日からパソトレ開始でございます。

筋力トレ・筋トレ

(10) 筋力トレの後は48-72時間の間隔をあけて疲労を回復させる必要があります。

(11) 本日は低気圧による頭痛の中、よく筋トレ頑張りました。

クレジットカード・クレカ

(12) 郵便局もキャッシュレスでいけるのをさっき知った。最近職場で切手をネットで購入して、クレジットカード決済してたなあ。

(13) 海外よりも日本の手数料が高かったのは知らなかったです。クレカよりもキャッシュレスですかね。

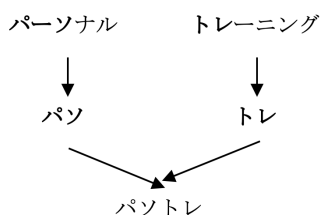
ムービーチケ・ムビチケ

(14) ミスチルのムービーチケ届いた。かれこれ高校生のころからファンなんだよね。

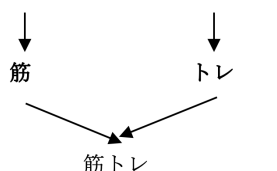
(15) ムビチケ前売券 (オンライン) のみの販売※前売特典は付きません。

จากกรณีข้างต้นกล่าวได้ว่าเมื่อนำไปใช้จริงอาจมีกรณีที่ไม่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำด้วยการทำเป็นคำสั้นเพราะパーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカード、ムービーチケ ต่างเป็น

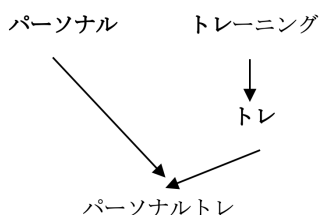
คำประสมที่มีคำที่มาจากภาษาต่างประเทศเป็นส่วนประกอบ โดยคำประสมมีแนวโน้มจะถูกลดคำให้สั้นเนื่องจากเป็นคำที่มีความยาว โดยทั่วไปจะถูกย่อคำตามกฎโครงสร้างเสียงเป็น 2-4 โมระ กรณีคำประสมจะย่อคำหน้าให้เหลือ 2 โมระ และคำหลังก็จะย่อให้เหลือ 2 โมระ และกลายเป็นคำสร้างใหม่ 4 โมระ นำเสนอกระบวนการสร้างคำด้วยภาพ 1-8 ได้ดังนี้

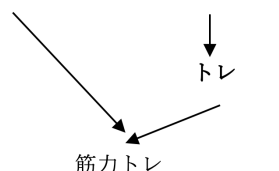
ภาพที่ 1 การสร้างคำ ปานโตเร
筋力 トレーニング

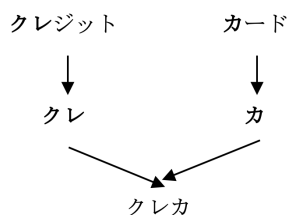
ภาพที่ 3 การสร้างคำ 筋トレ

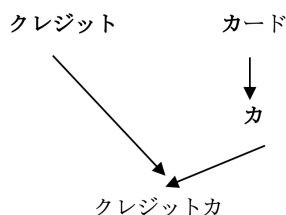
ภาพที่ 2 การสร้างคำ パーソナルトレ
筋力 トレーニング

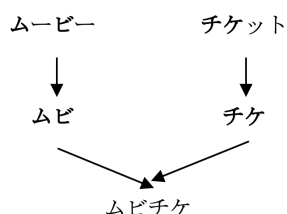
ภาพที่ 4 การสร้างคำ 筋力トレ

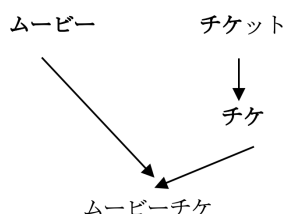
ภาพที่ 5 การสร้างคำ クレカ

ภาพที่ 6 การสร้างคำ クレジットカ

ภาพที่ 7 การสร้างคำ มูบิチケ

ภาพที่ 8 การสร้างคำ มูบิーチケ

ปรากฏการณ์ย่อเพียงคำหลังที่มาจากประสมโดยการคงรูปคำเต็มของคำหน้าหรือคำทางด้านซ้ายไว้ของคำประสมที่มาจากภาษาต่างประเทศ パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムービーチケสอดคล้องกับปรากฏการณ์ส่วนใหญ่ของการสร้างคำย่อที่เรียกว่า Left Edge Requirement (Ito, 1990) ซึ่งส่วนใหญ่จะคงเสียงโมระทางด้านซ้ายของคำไว้ แต่กรณีของคำ パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムー

ビーチ เป็นการคงเสียงคำไว้ทั้งคำไม่มีการลดเสียง ตัวอย่างคำย่อแบบ Left Edge Requirement แสดงให้เห็นว่า คำทางด้านซ้ายมือหรือส่วนประกอบทางด้านซ้ายมือในคำเดียวเป็นส่วนที่หลงเหลือไว้ในคำเสมอ หลักการนี้นำมาประยุกต์อธิบายกับปรากฏการณ์ของคำ パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムービーケ ที่หลงเหลือคำทางด้านซ้ายมือไว้เต็มรูปคำ

	รูปคำเต็ม	รูปคำสั้นที่คงเสียงทางด้านซ้ายของคำ
คำเดี่ยว	テレビジョン	テレビ
คำเดี่ยว	エアロビックス	エアロビ
คำเดี่ยว	コンビニエンスストア	コンビニ
คำเดี่ยว	デパートメントストア	デパート
คำประสม	パーソナルコンピューター	パソコン
คำประสม	エアコンディショナー	エアコン

3.2.3 ด้านระบบไวยากรณ์

คำยืมเมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นจะถูกปรับให้เข้ากับระบบภาษาทั้งเรื่องเสียงและการใช้ในประโยคที่มีการปรับให้เป็นระบบไวยากรณ์แบบญี่ปุ่น โดยรูปแบบไวยากรณ์ที่เห็นได้ชัดเจนที่มีการปรับแบ่งออกได้ 2 รูปแบบหลัก คือ

(1) การทำคำยืมให้เป็นคำคุณศัพท์ *な* เพื่อใช้เป็นคำบรรยายลักษณะเช่นเดียวกันกับคำคุณศัพท์ *な* ที่ใช้ในภาษาญี่ปุ่น

(2) การทำคำยืมให้เป็นคำกริยาด้วยการเติมหน่วยคำเต็มหลังคำ 「-する」 เพื่อใช้เป็นคำแสดงกิริยาอาการหรือสภาพ

จากการสำรวจจากแหล่งข้อมูลสองแหล่งพบคำยืมที่มีลักษณะการใช้ตามรูปแบบ (1) และ (2) ดังนี้

ตารางที่ 4 คำยืม-คำคุณศัพท์ *な*

ลำดับ	คำภาษาอังกฤษ	ชนิดคำเต็ม	คำยืม-คำคุณศัพท์ <i>な</i>
1	delicate	adjective	デリケートな
2	hard	adjective	ハードな
3	negative	adjective	ネガティブな
4	happy	adjective	ハッピーな
5	cute	adjective	キュートな
6	unique	adjective	ユニックな
7	plus	adjective	プラスな
8	peak	adjective	ピークな
9	simple	adjective	シンプルな
10	cool	adjective	クールな
11	casual	adjective	カジュアルな
12	smooth	adjective	スムーズな

ตัวอย่างการใช้จริงจากข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์

(16) 今年も子鹿が生まれました。5月下旬頃—6月下旬頃までは子鹿が生まれる時期になります。しばらくの間はデリケートな時期ですので、生まれたての子鹿には無理に人参をあげたりせずに、優しく見守ってください。

(17) 物凄くハードなファンタジー小説読みたいけど、見つけれなくて辛い。

(18) 朝の思考は1日が決まります。ネガティブな思考はあなたの1日を台無しにします。

(19) 今日も元気に行っていきます。皆様もハッピーな1日を！！

(20) のびーとしているようなポーズと表情がキュートな猫バスのペン立てです。

(21) 一週間の疲れがピークな金曜日の朝。

จากจำนวนแหล่งข้อมูลสองแหล่งพบคำที่นำมาใช้เป็นคำคุณศัพท์จำนวน 12 คำ โดยทั้ง 12 คำ มีสถานะเดิมเป็นคำคุณศัพท์ในภาษาอังกฤษและเมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นก็ยังคงไว้ซึ่งสถานะคำคุณศัพท์ โดยภาษาญี่ปุ่นนำมาใช้เป็นคำคุณศัพท์な ตามตัวอย่างการใช้ (16)-(21) และสามารถใช้เป็นคำกริยาวิเศษณ์ขยายสภาพหรือกริยาอาการได้ เช่น คำว่า ピーク ในตัวอย่าง (22) ที่ขยายคำกริยา減少している

(22) 日本では1982（昭和57）年の328万5000台という国内出荷台数をピークに台数が減少していることもあり、海外へ目を向けられてきましたが、750ccは海外からすると、やや中途半端に映るケースが多いようです。

ตารางที่ 5 คำยืม-คำกริยา

ลำดับ	คำภาษาอังกฤษ	ชนิดคำเดิม	คำยืม-คำกริยา
1	harassment	noun	ハラスメントする
2	setting (noun)	noun	セッティングする
3	topping (noun)	noun	トッピングする
4	jogging (noun)	noun	ジョギングする
5	size up	phrasal verb	サイズアップする
6	give up	phrasal verb	ギブアップする
7	up	adv., preposition, adj., verb, prefix	アップする
8	RT (retweet)	verb	リツイートする
9	tweet	verb	ツイートする
10	jog	verb	ジョグする
11	fail	verb	フェイルする
12	commit	verb	コミットする
13	play	verb	プレーする
14	support	verb	サポートする
15	match	verb	マッチする

ลำดับ	คำภาษาอังกฤษ	ชนิดคำเดิม	คำยืม-คำกริยา
16	comment	verb	คอมเมนต์する
17	start	verb	สตาร์ทする
18	cut	verb	カットする
19	appeal	verb	アピールする
20	real time	verb	リアルタイムする
21	focus	verb	フォーカスする
22	check	verb	チェックする
23	try	verb	トライする
24	tap	verb	タップする
25	get	verb	ゲットする
26	follow	verb	フォローする
27	start	verb	สตาร์ทする
28	refresh	verb	リフレッシュする
29	save	verb	セーブする
30	attend	verb	アテンドする
31	reset	verb	リセットする
32	keep	verb	キープする
33	stop	verb	ストップする
34	mark	verb	マークする
35	recycle	verb	リサイクルする

ตัวอย่างการใช้จริงจากข่าวออนไลน์และทวิตเตอร์

(23) 予報は曇りのち雨. . . 今朝も朝ジョグしてきました。

(24) 今日は「鶏南蜜そば」に奥様からのリクエストで大葉をトッピングしてみました。

(25) ツイッターのパラグ・アグラワル最高経営責任者（CEO）は「買収は成立すると予想しているが、あらゆるシナリオに備えておく必要がある」とツイートした。

(26) 健康診断の結果とよくみたら、身長伸びた→体重減った→お腹周りサイズアップした。

(27) 本日の20時に振り込んで欲しい方はRTして、LINE [lin. ee/84uPutJ]で「振り込み希望」とメッセージください。

(28) 現場に2時間前ぐらいに入って入念にセッティングして何度も練習電でシャッター切って構図固めていざ次が本チャンってなった時

(29)ほんとに悲しい事だけど、ハラスメントする人にハラスメント講習しても効果ないんですよ。

(30) アホだな、。すぐ足つくのわかるじゃん。。。過去に訓練フェイルした人らしいけど、自暴自棄になったか、会社を逆恨みダメージを与えたかったのか。

(31) 会社の喫煙者3名が禁煙を決意していたのに、なんと2日目にしてギブアップした模様です。

จากตารางที่ 5 และตัวอย่างจะเห็นได้ว่าชนิดคำที่นำมาทำเป็นคำกริยา เป็นคำที่มีสถานะเดิมทั้งคำนาม คำกริยาวลี และคำกริยาในภาษาอังกฤษโดยเมื่อนำมาใช้ในประโยคสามารถใช้ได้ในหลายลักษณะเช่นเดียวกับ คำกริยาในภาษาญี่ปุ่น กล่าวคือใช้ร่วมกับรูปไวยากรณ์「てくる」และ「てみる」ใน (23)-(24) ใช้เป็นภาคแสดงใน (25)-(28) โดยสามารถผันเป็นรูปて เพื่อแสดงลำดับของการกระทำได้เช่น (27)-(28) และใช้เป็นคำขยายคำนามในรูปขยายคำนามได้เช่น (29)-(31)

3.4 การใช้คำยืมมีความแตกต่างจากการใช้ในภาษาเดิม

คำหลายความหมายเมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นอาจมีระบบเสียงที่ต่างกันเพื่อแสดงถึงความหมายที่ต่างกัน ปรากฏการณ์เช่นนี้พบในกรณีคำหลายความหมายคำว่า strike ที่มีความหมาย to hit or kick a ball (in baseball game) ในกีฬาเบสบอลจะถูกทับเสียงเป็น ストライク และความหมาย to refuse to work as a protest (การประท้วงหยุดงาน) จะถูกทับเสียงเป็น ストライキ กรณีเช่นนี้พบในงานวิจัยนี้เช่นเดียวกัน ได้แก่ คำ present ที่ถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น 2 ความหมายหลัก คือ “ให้เป็นของขวัญ” และ “นำเสนอ”

การทับเสียงของคำว่า present มี 2 ประเด็นค้นพบ

1. การออกเสียงมีความแตกต่างจากภาษาอังกฤษ ในภาษาอังกฤษการออกเสียงคำนามกับการใช้แบบคำกริยามีการออกเสียงแตกต่างกัน แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นใช้การทับศัพท์ออกเสียงเป็นคาตากานะด้วยเสียงเดียวกัน

present การออกเสียงแบบคำกริยา คือ pri'zent (มอบของขวัญให้) ส่วนการออกเสียงแบบคำนาม คือ 'preznt (ของขวัญ) แต่เมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น ไม่ว่าจะใช้เป็นคำนามหรือคำกริยา ก็ยังคงออกเสียงด้วยคำว่า プレゼント (する)

2. การออกเสียง present ที่เป็นคำกริยา มีความหมาย “มอบของขวัญ” หรือ to give sth to sb, especially formally at ceremony และความหมาย “นำเสนอ” (STH to be considered) to show or offer sth for other people to look at or consider ซึ่งในภาษาอังกฤษออกเสียงเหมือนกัน คือ pri'zent แต่ในภาษาญี่ปุ่นนำมามีการออกเสียงแตกต่างกัน โดยความหมาย “มอบของขวัญ” ทับเสียงเป็น プレゼント (する) ส่วนความหมาย “นำเสนอ” ออกเสียงเป็น プレゼン (する)

ทั้งนี้หากพิจารณาโดยไม่ละเอียดอาจมองได้ว่า プレゼン (する) น่าจะมาจากคำว่า present และไม่เป็นไปตามกฎการทับเสียงที่คำจะไม่ลงท้ายด้วยเสียงหนัก (H) โดย ン ถือว่าเป็นเสียงหนัก (Ito, 1999) โดยควรออกเสียงเป็น プレゼント (する) แต่คำนี้ไม่ได้เป็นคำที่มาจากกระบวนการทับเสียงคำกริยา present คำว่า プレゼン (する) เป็นคำกริยาในภาษาญี่ปุ่นมาจากกระบวนการทำคำให้สั้นในคำนามคำว่า presentation (プレゼンテーション) โดยย่อให้เหลือ 4 โมระ プレゼン แล้วทำเป็นคำกริยาโดยการเติมด้วยหน่วยคำเติมหลังคำ「-する」

ตัวอย่างการใช้จริงจากทวิตเตอร์

(32) 経済番組でコーヒーのサブスクのプレゼンするメンバーとバライティーの学
カテストで象形文字書くメンバーがいる奇跡のグループ。

(33) 抽選で特製オリジナルトランプとAmazonギフト券1000円分を30名にプレゼント。

สรุปได้ว่าคำที่มีหลายความหมายทั้ง strike และ present เมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นจะมีกระบวนการ
ทับเสียงด้วยคาตากานะในภาษาญี่ปุ่นที่ทำให้การออกเสียงแตกต่างไปตามความหมายที่ต้องการนำเสนอ ในด้าน
ความหมายของคำยืมเมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นมีหลายงานที่วิเคราะห์ความหมายคำยืมกับความหมายคำภาษา
อังกฤษ (Yoneda, 1996; 佐藤, 1996; 鳥飼, 2007) แต่ยังไม่ได้ระบุชัดเจนว่าความหมายที่แตกต่างนั้นเป็นความ
หมายในลักษณะใด โดยในงานของ Yoneda (1996) กล่าวถึงคำยืมภาษาอังกฤษส่วนใหญ่เมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น
มีแนวโน้มจะถูกใช้เพียงความหมายเดียวจากหลาย ๆ ความหมายที่มีในต้นฉบับ หลายคำมีการเปลี่ยนความหมาย
หรือถูกใช้ในความหมายที่เจาะจงเมื่อใช้ในภาษาญี่ปุ่น ทั้งนี้จากการสำรวจคำยืมเป้าหมาย 112 คำ ที่พบในทวิตเตอร์
และ 61 คำ จากข่าวออนไลน์ yahoo.co.jp ซึ่งเป็นกลุ่มคำที่พบความถี่การใช้มากกว่า 1 ครั้ง พบสัดส่วนคำที่มี
การใช้แตกต่างไปจากภาษาเดิมคิดเป็นร้อยละ 26 (29 คำ) และร้อยละ 23 (14 คำ) ตามลำดับ โดยนิยามของคำว่า
“แตกต่างไปจากภาษาเดิม” ในงานวิจัยนี้ คือ การนำความหมายมาใช้ไม่ครบ หรือมีการใช้ในรูปแบบที่ไม่ปรากฏใน
ภาษาเดิม หรือมีการนำไปสร้างเป็นคำแบบญี่ปุ่น (和製語) จากสัดส่วนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ารวมทั้งสองแหล่ง
ข้อมูลมีคำยืมที่มีการใช้แตกต่างไปจากเดิม 43 คำ (นับคำซ้ำ) คิดเป็นร้อยละ 24.9 แม้จะเป็นตัวเลขที่ไม่สูงและ
เป็นการสำรวจจากกลุ่มเป้าหมายเพียงแค่ 173 คำ แต่ก็แสดงแนวโน้มได้ว่าในทุก ๆ 100 คำยืม จะมีคำอย่างน้อย

ตารางที่ 6 คำยืมที่มีการใช้แตกต่างไปจากภาษาเดิม

Twitter			Yahoo.co.jp	
ビル	ストレス	マナー	ピーク	アピール
ミス	ギフト	リフレッシュ	ポイント	ミス
アテンド	ブラック	テーマ	コスト	キャップ
チャレンジ	ホワイト	エコ	シーン	ストライキ
テンション	メーカー	ケア	キープ	
ワイルド	スタート	キャップ	リハビリ	
フォロー	サポーター	マスコミ	キャリア	
アピール	トラブル	ライブ	フェンス	
メーカー	シーズン	プロフィール	シーズン	
ゲット	ダメージ		メーカー	

เกือบ 25 คำ เป็นคำยืมที่มีการใช้แตกต่างไปจากภาษาเดิม ตารางที่ 6 แสดงคำที่มีการใช้แตกต่างไปจากภาษาเดิม
ยกตัวอย่างการใช้ที่แตกต่างไปจากภาษาเดิมบางตัวอย่างดังนี้

The pill และ ビル

ビル ในภาษาญี่ปุ่นใช้ในความหมาย “ยาคุมกำเนิด” (卵胞ホルモン・黄体ホルモンの作用を
持つ二種類の合成ステロイドを含む経口避妊薬 (広辞苑, 2021, p. 2506)) ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษ
ว่า the pill ซึ่งต้องมี the นำหน้า ส่วน pill ที่ตรงกับการออกเสียงหรือทับเสียงในภาษาญี่ปุ่น ビル นั้นหมายถึง

ยาเม็ด ดังนั้นจะเห็นได้ว่า pill ที่แปลว่ายาเม็ดโดยทั่วไปนั้นถูกนำมาใช้ในความหมายที่เจาะจงมากขึ้นในภาษาญี่ปุ่น ในความหมายยาคุมกำเนิด

Miss และ ミス

ミス ในภาษาญี่ปุ่นใช้ในความหมาย “ล้มเหลว” “ผิดพลาด” เท่านั้น (失敗すること。過失。(広辞苑, 2021, p. 2804)) ในขณะที่ภาษาอังกฤษยังใช้ในความหมาย “คิดถึง” (to feel sad because you can no longer see sb or do sth that you like (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2000, p. 850))

attend และ アテンド(する)

アテンド ในภาษาญี่ปุ่นระบุความหมาย “การต้อนรับลูกค้า” “การเทคแคร์ดูแล” (接待すること。世話すること (広辞苑, 2021, p. 2804)) เท่านั้น แต่ในภาษาอังกฤษคำว่า attend มีความหมายหลักคือ ความหมาย “เข้าร่วม” “ไปกับ” “ให้ความสนใจ” “รับใช้” และเมื่อเป็นคำกริยาวิเศษ attend to จะใช้ในความหมาย “ติดต่อ ประสานงาน” “ดูแล” (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2000, p. 71)

คำยืมส่วนใหญ่ยังคงพบการใช้ในความหมายคงเดิมจากต้นฉบับในภาษาอังกฤษ แต่ก็มีหลายคำเช่นตัวอย่าง จากงานวิจัยนี้ข้างต้นที่มีความหมายแตกต่างไปจากความหมายเดิมในต้นฉบับ

ในสถานการณ์ที่คำยืมหลาย ๆ คำกลายเป็นคำศัพท์พื้นฐาน (基本語化) ในภาษาญี่ปุ่น ทั้งคำที่มีความหมาย รูปธรรม เช่น テレビ、ホテル、ビル、エンジン คำที่มีความหมายนามธรรม เช่น タイプ、システム、バランス、ケース、トラブル ผู้เรียนรวมถึงผู้สอนต้องเข้าใจหลักการของคำยืมทั้งระบบเสียง ระบบไวยากรณ์ และระบบความหมายเพื่อจะได้เข้าใจปรากฏการณ์การรับภาษาต่างประเทศมาใช้เป็นคำชนิดหนึ่งในภาษาญี่ปุ่น

4. สรุปผล

จากการสำรวจการใช้คำยืมจากสองแหล่งข้อมูลคือชาวออนไลน์ใน Yahoo.co.jp และทวีตเตอร์พบการใช้คำยืมในทวีตเตอร์ที่หลากหลาย และคำที่มีความถี่การใช้มากกว่า 1 ครั้ง มีน้อยกว่าคำยืมที่พบในชาวออนไลน์ แสดงว่าการสื่อสารในทวีตเตอร์ซึ่งเป็นการสื่อสารส่วนบุคคล แต่ละบุคคลมีการใช้คำยืมค่อนข้างมากและมีแนวโน้มใช้คำที่ไม่ซ้ำกัน เหตุผลในการใช้คือการใช้เพื่อแสดงความทันสมัยเป็นเหตุผลการใช้ที่ปรากฏมากขึ้น คำยืมหลายคำมีคำในภาษาญี่ปุ่นที่สามารถใช้แทนได้ เช่น ルーム・部屋、バイアス・先入観、ストップする・止まる、ラスト・最後 แต่แนวโน้มที่พบคือ ไม่เลือกใช้คำภาษาญี่ปุ่นเพราะต้องการความใหม่ ความทันสมัยในข้อความที่สื่อสาร ซึ่งผลที่ได้สอดคล้องกับงานของ 福田(ほか) (2007) ที่พบการใช้คำยืมหลากหลายเช่นกัน แต่ งานนี้ศึกษาภาษาในสื่อออนไลน์ในขณะที่งานของ 福田(ほか) ศึกษาภาษาในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และทีวี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคำยืมมีการใช้หลากหลายในหลายช่องทาง

เมื่อตรวจสอบกับระบบการนำคำยืมมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น ประกอบไปด้วยระบบเสียง ระบบการสร้างคำ ระบบไวยากรณ์พบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นตามทฤษฎีและงานวิจัยก่อน (那須, 1992) กล่าวคือยังอยู่ในโครงสร้างเสียง CV (พยัญชนะ-สระ) โครงสร้างเสียงไม่ลงท้ายด้วยเสียงหนัก (เสียงลงท้าย /N/ เสียงขึ้น /Q/ และเสียงยาว /R/) และการทำคำยืมเป็นคำคุณศัพท์และคำกริยาเพื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น ในส่วนของการสร้างคำในประเด็นเรื่องกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำนั้น ปรากฏว่าพบกรณีที่ไม่นับเป็นไปตามกฎดังกล่าว กล่าวคือเมื่อเกิดการยืมคำมาใช้เป็นคำเดี่ยวหรือนำมาสร้างคำเป็นคำประสม จำนวนโมระของคำมีแนวโน้มถูกทำให้สั้นลงอยู่ระหว่าง 2-4 โมระ (Ito, 1999; 窪田, 2010) แต่คำยืม パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムービーケ ต่างมี

รูปคำสั้นมากกว่า 4 โมระ ซึ่งมีการใช้ควบคู่กับรูปคำสั้นที่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ (パントレ、筋トレ、クレカ、ムビチケ) เหตุผลที่เกิดกระบวนการทำคำสั้นก็เพื่อการสื่อสารที่กระชับ รวดเร็ว ทั้งนี้ อาจสรุปได้ว่าแม้จำนวนโมระของคำสั้นดังกล่าว (パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ、ムービーチケ) จะมีมากกว่า 4 โมระแต่ผู้ใช้อาจไม่รู้สึกว่าคำที่ใช้มีความยาวจนเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารจึงเกิดการใช้แพร่หลายทั้งสองรูปแบบ

ในการนำมาใช้มีความแตกต่างที่พบได้คือ กรณีคำยืมมีหลายความหมายในภาษาต้นทางและในภาษาญี่ปุ่น มีการนำมาใช้ตั้งแต่สองความหมายขึ้นไป ภาษาญี่ปุ่นมีกระบวนการทำให้คำยืมมีความแตกต่างกันไปตามความหมาย ตัวอย่างดั้งเดิมที่พบบ่อยในงานต่าง ๆ คือ คำว่า strike ที่มีสองความหมายถูกใช้ในภาษาญี่ปุ่นคือการประท้วงโดยการหยุดงาน และการขว้างบอลเข้าโซนได้คะแนนโดยที่ผู้ตีไม่สามารถตีได้ในกีฬาเบสบอล เมื่อเป็นคำยืมในภาษาญี่ปุ่นเพื่อให้การออกเสียงสะท้อนความหมายที่แตกต่างจึงมีการทับเสียงด้วยคาตากานะที่แตกต่างกัน ความหมายแรกหยุดงานประท้วงออกเสียงเป็น ストライキ หรือมีการใช้รูปคำสั้นเป็น スト ความหมายที่สองใช้ในกีฬาเบสบอลออกเสียงเป็น ストライク และไม่พบการใช้รูปคำสั้น กระบวนการทับเสียงคำให้แตกต่างเพื่อแยกแยะความหมายคำยืมที่มีหลายความหมายพบในงานวิจัยนี้เช่นกันคือ คำกริยา present มีสองความหมายที่นำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น คือ “มอบของขวัญให้” และ “นำเสนอ” โดยคำหมายแรกทับเสียงด้วยคาตากานะเป็น プレゼント (する) ส่วนความหมายที่สองทับเสียงด้วยคาตากานะเป็น プレゼン (する) โดยเป็นรูปคำสั้นของคำนาม プレゼンテーション

นอกจากนี้คำยืมหลายคำเมื่อนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นมีแนวโน้มความหมายที่แคบลงหรือถูกใช้เฉพาะเจาะจงในความหมายใดความหมายหนึ่งเท่านั้น เช่นคำ ビル、ミス、アテンド (する)

5. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ในการเรียนการสอน

การเข้ามาของคำยืมช่วยเสริมการใช้คำที่ไม่มีในภาษาญี่ปุ่นให้สมบูรณ์แต่การใช้ที่มากขึ้นจนกลายเป็นคำศัพท์พื้นฐาน (基本語化) อาจทำให้การสื่อสารไม่ประสบความสำเร็จเพราะความไม่เข้าใจที่มา ความหมายของคำยืม แนวทางการนำความรู้และปรากฏการณ์ที่สังเกตได้จากงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนสามารถนำเสนอตามลำดับได้ดังนี้

1. โครงสร้างพยางค์ CV เป็นโครงสร้างหลักของการทับเสียงเป็นคาตากานะของคำยืม หลักเกณฑ์นี้ไม่พบการใช้ที่ยกเว้น เมื่อพบคำยืมผู้เรียนต้องเข้าใจว่ารูปคำที่เป็นคำยืมอยู่นั้นอยู่ในโครงสร้างพยางค์ CV และเมื่อจะใช้หรือสร้างคำยืมเองด้วยการทับเสียงเป็นคาตากานะก็จำเป็นต้องใช้โครงสร้างพยางค์ CV ในการสร้างคำ

2. กระบวนการทำเป็นคำสั้นมีแนวโน้มเกิดขึ้นกับคำประสมและคำที่มีขนาดยาว เมื่อสร้างคำโครงสร้างเสียงจะไม่ลงท้ายด้วยเสียงหนัก และตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ คำสั้นจะมีโมระระหว่าง 2-4 โมระ แม้ว่าจะพบกรณีที่ไม่เป็นไปตามกฎโครงสร้างเสียงกับการสร้างคำ เช่น パーソナルトレ、筋力トレ、クレジットカ และムービーチケ แต่ยังเป็นส่วนน้อยไม่กระทบความเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป (generalization) ของกฎดังกล่าว การอธิบายกฎและกระบวนการในข้อ 2 นี้จะทำให้ผู้เรียนรับรู้และเข้าใจที่มาของคำยืมที่เป็นคำสั้น เมื่อพบคำเหล่านี้ก็จะสามารถรู้ได้ว่าเป็นคำสั้นเพื่อทวนกลับไปหาคำเต็มหรือหาข้อมูลเพิ่มเติมว่าคำเต็มคืออะไรได้ ในส่วนของการสร้างคำเองนั้นอาจไม่จำเป็นต้องฝึกเพื่อให้สร้างคำตามกฎข้อ 2 นี้ได้ เพราะหากสร้างคำเองอาจสื่อสารกับเจ้าของภาษาไม่ได้เพราะไม่ได้เป็นคำที่ยอมรับร่วมกันในกลุ่มเจ้าของภาษา

3. ระบบไวยากรณ์ที่ภาษาญี่ปุ่นนำมาปรับใช้กับคำยืมแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะหลัก คือ การทำคำยืมเป็นคำคุณศัพท์ ㄱ และ การทำคำยืมเป็นคำกริยาด้วยการเติมหน่วยคำเติมหลังคำ 「-す る」 จากการสำรวจพบว่าคำยืมที่ทำเป็นคำคุณศัพท์ ㄱ เป็นคำคุณศัพท์ในภาษาอังกฤษมาก่อน ส่วนคำที่ทำเป็นคำกริยาพบว่าคำเดิมเป็นคำกริยาคำกริยาวลี และคำนามในภาษาอังกฤษ ประเด็นนี้สามารถสอนผู้เรียนได้ถึงหลักเกณฑ์ไวยากรณ์ที่ปรับใช้กับคำยืม

4. ในประเด็นการใช้ คำกล่าวที่ว่าคำยืมใช้ในกรณีไม่พบคำที่มีความหมายเท่าเทียมกันในภาษาญี่ปุ่น หรือใช้เรียกสิ่งที่ไม่มีในภาษาญี่ปุ่นนั้นเป็นแนวทางการใช้แบบเดิม แต่ปัจจุบันทั้งจากงานวิจัยก่อนหน้านี้ (国立国語研究所, 2004) และจากที่พบในงานวิจัยนี้จะเห็นได้ว่าแม้จะมีคำที่สื่อความหมายเหมือนกันในภาษาญี่ปุ่นแต่มีแนวโน้มการใช้คำยืมเพื่อสื่อสารถึงความใหม่ ความทันสมัยของภาษาที่ใช้สื่อสาร ดังนั้นผู้เรียนอาจต้องเรียนรู้ภาษาอังกฤษควบคู่ไปกับการเรียนภาษาญี่ปุ่น เนื่องจากแนวโน้มการใช้คำยืมภาษาอังกฤษในภาษาญี่ปุ่นมีมากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มคนช่วงอายุ 10-39 ปี (国立国語研究所, 2004)

สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการใช้คำยืมคือต้องเข้าใจว่าคำยืมหลายคำในภาษาญี่ปุ่นมีความหมายการใช้เฉพาะเจาะจงหรือแคบกว่าความหมายเดิมที่พบ การนำความหมายเดิมในภาษาอังกฤษมาประยุกต์ใช้กับคำยืมคำเดียวกันในภาษาญี่ปุ่นอาจทำให้การสื่อสารเกิดความผิดพลาด เพราะความหมายคำยืมไม่เหมือนเดิม ดังนั้นในประเด็นนี้อาจต้องรวบรวมคำยืมที่มีลักษณะความหมายไม่เหมือนภาษาอังกฤษและนำเสนอเป็นชุดคำศัพท์คำยืมที่มีการใช้ที่แตกต่างจากภาษาอังกฤษเพื่อนำเสนอแก่ผู้เรียน

เอกสารอ้างอิง (References)

- Ito, Junko. (1990). Prosodic minimality in Japanese. *CLS 26-II: Papers from the Parasession on the Syllable in Phonetics and Phonology*, 213–239.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary*. (2000, 6th edition). UK: Oxford University Press.
- Riney, T., & Anderson-Hsieh, J. (1993). Japanese Pronunciation of English. *JALT Journal*, 15(1), 21–36.
- Tsunoda, W. (1988). The Influx of English in Japanese Language and Literature. *World Literature Today*, 62(3), 425–430. <https://doi.org/10.2307/40144293>
- Yoneda, S. (1996). The English loan word Pantsu (pants) in Japanese : A preliminary study of the influence of Americanization on Japanese loan words. *Bulletin of Hokuriku Gakuin Junior College*, (28), 163–171. <http://id.nii.ac.jp/1273/00000577/>
- 広辞苑 (第7版) (2021). 東京: 岩波書店.
- 窪菌晴夫 (2002). 『新語はこうして作られる』 東京: 岩波書店.
- 窪菌晴夫 (2010). 「語形成と音韻構造: 短縮語形成のメカニズム」 『国語研プロジェクトレビュー』 3, 17–34.
- 国立国語研究所 (1990). 「外来語の形成とその教育」 『国立国語研究所学術情報リポジトリ』, 1–174. <http://doi.org/10.15084/00001840>
- 国立国語研究所 (2004). 「外来語に関する意識調査: 全国調査」 『国立国語研究所学術情報リポジトリ』, 1–158. <http://doi.org/10.15084/00002303>
- 佐藤貴美子 (1996). 「外来語と英語: 意味用法のズレ」 『盛岡大学英語英米文学会会報』 7, 53–63.
- 総務省情報通信政策研究所 (2020). 『令和元年度 情報通信メディアの利用時間と情報行動に関する調査報告書』
- 鳥飼 玖美子 (2007). 「カタカナ語に見る意味のずれ(特集 外来語大解剖—あえて使うか、言い換えか)」 『言語』 36(6), 52–59.
- 那須雅之 (1992). 「外来語 の受容 と消化 ・吸収」 『中国語学』 1992 (239), 144–153. <https://doi.org/10.7131/chuugokugogaku.1992.144>
- 日本語教育学会編 (2000). 『日本語教育事典(縮刷版)』 東京: 大修館書店.
- 福田亮・伊藤雅光・塩田雄大 (2007). 「日本語の中の外来語と外国語—新聞、雑誌、テレビ—」 『独立行政法人 国立国語研究所 第30回「ことば」フォーラム』 国語研究所講堂.
- 文昶允 (2017). 「短縮語の形成方略に観察される 世代差について—前部要素の2モーラ目に長音を含む短縮外来語とその選好傾向—」 『日本語の研究』 13(3), 18–34.
- 山下喜代 (2007). 「現代日本語の語構成要素—外来語を中心に—」 『文学部紀要』 48, 95–110.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Affiliation: Faculty of Humanities and Social Sciences, Pibulsongkram Rajabhat University

Corresponding email: natthira.t@psru.ac.th

Received: 2022/12/21

Revised: 2023/03/21

Accepted: 2023/03/28

TCI Tier 1 Humanities and Social Sciences

Owner :

Japanese Studies Association of Thailand (JSAT)
Room 606 Faculty of Political Science,
Thammasat University, Prachan Road,
Phraborom Maha Ratchawang, Pranakorn,
Bangkok 10200, Thailand
URL: jsat.or.th, email: jsn.jsat@gmail.com

Publication : 2 issues per year (June, December)

Online Journal : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

Printed at

Core Content Co., Ltd.
15/4 Moo 3 Bangkrateuk, Sam Phran,
Nakhon Pathom 73210

Editor

Assoc. Prof. Dr. Yupaka Fukushima

Kasetsart University

Editorial Assistant

Prof. Dr. Attaya Suwanrada

Chulalongkorn University

Asst. Prof. Dr. Thanabhorn Treeratsakulchai

Chiang Mai University

Reviewers

Assoc. Prof. Dr. Natthira Tuptim

Pibulsongkram Rajabhat University

Assoc. Prof. Dr. Duanthem Krisdathanont

Chulalongkorn University

Assoc. Prof. Dr. Patcharaporn Kaewkitsadang

Thammasat University

Assoc. Prof. Dr. Winai Jamornsuriya

Nakhon Ratchasima Rajabhat University

Assoc. Prof. Dr. Soysuda Naranong

Kasetsart University

Assoc. Prof. Tasanee Methapisit

Thammasat University

Assoc. Prof. Pranee Jongsutjarittam

Kasetsart University

Asst. Prof. Dr. Kamon Butsaban

Chulalongkorn University

Asst. Prof. Dr. Khwanchira Sena

National Institute of Development Administration

Asst. Prof. Dr. Kunaj Somchanakit

Thaksin University

Asst. Prof. Dr. Jaturaporn Rakngan

Naresuan University

Asst. Prof. Dr. Chanwit Tudkeao

Chulalongkorn University

Asst. Prof. Dr. Tawat Khamthongthip

Chandrasakem Rajabhat University

Asst. Prof. Dr. Nanchaya Mahakhan

Burapha University

Asst. Prof. Dr. Pratyaporn Rattanapongpinyo

Kasetsart University

Asst. Prof. Dr. Panida Anantanakom

Chiang Mai University

Asst. Prof. Dr. Yuphawan Sopitvutiwong

Chulalongkorn University

Asst. Prof. Dr. Siriwon Munintarawong

Thammasat University

Asst. Prof. Dr. Saranya Choochootkaew

Chulalongkorn University

Asst. Prof. Dusita Parinyapol

Ramkhamhaeng University

Asst. Prof. Supanut Dejnirattisai

Thammasat University

Dr. Kanokwarn Suttiporn

Nakhon Pathom Rajabhat University

Dr. Kulrumpa Srestasathien

Kasetsart University

Dr. Tanapat Sontirak

Kasetsart University

Dr. Poranee Pinunsottikul

Thammasat University

Dr. Worrawan Fuangkajonsak

Rangsit University

Dr. Vipakorn Thumwimol

Chulalongkorn University

Dr. Weerayuth Podsatiangool

University of the Thai

Chamber of Commerce

Editor's Note	iv
<i>Yupaka Fukushima</i>	
Invited Paper	
Foreseeing future Japanese society	2
<i>Haruya Kagami</i>	
Research and Academic Papers	
The Thai Dwarf and Japanese Bonsai	16
<i>Teparit Chaityajan & Anucha Pangkesorn</i>	
From Atom to Eva: The development of Japanese animation production from 1963 to 1996	34
<i>Krittaphol Viphaveekul</i>	
The Characteristics and Beliefs Deduced from Japanese Narratives on the Life of the Buddha: A Case Study of <i>Shaka no honji</i> (The Story of Sakyamuni)	55
<i>Namsai Tantisuk</i>	
The Masculinity Crisis of the Male Protagonist in <i>Convenience Store Woman</i> by Sayaka Murata	70
<i>Chitiphat Phumsom</i>	
Nature Imagery in <i>Hanalei Bay</i> by Murakami Haruki	88
<i>Piyanuch Wiriyenawat</i>	
Functions of the Discourse Marker <i>でも</i> in Casual Chats Among Thai Learners of Japanese	105
<i>Yuphawan Sopitvutiwong</i>	
Rapport Management through Thai and Japanese Apologetic Metapragmatic Comments	129
<i>Worrawan Fuangkajonsak</i>	
A Comparative Study of the Thai Auxiliary Verb <i>Dây</i> and its Japanese Equivalent in Translated Novels	153
<i>Salilrat Kaweejarumongkol</i>	
Loanwords in Japanese: The Analysis of Online News and Twitter	176
<i>Patcha Bunyarat & Natthira Tuptim</i>	